
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

2/2024

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© Vojenský historický ústav, Bratislava 2024

Časopis je dostupný aj na www.vhu.sk – Open Access – pri zachovaní všetkých pravidiel autorstva príspevkov a vydavateľských práv vydavateľa – verejná licencia Creative Commons CC BY – NC – ND 4.0

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

OBSAH

Štúdie

ČAPO, Matej: Napoleonské vojny vo vzťahu k Prešporku očami vinohradníckej rodiny	7
PEJS, Oldřich: Slovenská armáda – nultá hodina	19
PŮČIK, Miloslav: Operation of Czechoslovak Military Intelligence in Austria. Part 2 (Origin of the Legal Mixed “Průsek” Residency and its Activity in 1976–1989)	45

Dokumenty a materiály

VAVRUŠ, Ján: Bojová činnosť 71. pešieho pluku na sočskom fronte. Obrana Kostanjevice	93
ĎURČEK, Juraj: Úkryty na slovenských železničiach počas 2. svetovej vojny	137
MASKALÍK, Alex: Pomery medzi slovenskými gážistami československej brannej moci po druhej svetovej vojne z pohľadu Úradu štátneho tajomníka MNO generála Mikuláša Ferjenčíka	159

Vojenské múzejníctvo

DZURO, Dušan: Vojenské pokrývky hlavy v zbierkach Vojenského historického múzea v Piešťanoch	173
---	-----

Recenzie

KOBER, Jan – HOLUBEC, Stanislav (eds.) a kolektív: Počátky Československé republiky 2. (A. Drobnák)	185
--	-----

Anotácie, glosy	191
-----------------------	-----

Kronika	206
---------------	-----

INHALT

Studien

ČAPO, Matej: Napoleonische Kriege in Bezug auf Pressburg mit den Augen einer Winzerfamilie	7
PEJS, Oldřich: Slowakische Armee – Stunde Null	19
PÚČIK, Miloslav: Die Tätigkeit des tschechoslowakischen militärischen Nachrichtendiensten in Österreich. Teil 2 (Die Einrichtung der legalen gemischten Residentur “Průsek” und ihre Tätigkeit in den Jahren 1976 – 1989)	45

Documente und Materialien

VAVRUŠ, Ján: Der Kampfeinsatz des Infanterieregiments 71 an der Isonzofront. Die Verteidigung des Ortes Konstanjevica	93
ŽURČEK, Juraj: Schutzräume bei den slowakischen Eisenbahnen während des 2. Weltkriegs	137
MASKALÍK, Alex: Die Verhältnisse unter den slowakischen Gagisten in der tschechoslowakischen Wehrmacht nach dem zweiten Weltkrieg aus der Sicht des Amtes des Staatssekretärs des Ministerium für nationale Verteidigung General Mikuláš Ferjenčík	159

Militärische Museumskunde

DZURO, Dušan: Militärische Kopfbedeckungen in den Sammlungen von VHM Piešťany	173
---	-----

Rezensionen	185
-------------------	-----

Anotationen, Glossen	191
----------------------------	-----

Chronik	206
---------------	-----

CONTENTS

Studies

ČAPO, Matej: The Napoleonic Wars in Relation to Pressburg: through the Eyes of a Winemaking Family	7
PEJS, Oldřich: The Slovak Army at Zero Hour	19
PŮČIK, Miloslav: Operation of Czechoslovak Military Intelligence in Austria. Part 2 (Origin of the Legal Mixed “Průsek” Residency and its Activity in 1976–1989)	45

Documents and Materials

VAVRUŠ, Ján: Combat Activity of the 71st Infantry Regiment on the Sochi Front. The Defence of Kostanjevica.	93
ĎURČEK, Juraj: Shelters on Slovak Railways during World War 2	137
MASKALÍK, Alex: Situation among Slovak Salaried Employees in the Czechoslovak Armed Forces after World War 2. from the Viewpoint of the Office of the State Secretary of the Ministry of National Defence, General Mikulas Ferjenčík	159

Military Museums

DZURO, Dušan: Military Headgear in the Collections of the Museum of Military History Piešťany	173
---	-----

Rewiews	185
---------------	-----

Anotiations, Glossary	191
-----------------------------	-----

Chronicle	206
-----------------	-----

ŠTÚDIE

NAPOLEONSKÉ VOJNY VO VZŤAHU K PREŠPORKU
OČAMI VINOHRADNÍCKEJ RODINY

MATEJ ČAPO

ČAPO, M.: The Napoleonic Wars in Relation to Pressburg: through the Eyes of a Winemaking Family. *Vojenská história*, 2, 28, 2024, pp 7-18, Bratislava.

The Napoleonic Wars of 1805 and 1809 also affected life in the territory of today's Slovakia. A decisive role was played by Pressburg (Prešporok), today's Bratislava. One of the valuable sources of information about the events of these years is the German-language chronicle "*Kleines Protigol vom Jahre 1800 an*", which belonged to the family of the Pressburg winemaker Johann Georg Luntzer. In addition to records of a private nature, it included descriptions of historically significant events taking place in Pressburg during the first decade of the 19th century. Independent researchers published selected parts of the chronicle as transcripts between 1895 and 1925. The transcripts are not identical; they differ in form and, in some cases, in content. The present paper is an annotated Slovak translation of those parts of the chronicle concerning the events of 1805 and 1809 in relation to Pressburg. The translation is based on the first transcription of the chronicle, in the footnotes supplemented by information found only in the second transcription of the chronicle. The more substantial discrepancies between both transcriptions are also pointed out. Currently, it is unknown whether the chronicle still exists or where it is located.

Key words: Military History. Austrian Empire. Pressburg. 19th Century. Napoleonic Wars. War of the Third Coalition (1805). War of the Fifth Coalition (1809). Chronicle of a winegrower family.

Napoleonské vojny priamo zasiahli aj do života na území dnešného Slovenska. Stalo sa tak v rokoch 1805 a 1809 v súvislosti s vojnami tretej a piatej protifrancúzskej koalície. Na sklonku roku 1805 sa Prešporok po tom, čo ho dvakrát obsadili jednotky III. zboru *Grande Armée*, stal dejiskom mierových rokovaní. Približne o tri a pol roka neskôr obyvatelia mesta pocítili hrôzy vojny na vlastnej koži.

Cenným zdrojom informácií o udalostiach spomínaných rokov je dokument, ktorý dosiaľ unikol pozornosti slovenských historikov. Je ním nemecky písaná kronika s názvom „*Kleines Protigol vom Jahre 1800 an*“ („*Malá pamätná kniha od roku 1800*“), ktorá patrila rodine prešporského vinohradníka Johanna Georga Luntzera (1778 – 1822).¹ Popri záznamoch súkromného charakteru sa v nej nachádzal aj opis historicky významných udalostí, ktoré sa v Prešporku odohrali v prvej dekáde 19. storočia. Vybrané časti kroniky vzťahujúce sa ku skúmanému obdobiu boli dvakrát, a to v rokoch 1895 a 1925, nezávisle od seba publikované v podobe prepisov.² Tieto prepisy nie sú identické. Prvý bol ponechaný v autentickej

¹ Kroniku ďalej viedla jeho dcéra Maria Elisabeth Luntzerová, vydatá Wurmová (28. 6. 1812 – 9. 5. 1855) a následne jej dcéra Rosine Susanna Wurmová, vydatá Welserová (1849 – 29. 6. 1924). Dopĺňaná bola ešte aj v roku 1924 vnučkou Rosine Susanny Welserovej, Fridou Welserovou (1903 – ?). Bližšie pozri: Aus einer Preßburger Weingärtner-Familienchronik. Die Familie. In: *Preßburger Zeitung*, 1925, roč. 162, č. 114, s. 8 – 9. Nedisponujem informáciou, kde sa kronika v súčasnosti nachádza, resp. či ešte vôbec existuje.

² Aus dem Tagebuch einer Preßburger Weingärtner-Familie. In: *Westungarischer Grenzbote*, 1895, roč. 24, č. 7873, s. 1 – 2; Aus dem Tagebuch einer Preßburger Weingärtner-Familie. In: *Westungarischer Grenzbote*, 1895, roč. 24, č. 7874, s. 1 – 2; Aus dem Tagebuch einer Preßburger Weingärtner-Familie. In: *Westungarischer Grenzbote*, 1895, roč. 24, č. 7875, s. 3 – 4; Aus einer Preßburger Weingärtner-Familienchronik. Einiges aus der Geschichte der Stadt Preßburg. Der napoleonische Feldzug 1805. In: *Preßburger Zeitung*, 1925, roč. 162, č. 155, s. 8; Aus einer Preßburger Weingärtner-Familienchronik. Eisstoß und Ueberschwemmung 1809. In: *Preßburger Zeitung*, 1925, roč. 162, č. 162, s. 13; Aus einer Preßburger Weingärtner-Familienchronik. Franzosenkrieg 1809. In: *Preßburger Zeitung*, 1925, roč. 162, č. 169, s. 9.

podobe: v dobovom dialekte a s chybami. Druhý prepis bol upravený podľa súdobých pravidiel nemeckého pravopisu. Texty oboch prepisov sa líšia nielen po formálnej stránke, ale v niektorých prípadoch aj po stránke obsahovej.

Predložený príspevok predstavuje komentovaný slovenský preklad tých častí kroniky, ktoré sa týkajú udalostí rokov 1805 a 1809 vo vzťahu k Prešporku. Vychádza z prvého prepisu obsahujúceho aj niektoré informácie, ktoré v druhom prepise chýbajú. V rámci poznámkového aparátu je preklad doplnený o informácie, ktoré sa nachádzajú iba v druhom prepise. Poukázané je tiež na podstatnejšie diskrepancie medzi oboma prepismi.

Na jeseň [1805 – pozn. M. Č.] sa začala vojna s Francúzskom a v priebehu piatich týždňov Francúzi s veľkou armádou prešli od svojich hraníc cez celé Rakúsko a vo všetkých mestách zanechali posádky a 11. novembra³ s armádou vťiahli do Viedne. Francúzsky cisár Napoleon zostal v hlavnom stane v Schönbrunne.

Generál poľný maršal [Joachim Murat – pozn. M. Č.]⁴ sa ubytoval na cisárskom hrade [Hofburg – pozn. M. Č.]. Ostatní generáli sa ubytovali v kniežacích a grófskych domoch a obsadili so svojím vojskom všetky strážnice, mýtnice a cisárske tridsiatkové stanice⁵ dokonca aj svojimi francúzskymi vyberačmi cla. Dňa 15. novembra predpoludním prišlo okolo 20 jazdcov s dvoma dôstojníkmi⁶ k lietajúcemu mostu⁷ v Prešporku a na rozkaz veliteľa mesta grófa Pálffyho⁸ im tento musel byť na dva dni ponechaný na brehu [Mostnej – pozn. M. Č.] nivy, ale 14. [novembra – pozn. M. Č.]⁹ v noci po jednej hodine znovu odtiahli späť do Rakúska, o niekoľko dní prišiel francúzsky jazdecký posol s tým, že do Prešporka tiahne armáda 900¹⁰ mužov. V meste všetkých prepadol strach, ľudia ukrývali svoj najcennejší majetok na rôzne miesta, niektorí dokonca do pivníc a prázdnych sudov na víno, avšak keď k nim [Francúzom – pozn. M. Č.] k Devínskej Novej Vsi slávny magistrát vyslal deputáciu,

³ Správne má byť 13. november 1805.

⁴ Joachim Murat (25. 3. 1771 – 13. 10. 1815), francúzsky generál, od roku 1804 maršal, Napoleonov švagor, v rokoch 1808 – 1815 neapolský kráľ.

⁵ Tridsiatkové stanice sa nachádzali na hraniciach a vyberal sa v nich tridsiatok, t. j. colný poplatok vo výške tridsiatiny hodnoty tovaru.

⁶ V novinách *Preßburger Zeitung* sa uvádza francúzsky oddiel husárov v sile 30 mužov s jedným dôstojníkom. *Preßburger Zeitung*, 1805, roč. 41, č. 91, s. 1121. Pozri tiež: BALLUS, Paul. *Presburg und seine Umgebungen*. Presburg : Andreas Schwaiger und J. Landes, 1823, s. 293; VYČISLÍK, Alojz. *Napoleonské vojny a Bratislava*. In: KALESNÝ, František (ed.). *Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave*, zv. IV. Martin : Osveta, 1969, s. 213.

⁷ V skúmanom období pri Prešporku z dôvodu častých povodní neexistoval most z pevného materiálu. Preprava sa uskutočňovala prostredníctvom kyvadlového mosta, nazývaného aj lietajúci most (die fliegende Brücke). V prostriedku toku Dunaja bol ukotvený dlhý rad člnov navzájom pospájaných lanami. Na dlhšom lane k nemu bola upevnená veľká kompa, ktorú po natočení kormidla prúd rieky ľahko presmeroval z jedného dunajského brehu na druhý. Takéto spojenie bolo bezpečné, pretože člny sa prispôbovali výške hladiny, s ktorou stúpali a klesali. V prípade potreby bolo možné kyvadlový most bez problémov rozobrať.

⁸ Leopold Pálffy (24. 6. 1764 – 29. 2. 1825), generál, stoličný hodnostár, zemepán. Od mladosti slúžil v cisárskej armáde. Bol účastníkom revolučných a napoleonských vojen. V roku 1805 bol veliteľom Prešporka. 15. novembra 1805 inicioval komunikáciu s francúzskou stranou, na základe ktorej bol obvinený z prekročenia svojich kompetencií a odvolaný z funkcie. V roku 1810 bol penzionovaný.

⁹ Jazdecká hliadka v skutočnosti opustila pravý breh Dunaja pri Prešporku 17. novembra 1805 okolo jedenástej hodiny v noci. Porovnaj: *Preßburger Zeitung*, 1805, roč. 41, č. 91, s. 1122.

¹⁰ V skutočnosti išlo o 9 000 mužov. Porovnaj: *Preßburger Zeitung*, 1805, roč. 41, č. 94, s. 1146.

ubezpečili ju [Francúzi – pozn. M. Č.], že na rozkaz svojho cisára prišli ako priatelia, a tak 27. novembra o piatej hodine večer¹¹ za zvukov hudby šesť plukov vťahlo do mesta a ešte večer bolo ubytovaných v domoch, niektorí z nich však boli veľmi nepokojní a bolo im treba variť a piecť mäso, dať staré víno, niektorým dokonca aj toľko kávy, koľko len chceli vypiť.

Rozdelenie ubytovania bolo veľmi nerovnomerné, takže na Vysokej a Špitálskej ulici bolo v niektorých domoch 20 i 30 mužov. Dňa 28. [novembra – pozn. M. Č.] však museli znovu napochodovať a po novom boli ubytovaní iba po šiestich, siedmich alebo ôsmich mužoch a verilo sa, že si zriadia zimný tábor, dňa 29. [novembra – pozn. M. Č.] večer prišiel k ich generálovi [maršalovi Davoutovi – pozn. M. Č.],¹² ktorý bol ubytovaný v rezidencii kniežat'a Grassalkovicha [Grassalkovichov palác – pozn. M. Č.], jazdecký posol od ich cisára Napoleona a 30. [novembra – pozn. M. Č.] predpoludním museli odpochodovať a odtiahli tou istou cestou cez Devínsku Novú Ves, ktorou sem prišli.

Všetci sa tak opäť radovali, nikto však nevedel, prečo tak náhlivo odtiahli, kým sme sa zakrátko nedozvedeli, že na Morave pri Slavkove sa odohrala bitka, ku ktorej mali doraziť ako pomocné oddiely, ale bolo už príliš neskoro, bitka bola taká urputná, že armády sa pre veľký počet mŕtvych už nemohli zraziť v boji. O stratách nepriateľskej armády sa nevedelo. Avšak o našej armáde sa hovorilo, že celkové straty sú 47 000 mŕtvych, ranených a zajatých a 115 diel.¹³

Dňa 1. decembra došlo v meste k nezmyselnému incidentu. Cez Schöndorfskú ulicu¹⁴ prechádzalo na koňoch 50 francúzskych jágrov s lesklými šablami až na námestie k studni¹⁵ a mali pri sebe troch cisárskych vojakov ako zajatcov, pretože sa ľudia opovážili a vzali im zajatcov a hádzali po nich hrudy hliny a kamene, jágri s lesklými šablami skočili medzi ľudí, všetci tak bežali medzi domy, jeden starý Slovák tiež dostal ranu do hlavy. Zmätok bol taký veľký, že mešťania vyrazili, pohnali ľud a nastolili pokoj.

Jágri sa však rozostavili pred bránou na Suchom mýte a zajatci im museli byť znovu vydaní. Magistrát sprevádzal dôstojníka jágrov až za mýto a museli mu prisľúbiť, že tí, ktorí tento incident vyprovokovali, za to zaplatia.¹⁶

¹¹ V novinách *Preßburger Zeitung* sa uvádza, že vojsko do mesta vťahlo medzi šiestou a deviatou hodinou večer. *Preßburger Zeitung*, 1805, roč. 41, č. 94, s. 1146. Pozri tiež: BALLUS, *Presburg*, s. 294.

¹² Louis-Nicolas Davout, vojvoda d'Auerstädt, knieža d'Eckmühl (10. 5. 1770 – 1. 6. 1823), francúzsky generál, od roku 1804 maršal, účastník revolučných a napoleonských vojen, vyznamenal sa v bitkách pri Slavkove, Auerstäde či Deutsch-Wagrame.

¹³ V skutočnosti bol počet mŕtvych, ranených a zajatých na rusko-rakúskej strane omnoho nižší. Pokiaľ ide o ruskú armádu, z hlásenia, ktoré vo februári 1806 ruskému cárovi Alexandrovi I. podal generál Michail Illarionovič Kutuzov, vyplývajú celkové straty 19 886 mužov. Oficiálny ruský vojenský historik generál Alexander Ivanovič Michajlovskij-Danilevskij uvádza 21 000 mužov. V inej dôvernej správe však generál Kutuzov uvádza 24 518 mužov. Rakúska armáda stratila celkom 5 922 mužov. Bližšie pozri: UHLÍŘ, Dušan. *Slunce nad Slavkovem*. Třebíč : Vydavatelství Akcent, 2000, s. 397 – 398.

¹⁴ Dnešná Obchodná ulica.

¹⁵ Pravdepodobne išlo o studňu, ktorá sa nachádzala pred Michalskou bránou na Uhoľnom trhu, dnešnom Hurbanovom námestí. Bližšie pozri: ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Ferdinandovo mesto*. Bratislava : Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2017, s. 34.

¹⁶ Tento incident je zaznamenaný aj v magistrátnom protokole mesta Prešporok. Uvádza sa tu, že 1. decembra 1805 sa na trhovisku (Uhoľný trh) pred Michalskou bránou zastavili francúzski jazdci, ktorí si prišli prevziať porcie pre seba a kone. Mali so sebou troch zajatých rakúskych vojakov. Ľudia, ktorí sa sem zbehli, sa so zajatcami začali rozprávať. Pokúsili sa ich vyslobodiť, pričom začali po jazdcoch hádzať kamene. V zmätku, ktorý nastal, sa zajatcom podarilo utiecť. Veliteľ síce zabránil strelbe do davu, vojaci s vytasenými šablami ho však rozohnali. Za účelom upokojenia situácie sa urýchlene stretli členovia mestského magistrátu a permanentnej deputácie Prešporskej stolice, ktorí dali hľadať zajatcov. Dvoch z nich sa rýchlo podarilo nájsť a odovzdať francúzskej strane. Mestský magistrát sa francúzskemu veliteľovi zaviazal, že tretí zajatec bude po nájdení

Viacerí boli medzitým predvolaní a každý sa istým spôsobom ospravedlňoval, že sa na nich nevie rozpačovať. Avšak jeden másiar menom Semmelweiß, ktorý sa azda cítil najviac vinný, a pretože im bolo pohrozené tvrdým trestom, si sám vzal život, bol však pochovaný v noci a bola snaha zastrieť to slovom mŕtvica, lebo inak to bol slušný človek a bol evanjelik.

Dňa 9. decembra bolo znovu počuť, že do Prešporka má prísť francúzska armáda, ale mnohí ľudia tomu nechceli veriť. Avšak 12. [decembra – pozn. M. Č.] sa tak skutočne stalo, o jednej hodine popoludní sa opäť vrátila rovnaká armáda a bola ubytovaná na Hrade, generál ríšsky-maršal menom Davout sa znovu ubytoval v kniežacej rezidencii [Grassalkovichov palác – pozn. M. Č.].

Dňa 13. a 14. [decembra – pozn. M. Č.] prišli ešte tri pluky, ktoré boli ubytované v meštianskych domoch. Dňa 13. [decembra – pozn. M. Č.] tiež niekoľko plukov prišlo do Vodných kasární, 13. [decembra – pozn. M. Č.] sme sa dozvedeli, že v našich vrchoch sú cisárske predsunuté hliadky a Michael Kleinrath a Mathias Zoch¹⁷ k nim po prvýkrát vyrazili s chlebom a vínom, ľudia im potom denne prinášali jedlo, chlieb, tiež víno, pálenku, tabak na fajčenie, pokým tam boli.

Dňa 15. [decembra – pozn. M. Č.] večer prišiel ešte jeden pluk a kasárne spolu s celým mestom boli plné francúzskych vojakov a iba málo domov zostalo voľných. Dňa 19. [decembra – pozn. M. Č.] sa naše predsunuté hliadky stiahli, pretože už bolo počuť o mieri. Dňa 20. [decembra – pozn. M. Č.] ráno o ôsmej hodine pluky¹⁸ znovu odtiahli späť.¹⁹ Dňa 20. [decembra – pozn. M. Č.] popoludní prišiel knieža Liechtenstein²⁰ ako vyslanec na rokovanie o mieri.²¹ Dňa 21. [decembra – pozn. M. Č.]²² predpoludním k uzatvoreniu mieru prišiel aj gróf Gyulay.²³ Popoludní ako vyslanec k uzatvoreniu mieru prišiel aj francúzsky najvyšší minister menom Talleyrand,²⁴ ubytovaný bol v rezidencii kniežata primasa [Primaciálny palác – pozn. M. Č.].

rovnako odovzdaný francúzskej armáde a tiež, že všetci vinníci tohto excesu budú najprísnejšie potrestaní. Zakrátko sa podarilo nájsť a odovzdať aj tretieho zajatca. Meštianska milícia, ako aj členovia permanentnej deputácie Prešporskej stolice a mestského magistrátu francúzskych vojakov následne odpovedali až za mesto. Archív mesta Bratislavy (ďalej AMB), fond (ďalej f.) Magistrát mesta Bratislavy (ďalej MMB) č. 5, magistrátny protokol (ďalej MP) 1805, sign. 2a 71, fol. 414a – 415a, l. 12. 1805.

¹⁷ Obaja boli meštianski vinohradníci.

¹⁸ V druhom prepise sa uvádzajú štyri pluky.

¹⁹ S cieľom uľahčiť zložitú zásobovaciu situáciu sa v dňoch 20. a 21. decembra 1805 z Prešporka stiahla jedna z divízií okupačnej armády a presunula sa na územie Rakúska. Bližšie pozri: HAJNÝ, Ján. Obsadenie slobodného kráľovského mesta Bratislavy francúzskym vojskom v napoleonských vojnách r. 1805. In: *Bratislava. Časopis Učené spoločnosti Šafaříkovy*, 1929, roč. 3, č. 5, s. 137; SAS, Andrej. *Vojna a mier v Bratislave v roku 1805*. Bratislava : Pokrok, 1946, s. 52.

²⁰ Ján Jozef, knieža von Liechtenstein (26. 6. 1760 – 20. 4. 1836), účastník vojny s Osmanskou ríšou a vojen protifrancúzskych koalícií. V roku 1805 po bitke pri Slavkove zastupoval Rakúske cisárstvo na mierových rokovaníach, ktoré boli zakončené podpísaním Prešporského mieru. V roku 1809 podpísal aj Schönbrunnský mier.

²¹ V druhom prepise je za touto vetou uvedená veta: „Dňa 21. [decembra – pozn. M. Č.] ráno z ulíc znovu pochodovalo niekoľko plukov tam, odkiaľ prišli.“

²² Správne má byť 20. december 1805. Porovnaj: *Preßburger Zeitung*, 1805, roč. 41, č. 101, s. 1217.

²³ Ignác, gróf Gyulay von Maros-Németh und Nádaska (11. 9. 1765 – 11. 11. 1831), rakúsky generál, účastník vojny s Osmanskou ríšou a vojen protifrancúzskych koalícií.

²⁴ Charles-Maurice, vojvoda de Talleyrand-Périgord, knieža de Benevento (2. 2. 1754 – 17. 5. 1838), francúzsky politik a diplomat, predtým biskup. V roku 1789 sa pridal na stranu Francúzskej revolúcie. V rokoch 1797 – 1807 zastával post francúzskeho ministra zahraničných vecí.

Medzi francúzskymi vojakmi bol zabezpečený poriadok, z mestských skladov dostávali chlieb, mäso a víno a hospodár im k tomu musel variť aj nejaké jedlá.

Dňa 23. [decembra – pozn. M. Č.] sa mierový kongres rozišiel a vo Viedni sa publikuje, že v Prešporku bol uzatvorený mier.²⁵

Dňa 28. [decembra – pozn. M. Č.] z Prešporka opäť odišlo niekoľko oddielov a 31. [decembra – pozn. M. Č.] zvyšné odišli do kasární, aby boli znovu zoskupené k odpochodovaniu.

Dňa 2., 3. a 4. januára [1806 – pozn. M. Č.] francúzski vojaci denne odchádzali preč z mesta.²⁶

Dňa 8. januára o deviatej hodine ráno prišiel princ Karol²⁷ a prehliadol sklady, našiel ich však úplne prázdne.

Nasledujúceho dňa, 9. [januára – pozn. M. Č.], očakával magistrát spolu s menovaným [arcivojvodom Karolom – pozn. M. Č.] a mešťanmi v najväčšej paráde cisára [Františka I. – pozn. M. Č.]²⁸ a stáli sme do druhej hodiny popoludní na našich stanovištiach a čakali na neho, ale neprišiel.

Dňa 13. [januára – pozn. M. Č.] sme znovu očakávali Jeho Veličenstvo cisára, ale márne, opäť neprišiel, dôvod nikto nepoznal.

Musím ešte uviesť, že víno, ktoré sa urodilo v uplynulom 1805. roku, bolo také zlé, že ho nemohli spotrebovať ani len octári, avšak to, ktoré sa urodilo v 1806. roku, je také dobré, že si lepšie nemožno predstaviť.

29. január [1809 – pozn. M. Č.] v nedeľu deviatnik²⁹ bol dňom hrôzy pre ľudí bývajúcich pri Dunaji, pretože medzi piatou a šiestou hodinou ráno sa na Dunaji pohol ľad, neďaleko Devína sa potom odtrhol kus ľadu a odplával až poniže mesta neďaleko Starého hája, v Prešporku bola nateraz priezračná voda, všetci sa tešili, že ľad šťastlivo odplával preč.

O deviatej hodine sa hladina vody prudko zdvihla a zhora opäť strhla kus ľadu, ktorý poniže nenašiel žiaden priestor, o desiatej hodine už voda stúpila nad úroveň brehu a o jedenástej hodine boli už všetky budovy nachádzajúce sa pri Dunaji úplne zatopené. Voda prenikala oknami dovnútra, ľudia boli preto vystavení veľkému ohrozeniu života. Niektorí dokonca nechali svoje obedy ležať na stole a zachraňovali si svoj život.

²⁵ Prešporská mierová zmluva datovaná dňom 26. decembra 1805 bola podpísaná v skorých ranných hodinách nasledujúceho dňa. Bližšie pozri: HRUBALA, Martin. Podpísanie Bratislavského mieru 27. decembra 1805. In: *Vojenská história*, 2006, roč. 10, č. 1, s. 33 – 34.

²⁶ Poslední francúzski vojaci, s výnimkou ranených a chorých, Prešporok opustili v dňoch 6. a 7. januára 1806. *Preßburger Zeitung*, 1806, roč. 42, č. 1, s. 3.

²⁷ Karol Ľudovít Ján Jozef Vavrínek (2. 9. 1771 – 30. 4. 1847), rakúsky arcivojvoda a vojvodca, brat cisára Františka I./II., účastník vojen s revolučným a napoleonským Francúzskom. Vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809 zastával post generalissima rakúskych vojsk. V bitke pri Asperne-Esslingu v dňoch 21. a 22. mája Napoleonovi uštedril prvú porážku na bojovom poli. Následne však sám utrpel porážky v bitkách pri Deutsch-Wagram v dňoch 5. a 6. júla a Znojme v dňoch 10. a 11. júla, ktoré rozhodli o výsledku celej vojny.

²⁸ František I./II. (12. 2. 1768 – 2. 3. 1835), v rokoch 1792 – 1835 český a uhorský kráľ, v rokoch 1792 – 1806 ako František II., posledný cisár Svätej rímskej ríše nemeckého národa a v rokoch 1804 – 1835 ako František I., prvý rakúsky cisár.

²⁹ Deviatnik – v predkoncilovej liturgii prvá z troch nediel predpôstneho obdobia; sedemdesiaty deň pred Veľkou nocou, latinsky septuagesima (sedemdesiata). Obdobie od nedele deviatnik do Popolcovej stredy sa nazývalo predpôstnym. Po liturgickej reforme v duchu Druhého vatikánskeho koncilu sa už v liturgii neuvádza. VRAGAŠ, Štefan et al. *Teologický a náboženský slovník. I. diel A – K*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2006, s. 103.

Pri Rybárskej bráne plával malý čln a zachraňoval mnoho ľudí, Ondrejská ulica,³⁰ Ružová ulica,³¹ námestie pri c. k. sýpke³² a pred hostincom U troch zelených stromov,³³ Promenáda³⁴ a nová aleja boli zaplnené ľadom, takže nikto nemohol ani prejsť ani precvárať, všetky pivnice na Dlhej, Dunajskej, Špitálskej, Rajskej ulici boli plné vody, veľa vína vyšlo navnívoč, dokonca väčšina domov v posledných troch menovaných uliciach bola taká zatopená, že sa dvíhali dlážky, niektoré izby sa aj zrútili, dňa 30. a 31. [januára – pozn. M. Č.] voda trochu opadla a ľudia so svojimi nábytkami sa tak vystaňovali zo zatopených izieb na bezpečné miesta, o niekoľko dní neskôr začali ľudia odčerpávať vodu z pivníc, čo trvalo tri až štyri týždne.³⁵

Veľa obchodníckeho tovaru vyšlo navnívoč a pre Prešporok to bol deň hrôzy. Avšak za Dunajom v dedinke Engerau³⁶ to bolo omnoho strašnejšie, pretože ľadová voda tak nečakane pretrhla známu hrádzu, že nikto nemohol nič zachrániť, tiež nebolo naporúdzi žiadne také miesto, kde by sa dalo niečo zachrániť. Ľudia sa museli sčasti zachraňovať na povalách a strechách. Avšak 117 domov sa zosunulo a ľudia vyliezli na stromy a kričali a volali o pomoc. Ich dobytok vyšiel celkom navnívoč až na päť alebo šesť kusov kráv. Utopilo sa 113 koní a 130 kráv, stratilo sa 3 594 zlatých, celková škoda sa odhadovala na 136 994 zlatých. Most v Devínskej Novej Vsi³⁷ bol celkom zničený a v dedine Zohor pri Stupave bolo zničených 80 domov, vo Vysokej pri Morave 37 domov, rovnako Marchegg bol úplne pod vodou, tiež z Theris,³⁸ jednej z dedín patriacich ku grófskemu páľffyovskému panstvu, odplavilo 600 a z Malaciek 500 siah dreva.³⁹ Páľffyovské panstvo tiež zaplatilo lodníkom za prvé dve lode 325 zlatých.⁴⁰ Obyvateľstvo v Engerau vtedy tvorilo 500 duší, z ktorých sa utopili iba jedna stará žena a mladé dievča. Na [Mostnej – pozn. M. Č.] nive sa však utopili traja ľudia. Po mnohých volaniach o pomoc sa lodný majster menom Carolus Bauer s niekoľkými lodníkmi nakoniec vydal do nebezpečenstva zachraňovať núdznych, väčšina tu bola v priebehu niekoľkých dní zachránená.⁴¹

³⁰ Dnešná Gorkého ulica.

³¹ Dnešná Jesenského ulica.

³² Dnešné Námestie Ľudovíta Štúra.

³³ Hostinec sa nachádzal v miestach, kde dnes stojí hotel Carlton. Navštevovali ho najmä tí, ktorí prišli do Prešporka cez Dunaj z Budína, Rábu, Šopronu a iných zadunajských miest. ŠPIESZ, Anton. *Bratislava v 18. storočí*. Bratislava : Tatran, 1987, s. 200.

³⁴ Dnešné Hviezdoslavovo námestie.

³⁵ K povodni pri Prešporku pozri tiež: BALLUS, *Presburg*, s. 297 – 299.

³⁶ Obec Engerau sa nachádzala na území dnešnej bratislavskej Petržalky.

³⁷ Most cez rieku Morava, ktorý spájal Schlosshof a Devínsku Novú Ves, bol postavený v roku 1771 na príkaz Márie Terézie. Na jeho mieste sa v súčasnosti nachádza Cyklomost slobody. PAULÍK, Peter. *Mosty na území Slovenska. História a súčasnosť viac ako 250 najkrajších a najzaujímavejších mostov Slovenska*. Bratislava : Jaga Group, 2012, s. 62 – 63.

³⁸ Obec sa nepodarilo identifikovať. V druhom prepise sa uvádza ako Toriss. Informácie o následkoch ľadovej povodne autor kroniky pravdepodobne čerpal z novín *Preßburger Zeitung*, kde sa táto obec uvádza pod názvom Theereiß, ktorý je evidentne pomýlený. Porovnaj: *Preßburger Zeitung*, 1809, roč. 45, č. 8, s. 74.

³⁹ Povodeň postihla všetky osady ležiace pri Dunaji a Morave od Malaciek po Komárno. HORVÁTHOVÁ, Blažena. *Povodeň to nie je len veľká voda*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003, s. 159.

⁴⁰ Provizorát grófskeho páľffyovského seniorátneho panstva vyslal na pomoc ľuďom, nachádzajúcim sa na pravom brehu Dunaja oproti Prešporku, dva nákladné člny s lodníkmi, ktorým bolo vyplatených spomínaných 325 zlatých. Bližšie pozri: *Preßburger Zeitung*, 1809, roč. 45, č. 8, s. 74.

⁴¹ V druhom prepise veta pokračuje nasledovne: „...keďže ich domy sa tiež zrútili, slamu a trstie odniesla

Dňa 12. mája prišlo niekoľko švadrón⁴² O'Reillyho pluku do Prímasovej aleje⁴³ a rozložili si tábor, pretože denne museli vyrážať cez Dunaj ako predsunuté hliadky proti Francúzom.

Dňa 21. mája popoludní začala naša cisárska armáda zvädzať veľkú bitku s francúzskymi oddielmi, ktorá trvala do večera 23. [mája – pozn. M. Č.],⁴⁴ a pre cisársku armádu sa skončila veľmi víťazne, pretože francúzske armády museli ustúpiť, hesenská bola dokonca takmer úplne pobitá, iba prichádzajúca noc a ostrov Lobau udržali ešte časť Francúzov pri živote. Sám francúzsky cisár Napoleon sa ocitol v najkrajnejšom ohrození života a svoju vlastnú existenciu musel zachrániť šablou. Koncom mesiaca sa však na protihľej strane Dunaja vo Wolfsthale a dokonca už aj na Kapitulských lúkach⁴⁵ objavili francúzske pikety⁴⁶ a predsunuté hliadky. Dňa 1. júna popoludní dorazil na polia na protihľom brehu Dunaja zbor v počte niekoľko tisíc Francúzov a večer po ôsmej hodine zaútočili na cisárske oddiely, ale boli odrazení. Dňa 3. júna však Francúzom prišli posily a na svitaní znovu zaútočili na cisárske oddiely prudkou paľbou z diel trvajúcou skoro celý deň a ostreľovali naše milé mesto tak prudko, že v tento deň boli dokonca dve ženy zabité delovými guľami.⁴⁷ Jedna stála vo dverách [hostinca – pozn. M. Č.] U zlatého slnka⁴⁸ a delová guľa jej odtrhla nohu a zomrela.

Druhá [zomrela – pozn. M. Č.] rovnakým spôsobom pri trojičnom stĺpe.⁴⁹ Až do 23. júna boli medzi cisárskymi a francúzskymi oddielmi neustále šarvátky a bolo počuť paľbu z diel. Dňa 23. [júna – pozn. M. Č.] prišiel arcivojvoda Ján so svojím záložným zborom z Uhorska do Prešporka.

Dňa 26. júna však prišlo do Prešporka aj Jeho Veličenstvo rímsky cisár [František I. – pozn. M. Č.].⁵⁰ V tento deň o desiatej hodine večer začali znovu páliť z diel. Mesto bolo totiž už predtým francúzskym generalissimom vyzvané, aby sa vzdalo a bolo mu prísne pohrozené zničením, ak mu nebude vydané. Samotní mešťania tohto mesta tak neurobili, ale z lásky k svojmu kráľovi vystavili svoje domy a majetok nebezpečenstvu, za čo ich tiež

voda, ich nábytky boli úplne zavalené múrmi a voda zničila ich zásoby potravín, takže mnohým zostalo iba to, čo mali na sebe.“

⁴² Švadróna alebo eskadróna bola najnižšou taktickou jednotkou v jazdectve. Tvorili ju 2 – 3 stotiny. V poslednej tretine 18. storočia boli stotiny v jazdeckých plukoch zrušené a nahradené švadrónami. Dve švadróny tvorili oddiel (nazývaný divízión či divízia), takže jazdecký pluk pozostával spravidla z 3 – 4 oddielov. Bližšie pozri: SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena (eds.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska III/1, 1711 – 1792*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2019, s. 19.

⁴³ Prímasova aleja (Primatial Allee) alebo aj Kniežacia aleja (Fürsten Allee, Ľudovo Firšnál) – dnešné Námestie Slobody. Bližšie pozri: HORVÁTH, Vladimír. *Bratislavský topografický lexikon*. Bratislava : Tatran, 1990, s. 108 – 109.

⁴⁴ Išlo o bitku pri Asperne-Esslingu, ktorá sa skončila už 22. mája 1809.

⁴⁵ Lokalita Kapitulské lúky (Kapitel Wiesen) zodpovedala približne dnešným petržalským štvrtiam Kapitulské pole a Kapitulský dvor.

⁴⁶ Piket = jazdecká vojenská hliadka.

⁴⁷ K ostreľovaniu mesta, pri ktorom zahynuli dve ženy, došlo až 4. júna 1809.

⁴⁸ Hostinec sa nachádzal na Rybnom námestí, na mieste, kde neskôr stála dnes už asanovaná neologická synagóga.

⁴⁹ Profesor gréckeho jazyka na Kráľovskej akadémii v Prešporku Gregor Dankovský uvádza, že sa tak stalo na Floriánskej ulici na Zuckermadli. Porovnaj: ČAPO, Matej. Svedectvo Gregora Dankovského o obliehaní Prešporka v roku 1809. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 2, s. 90.

⁵⁰ V roku 1809 František I. už nebol cisárom Svätej rímskej ríše nemeckého národa. Pozri poznámku pod čiarou č. 28.

cisár a arcivojvoda Ján⁵¹ pochválili. Po príchode Jeho Veličenstva však bolo bombardovanie omnoho hroznejšie ako predtým, pretože v túto noc delostreľba zapálila Kapitúlskú ulicu a mnoho domov zhorelo a druhá [delostreľba – pozn. M. Č.] v tú istú noc [zapálila – pozn. M. Č.] Malú Vydricu.⁵² Dňa 27. júna svojimi delami spôsobili dva strašné požiare v Podhradí u hostinského⁵³ a takmer nikto nemal odvahu zachraňovať, pretože čím silnejšie sa oheň šíril, tým viac páliť z diel a muselo sa to teda nechať zhorieť. Dokonca aj Jeho Veličenstvo so zármutkom v očiach hľadalo na požiar. Dňa 28. [júna – pozn. M. Č.] svojou delostreľbou spôsobili v meste taký strašný požiar, že zhoreli Malá a Veľká Klobučnícka ulica⁵⁴ a tiež časť Dlhej ulice,⁵⁵ bol to žalostný pohľad, pretože takisto pre paľbu z diel nemohol nikto zachraňovať. Dňa 29. a 30. [júna – pozn. M. Č.] sa Francúzi neprestajne pokúšali vyhnáť našich z opevnení, ale stále márne, dokonca vyzvali mesto, aby sa vzdalo, ale mešťania povedali nie, Francúzi tiež vtiahli do Starého hája. Dňa 1. júla sa Francúzi začali v Starom háji opevňovať, ale boli zahnaní cisárskymi, šarvátky trvali do 5. a 6. [júla – pozn. M. Č.], potom sa so svojimi delami stiahli proti prúdu a ponechali iba neveľkú posádku⁵⁶ a v ten istý deň naše oddiely tiež odtiahli proti prúdu,⁵⁷ avšak už 7. [júla – pozn. M. Č.] sa znovu vrátili.⁵⁸ Dňa 8. júla o druhej hodine⁵⁹ ráno Francúzi od našich vydobyli jedno opevnenie, pričom na oboch stranách bolo mnoho ranených a mŕtvych. Naši zajali jedného kapitána a ukoristili dve delá. Dňa 11. júla Francúzi vyhnali z ostrova Pečeň naše oddiely a zmocnili sa ich opevnení a batérií. Dňa 12. júla naši opustili aj opevnenia v Engerau⁶⁰ a obsadili ich Francúzi, v ten istý deň vyzvali mesto, aby sa vzdalo, bolo im to však odmietnuté, dokonca lietajúci most so všetkými loďami pri a na Dunaji bol odsunutý po prúde rieky. Dňa 14. [júla – pozn. M. Č.] večer do Prešporka vpochodovala saská armáda. Len čo cisárske Veličenstvo uzatvorilo prímerie na jeden mesiac, od uvedeného dňa zostala saská armáda ubytovaná v Prešporku. Mesto muselo pre vojsko denne zabezpečovať 70 až 72 okovov⁶¹ vína, ktoré nakupovalo od mešťanstva po 20 zlatých, aj ten, kto nechcel, sa ho musel vzdať, nie za hotové peniaze, ale do podniknutia ďalších krokov bol uspokojený obligáciou od mesta. Dňa [dátum chýba – pozn. M. Č.] vojaci vyrazili do tábora neďaleko mesta na polia pod

⁵¹ Ján Baptista Jozef Fabián Sebastián (20. 1. 1782 – 11. 5. 1859), rakúsky arcivojvoda, brat cisára Františka I./II. V roku 1809 viedol armádu proti talianskemu vicekráľovi Eugénovi de Beauharnais v Talianskom kráľovstve. Dňa 14. júna 1809 utrpel porážku v bitke pri Rábe.

⁵² Nachádzala sa v miestach, kde sa v súčasnosti nachádza zelený ostrovček obklopený estakádou na Most SNP.

⁵³ Pravdepodobne išlo o hostinec Zlatý kríž, ktorý sa nachádzal na Kapucínskej ulici. Bližšie pozri: ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Podhradie*. Bratislava : Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2017, s. 103 – 104.

⁵⁴ Malá Klobučnícka ulica (dnešná Klobučnícka ulica) a Veľká Klobučnícka ulica (dnešná Nedbalova ulica).

⁵⁵ Dnešná Panská ulica.

⁵⁶ Jednotky *Grande Armée* sa presunuli na Moravské pole, kde sa v dňoch 5. a 6. júla odohrala bitka pri Deutsch-Wagrame.

⁵⁷ Išlo o zbor pod velením arcivojvodu Jána, ktorý prijal od arcivojvodu Karola rozkaz, aby posilnil hlavné rakúske sily na Moravskom poli.

⁵⁸ Arcivojvoda Ján so svojim zborom, ktorý do bitky pri Deutsch-Wagrame nezasiahol, sa do Prešporka vrátil až 9. júla 1809. WRETZL, František. Bratislavské předmostí v r. 1809. In: *Vojenské rozhledy. Revue militaire tchécoslovaque*, 1923, roč. 4, č. 1, s. 20.

⁵⁹ V druhom prepise sa uvádza siedma hodina.

⁶⁰ V skutočnosti išlo o opevnenia na Mostnej Nive, ktorá zodpovedala územiu dnešného Sadu Janka Kráľa.

⁶¹ 1 okov = 54,2976 litra.

vinohradmi zvanými Ackerln,⁶² kde táborili do [dátum chýba – pozn. M. Č.], medzičasom dozrelo hrozno a napáchali tu veľké škody,⁶³ keď sme už oberali hrozno, tak nám polovicu, dokonca skoro všetky vinohrady otrhali, pretože vyrazili za tmy, do 400 alebo 800 mužov, aj 900, rozdelili sa do troch, štyroch alebo piatich kolón, každý jeden mal svoj chlebník, často aj dva, a do plna ho natrhal a najedol sa do sýtosti, a v tme práve toľko pošliapali, a nikto nemohol tomu protirečiť alebo to zastaviť, 11. novembra sa saské predsunuté hliadky stiahli a 12. [novembra – pozn. M. Č.] začali odchádzať z mesta, čo trvalo štyri až päť dní,⁶⁴ 20. novembra vpochodoval cisársky pluk do mesta, kde na počesť pána generála grófa Bianchiho,⁶⁵ ktorý šiel na čelo pluku, vpochodovalo meštianstvo.

Nemecky písaná kronika „Kleines Protigol vom Jahre 1800 an“ prešporskej vinohradníckej rodiny Luntzerovcov je unikátnym prameňom zaznamenávajúcim udalosti napoleonských vojen vo vzťahu k mestu Prešporok v rokoch 1805 a 1809. Vzhľadom na značne limitovaný počet ego-dokumentov, opisujúcich dianie v Prešporku v skúmanom období, vybrané časti kroniky, prezentované vo forme komentovaného slovenského prekladu, poskytujú cenné informácie prispievajúce k lepšiemu poznaniu každodenného vojnového života obyvateľov mesta a prinášajú zaujímavý pohľad na udalosti „zdola“ optikou civilistov.

M. ČAPO: NAPOLEONISCHE KRIEGE IN BEZUG AUF PRESSBURG MIT DEN AUGEN EINER WINZERFAMILIE

Die napoleonischen Kriege wirkten sich direkt auch auf das Leben auf dem Gebiet der heutigen Slowakei aus, und zwar in den Jahren 1805 und 1809 während der Kriege der dritten und fünften Koalition gegen Frankreich. Preßburg, das heutige Bratislava, spielte dabei eine entscheidende Rolle. Während die Stadt Ende 1805 Schauplatz von Friedensverhandlungen war, erlebten ihre Bewohner rund dreieinhalb Jahre später den Schrecken des Krieges am eigenen Leib.

Eine wertvolle Quelle für Informationen über die Ereignisse dieser Jahre ist auch die deutschsprachige Chronik „Kleines Protigol vom Jahre 1800 an“, die der Familie des Preßburger Weinbergbesitzers Johann Georg Luntzer gehörte. Sie enthielt neben privaten Einträgen auch Beschreibungen historisch bedeutsamer Ereignisse, die sich in Preßburg im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts ereigneten. Ausgewählte Teile der Chronik, die sich auf den

⁶² Vinohradnícky záhon Ackerln sa nachádzal približne v priestore medzi Výskumným ústavom zväračským a železničnou traťou.

⁶³ Zmienky o škodách, ktoré vojaci okupačných jednotiek napáchali vo vinohradoch, sa nachádzajú aj v magistrátnom protokole mesta Prešporok. V zázname ku dňu 23. septembra 1809 sa uvádza, že saský generálporučík Joachim Friedrich Gotthelf von Zezschwitz bol požiadaný, aby vyčiniť vojakov vo vinohradoch zastavil. AMB, f. MMB č. 5, MP 1809, sign. 2a 75, fol. 294b, 23. 9. 1809.

⁶⁴ V druhom prepise sa uvádza štyri až šesť dní. V novinách *Preßburger Zeitung* sa uvádza, že okupačné jednotky opustili Prešporok v dňoch 14. – 19. novembra 1809. *Preßburger Zeitung*, 1809, roč. 45, č. 88, s. 881. Pozri tiež: ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 22.

⁶⁵ Vinzenz Ferrerius Friedrich, barón von Bianchi, vojvoda di Casalanza (1. 2. 1768 – 21. 8. 1855), vo svojej vojenskej kariére, ktorú začal počas vojny s Osmanskou ríšou, pokračoval aj v priebehu revolučných a napoleonských vojen. Vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809 sa vyznamenal ako veliteľ obrany prešporského predmestia. Za svoje zásluhy v bojoch pri Prešporku bol povýšený do hodnosti podmaršala.

untersuchten Zeitraum beziehen, wurden 1895 und 1925 unabhängig voneinander in Form von Abschriften veröffentlicht. Die erste wurde in ihrer authentischen Fassung belassen, ohne Eingriffe in den zeitgenössischen Dialekt und Fehler. Die zweite wurde nach den zeitgenössischen Regeln der deutschen Rechtschreibung bearbeitet. Die Texte der beiden Abschriften unterscheiden sich nicht nur in ihrer Form, sondern auch in ihrem Inhalt.

Der vorliegende Beitrag ist eine kommentierte slowakische Übersetzung derjenigen Teile der Chronik, die sich auf die Ereignisse der Jahre 1805 und 1809 in Bezug auf Preßburg beziehen. Die Übersetzung basiert auf der ersten Abschrift, die im Anmerkungsapparat durch Informationen ergänzt wird, die nur in der zweiten Abschrift zu finden sind. Außerdem wird auf größere Diskrepanzen zwischen den Abschriften hingewiesen. Es ist nicht bekannt, wo sich die Chronik derzeit befindet und ob sie überhaupt existiert.

Aufgrund der begrenzten Anzahl von Ego-Dokumenten, die die Ereignisse in Preßburg im untersuchten Zeitraum beschreiben, liefern ausgewählte Teile der Chronik wertvolle Informationen, die zu einem besseren Verständnis des Kriegsalltags der Stadtbewohner beitragen und einen interessanten Einblick in die Ereignisse „von unten“ durch die Brille der Zivilbevölkerung ermöglichen.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archív a archívne pramene / Archives and Archives sources

Archív mesta Bratislavy, fond Magistrát mesta Bratislavy č. 5, magistrátny protokol 1805, sign. 2a 71.

Archív mesta Bratislavy, fond Magistrát mesta Bratislavy č. 5, magistrátny protokol 1809, sign. 2a 75.

Publikované pramene / Source editions and Published editions

Aus dem Tagebuch einer Preßburger Weingärtner-Familie. In: *Westungarischer Grenzbo-*
te, 1895, roč. 24, č. 7873, s. 1 – 2.

Aus dem Tagebuch einer Preßburger Weingärtner-Familie. In: *Westungarischer Grenzbo-*
te, 1895, roč. 24, č. 7874, s. 1 – 2.

Aus dem Tagebuch einer Preßburger Weingärtner-Familie. In: *Westungarischer Grenzbo-*
te, 1895, roč. 24, č. 7875, s. 3 – 4.

Aus einer Preßburger Weingärtner-Familienchronik. Einiges aus der Geschichte der Stadt Preßburg. Der napoleonische Feldzug 1805. In: *Preßburger Zeitung*, 1925, roč. 162, č. 155, s. 8.

Aus einer Preßburger Weingärtner-Familienchronik. Eisstoß und Ueberschwemmung 1809. In: *Preßburger Zeitung*, 1925, roč. 162, č. 162, s. 13.

Aus einer Preßburger Weingärtner-Familienchronik. Franzosenkrieg 1809. In: *Preßburger Zeitung*, 1925, roč. 162, č. 169, s. 9.

ČAPO, Matej. Svedectvo Gregora Dankovského o obliehaní Prešporka v roku 1809. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 2, s. 84 – 97. ISSN 1335-3314.

SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena (eds.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska III/1, 1711 – 1792*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2019, 243 s. ISBN 978-80-89523-56-6.

Dobová tlač / Period print

Preßburger Zeitung, 1805, roč. 41, č. 91, s. 1121 – 1122.

Preßburger Zeitung, 1805, roč. 41, č. 94, s. 1145 – 1146.

Preßburger Zeitung, 1805, roč. 41, č. 101, s. 1217 – 1218.

Preßburger Zeitung, 1806, roč. 42, č. 1, s. 3 – 4.

Preßburger Zeitung, 1809, roč. 45, č. 8, s. 73 – 74.

Preßburger Zeitung, 1809, roč. 45, č. 88, s. 881 – 883.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie / Monographs

BALLUS, Paul. *Presburg und seine Umgebungen*. Presburg : Andreas Schwaiger und J. Landes, 1823. 318 s.

HORVÁTHOVÁ, Blažena. *Povodeň to nie je len veľká voda*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003. 232 s. ISBN 80-224-0735-6.

ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Ferdinandovo mesto*. Bratislava : Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2017. 139 s. ISBN 978-80-8114-958-0.

ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Podhradie*. Bratislava : Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2017. 134 s. ISBN 978-80-569-0101-4.

PAULÍK, Peter. *Mosty na území Slovenska. História a súčasnosť viac ako 250 najkrajších a najzaujímavejších mostov Slovenska*. Bratislava : Jaga Group, 2012. 270 s. ISBN 978-80-8076-103-5.

SAS, Andrej. *Vojna a mier v Bratislave v roku 1805*. Bratislava : Pokrok, 1946. 78 s.

ŠPIESZ, Anton. *Bratislava v 18. storočí*. Bratislava : Tatran, 1987. 237 s.

UHLÍŘ, Dušan. *Slunce nad Slavkovem*. Třebíč : Vydavatelství Akcent, 2000. 468 s. ISBN 80-7268-092-7.

VRAGAŠ, Štefan et al. *Teologický a náboženský slovník. I. diel A – K*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2006. 439 s. ISBN 80-7162-620-1.

Štúdie a články v časopisoch / Articles in Journals

Aus einer Preßburger Weingärtner-Familienchronik. Die Familie. In: *Preßburger Zeitung*, 1925, roč. 162, č. 114, s. 8 – 9.

HAJNÝ, Ján. Obsadenie slobodného kráľovského mesta Bratislavy francúzskym vojskom v napoleonských vojnách r. 1805. In: *Bratislava. Časopis Učené spoločnosti Šafaříkovy*, 1929, roč. 3, č. 5, s. 133 – 139.

HRUBALA, Martin. Podpísanie Bratislavského mieru 27. decembra 1805. In: *Vojenská história*, 2006, roč. 10, č. 1, s. 29 – 45. ISSN 1335-3314.

ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 3 – 28. ISSN 1335-3314.

VYČISLÍK, Alojz. Napoleonské vojny a Bratislava. In: KALESNÝ, František (ed). *Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave*, zv. IV. Martin : Osveta, 1969, s. 209 – 256.

WRETZL, František. Bratislavské předmostí v r. 1809. In: *Vojenské rozhledy. Revue militaire tchécoslovaque*, 1923, roč. 4, č. 1, s. 1 – 20.

O autorovi/ About the Author

Mgr. Matej Čapo, PhD.

Ministerstvo financií SR, Štefanovičova 5, 817 82 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: capo.mato@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5284-5468>

SLOVENSKÁ ARMÁDA – NULTÁ HODINA

OLDŘICH PEJS

PEJS, O.: The Slovak Army at Zero Hour. *Vojenská história*, 2, 28, 2024, pp 19-44, Bratislava. Formally, the Slovak Army was established on 14 March 1939, when the independent Slovak State was proclaimed. The Slovak State marked this historical moment as the beginning of one of its essential components. Concurrently, the Slovak Army established a new tradition, distinct and independent from Czechoslovak influence. In fact, the formation of the Slovak Army was a gradual process that extended over time. The new Slovak Army emerged not as a separate entity but from within the existing Czech-Slovak Army, adopting its organizational structure, command system, and military regulations. Only gradually, step by step, it was adapting the old mechanisms to the new national security conditions and the reduced territorial range. After initial improvisations, a new phenomenon entered the process of the Slovak Army origin: the guidance by the German Armed Forces.

Key Words: Slovak Republic, Origin of the Slovak Army, 14 March 1939

„*Máme dobrú armádu*“, hlásal novinový titulok v jednom z popředních slovenských deníků.¹ O jakou armádu šlo? Ustálenou, ucelenou, ukázněnou, disciplinovanou? Co všechno víme o jejím vzniku? Po vyhlášení samostatnosti *Slovenského štátu* slovenským sněmem 14. března 1939 v 12.07 hod. slovenská armáda neexistovala, v zahraničí nepůsobily žádné oficiální slovenské „legie osvobozenického vojska“², ani důstojníci a vojáci na domácí půdě nevytvářeli spontánně žádné slovenské „revoluční“ vojenské oddíly. Paramilitaristická Hlinkova garda pod hlavním velením Karola Sidora, místopředsedy ústřední ministerské rady v Praze a demisujícího předsedy vlády autonomní *Slovenskej krajiny*, představovala nevycvičené stranicko-politické uskupení nevalné vojenské hodnoty. Předsednictvem slovenského sněmu jmenovaná slovenská vláda, která dostala do rukou úplnou vládní a výkonnou moc, poskytla k vybudování zárodků slovenského vojska potřebné politické krytí. Do čela ministerstva národní obrany byl postaven jako ministr pplk. gšt. Ferdinand Čatloš, důstojník československé (dobově česko-slovenské) armády slovenské národnosti.³ V Bratislavě se v inkriminované době pohyboval i Štefan Haššík, který dosud zastával funkci slovenského vládního delegáta u ministerstva národní obrany v Praze, ale na Slovensku žádnou vládní funkci nezískal. Samo ministerstvo národní obrany v Bratislavě začalo fakticky pracovat 15. března 1939.⁴ Vyhlášení samostatnosti *Slovenského štátu* krátce „přežily“ i *Úrad náместníka predsedu ústrednej vlády štátneho ministra Karola Sidora* (Bratislava, Vládna budova, úřadoval zde dr. Laco Ruman), dále *Úrad vládného delegáta pri ministerstve národnej obrany* (zde působil osobní tajemník Haššíka JUDr. Dominik Filip i Andrej Nemček jako administrativní síla) i *Vojenská kabinetná kancelária*

¹ *Slovák*, 1939, roč. 21, č. 112, (14. máj 1939), s. 2, *Máme dobrú armádu*.

² Za ty nemůžeme považovat bojůvky *Slovenskej légie slobodného Slovenska*, z nichž vznikla zahraniční Hlinkova garda. „*Slovenská legia, založená pred krátkym časom vo Viedni, bola práve rozpustená*.“ *Slovák*, 1938, roč. 20, č. 243, (25. október 1938), s. 2, Slovenské legie rozpustili.

³ PEJS, Oldřich. Jozef Tiso jako hlava státu a nejvyšší vojenský velitel (od předsedy vlády k prezidentovi). In: *Vojenská história*, 2018, roč. 22, č. 2, s. 7.

⁴ Vládné nariadenie zo dňa 15. marca 1939 o zriadení a pôsobnosti ministerstiev. In: *Slovenský zákonník*, roč. 1939, čiastka 2, č. 4, účinnosť odo dňa 16. marca 1939.

pri Slovenskej vláde, ktorou do té doby vedl Čatloš. Omezily se ovšem pouze na „likvidaci“ došlé pošty a přestaly reálně fungovat.⁵

Ovládnutí zemského (krajinského) vojenského velitelství v Bratislavě

Na Slovensku působila vyšší velitelství s vyššími jednotkami, vojsková tělesa, úřady a ústavy československé armády, tj. armády společného československého státu. Vojenskou autoritu na Slovensku tak dosud představovalo zemské vojenské velitelství v Bratislavě disponující úplnou velitelskou působností, které bylo přímo podřízeno ministerstvu národní obrany v Praze. K jeho velitelské působnosti náležely věci organizační, mobilizační, operační, výcvikové, materiální, zpravodajské, osobní, kárné a tiskové. Pokud byla na Slovensku dislokována československá armáda, velitelská linka nutně vedla od ministerstva národní obrany v Praze na zemské vojenské velitelství v Bratislavě. Čatloš tak velitelskou pravomocí vůči útvarům československé armády na Slovensku nedisponoval. Praha, ministr národní obrany arm. gen. Jan Syrový, řešila překotně se vyvíjející situaci na Slovensku telegramy do Bratislavy.⁶ Důležité přitom bylo, jak rychle se tyto telegramy, resp. rozkazy a pokyny v nich obsažené, dostaly na podřízená velitelství a k samotným útvarům na Slovensku. Před vyhlášením samostatného *Slovenského štátu* se dali do pohybu důstojníci československé armády slovenské národnosti, neboť byli vysláni k vyšším velitelstvím, tj. k velitelstvím sborů a divizí československé armády, s vědomím slovenské autonomní vlády. V této věci se angažoval přítomný Hašík, který si současně vyhradil právo disponovat vojenským materiálem, údajně ve shodě s div. gen. Aloisem Eliášem, zastupujícím ministra národní obrany Syrového. Vyslaní důstojníci slovenské národnosti byli zařazeni do užšího štábu vyššího velitelství, aby mohli být využiti v práci štábu a také informováni o všech událostech. Předpokládalo se, že bližší instrukce vydá ministerstvo národní obrany v Praze později, což se stalo. Syrový nařídil, aby důstojníci slovenské národnosti, kteří byli vysláni do štábu vyšší jednotky na Slovensku a disponovali plnou mocí od slovenské autonomní vlády, byli přiděleni přímo veliteli vyšší jednotky a prostřednictvím náčelníka štábu sledovali veškerou činnost vyššího velitelství, tj. jeho poměr k slovenskému veřejnému životu a vše co z tohoto poměru plyne. Mělo se především přísně dbát na to, aby tito důstojníci byli seznámeni se všemi rozkazy týkajícími se zásahu ozbrojenou mocí a s dispozicemi vyššího velitelství, které budou vydány na základě těchto rozkazů podřízeným útvarům. Syrový nevyhnutelně řešil i otázku vojenské podřízenosti. Zde se Hašík zavázal, že tito důstojníci budou jím osobně před odesláním k vyšší jednotce poučeni, aby se přísně vyvarovali všeho, co by mohlo nějakým způsobem podřízenost a nadřízenost rušit. Syrový předpokládal, že z funkce přiděleného důstojníka slovenské národnosti u štábu vyšší jednotky se časem vytvoří cenná složka všeobecně užitečná československé armádě a autonomnímu Slovensku.

Před polednem 14. března 1939 vyšší velitelství na Slovensku, z rozkazu Syrového, rozhlašovala podřízeným velitelům, aby pro případ, že slovenský sněm prohlásí samostatnost autonomního Slovenska, zachovali klid a rozvahu, přizpůsobili se situaci a nekomplikovali ji jakýmkoliv zásahem. Odpoledne již vyšší velitelství nařizovala všem posádkám, aby příslušníci armády (myšleno československé – pozn. O. P.) setrvali na svých místech, vykonávali své dosavadní povinnosti a vyčkali v klidu dalších rozkazů. O šesté hodině večerní do Bratislavy směřoval Syrového telegram, aby zemský vojenský velitel kontaktoval Čatloše jako ministra slovenské vlády a zjistil záměry slovenské vlády ohledně armády. „*Mým úmyslem je slovenské vojáky z historických zemí odeslat v nejbližší době na Slo-*

⁵ Vojenský historický archiv Bratislava (dále jen VHA Bratislava), f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.113, 200.114, 200.146, 200.149, šk. 91, 100.444.

⁶ VHA Bratislava, f. Zemské vojenské veliteľství Bratislava 1919 - 1939, šk. 177, inv. č. 1066, Telegramy.

vensko a naše jednotky ze Slovenska stáhnout do historických zemí a to i s materiálem, který alikvotně nepatří Slovensku.“ Dále přikázal, že až do definitivní úpravy velitelských vojenských poměrů na Slovensku prozatímně velitelství podléhají slovenské vládě. Velitelé měli zabránit tomu, aby vojáků české národnosti bylo se zbraní používáno proti Slovákům, a učinit v dohodě s Čatlošem, aby nedocházelo mezi Čechy a Slováky k incidentům. Zemské vojenské velitelství v Bratislavě ihned informovalo velitelství sborů a rovněž si od nich do večera 15. března vyžádalo návrhy, jak řešit odchod jednotek ze Slovenska do českých zemí. Čatloš však nemohl připustit, aby se situace vyvíjela naznačeným směrem, neboť ze Syrového zámyslu vyplývalo, že se ze Slovenska mají stahovat celé jednotky československé armády i s vojenským materiálem a na Slovensko mají přicházet neorganické skupiny vojáků slovenské národnosti z českých zemí. Čatloš potřeboval získat velitelskou pravomoc. Velitelství sborů totiž ve smyslu Syrového záměru začala konat. Velitelství VI. sboru předložilo 15. března v podvečer telegramem návrh s předpokládanými počty personálu a materiálu pro odsun: horský Peší pluk č. 3 Poprad (102 mužů a 240 tun materiálu pro 25 krytých a 23 otevřených vagonů), Peší pluk č. 16 Prešov (72 mužů a 438 tun materiálu pro 83 vagonů), Peší pluk č. 37 Levoča (170 mužů a 400 tun materiálu pro 70 krytých a 45 otevřených vagonů), Dělostřelecký pluk č. 202 Kežmarok (64 mužů a 750 tun materiálu pro 70 krytých a 160 otevřených vagonů), zároveň chtělo předložit dodatečně návrh na převzetí mužstva české národnosti od útvarů 11. a 12. divize (z Podkarpatské Rusi), jakmile mu budou počty známy.⁷ Z velitelství VI. sboru také směřoval do Prahy prostřednictvím zemského vojenského velitelství v Bratislavě 15. března o 18. hod. telegram, kterým se velitelství dožadovalo vydání dispozic pro odsun gážistů VI. sboru do českých zemí s určením, zda se gážisté VI. sboru přemístí k některému sboru v českých zemích (např. od VI. sboru k II. sboru, od V. sboru k III. sboru apod.) nebo zda se mají odebrat na dovolenou a hlásit se u nejbližšího velitelství sboru nebo posádkového velitelství (v českých zemích – pozn. O. P.), aby byla podchycena jejich evidence a byly jim vydány další dispozice.⁸

Čatloš mohl využít toho, že podřízená velitelství, zejména velitelé různých stupňů, nebyla řádně seznámena se Syrového pokynem ohledně prozatímního podřízení velitelství československé armády na Slovensku slovenské vládě a mohl na zemském vojenském velitelství v Bratislavě konat ve vlastní režii a velitele postavit před hotovou věc. Tak se zrodil rozkaz v českém jazyce, který pod hlavičkou „*Zemského vojenského velitelství Bratislava*“ s datem 15. března 1939 podepsal pplk. Čatloš bez označení své ministerské funkce, ale v němž se oznamovalo, že „*minister národnej obrany v Bratislave*“ je zároveň krajinským (rozuměj zemským) vojenským velitelem a v jeho nepřítomnosti ho v této funkci zastupuje škpt. děl. Benedikt Dúbravec,⁹ přičemž dosavadní krajinský (rozuměj zemský) vojenský velitel div. gen. Hugo Vojta se stává poradním orgánem nového krajinského vojenského velitele. Čatloš zároveň nařídil, že všichni příslušníci krajinského vojenského velitelství zůstávají až na další rozkaz na svých místech a konají dále svoje úkoly.¹⁰ Dosavadnímu náčelníkovi štábu

⁷ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany 1939 – 1945, Spisy tajné, šk. 2, 22.023.

⁸ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.025.

⁹ Dúbravec byl určen do funkce velitele 3. rychlé divize, díky svému zadělení při Čatlošovi funkci velitele divize fakticky nevykonával (tzv. služebně vzdálen, nepřítomen), takže ho zastupoval škpt. jazd. Štefan Hrubisko jako dočasný náčelník štábu (velitelství divize přešlo již 1. dubna 1939 do likvidace). VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 4, 200.826.

¹⁰ Na zemském vojenském velitelství v Bratislavě sloužilo k 15. březnu 1939 celkem 28 důstojníků, z toho pouze jeden slovenské národnosti v hodnosti štábního kapitána pěchoty, ze 4 rotmistřů byl jeden slovenské národnosti v hodnosti rotmistra kancelářské služby, přidělení sem byli i 2 dělesloužící poddůstojníci, oba Slováci, ve zbytku 35 příslušníků mužstva najdeme 22 Slováků. VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské veliteľstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 6, 22.132.

(plk. gšt. Bedřich Kratochvíl – pozn. O. P.), dále štábu a všem složkám krajinského vojenského velitelství rozkázal, aby se o rozhodnutí obraceli na něho jako nového krajinského vojenského velitele nebo jeho zástupce.¹¹ Zůstává naprosto symptomatické, že tento rozkaz byl publikován ve slovenském jazyce pod hlavičkou „*Krajinského vojenského veliteľstva Bratislava*“ s datem 16. marca 1939 s podpisem Čatloše jako krajinským vojenským velitelem, ale s významnou změnou: Dúbravec zastupoval Čatloše nejen ve funkci krajinského vojenského velitele, ale i ve funkci ministra národní obrany.¹² Čatloš tak získal velitelskou pravomoc vůči velitelstvím československé armády na Slovensku a mohl s pevnější půdou pod nohama a se zády krytými slovenskou vládou konat. Rozhodl se však zejména využívat svou státně-politickou funkci ministra a nikoliv krajinského vojenského velitele, a to i vůči příslušníkům československé armády jiné než slovenské národnosti, když věděl, že Praha je srozuměna s podřízením velitelství na Slovensku slovenské vládě. Musíme si uvědomit, že Čatloš byl v hodnosti podplukovníka stavovské skupiny generálního štábu a byl by tak nižším vůči vojenským osobám, jejichž hodnost byla vyšší než jeho. Ve funkci krajinského vojenského velitele však byl představeným, bez zřetele na hodnost, kterému příslušelo podle zvláštního rozkazu právo udělovat rozkazy vyplývající z této jeho funkce, ale mělo to jeden háček – jako vojenská osoba by musel uvádět (a podle potřeby i uváděl) svou hodnost podplukovníka generálního štábu. Funkce ministra národní obrany však Čatlošovi skýtala možnost se podobné nesnázi vyhnout, neboť i ministr národní obrany, který dokonce není vojenskou osobou a nemá žádnou hodnost, je představeným všech vojenských osob. Čatloš také nechal podepisovat rozkazy náčelníkem štábu, kterým se stal škpt. gšt. Štefan Tatarko. Pod hlavičkou krajinského vojenského velitelství tak činil jako náčelník KVV a pod hlavičkou ministerstva národní obrany tak činil jako náčelník MNO. Výstupy z velitelství se označovaly jako nařízení, rozhodnutí nebo rozkazy a výstupy z ministerstva jako výnosy, ale hektická doba způsobila, že z Bratislavy často odcházely telegraficky dálnopisem, nebo se některé záležitosti kvůli nebezpečí z prodlení vyřizovaly i telefonicky či ústně.

Nástup slovenského důstojnického sboru

Zprávy se šířily, jak je ve vypjatých chvílích zvykem, éterem. V tomto ohledu jsou klíčové dva Čatlošovy rozhlasové projevy, jeden z 14. března a další z 16. března, které odrážejí posilování jeho postavení vůči československé armádě na Slovensku. V prvním projevu zaznělo: „*Ako slovenský minister národnej obrany obraciam sa týmto na vojakov, rotmajstrov a dôstojníkov tak Slovákov ako i Čechov na Slovensku. Vyhlásenie samostatného slovenského štátu zasiahlo hlboko do doterajšieho vojenského poriadku. Vojakom nebolo dovolené politizovať. To isté žiadam i pre budúcnosť. Vojsko nesmie kritizovať nastalé pomery. Ako nástroj vládnej moci musí poslúchať túto moc. V poslušnosti a v rozvahe budeme môcť správne vyriešiť otázku vojenskej rozluky. V záujme každého jednotlivca i celku je, aby čakal na rozkaz.*“ Čatloš tak zůstával na pozicích Syrového, ale vzápětí pokračoval: „*Vyzývam dôrazne každú vojenskú osobu na Slovensku, aby sa chránila sabotáže, najmä*

¹¹ VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské veliteľstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 13, 11.399.

¹² VHA Bratislava, f. Zbierka „53“, fasc. 53/39-109/1, Krajinské vojenské veliteľstvo, Domáci rozkaz č. 17/1939, čl. I, KVV. – Bratislava – úprava velenia. Není zřejmé, jak zastupování Čatloše jako ministra bylo myšleno. Ministr národní obrany je členem vlády, jemuž je svěřeno vedení veškerých záležitostí resortu národní obrany. Ve vládě a ve vedení resortu národní obrany může ministra zastupovat pouze člen vlády. Jiný funkcionář ministerstva, kterého k tomu ministr určí, může ministra zastupovat pouze v řízení úřadu. Bývalý velitel slovenského letectva pplk. let. Ján Ambruš, který v pozdním létě 1939 emigroval, označil Dúbravce za důvěrníka Vojtecha Tukey: „*Tento dôstojník rozhodoval s veľvoľne o mnohých veciach a kontroloval ministerstvo národnej obrany.*“ CHYTKA, V. Stanislav – VALIŠ, Zdeněk. Generálplukovník Ján Ambruš. In: *Vojenská história*, 2003, roč. 7, č. 1, s. 100.

v zásobovaní a vo finančných veciach. S akou ohľaduplnosťou budeme pokračovať oproti tým, ktorí majú porozumenie pre nezbytnosť dnešnej doby, s takým dôrazom budeme pokračovať v stíhaní proti záškodníkovi a zlomyseľníkovi. Najtuhšia disciplína vo vojsku na Slovensku bude vecou samozrejmom a bezpodmienečnou. Slováci, vojaci, odo dneška sami preberáte zodpovednosť za svoj štát a život slovenského národa, preto slúžte verne, oddane a s najväčším oduševnením! Češi, ktorí ste vykonali pre Slovensko záslužnú prácu, budú uistení, že vám Slovensko bude navždy povďačné! Všetkým vojakom prevolávam slovenské Na stráž!.“¹³ Čatloš se zcela logicky obracel na vojáky československé armády, jiná neexistovala, ale v jejím rámci vojáky slovenské národnosti nenechal bezprizorní. Následovala proto ministerská výzva všem vojenským posádkám na Slovensku, aby se ihned shromáždilo mužstvo a gážisté slovenské národnosti a byla provedena přísaha, která by podřídila tyto vojáky slovenské vládě a touto vládou ustanoveným velitelům. „V každé posádce převezme nejstarší vojenská osoba slovenské národnosti ešte dnešného dňa (15. března 1939 – pozn. O. P.) velenie, ručí za úplný poriadok a nedopustí, aby došlo k akémukoľvek incidentu. Chod služby aj vojenského zásobovania nesmie byť ohrozený, všetky transporty západne od údolia Váhu od Žiliny po Trenčín a západne Malých a Bielych Karpát sú zakázané.“¹⁴ Čatloš „československou“ pozici, i když slábnoucí, zachoval i v následujícím rozhlasovém projevu: „Dnešní moje slova adresujem tým, kteří sú povolani likvidovať doterajší stav vo vojsku. Platia ony i osobám, ktoré sa tejto likvidácie aktívne a pasívne zúčastnia. Do týždňa chceme mať odsunutú mužstvo českej národnosti, ktoré nastúpilo svoju vojenskú prezenčnú službu z Čiech a z Moravy. Do dvoch týždňov chceme mať vyriešenú otázku mužstva českej národnosti, ktoré prišlo na vojnu na Slovensko. Do dvoch týždňov mienime odsunúť do Čiech a na Moravu vojenských gážistov českej národnosti. Kto s týchto dôstojníkov a rotmajstrov ako i civilných zamestnancov zostane na Slovensku, bude otázkou najbližšej doby. Dnes odchádza (tj. 16. března 1939 – pozn. O. P.) v tejto veci komisia do Brna a do Prahy. Všetci odídu za hranice Slovenska ako demobilizovaní, teda beze zbrane. Slovenské vojenské osoby sa odo dneška rozoznávajú tým, že nosia na čapiciach slovenskú trikolóru. To nesmie znamenať príčinu a možnosť akéhokoľvek bezprávia oproti iným. Každý prečin proti tomuto poriadku sa v zárodku potlačí a prísne potresce. Prosil som o to i hlavného veliteľa HG a ministerstvo vnútra.“ Čatloš pokračoval: „Disciplína vo vojsku sa nesmie porušiť. Ba práve naopak, musí sa len teraz príkladne zaviesť. Symbolom toho je pozdrav. Zdraviť musí každý nižší vyššieho i naďalej bez ohľadu na národnosť a zaradenie. Vzájomný pomer musí byť zvlášť od terajška čo najkorektnjší. Prehmaty na oboch stranách sa budú stíhať a nariaďujem všetkým vojenským veliteľom Slovákom, aby ich s celou váhou svojej moci znemožňovali.“¹⁵

Rozhlasové výzvy jsou jedna věc, něco jiného je vojenská subordinační v podobě rozkazů, které mají jednu „pozoruhodnou“ vlastnost: směřují seshora dolů a to s časovou prodlevou. Přidružuje se k nim ještě jeden důležitý moment: jak jejich obsah reálně naplnit. Nechme hovořit fakta. Chcete vyměnit velitele české národnosti za Slováky, ale nemáte je. Máte shromáždit vojenské osoby slovenské národnosti a nechat je přísahat, ale to vlastně tak úplně nejde, buď nejsou všechny přítomny, nebo se trouší z českých zemí a často se rozcházejí do svých domovů, takže hromadíte výzvy k nástupu služby, až musíte ty „opomnělé“

¹³ Slováč, 1939, roč. 21, č. 63, (16. marec 1939), s. 2, Rozhlasová výzva ministra národnej obrany. Existuje koncept Čatlošova rozhlasového vystúpení, ktorý se v některých drobných detailech liší od publikovaného textu v denním tisku. Co bylo podstatné, zůstalo však zachováno. HALLON, Ludovít a kol. *Kronika Slovenského štátu 1939 – 1941*. Praha: OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, s.r.o., 2019, s. 21.

¹⁴ Slováč, 1939, roč. 21, č. 63, (16. marec 1939), s. 3, Sme v pohotovosti!.

¹⁵ Slováč, 1939, roč. 21, č. 65, (18. marec 1939), s. 3, Poriadok do slovenského vojska.

nechat stopovať četníctvom.¹⁶ Umíte zakázať nošenie nepredpepsaného označení (odznakov), ale nemáte čím hodnotne nahradiť československé symboly. Necháte odzbrojiť vojáky české národnosti a separujete je, ale vojenské úkoly ve zbrani musejí vykonávať nováčci – Slováci bez jakéhokoli rádného výcviku a zažitých disciplíny. Čatloš obdržel od slovenskej vlády jednoznačné politické zadanie: „*velenie vyšších veliteľstiev, útvarov a ústavov príde do rúk dôstojníkov Slovákov*“.¹⁷ Jeho ďalšie kroky sa tak týkali veliteľského ovládnutia československého vojenského organizmu dislokovaného na Slovensku. Čatloš proto jako ministr musel vydat rozkazy k převzetí velení všech útvarů a služeb (vojenských těles, oddílů, setnin apod.) služebně nejstaršími důstojníky zbraní a služeb slovenské národnosti. Kde se jich však nedostávalo, zůstali ve funkcích dosavadní velitelé, ale dosavadní velitelé i po převzetí jejich funkcí slovenskými kolegy měli zůstat k dispozici novým velitelům a být jim tak nápomocni, jak jim prikazuje jejich vojenská čest, což se ovšem týkalo všech důstojníků a rotmistrů bez ohledu na národnost, kteří měli i nadále vykonávat službu podle předpisů.¹⁸ Čatloš to zdůraznil již ve svém prvním rozhlasovém projevu 14. března večer: „*Službu predbežne koná každý podľa rozkazov predstavených, bez ohľadu na národnosť*“.¹⁹ Není divu, že Čatloš takto postupoval, neboť musel čelit delikátní situaci na západě v podobě okupace části území oddílů německé Wehrmacht,²⁰ a nevyzpytatelnou, ale o to výbušnější situaci na východě v podobě provokací oddílů maďarského Honvédu. K tomu vydal 15. března 1939 jako ministr vyhlášku (rozkaz) určenou okresním náčelníkům vybraných východoslovenských okresů, aby do činné služby nastoupili všichni důstojníci, rotmistři a mužstvo nejmladších 5 ročníků I. zálohy zdržující se v příslušném okrese (vyjma určených státních institucí), a to slovenské národnosti.²¹ Následně přijal jako ministr 16. března 1939 první personální opatření v osobním stavu důstojníků, když přeřadil skupinu čtyř důstojníků slovenské národnosti (škpt. pech. Karol Pekník, škpt. jazd. Ján Krnáč, škpt. del. Koloman Brezány a kpt. del. Viliam Kanák), absolventů československé Vysoké školy válečné v Praze, do stavovské skupiny důstojníků generálního štábu, aby posílil řídicí kádr budoucího slovenského důstojnického sboru.²² Čatlošovi se také podařilo zakročit u němec-

¹⁶ Ministerstvo národní obrany v Praze 16. března 1939 rozhodlo: „*Vojenské gážísty a mužstvo slovenské národnosti odešlete k nejbližším vojenským velitelstvím na Slovensku*.“ Stejně platilo i pro Rusíny („Karpatské Ukrajince“). Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (dále jen VÚA – VHA Praha), f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, 4. oddělení etapní 1919 – 1939, kart. 384, č.j. 1162, č.j. 10.616. Na slovenské straně nechyběla hlášení: „*vojaci slovenskí prichádzajúci z Čech po príchodu na Slovensko rozchádzajú sa po domovoch*.“ Všechna okresní a posádková velitelství proto měla zajistit, aby navrátilí se ihned nastoupili službu podle druhu zbraní v nejbližší posádce, mužstvo od jezdeckta v nejbližší posádce u pěchoty nebo dělostřelectva, mužstvo protiletadlového dělostřelectva u dělostřelectva. VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 90, 100.107. „*Príslušníci Slovenska, ktorí sa vrátili z Protektorátu a Podkarpatskej Rusi, nadsluhujú dobu, ktorá uplynula medzi ich návratom a vstupom do slovenskej armády. Vstup do slov. [enskej] armády mal byť do 10/4.1939*.“ VHA Bratislava, f. Pešie pluky 1 – 4 (1939 – 1944), šk. 1, Peší pluk 4, Denný rozkaz, č. 176/1939, čl. 4, Výkaz zameškanej doby prez. služby – predloženie.

¹⁷ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 – Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 6, inv. č. 6/19, Dôverný rozkaz č. 1/1939, čl. C-3, *Důstojníci – Slováci – hlásenie*.

¹⁸ VHA Bratislava, f. Krajiniské vojenské veliteľstvo január – jún 1939, šk. 6, 22139, 22140.

¹⁹ HALLON, *Kronika Slovenského štátu*, s. 21.

²⁰ Zůstává paradoxem, že postupující oddíly německé armády okupující poměrně velkou část západoslovenského území přiléhajícího k historickým českým zemím vlastně posloužily Čatlošovi i k zastavení jakýchkoli plánovaných transportů útvarů československé armády i s alikvotním množstvím vojenského materiálu z vnitrozemí Slovenska na západ(!).

²¹ VHA Bratislava, f. Krajiniské vojenské veliteľstvo január – jún 1939, šk. 8, 22558.

²² VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.130.

kého velitelství *Heeresgruppe 5*, jehož některé jednotky okupovaly i část západoslovenského území, a vymoči propuštění 75 mladších slovenských důstojníků, kteří jako frekventanti aplikačního kurzu důstojníků zbraní byli internováni ve Vojenské akademii v Hranicích na Moravě a nakonec odesláni 18. března 1939 do Žiliny, aby urychleně po skupinách byli dáni k dispozici jednotlivým velitelstvím sborů. Na velitelství V. sboru připadlo 15, na velitelství VII. sboru 25 a velitelství VI. sboru 20 důstojníků, v Bratislavě zůstalo 15 z nich.²³ Na druhé straně ministerstvo národní obrany v Praze vymazalo ze stavu generálů zbraní a důstojníků generálního štábu 9 Slováků: div. gen. Rudolf Viest, pplk. gšt. Ferdinand Čatloš, pplk. gšt. Augustín Malár, mjr. gšt. Štefan Jurech, škpt. gšt. František Milan Borský, škpt. gšt. Emil Novotný, škpt. gšt. Štefan Tatarko, kpt. gšt. Ladislav Lavotha a kpt. gšt. Viliam Talský.²⁴

Nutno zdůraznit, že bývá rozdíl mezi tím, být ustanoven velitelem, nebo ujmout se funkce velitele, nebo převzít velení. Na většinu vyšších velitelství a klíčových útvarů byli vysláni bývalí českoslovenští legionáři, významnou výjimku představoval mjr. gšt. Štefan Jurech jako Haššíkův exponent.²⁵ U velitelství V. sboru (stanoviště velitele v Trenčíně) došlo k předání velitelství sboru 18. března 1939 důvěrným rozkazem, který byl vydán v češtině: „*Na rozkaz Slovenské vlády předávám dnešním dnem velení V. sboru mjr. gšt. Štefanu Ju r e c h o v i.*“ Učinil tak v zastoupení velitele sboru div. gen. Jiří Hudeček, který zároveň vyslovil uznání Čechům za jejich důstojný postoj za posledních tragických událostí jako svědectví dobrých vojenských ctností a vyspělosti československé armády a zároveň popřál „*všem Čechům, Slovákům i karpatským Ukrajincům do budoucna plného zdaru.*“²⁶ Velitelství VII. sboru se stanovištěm v Banské Bystrici přebíral z rukou div. gen. Josefa Mánka mjr. pech. Ján Imro, který si nově k ruce ponechal kpt. del. Milana Vesela jako náčelníka štábu, ale následně doplnil postupně svůj štáb některými dalšími slovenskými důstojníky. Mjr. del. Ján Dimitrij Krenčej mu dělal zástupce a zároveň náčelníka štábu, zatímco kpt. del. Milan Vesel se ujal funkce velitele dělostřelectva, kpt. dopl. Oskar Lichner vedl 1. oddělení a kpt. jazd. Július Nosko zase 2. oddělení. Zbytek slovenských důstojníků byli sami mladí důstojníci v hodnosti poručík.²⁷ Zajímavá situace nastala u velitelství VI. sboru se stanovištěm v Spišské Nové Vsi, kde pplk. gšt. Augustín Malár přebíral velení 16. března 1939 důvěrným rozkazem, který byl vydán ve slovenštině: „*Podľa ustanovenia vlády Slovenska som poverený prevzatím veliteľstva VI. sboru. U tohoto veliteľstva započal som dnešným dňom s prevzatím funkcie a do úplného prevzatia spolupracujem s bývalým veliteľom sboru t.j. s generálom Mézлом.*“ Div. gen. Ondřej Mézl také tento důvěrný rozkaz spolupodepsal.²⁸ Vojenská kronika nastalé změny přibližuje následovně: „*Ráno (15. března 1939 – pozn. O. P.) přichádza pplk. gšt. August Malár ako zástupca slovenskej vlády k VI. sboru, ale po niekoľkých hodinách je telegraficky vyrozuměný MNO, že je menovaný veliteľom tohoto sboru a že má prebrať celú jeho agendu.*“ Objevují se poplašné zprávy, že se maďarští vojáci seskupují na slovenské východní hranici a tuto překračují. Pod tlakem těchto zpráv Malár požádá Mézla, „*aby ďalej viedol sbor, kým sa situácia nevyjasní, nakoľko v krátkej dobe sa nemohol ani pri najlepšej vôli podrobne zasnvať do pomerov. Po obede sa však ukázalo, že*

²³ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.030, 200.031, šk. 3, 200.757.

²⁴ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, 3. oddělení operační 1919 – 1939, kart. 380, č.j. 402.

²⁵ ŠVANDA, Petr. Důstojník troch armád. In: *Hobby Historie*, 2018, roč. 9, č. 3 (43), s. 37.

²⁶ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 1 – Veliteľstvo divíznej oblasti 1 (1939 – 1945), šk. 90, inv. č. 90/176/1, Důvěrný rozkaz č. 9/1939, čl. C-69, *Předání velitelství sboru* a čl. C-70, *Uznání Čechům*.

²⁷ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 5, 201.254.

²⁸ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 – Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 6, inv. č. 6/19, Důvěrný rozkaz č. 1/1939, čl. C-1, *Veliteľstvo VI. sboru – prevzatie velenia*.

*tieto zprávy byly čiastočne vymyslené. Div. gen. Mézl fungoval potom ešte asi dva dni ako technický poradca.*²⁹ Mézl a Malár si spoločne 16. března s ohledem na hladký průběh přebírání a odevzdávání velení a k zabránění anarchie telegraficky vyžádali jména důstojníků, kteří by přicházeli do úvahy jako velitelé podle stanovených kritérií. „*Podľa takto predloženého soznamu určí – ustanoví priamo veliteľ sboru prísl.[ušného] veliteľa. Až do tejto doby kým nebude veliteľom sboru ustanovený nový veliteľ velí veliteľ terajší.*“³⁰

A tak bychom mohli pokračovať,³¹ ale nahradit dosavadní velitele jejich nástupci z řad důstojníků slovenské národnosti na všech velitelských místech až do setnin prostě nešlo.³² V tom se značně lišila situace na západě Slovenska od té na východě, a to od posádky k posádce. Svou roli sehrála, jak si na některých případech ukážeme, i vzdálenost od Bratislavy, když často záleželo na tom, jak si kdo vyložil rozhlasové výzvy, či obsah rozkazů předávaných dálnopisem nebo pokynů sdělovaných telefonicky, nemůžeme opominout ani vměšování místních činitelů, většinou z řad Hlinkovy gardy, časovou prodlevu způsobila mnohdy absence důstojníka požadované kvalifikace.³³ Připomeňme si proto, jak přebírání velení v některých posádkách a útvech probíhalo. Posádkovým velitelem v Bratislavě byl div. gen. Miloš Žák.³⁴ Funkci velitele na tamním velitelství 9. divize a v tamní posádce převzal

²⁹ LACKO, Martin (ed.). *Zrod Slovenského štátu v kronikách slovenskej armády*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 23 – 24.

³⁰ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 – Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 6, inv. č. 6/19, Důvěrný rozkaz č. 1/1939, čl. C-3, *Důstojníci – Slováci – hlášení*.

³¹ Seznámit se s jmény nových velitelů vyšších velitelství či útvarů lze in BYSTRICKÝ, Jozef. K niektorým súvislostiam vzniku a počiatkov výstavby armády Slovenského štátu. In: BYSTRICKÝ, Valerián – MICHELA, Miroslav – SCHVARC, Michal et al. *Rozbitie alebo rozpad?: Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2010, s. 496; BYSTRICKÝ, Jozef. Československá armáda na Slovensku po Mnichovskej dohode a Viedenskej arbitráži (október 1938 – marec 1939). In: UHRIN, Marian (ed.). *Slovensko 1938 : Československo v zovretí mocností*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2019, s. 26.

³² K situaci v posádce Bratislava srov. PEJS, Oldřich. Vojáci v ulicích Bratislavy. In: *Vojnová kronika*, 2019, roč. 8, č. 1, s. 20.

³³ Po převzetí velení Sborové zbrojnice č. 7 v Bratislavě, funkci velitele předal mjr. tech. zbroj. Jan Alexander a převzal ji por. tech. zbroj. Štefan Slauka, bylo ministerstvu národní obrany v Bratislavě teprve deset dnů po vyhlášení samostatného slovenského státu hlášeno: „*Odovzdané a prevzaté byly: mobilizační plán, tajné /mobilizační/ knihy, důvěrné, tajné /mobilizační/ věci podľa soznamu, razítka, razidla a pečatidlo so štátným znakom podľa inventára a peňažité zálohy podľa predpisu H-III-1, čl. 230. Závady pri predaní a prevzatí neboly shledané žiadne. O odovzdaní a prevzatí bola napísaná zápisnica.*“ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.314. Slauka se označil za zatímního velitele zbrojnice a nastínil, že sice může zajistit se zbylým personálem velmi omezený chod služby za nynějších přechodných poměrů, ale už tak nebude schopen činit při normálním chodu služby, neboť funkce, které jsou normálně obsazené kvalifikovanými důstojníky, jsou nouzově obsazené příslušníky mužstva, civilními řemeslníky, nebo dokonce pomocnými dělníky(sic!). VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 3, 200.620.

³⁴ Generálové české národnosti v posádce Bratislava a další důstojníci: arm. gen. Josef Votruba, bývalý zemský vojenský velitel, funkci prozatímně vykonával div. gen. Hugo Vojta, div. gen. Miloš Žák (velitel posádky Bratislava), brig. gen. Jaroslav Eminger (velitel Rychlé divize č. 3), plk. jezd. Alois Zapletal (velitel jezdecké brigády), plk. pěch. Václav Kučera (velitel motobrigády), brig. gen. Jan Beneš (zástupce velitele 9. divize), pplk. gšt. Vincenc Maria Koblitz (náčelník štábu 9. divize), plk. děl. Karel Kloboučník (velitel divizního dělostřelectva), plk. pěch. František Vondráček (velitel Pěšího pluku č. 23 „*Amerických Slovákov*“), plk. gšt. Eduard Horák (velitel Pěšího pluku č. 33 „*Doss’Alto*“), plk. gšt. František Walter (velitel Pěšího pluku č. 39 „*Výzvědný generála Grazianiho*“), plk. děl. Petr Novák (velitel Dělostřeleckého pluku č. 9 „*T. G. Masaryka*“), plk. žen. František Vondrouš (velitel Ženíjního pluku č. 3), plk. žen. Antonín Šlejmar (velitel Ženíjního pluku č. 4), plk. žen. Ing. Josef Klicpera (velitel Ženíjního pluku č. 6).

z rozkazu Čatloše 15. března škpt. del. Štefan Majerčík.³⁵ „Z rozkazu p. ministra Národnej obrany Slovenského štátu dňom 15. marca t. r. prevzal som funkciu veliteľa posádky Bratislava.“³⁶ Majerčík jako velitel 9. divize také 15. března podřízeným útvarům a posádkovým velitelstvím oznámil: „Minister nár. obr. Slovenska ustanovil veliteľom V. sboru mjr.gšt. J u r e c h a.“ Na rozkaz velitelství V. sboru z téhož dne si od podřízených útvarů a posádkových velitelství vyžádal jména nových velitelů, hlášení se podávalo telefonicky.³⁷ Velení posádky v Trnavě a po taktické stránce jednotek Pěšího pluku č. 23 „Amerických Slovákov“ převzal 15. března kpt. pech. Emil Koléner, po stránce administrativní se tak mělo stát až po příchodu dostatečného počtu záložních důstojníků.³⁸ Velitel Pluku útočné vozby č. 3 v Turčianskom Svätom Martine plk. pěch. Alexander Fusek se své velitelské role zhostil již 14. března, kdy vydal zvláštní rozkaz ve slovenštině, ve kterém poblahopřál příslušníkům pluku – Slovákům k vyhlášení samostatnosti Slovenska a požádal Slováky i Čechy „ako Váš doterajší veliteľ, aby ste v tejto vážnej, historickej chvíli zachovali klud a najväčšiu kázeň.“ Fusek si byl zároveň vědom zlomových okamžiků v působení armády na Slovensku, a proto všechny zavázal nejen odpovědností vůči armádě (československé – pozn. O. P.), ale také vůči samostatnému slovenskému státu: „Budeme všetci plniť na mieste všetky svoje povinnosti tak, ako nám to káže časť a vedomie odpovědnosti vůči armáde a slovenskému štátu.“ Neopomenul zdůraznit svou velitelskou pravomoc: „čakajte len mojich rozkazov“.³⁹ O den později dopoledne 15. března došlo k převzetí velení pluku škpt. pech. Štefanem Čánim a velení praporů a rot dalšími slovenskými důstojníky.⁴⁰

Ve Vojenské továrně č. 5 v Zemianskych Kostolanoch převzal velení 15. března npor. tech. zbroj. Ing. Štefan Krátky, který také přísahal 2 poručíky, 1 rotného a 1 dělesloužícího četaře slovenské národnosti a započal přebírat dokumenty související s velitelskou agendou a agendou hospodářské správy.⁴¹ Jiná situace nastala ve Vojenské továrně č. 4 v Žilině, kde 15. března dosavadní velitel mjr. tech. zbroj. Ing. Alois Kohlík zaslal Čatlošovi blahopřejný telegram, ve kterém mu všichni důstojníci, rotmistři a zaměstnanci, a to jak Slováci, tak Češi, slíbili „oddanosť Slovenskému štátu a slovenskej armáde“.⁴² U Telegrafního praporu č. 3 v Novom Meste nad Váhom to dosavadní velitel pplk. tel. Hynek Pomahač nevydržel (neměl dosud čas si uspořádat svoje osobní věci před nuceným odchodem ze Slovenska), a když se určený důstojník kpt. tel. Ing. Štefan Závodný navzdory opakovanému rozkazu ministerstva národní obrany v Bratislavě do 23. března k převzetí velení nedostavil, proto

³⁵ Majerčík, kmenově zadělen u Dělostřeleckého pluku č. 54 a přidělen k Hlavnímu velitelství Hlinkovy gardy, se k funkci velitele divize dostal pouze díky tomu, že onemocněl původně vybraný mjr. pech. Ladislav Bodický. VHA Bratislava, f. Zemské vojenské velitelství Bratislava 1919 – 1939, šk. 177, inv. č. 1066, Telegram č. 754, 14. března 1939.

³⁶ VHA Bratislava, f. Posádkové velitelstvo Bratislava 1937 – 1939, šk. 7, Rozkaz č. 24/1939, čl. 1, Škpt.del. Štefan Majerčík – převzetí velenia posádky. Posádkovou dozorčí službu vykonávali až do 18. března dříve určení důstojníci, následně až do 20. března byli do této služby i nadále určeni důstojníci české národnosti, teprve 21. března se jí chopil škpt. pech. Ján Černek, důstojník slovenské národnosti.

³⁷ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.024. Majerčík poslal veliteľství 9. divize 13. dubna 1939 do likvidace, kterou však ministerstvo národní obrany v Bratislavě označilo za předčasnou, neboť velitelství divize se původně mělo stát zárodkem *Vyššieho veliteľstva 4* v Bratislavě. VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 5, 201.131.

³⁸ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.056.

³⁹ VHA Bratislava, Zbierka „55“, fasc. 55-59-2, *Zvláštny rozkaz veliteľstva pluku útočnej vozby 3*, 14.3.1939.

⁴⁰ LACKO, *Zrod Slovenského štátu*, s. 103.

⁴¹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.006.

⁴² VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.029.

funkci musel převzít přítomný ppor. tel. v zál. Jozef Šimko jako jediný důstojník slovenské národnosti.⁴³ Ve vojenském hřebčíně v Horných Motešiciach se velení 15. března chopil a přísahu mužstva slovenské národnosti provedl místní gardista Michal Kiška, který byl poručíkem ženijního vojska v záloze a zároveň se deklaroval jako velitel 2. setniny 2. praporu 6. pluku Hlinkovy gardy. Celou správu a odborný provoz hřebčína však pro jistotu ponechal v dosavadních rukou (velitel ústavu mjr. rem. Hanuš Keil).⁴⁴ Po obdržení zprávy o situaci v hřebčíně Bratislava konala a 22. března do Horných Motešic vyslala skupinu 5 slovenských vojáků, z nichž škpt. jazd. Ján Malár 23. března převzal velení ústavu a s vědomím Bratislavy si mohl na místě ponechat dostatečný počet českého personálu k zabezpečení normálního a hospodárního chodu ústavu.⁴⁵ Do posádky Hlohovec byl rozkazem hlavního velitele Hlinkovy gardy 15. března přidělen ppor. del. v zál. Karol Arvay, berní adjunkt u berního úřadu v Hlohovci. Velením posádky (a IV. praporu Pěšího pluku č. 7 „*Tatranského*“) byl na doporučení Hlinkovy gardy, městské rady a okresního úřadu s ústním souhlasem Bratislavy pověřen škpt. pech. Bohumír Kamir, důstojník české národnosti, Arvay se stal jeho pobočníkem. Kamir do funkcí velitelů rot IV. praporu povolal záložní důstojníky slovenské národnosti.⁴⁶ Posádkový velitel v Piešťanoch škpt. let. Karol Sojček musel k zajištění provozu tamního vojenského lázeňského ústavu povolat 21. března k dobrovolnému cvičení ve zbrani ppor. zdrav. v zál. MUDr. Štefana Kollára (vedoucí lékař lázeňského ústavu „*Pro Patria*“ Piešťany) jako velitele a por. pech. v zál. Roberta Svátka (bankovní úředník I. Trnavské banky, filiálka Piešťany) jako hospodáře.⁴⁷ Posádku v Dolnom Kubíne převzal 16. března kpt. pech. Ján Šmigovský. „*Velenie preberal slávnostne na námestí, kde nastúpila HG a súčasne aj záložní dôstojníci-Slováci.*“⁴⁸ Velitel Vojenského zdravotnického skladu č. 2 v Liptovskom Svätom Mikuláši plk. lek. PhMr. František Vrabec hlásil 16. března do Bratislavy, že rozkazu o převzetí velení důstojníky slovenské národnosti nemůže vyhovět. Ve skladu sloužilo 7 důstojníků lékárnictva, 4 rotmistři pomocného zdravotnictva a 1 rotmistr účetní, z nichž pouze šrtm. pom. zdrav. Emil Kapinay byl slovenské národnosti, ale neměl odbornou kvalifikaci. Povolán byl proto k vojenskému cvičení a k převzetí velení skladu na rozkaz posádkového velitele škpt. del. Elemíra Lendvaye na doporučení okresního velitelství Hlinkovy gardy ppor. lek. v zál. PhMr. Ondrej Hoffmann, který ve skladu do prosince 1938 konal prezenční službu.⁴⁹ Když si velení skladu 27. března převzal por. lek. v zál. PhMr. Vojtech Bojarský (německé národnosti), vzápětí hlásil do Bratislavy „*že na to sám nestačím, lebo v sklade som bol za pres.[enčnej] služby veľmi krátky čas, ináč som tu bol len na cvičení, takže s chodom služby a vôbec s činnosťou skladu nie som dosť oboznámený.*“ Bratislava mu proto ponechala u skladu na dobrovolném cvičení i nadále Hoffmanna.⁵⁰ Železniční traťový velitel škpt. gšt. František Borský se zase na ministerstvu národní obrany v Bratislavě 22. března dožadoval určení důstojníka, který by převzal velení expozitury železničního traťového velitelství v Prešově.⁵¹

⁴³ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 90, 100.265.

⁴⁴ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.003.

⁴⁵ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.216.

⁴⁶ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.284.

⁴⁷ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.291.

⁴⁸ *Slovák*, 1939, roč. 21, č. 67, (21. marec 1939), s. 5, Nový posádkový veliteľ v Dolnom Kubíne.

⁴⁹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 2, 200.393.

⁵⁰ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 2, 200.533.

⁵¹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.239.

Zajištění zbrojních podniků na slovenském Pováží si nárokovaly obě strany, jednak slovenská, ale místo té československé nyní nastoupila německá, která projevila eminentní zájem o jejich chod a o jimi vyráběný vojenský materiál. Npor. tech. zbroj. Ing. Juraj Voda působil od 1. ledna 1939 u podniku Čs. zbrojovka a.s. Brno, závod Povážská Bystrica, jako přednosta Zbrojň technického úřadu č. 4. Na základě telefonického rozhovoru s Čatlošem a jeho zástupcem Dúbravcem 15. března převzal i vojenskou správu závodu a zajistil další výrobu pro vojenské i komerční zakázky, ale zastavil expedování vyrobeného vojenského materiálu (pušky vz. 24, pěchotní munice, dělostřelecké nábojnice). Pouze Voda a pomocný zřízenec Jozef Klímo byli slovenské národnosti, ale další 3 důstojníky a 10 rotmistrů české národnosti přidělené k úřadu Voda označil za spolehlivé.⁵² Bratislava mu také vystavila 19. března písemnou plnou moc, čímž ho ustanovila „*plnomocníkom vo veciach voj.[enské-ho] a komerčného materiálu, a výroby a odosielania voj.[enských] a komerčných výrobkov v tomto závode*“.⁵³ Jaké překvapení však musel Voda zažít, když závod v Povážské Bystrici obsadily 23. března německé oddíly SS, které 12. dubna vystřídali němečtí četníci.⁵⁴ Při Akciové společnosti, dříve Škodovy závody, závod Dubnica nad Váhom, působil Zbrojň technický úřad č. 10, jehož přednostou byl mjr. tech. zbroj. Jan Herrman. Působilo zde dalších 12 gážistů české národnosti. Němci si vynutili, aby v obou závodech zůstali čeští gážisté pod jejich patronací. Ministerstvo národní obrany v Bratislavě tak bylo nuceno odeslat 4. dubna do Dubnice nad Váhom a Povážské Bystrice (ale také do podniku „Techna“, priemyselné, obchodné a realitné podnikanie, spol. s r.o. v Novom Meste nad Váhom, který vyráběl filtry do plynových masek) telegramy, že dosavadní osazenstvo české národnosti zůstává na svých místech.⁵⁵ „*Medzi vládou slovenskou a nemeckou bola ujednaná písomná dohoda, že všetci úradníci a robotníci českej národnosti, slúžiaci na území Slovenska, musia byť ponechaní na svojich miestach tak dlho, pokiaľ nebudú miesto nich zapracováni náhradníci slovenskej národnosti. Tito zamestnanci českej národnosti nachádzajú sa pod ochranou nemeckej vlády a slovenská vláda je zaviazaná zaručiť sa za ich osobnú i právnu bezpečnosť ako i za bezpečnosť ich majetku.*“⁵⁶

Nucený odchod českého vojenského personálu

Praha, od 15. března 1939 v podmínkách německé okupace a pod jejím tlakem, ztrácela nad událostmi na Slovensku kontrolu. Německý tlak pocítila i Bratislava. Čatloš ve svém rozhlasovém projevu 14. března ještě v otázce vojenské rozluky avizoval: „*Rozhodnutie bude urobené vzájemnou dohodou Prahy a Bratislavy. Slovenská vláda chce v určitej, krátkej dobe túto vec rozumne skoncovat'. Nemusi sa preto nikto obávať, že mu bude ukrivdené a nemusí sa plašiť. Odpadly príčiny vzájomnej nevraživosti a rozlúčka nech je, kde toho bude treba, priateľskou.*“⁵⁷ Do Prahy proto zamířil Čatlošův pověřenec kpt. gšt. Viliam Kanák, který zde 17. března tlumočil, podle jeho slov německé požadavky, na okamžité odzbrojení vojenských osob české národnosti nalézající se na území Slovenska a jejich převezení přes demarkační čáru (Němci zde měli nepochybně na mysli čáru oddělující okupované

⁵² VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.038.

⁵³ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.110.

⁵⁴ PEJS, Oldřich. Osud slovenských posádek v okupovaném západoslovenském území. In: *Vojenská história*, 2019, roč. 23, č. 1, s. 55 – 56.

⁵⁵ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 4, 200.802.

⁵⁶ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo I – Veliteľstvo divíznej oblasti I (1939 – 1945), šk. 90, inv. č. 90/176/1, Dôverný rozkaz č. 10/1939, čl. B-72, *Zamestnávanie českých úradníkov a robotníkov – sdelenie MNO*.

⁵⁷ HALLON, *Kronika Slovenského štátu*, s. 21.

západoslovenské území od zbytku Slovenska – pozn. O. P.),⁵⁸ Kanák o tom vydal osobní svědectví: „*Za voj.[enskú] správu jednal v Prahe 17. marca kpt. gšt. Viliam Kanák o presťahovaní dôstojníkov, rotmajstrov a mužstva českej národnosti zo Slovenska do českých zemí a príslušníkov vojska slov.[enskej] národnosti z českých zemí na Slovensko. Výsledok jednania bol návrh osnovy vládneho nariadenia, ktoré slovenská vláda schválila 20. marca 1939 vo vládnom zasadnutí a podľa ktorého sa potom tiež evakuácia českých a slovenských vojenských príslušníkov previedla... Smysel tohoto nariadenia bola vzájomná reciprocity.*“⁵⁹ Veliteľstvom sborů byl již 16. března v 21.20 hod. vydán telegraficky rozkaz: „*Kde ešte neboli odzbrojení vojenské osoby českej národnosti, prevedte toto odzbrojenie okamžite. Zbrane zaistite vo vojenských skladištách.*“⁶⁰ Evakuace některých odzbrojených vojenských osob české národnosti se začala 17. března, neboť k odzbrojení mělo dojít do 12. hodiny tohoto dne. Po dohodě s německým velením a generálním konzulem v Bratislavě směřovaly vojenské transporty do shromaždišť (Sammelstelle) v Brně a v Olomouci. Pro uklidnění situace mezi vojenskými gážisty české národnosti byl na velitelství sborů 18. března v 12.20 hod. z rozkazu Čatloše odeslán telegram: „*Vládni činitelia Bratislavy a Prahy jednajú o modalitách odsunu ženatých gážistov a civilných zamestnancov voj.[enskej] správy s ich majetkom ako i slobodných s vlastným bytovým zariadením do historických zemí. Včas dostanete presné pokyny. Rozhlaste všetkým príslušníkom Čiech a Moravy.*“⁶¹ Slovenská vláda vzala 18. března na vědomí, že odsun důstojníků, rotmistrů a mužstva české národnosti se uskuteční 22. března⁶² a rozhodla, že ze státní služby se propustí všichni zaměstnanci, kteří nemají slovenské státní občanství. Výjimku měli tvořit pouze zaměstnanci, jejichž manželky jsou slovenské národnosti a zaměstnanci, jejichž ponechání je nezbytně nutné pro chod služby, přičemž jejich ponechání se musí individuálně projednat.⁶³ Na ministerstvu národní obrany v Bratislavě se začal žhavit dálnopis. Od Čatloše směřoval na velitelství sborů 18. března 16.30 hod. telegram: „*Všetci gážisti českej národnosti, podľa toho, ako sa uvolnia z doterajších svojich funkcií, prechádzajú do stavu súkromných osôb. Doporučte im preto, aby od tohoto času nosili občiansky oblek.*“⁶⁴ Na základě dalšího rozkazu se vojenské osoby české národnosti mohly přihlásit k další vojenské službě na Slovensku, a to buď k službě trvalé, nebo k službě dočasné. „*Veliteľstva, útvary a ústavy urobia súpis všetkých voj.[enských] osôb a civ.[ilných] zamestnancov vojenskej správy českej národnosti na Slovensku, ktoré majú blízky rodinný vzťah na Slovensku a hlásia sa dobrovoľne do služieb slovenskej armády.*“ Mimo jiné se sledovala doba vojenské služby strávená na Slovensku, důvod, proč chce zůstat na Slovensku, v jaké míře ovládá slovenštinu, samozřejmě stranou nezůstal rodinný stav a náboženství. Současně nejpozději do 24. března měl být vyhotoven i zvláštní seznam těch vojenských osob a civilních zaměstnanců, „*bez ktorých by nemohol byť zaručený hladký chod služby v slovenskej armáde. Takéto prípady náležite odôvodnite a majte na*

⁵⁸ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, 4. oddělení etapní 1919 – 1939, kart 384, č.j. 10.583.

⁵⁹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 117, 114.961.

⁶⁰ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 2, 200.596.

⁶¹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.069.

⁶² *Slovák*, 1939, roč. 21, č. 66, (19. marec 1939), s. 1, Neporušená suverénita slovenského štátu.

⁶³ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.124.

⁶⁴ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.086. Čatloš nechal 21. března vyhotovit pro odcházející české důstojníky tzv. pochvalné dekrety, ve kterých jim jménem slovenského národa a jménem služby poděkoval, co v zájmu Slováků během své služby na Slovensku vykonali. VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.129.

*zreteli len skutočne nevyhnutelne potrebných ľudí.*⁶⁵ Následoval telegram: „Všetky vojenské osoby českej národnosti, ktoré nebudú prevzaté do služieb slovenskej armády musia byť odsunuté na Moravu a do Čiech do 29.III.1939. Osoby českej národnosti, ktoré sa prihlásia pre ďalšiu voj.[enskú] službu na Slovensku a budú prevzaté do slov.[enskej] armády, dostanú o tom vyrozumenie do večera dňa 25.III.1939.“⁶⁶ Do Bratislavy dorazil na druhý den kostrbatý telegram z veliteľství VII. sboru, který se dožadoval sdělení, za jakých podmínek mají být důstojníci, rotmistři a civilní zaměstnanci české národnosti přijati do slovenské armády, „*dokiaľ tieto pod[m]ienky nebudú známe, z obavy pred neist[o]u budúcnost[ou] sa pravdepodobne nik neprihlási.*“ Čatloš byl nucen 19. března reagovat, s jeho vlastní paraťou směřovalo na příslušná velitelství rozhodnutí, že „*podmienky, za akých budú gážisti a civilní zamestnanci voj.[enskej] správy českej národnosti prijatí do slovenskej armády, sú práve také, ako pre Slovákov.*“⁶⁷ Museli však písemně stvrdit závazek: „*V prípade, že budem prijatý do služieb slovenskej armády, vzdávam sa na dobu troch rokov postupu v plate i v hodnosti.*“⁶⁸

Ministerstvo národní obrany v Bratislavě dalším nařízením z 21. března nařídilo velitelstvím sborů, aby nejpozději do 23. března nahlásila jména, hodnost, zařazení, národnost všech vojenských gážistů, dělesloužících poddůstojníků a civilních zaměstnanců konajících službu u vojenských útvarů, úřadů a ústavů jim podřízených, přičemž do 30. března muselo být předloženo přidělení vojenských gážistů s využitím starých formulářů (myšleno československých – pozn. O. P.).⁶⁹ Právě postavení vojenských gážistů české národnosti, „cizinců“, však vytvářelo třetí plochy a vyvolávalo značné pochybnosti. Reagoval na to Jurech, který naznačil, že není dorešena otázka jejich nároků, pokud by došlo ke zranění či úmrtí při výkonu služby ve slovenské armádě jako nepřevzatých vojenských osob, sloužících pouze dočasně, třeba jen v zápolí, nehovoříce o těch, kteří jsou zařazeni v bojových jednotkách. Ministerstvo národní obrany v Praze se ohradilo, že jim slovenská strana zaručuje nějaká práva vůči Praze. Jurech upozornil, že „*Týmto zasiahnutím MNO.Praha do rozhodnutia slov.[enských] veliteľstiev, pokiaľ sa dotýkalo ponechania niektorých gážistov a civ.[ilných] zamestnancov na čas potreby podľa nariadenia MNO.Bratislava, stalo sa právne postavenie tu ponechaných gážistov a civ.[ilných] zamestnancov neisté.*“ Jurech si dále odvodil, že „*MNO.Praha tedy nepřijíma žádné závazky vůči nim,*“ což ho vedlo k závěru, že tyto osoby dosud přísluší ministerstvu národní obrany v Praze a že je potřeba každého takového gážistu a civilního zaměstnance „*považovať za príslušníka Protektorátu až do jeho odchodu alebo až do jeho riadneho prevzatia. Prevzatie právnický považuje sa za platné len momentom prijatím menovacieho dekrétu a složením prísahy a písomným prehlásením MNO.Praha o tom, že menovaného zo svojho sväzku prepúšťa. To isté platí o tých, ktorí tu boli podržaní. Ako cudzí štátny príslušník /Protektorátu a tedy Veľkonemeckej ríše/ proti jeho vôli nemôže byť podržaný ku konaniu služby v cudzej armáde bez toho, že by bol touto armádou na podklade dobrovolnej prihlášky poverený k výko-*

⁶⁵ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.081. Teprve dálnopis z 21. března v 12.10 hod. seznamoval velitelství sborů s rozhodnutím slovenské vlády z 18. března a také ukládal nahlásit jména vojenských gážistů a civilních zaměstnanců „*českej štátnej príslušnosti, ktorých pre výkon služby nezbytné potrebuje a ponechávajú ich i naďalej vo službe. Zamestnancov českej národnosti, ktorí majú manželky slovenskej národnosti do soznamu neuvádzajte.*“

⁶⁶ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.085.

⁶⁷ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.081.

⁶⁸ Našli se samozřejmě tací, kteří takový závazek odmítli přijmout. K oficiálnímu zrušení tohoto závazku nakonec došlo 15. května 1939. VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 1 – Veliteľstvo divízejnej oblasti 1 (1939 – 1945), šk. 90, inv. č. 90/176/1, Důvěrný rozkaz č. 20/1939, čl. B-118, *Prihlášky gážistov a civ. zamestnancov voj. správy do slovenskej armády – zrušenie podmienky vzdania sa zvýšenia služného behom 3 rokov.*

⁶⁹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 90, 100.088.

nu služby dekrétom, v ktorom by bolo prehlásenie MNO.Praha o tom, že nestráca práva voči tomuto MNO. ani počas služby na Slovensku.“⁷⁰ Německá strana pak oficiálně reagovala se zpožděním, když německé vyslanectví v Bratislavě zaslalo slovenskému ministerstvu zahraničních věcí teprve 28. června 1939(!) verbální notu, ve které se odrazilo striktní stanovisko německé strany: „Slovenské ministerstvo obrany v Bratislavě vzneslo 23. března t.r. dotaz na tehdejší československé ministerstvo obrany v Praze, zda důstojníci, poddůstojníci a civilní zaměstnanci české národnosti, kteří se nacházejí ve slovenské armádě, by zde mohli být podrženi. Německé vyslanectví je pověřeno sdělit slovenské vládě, že souhlas k dalšímu ponechání českých vojenských osob ve slovenské armádě nelze dát.“⁷¹

Ministerstvo národní obrany v Bratislavě 25. března 1939 uveřejnilo první seznam těch důstojníků, rotmistrů a civilních zaměstnanců české národnosti, kteří si podali žádost o přijetí do slovenské armády a jejichž žádosti nebyly přijaty. Jejich odchod ze Slovenska byl stanoven na 27. březen. Pak zde byla skupina důstojníků, kteří si také podali žádost o přijetí do slovenské armády a jejichž žádosti nebyly hned odmítnuty. Ti měli vykonávat službu u svých útvarů podle rozkazu velitelů vyšších jednotek a útvarů, přičemž o jejich žádosti mělo být rozhodnuto později. Další skupina Čechů měla být na Slovensku, tam kde by jejich odchodem hrozilo ohrožení chodu služby, podržena jako potřebná k zácviku, výcviku a likvidaci („z moci úradnej zadržaní“). Tyto dvě posledně jmenované skupiny vojenských gážístů se dostaly, nejpozději do 30. června 1939, pod bezprostřední velitelskou pravomoc slovenských vojenských autorit, ačkoliv zůstaly vojenskými příslušníky dosud nerozpuštěné československé armády (zde vyjádřeno slovy „zostáva naďalej plnoprávnym príslušníkom ministerstva národnej obrany v Prahe, lenže po dobu služby na Slovensku dostáva plat a iné náležitosti od Slovenského štátu“).⁷² Někteří vojenští gážísté české národnosti protestovali, pokud jim bylo bráněno opustit Slovensko další nedobrovolnou službou. Praha se proti tomu 31. března přímo ohradila: „MNO Praha upozorňuje, že nedalo souhlas a ani nyní nesouhlasí, aby čeští zaměstnanci vojenské správy vojenští nebo občanskí byli proti své vůli zadržováni ve službách slovenského státu. Převzetí těchto do služeb slovenského státu, ať trvale nebo dočasně, je možné jen, jestliže se k tomu dobrovolně přihlásí.“ Z Bratislavy proto směřoval do Prahy 7. dubna seznam vojenských gážístů a civilních zaměstnanců, kteří byli přidrženi při službě na Slovensku nejdéle do 30. června s jejich výslovným souhlasem.⁷³

Němci převzali vojenské osoby (a jejich rodinné příslušníky) příslušné do českých zemí takřkajíc pod svou „ochranu“. Německý generální konzul Ernst von Druffel v Bratislavě proto tlumočil slovenské straně 20. března požadavky ministerstva národní obrany v Praze a projednával modalitty jejich evakuace.⁷⁴ Těmi se slovenská vláda zabývala týž

⁷⁰ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 5, 201.100.

⁷¹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 78, 211.955. Nutno zaznamenat, že ministerstvo zahraničních věcí seznámilo s obsahem této noty ministerstvo národní obrany dodatečně až 15. listopadu 1939(!).

⁷² VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 2, 200.352. Zároveň měly být v termínu do 31. března 1939 vypracovány dva seznamy, jeden se jmény, hodností a funkcí důstojníků, rotmistrů a civilních zaměstnanců příslušných do českých zemí, kteří zůstali na Slovensku u slovenské vojenské správy, a obdobně druhý seznam tak měl učinit vůči důstojníkům, rotmistrům a civilním zaměstnancům slovenské národnosti.

⁷³ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.038. Slovenská vláda se přitom 30. března usnesla, že „soznam tých zamestnancov českej národnosti, ktorí majú byť tu na určitú dobu ponechaní má byť s udaním dôvodu ponechania predložený predsedníctvu vlády, ktoré otázku ponechania prejedná s vládou protektorátu Čiech a Moravy. O tom ministerstvá upovedomujúc, žiadam, aby žiadané soznamy predložené boli do troch dní.“ Ministerstvo národní obrany tento požadavek obešlo tím, že seznam odeslalo přímo do Prahy, a teprve dodatečně, 26. dubna, jej předložilo na předsednictvo vlády. VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 3, 200.751.

⁷⁴ JAŠEK, Peter. Odsun českých vojakov zo Slovenska po vzniku Slovenského štátu. In BYSTRICKÝ, Rozbitie

den a s úpravami je přijala.⁷⁵ Ministerstvo národní obrany v Praze 20. března oznámilo, že za účelem evakuace „českých důstojníků a vojáků, jejich rodin a majetku ze Slovenska“ byla utvořena smíšená česko-německá komise se sídlem v Bratislavě a přikázalo telegramem 21. března v 10.00 hod. krajinskému vojenskému velitelství v Bratislavě informovat všechna posádková velitelství na Slovensku, jak se věci mají.⁷⁶ Velitelstvím sborů se 21. března v 14.35 hod. proto dostalo z Bratislavy telegrafického upozornění, že „*V záležitosti evakuácie mužstva, ďalej slúžiacich, vojenských gážistov a ich rodín zo Slovenska do Čiech a na Moravu je v chodu. Túto evakuáciu riadi smiešaná vojenská komisia česko-nemecká so sídlom v Bratislave.*“ Pro nás je klíčová věta: „*Nemá preto význam aby jednotlivci, lebo voj.[enské] útvary na Slovensku sa obracali v záležitostiach uvedenej evakuácie na hlavný štáb v Prahe.*“⁷⁷ Nasledovalo 22. března písemné upřesnění, že od 22. března úřaduje v Bratislavě ve vládní budově repatriční komise, jejímž úkolem je provést repatriaci příslušníků vojenské správy a jiných resortů do českých zemí, přijímat stížnosti těchto osob a zakročit u úřadů ve věci repatriace. Zde už byla další klíčová věta: „*Je zbytočné obracať sa vo veciach repatriácie na nemecký generálny konsulat v Bratislave, lebo repatričná komisia je poverená nemeckým generálnym konsulátom v repatričných veciach zakročovať podľa príkazov konsultátu.*“⁷⁸

Vyvstala i otázka mužstva rusínské národnosti, které domovskou příslušností náleželo na Podkarpatskou Rus (mělo domovskou příslušnost „*v obciach, ležiacich na východ od rieky Uhu*“), resp. Rusínů vůbec. Na návrh Malára se Bratislava 18. března 1939 rozhodla odeslat odzbrojené mužstvo rusínské národnosti na nejbližší posádková velitelství, která dohodnou s maďarskou stranou podmínky odsunu (překročení demarkační čáry, ubytování, přesun do cílové stanice).⁷⁹ Rozkaz z Bratislavy se však ukázal jako mnohoznačný, když vlastně hovořil o propuštění (veškerého) mužstva rusínské národnosti na Podkarpatskou Rus. Bratislava byla nucena 20. března upřesnit: „*Mužstvo rusinskej národnosti príslušné domovským právom na území Podkarpatskej Ukrajiny prepustite z brannej moci. Rusínov príslušných na Slovensku sa táto vec netýka.*“ Ukázalo se, že část Rusínů se odmítala domů vrátit.⁸⁰ Čatloš proto 21. března nařídil, aby se provedl soupis mužstva, které se nechce, nebo nemůže vrátit na Podkarpatskou Rus.⁸¹ V Bratislavě jednal s vojenskými činiteli také bývalý ministr karpato-ukrajinské autonomní vlády Julian Révay a výsledek? „*Z ministerstvom narodnej obrany slovenského štátu bolo dohodnuto, že vojáky ukrajinské (rusínské) národnosti ktoré prehlási že chtějí na pracu do Nemecka budú odeslaní na posadku v Žiline. Za likvidačný výbor Révay, b. minister K.U.*“⁸² Mezi 17. a 31. březnem 1939 mělo být podle neúplných údajů

alebo rozpad?, s. 512.

⁷⁵ ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. Postavenie Čechov v Slovenskej republike 1939 – 1944. In: *Historie a vojenství*, 1991, roč. 40, č. 1, s. 66.

⁷⁶ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, 4. oddělení etapní 1919 – 1939, kart. 384, č.j. 10.584.

⁷⁷ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 90, 100.129.

⁷⁸ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 90, 100.223.

⁷⁹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.081. Velitel zemplínské skupiny kpt. pech. v zál. Štefan Hašík avizoval 20. března, že Rusíni – maďarští občané z oblasti zemplínské skupiny budou odevzdáni maďarským úřadům na hranici před Užhorodem. VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 90, 100.094.

⁸⁰ Propuštěné Rusíny totiž zařazoval okamžitě do svých řad maďarský Honvéd. MIČIANIK, Pavel. *Malá vojna Maďarska proti Slovensku 1938 – 1939*. Banská Bystrica : DALI-BB, s.r.o., 2019, s. 296.

⁸¹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 90, 100.096.

⁸² VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.312. Zachován původní pravopis.

do okupovaného česko-moravského protektorátu vyvezeno na 15 188 příslušníků mužstva, 528 rotmistrů a 1972 důstojníků české a rusínské národnosti celkem v 95 transpotech.⁸³

Úplné počátky poslovenšťování

Po vyhlášení samostatnosti Slovenska byl okamžitě 14. března transponován dosavadními veliteli striktní rozkaz Čatloše: „*Rozkazom pána ministra národnej obrany Slovenského štátu je zakázané akékoľvek nosenie odznakov na vojenských stejnokrojoch, ktoré neni sú dosavadnými predpisami stanovené. Zákaz týka sa dôstojníkov, rotmajstrov, poddôstojníkov a mužstva.*“⁸⁴ Šlo o Čatlošovu bezprostřední reakci na nošení nepředepsaných součástí označení výstroje, zejména různých pásek včetně gardistických, nebo autonomistických. Okamžitě však následoval další Čatlošův rozkaz, kterým se zakázalo nošení legionářských odznaků, včetně vyznamenání získaných v první světové válce, čímž se měla z rodícího se slovenského vojska odstranit zahnízlá nevěřivost a příčiny dosavadních nesrovnalostí. Odstraněn byl i československý válečný kříž. Přípustné bylo nošení vyznamenání získaných po první světové válce, tj. odznaky získané již při společném působení legionářských složek a domácího vojska. Z límců se odstraňovalo číselné nebo jiné kovové označení. K odlišení vojáků slovenské národnosti od těch „neslovenských“ odešel 15. března na velitelství sborů v 18.15 hod. telegram: „*odstrániť dosavadne odznaky na čapiciach vojenských /: polných a vychádzkových /: a nahraditi ich trojbarevnou stužkou farieb bielej, modrej, červenej 2 cm šírocou.*“ Tento rozkaz se netýkal vojenských osob české a jiné národnosti z Čech a Moravy, které se do českých zemí měly vrátit.⁸⁵ Popsaný způsob označení vojáků slovenské národnosti nutno ovšem chápat i jako obranné opatření proti výstřelkům příslušníků Hlinkovy gardy, kteří si vylévali zlost na vojácích české národnosti, tak jim rozlišení, kdo je kdo, Čatlošův rozkaz vlastně usnadnil a vojáky slovenské národnosti od případných hrubostí a fyzického násilí uchránil.⁸⁶ Ministerstvo národní obrany v Bratislavě dále rozhodlo, že a) *Gážisti nem.[eckej] národnosti, konajúci službu nosia to isté označenie na čiapke ako Slováci*, b) *ti, ktorí nekonajú službu, chodia v občianskom odevu*“. A gážisté české národnosti? Pokud konají službu ve slovenské armádě „*nosia to isté označenie ako Slováci.*“⁸⁷ V případě evakuačních komisařů, kteří náleželi k důstojníkům české národnosti, ti nosili jako likvidační orgány československé armády předepsaný stejnokroj, tak jak doposud, tzn. bez slovenského rozlišení.⁸⁸

Vojenské osoby v činné službě nesmějí porušovat zvláštní povinnosti vojenské služby a vojenského stavu, ke kterým náleží poslušnost, věrnost, bdělost, statečnost, šetření kázně, pořádku

⁸³ HLAVIENKA, Lubomír. Národnostní menšiny ve slovenské armádě mezi březnem 1939 a červnem 1941.: In: *Vojenská história*, 2020, roč. 24, č. 1, s. 113.

⁸⁴ VHA Bratislava, f. Posádkové velitelstvo Bratislava 1937 – 1939, šk. 7, Rozkaz č. 23/1939, čl. 1, *Nosenie nepredpisanych odznakov na stejnokroji – zákaz*. V posádce Bratislava rozkaz ještě podepsal brig. gen. Jan Beneš. Funkci velitele bratislavské posádky převzal z rozkazu Čatloše 15. března škpt. del. Štefan Majerčík.

⁸⁵ VHA Bratislava, f. Krajské vojenské velitelstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 13, 11.398.

⁸⁶ Ján Straka vzpomíná na svou cestu z Milovic v Čechách do Bratislavy, kdy mu por. pěch. Ján Haršányi doporučil vyměnit československého lvíčka za slovenskou trikolóru: „*Radil mi, aby som tak učinil aj ja, lebo vraj gardisti zbijú každého kto vystúpi z vlaku s československým znakom. Aj mi odstrihol kúsok z trikolóry. Neposlúchol som jeho rady dôvod, že som ešte stále dôstojníkom československej armády. Na stanici v Bratislave gardisti boli a nič sa mi nestalo.*“ VHA Bratislava, f. Zbierka spomienkových prác, č. ŠZ X-39, Ján Straka, *Vspomienky na udalosti a osoby rokov 1938 až 1945*, s. 10.

⁸⁷ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 4, 200.864.

⁸⁸ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 2, 200.549.

ku a služebních předpisů vůbec, jakož i zachovávaní vojenské cti.⁸⁹ Vojenské osoby se k dodržování vojenských povinností zavazují ve vojenské přísaze. Otázkou zůstává, zda a jaký právní význam má složení této přísahy. Řekněme si, že v československé armádě se skládala vojenská přísaha povinně ve znění uvedeném v zákoně č. 169/1919 Sb.z. a n., kterým se mění nařízení Národního výboru československého ze dne 5. listopadu 1918, č. 21 Sb.z. a n., o přísaze vojsk československých. Rozkaz prezidenta republiky z 18. dubna 1924 stanovil, že všechny osoby zařazené do branné moci jsou povinny plnit zvláštní povinnosti vojenské služby a vojenského stavu,⁹⁰ což podpořil svým stanoviskem i nejvyšší vojenský soud. Tím se stalo, že v československé armádě byla vojenské přísaze odňata právní relevance, neboť účinky vykonání vojenské přísahy se přenesly na jiné kritérium, tj. zda ta či ona osoba byla zařazena do československé branné moci. Vojenská přísaha se tak dostala svým významem do roviny morální, symbolické, jinými slovy přestalo být rozhodné, zda vojenská osoba složila vojenskou přísahu či nikoliv, klíčové bylo, že se stala příslušníkem armády, t.j. byla do armády zařazena. Slovenská vláda 15. března 1939 konkrétně upravila služební přísahu státních a veřejných zaměstnanců a stanovila, že ten, kdo ji nesloží, se zřídka úřadu. Zároveň zplnomocnila Čatloše ve funkci ministra národní obrany, aby upravil vojenskou přísahu.⁹¹ Vojenská přísaha však zůstala v rovině symbolické, i když umocněné vyhlášením slovenské státní samostatnosti. Malár a Mézl v oblasti VI. sboru rozhodli 16. března o složení přísahy u důstojníků, rotmistřů, mužstva a civilních zaměstnanců vojenské správy – Slováků, přičemž složením této přísahy se rušila přísaha složená pro československý stát. Přísahu tak neskládali mnozí z těch, kteří se ale podřídili slovenské velitelské autoritě, aniž se stali příslušníky rodící se slovenské armády. Právě s ohledem na výbušnou situaci na východním Slovensku měla přísaha poněkud jiné znění, než bylo oficiálně stanoveno: „*Prisáhám na živého Boha, že budem poslúchať vládu slovenského štátu a všetkých v ňom ustanovených veliteľov. Prisáhám, že v plnení povinností ochotne obetujem i život. Tak mi Pán Boh pomáhať.*“⁹² Malár si tak zajistil poslušnost slovenských vojáků vůči všem velitelům, tedy i české národnosti, neboť nemuselo jít o velitele ustanovené slovenskou vládou, ale i o další velitele sloužící na Slovensku. Jaké ovzduší přísahu provázelo, posuďme na několika příkladech. Dolný Kubín: „*Na oslavu vyhlásenia slovenskej samostatnosti boľy v Dolnom Kubíne v stredu ráno (15. března – pozn. O. P.) bohoslužby v katolíckom aj v evanjelickom kostole. Potom ešte v predpoludňajších hodinách bolo na námestí defilé slovenského vojska, na ktorom sa zúčastnili už aj slovenskí záložní dôstojníci, povolani aby zaujali v armáde miesto veliteľov. Dramatická chvíľa nastala, keď počas defilé prišiel telegram, obsahujúci rozkaz, že vojsko má prisahat samostatnému slovenskému štátu. Tento rozkaz sa hneď na mieste vykonal. Posádku sprísahal okresný veliteľ HG Ján Maxian.*“⁹³ Ružomberok: „*Prišli i vojaci – slo-*

⁸⁹ PEJS, Oldřich. Důstojníci a rotmistři slovenské armády pod drobnohledem (1939 – 1940). In: *Vojenská história*, 2022, roč. 26, č. 3, s. 37.

⁹⁰ *Věstník ministerstva národní obrany*, výnosy věcné, 1924, roč. 7, část 29, čl. 269, Rozkaz prezidenta republiky ze dne 18. dubna 1924, že se zvláštním vojenským povinností podrobují zásadně všechny osoby, zařazené do branné moci, účinností od 10. května 1924.

⁹¹ „*Vojenskú prísahu v Slovenskom štáte upraví minister národnej obrany.*“ Vládné nariadenie zo dňa 15. marca 1939 o služobnej prísaha štátnych zamestnancov, sudcov, verejných notárov a advokátov (§ 8). In: *Slovenský zákonník*, roč. 1939, čiastka 2, č. 6, účinnosť odo dňa 16. marca 1939. „*Prisáhám na živého Boha, že budem poslúchať vládu slovenského štátu a všetkých ňou ustanovených veliteľov. Prisáhám, že v plnení povinností ochotne obetujem i život. Tak mi Pán Boh pomáhať.*“ VÚA – VHA Praha, f. Sbírka dokumentů armády Slovenské republiky 1939 – 1945, šk. 33, inv. č. 26/29, Velitelství V. sboru č.j. 13.998 Dův./l.osob.1939, *Prísaha mužstva slovenskej národnosti*.

⁹² VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 – Veliteľstvo divízejnej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 6, sg. 6/19, Dôverný rozkaz č. 1/1939, *Príloha k dôv. rozkazu vel. VI. sboru, čís. 1, čl. 2/1939, Prísaha*.

⁹³ *Slovák*, 1939, roč. 21, č. 65, (18. marec 1939), s. 5, Zvesti. Defilé a prísaha slovenského vojska v Dolnom

venskí – na čele s vojenskou hudbou. Naši vojaci, naša armáda! Pred niekoľkými hodinami ich prevzala naša HG.“⁹⁴ Michalovce: „Dňa 19. marca 1939 v 08.00 hod. složili prísahu všetci gázisti a mužstvo slovenskej národnosti. Text prísahy predčítal stot. v zál. Štefan Haš[š]ík. Po prísahe spoločná návšteva kostola.“⁹⁵ Spriahnaný slovenský vojak bol nucen se podriadiť novým poměrům, ať by si o nich myslel cokoliv. „A slovenský vojak? Stojí na stráží. Bdie nad kolískou nového štátu, jasá s jasajúcimi, ale súčasne je hotový vrhnúť sa na každého škodcu, ktorý by chcel obmedzovať, alebo azda zasahovať do našich životných záujmov. Slovenský vojak, hoci aj pozvaný do služieb štátu, ktorý prirodzený vývoj udalostí zhladil z mapy Európy, bol vždy nositeľom a propagátorom toho slovenského ducha, ktorý vytvoril samostatný slovenský štát. Vojak, a to žiaden vojak, nesmie politizovať, jeho povinnosťou je iba slúžiť a plniť rozkazy svojich zákonných predstaviteľov a predstavených.“⁹⁶

Zrod slovenské armády

Proces vzniku slovenské armády se prolínal s procesem jejího poslovenšťování, který byl kostrbatý, nezřídka impulzivní.⁹⁷ Slovenská armáda se neformovala na troskách útvarů československé armády, ale přímo v jejich lůně, neboť organizační strukturu československé armády zachovala, ale z rozhodnutí slovenských vládních autorit, pod německým tlakem za součinnosti Prahy, její vnitřní ústrojí náležitě „vyhladověla“, takže citelně ztratilo „na váze“. Zevnitř československého vojenského organismu na Slovensku se odlupovalo, co se dalo. Velení, vojáci, označení, pozdrav. Všechno, co mělo něco společného s československou identitou, chápanou jako identita česká, mělo jít pryč, měla zůstat jen skořápka, která však personálně vyčerpávala i tak početně malý slovenský důstojnický sbor.⁹⁸ Rezidua

Kubíne.

⁹⁴ Slováč, 1939, roč. 21, č. 64, (17. marec 1939), s. 4, Kolíska slovenskej slobody zaplesala.

⁹⁵ LACKO, Martin (ed.). *Proti Poľsku : Odras ťaženia roku 1939 v denníkoch a kronikách slovenskej armády*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007, s. 177.

⁹⁶ Slováč, 1939, roč. 21, č. 68, (22. marec 1939), s. 2, Vojak v novom slovenskom štáte.

⁹⁷ K poslovenšťování srov. PEJS, Oldřich. K projevům poslovenšťování ve slovenské armádě (1939 – 1940). In: *Vojenská história*, 2022, roč. 26, č. 1, s. 40 – 54.

⁹⁸ Týkalo se to zcela nefunkčních velitelství divizí plnicích vlastně administrativní funkce, která kvůli obsazení systemizovaných míst odnámla gázisty potřebné na jiných stupních velení. Kupříkladu v Bratislavě u velitelství 3. rychlé divize měl sloužit škpt. del. Benedikt Dúbravec jako její velitel, ale funkce vlastně nevykonával, neboť zastupoval Čatloše, dočasným náčelníkem štábu byl škpt. jazd. Štefan Hrubisko, kumulovanou funkci přednosta 2. a 3. oddělení velitelství převzal kpt. jazd. Juraj Tibor Dualský, vedením agendy velitelství jezdecké brigády a motobrigády byl pověřen npor. jazd. Štefan Šimko (z rotmistrů šrtm. pech. Mikuláš Lakota se měl zapracovat do funkce vedoucího spisovny, podatelny a výpravny, rtm. pech. Jozef Rumanovský do funkce účetního rotmistra v intendanci divize, šrtm. kanc. Pavel Martinák působil ve funkci přednosta pomocného úřadu). Vypomáhat museli Češi: kpt. jez. Hynek Korvas v kumulované funkci přednosta 1. a 4. oddělení velitelství, i když zároveň působil jako přidělený důstojník ve slovensko-maďarské delimitační komisi, civilní zaměstnanec vrchní kancelářský oficiant Robert Dvořáček zapracovával Lakotu ve vedení podatelny. U velitelství 9. divize škpt. del. Štefan Majerčík zastával funkci velitele a velitele divizního dělostřelectva, náčelníkem štábu byl kpt. gšt. Viliam Talský, funkce přednosta 1. oddělení se ujal por. pech. Karol Schultz, 2. oddělení škpt. pech. Eugen Janeček, za přednostu zdravotní služby byl ustanoven npor. zdrav. MUDr. Ignác Cachovan, duchovní služby mjr. duch. Valentin Vilkovský, veterinární služby škpt. vet. Mikuláš Ferjenčík, kterého si však k sobě „stáhlo“ ministerstvo národní obrany. I zde museli vypomáhat Češi: kpt. děl. Oldřich Svačina jako velitel divizního dělostřelectva, kpt. gšt. František Škarka jako přednosta 3. a 4. oddělení, škpt. int. Oldřich Kvapilík jako přednosta intendance, npor. hosp. Martin Bednařík jako přednosta hospodářské správy, por. kanc. Alois Hasík jako přednosta pomocného úřadu. Šéflékař bratislavské posádky kpt. zdrav. MUDr. František Chovanec nahradil 31. března ve funkci přednosta zdravotní služby Cachovana, který převzal funkci šéflékaře u pěšího pluku č. 39. Po Škarkovi zde na osobní rozkaz Čatloše nastoupil 4. dubna 1939 škpt. pech. Břetislav Kheml jako přednosta 3. a 4. oddělení. Na hospodářské správě ještě působili prap. úč. Leoš Bílek, šrtm. úč. Karel König, jako

z dob československé armády však dlouho přetrvávala, většinou z pragmatických důvodů pro nedostatek odborného vojenského personálu, někdy z pohodlnosti, lhostejnosti či nedostatku času pro jiné neodkladné vojenské záležitosti. Ve „staré“ armádě se tak budovala „nová“ armáda, která se zároveň potýkala se zátěží v podobě nevycvičených nováčků, co nastoupili k vykonání své prezenční služby 1. března 1939. A její poslovenšťování byla také opravdová dřina. „Nová“ armáda se nemohla vyhnout, stejně jako to musel učinit samotný slovenský státní útvar při svém vzniku, obligátnímu recepčnímu pravidlu: „*všetky doterajšie predpisy a nariadenia, pokiaľ neboli zmenené novými rozkazmi a sú vo shode s existenciou novej slovenskej armády – sú v platnosti.*“⁹⁹ Nebylo však možné, aby „nová“ slovenská armáda formující se v lůně „staré“ československé armády neměla alespoň formálně svůj počátek, vzájemná časová kontinuita služby vojenských osob totiž musela být zachována, nešlo vytvořit nějakou časovou „díru“: „*Aj keď slovenská armáda, vzniklá originárne dňom 14. marca 1939 so vznikom samostatného Slovenského štátu, nie je právnou nástupkyňou bývalej armády č.-sl., treba hodnotiť vojenskú službu jednotlivcov ako celok so zachovaním všetkých práv, poľažne povinností, ak nie je stanovené inakšie.*“¹⁰⁰

Klíčové pro vznik slovenské armády však bylo zařazení vojenských osob do její vznikající struktury, nikoliv složení vojenské přísahy. Výkaz početního stavu slovenských vojenských osob u útvarů, úřadů a ústavů (důstojníků, rotmistrů, poddůstojníků a mužstva) měl být předložen do 8.00 hod. 24. března 1939. K tomu připočteme, že vojenští gážisté všech branných poměrů, pokud chtěli, aby jim byla zachována dosavadní hodnost i ve slovenské armádě v dosavadním branném poměru, byli povinni předložit ministerstvu národní obrany *Evidenčný list* nebo *Prihlášku do slovenskej armády* na předepsaném vzoru bez ohledu na to, zda se do slovenské armády již hlásili ústně či písemně, nebo konají vojenskou aktivní službu či jsou v poměru mimo činnou službu. Evidenční list předkládaly vojenské osoby slovenské národnosti a přihlášku ostatní. Evidenční list nebo přihlášku nepodávali ti, kteří podle dosavadních předpisů nemohli být povoláni k plnění branné povinnosti, dále gážisté, kteří měli domovské právo v některé z obcí na území okupovaném Maďarskem a Polskem a nehodlali optovat pro slovenské státní občanství nebo byli z tohoto práva vyloučeni. Přihlášku nemuseli podat ani gážisté české národnosti, pokud se nehodlali stát trvalými příslušníky slovenské armády.¹⁰¹ Na této akci lze dokladovat počáteční neuspořádané slovenské vojenské poměry. Vyhláška ministra a výnos ministerstva národní obrany daly dostatečný časový prostor do letních měsíců roku 1939, aby mohly dotčené vojenské osoby bez rizika z prodlení evidenční list či přihlášku podat. Než však oficiálně dorazily na podřízená velitelství, zejména posádková, příslušné formuláře, informace se dostala k široké veřejnosti prostřednictvím tisku a rozhlasu s termíny do poloviny dubna 1939. Nastal zmatek především mezi důstojníky v záloze a ve výslužbě, kteří se chtěli přihlásit do vojenské činné služby. Ministerstvo národní obrany se muselo přizpůsobit, aby tento zmatek ještě neprohloubilo. Učinilo tak s odůvodněním, že „*je súrne, aby MNO. malo čo najskôr jasný*

civilní zaměstnanci kancelářští oficianti Karel Turek, Augustín Mynář a kancelářská pomocnice Marie Žáčková jako písařka.

⁹⁹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 91, 100.434.

¹⁰⁰ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 – Veliteľstvo divízejnej oblasti 2 (1939 – 1945), šk. 14, sg. 14/28/2, Rozkaz č. 73/1939, čl. B-377, *Vstupná prémie pri opätovnom vstupe do pomeru dobrovoľnej ďalšej činnnej služby*. V osobních spisech se pak u gážistů objevil zápis: „*dňa 14. marca 1939 konali službu u vojenskej správy na území dnešného Slovenska.*“ Kvalifikační období pro provedení popisu důstojníků a rotmistrů z povolání v roce 1939 bylo stanoveno od 14. března do 30. listopadu 1939 u důstojníků a rotmistrů, kteří byli převedeni z československé armády do slovenské armády. Za dobu před 14. březnem 1939 se vůbec nepopisovalo. VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 – Veliteľstvo divízejnej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sg. 14/24, *Důvěrný rozkaz č. 70/1939, čl. B-331, Kvalifikačné listiny, popis dôstojníkov a rotmajstrov v r. 1939.*

¹⁰¹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 4, 200.827.

*obraz, koľko a ktorí dôstojníci v zá.[ohe] a vo výslužbe sa do čin.[nej] služby prihlásili, aby mohli byť podľa hodnosti do slov.[enskej] armády zaradení.*¹⁰² Jak vidíme, od toho všeho se odvíjely další kamínky do mozaiky postupného vzniku nové armády.

Závěr

Počátek přerodu československé armády v armádu slovenskou nastal tehdy, kdy její ústřední orgány v Praze pozbyly potenci efektivní moci vůči jejím částem na Slovensku, především moci velitelské, která ze slovenského hlediska nezřídka zůstala nebo se dostala do rukou „cizinců“ české národnosti s úzkou vazbou na „starou“ československou armádu, přičemž šlo o „cizince“ bedlivě sledující každý záchvěv z Prahy týkající se jejich služební existence. „Děravá“ přísaha, „naočkovaný“, v armádě doposud nepoužívaný pozdrav, improvizované „revoluční“ označení, byly už pouze průvodními jevy procesu zrodu slovenské armády, který se slovenským politickým i vojenským autoritám nepodařilo v březnu 1939 jednorázově završit. Čatloš a jeho ministerstvo často postupovali pouze rámcově v intencích záměrů slovenské vlády, nikdo si nechtěl ani nemohl dovolit, aby se vojenská moc na Slovensku zhroutila. Praha přitom dala na srozuměnou, že má v Bratislavě svou vlastní expozituru, která je jejím prostředníkem při realizaci evakuace vojenských osob do českých zemí. Bratislavě se nedostávalo pro splnění tohoto úkolu personálu, finančních a materiálních prostředků (zejména železničních vozů). Evakuace byla proto především řízena z Prahy. Návrhy, kterými se zabývala slovenská vláda, pocházely z dílny českých důstojníků na krajinském vojenském velitelství v Bratislavě. Evakuační komisaři na úrovni krajinského vojenského velitelství, velitelství sborů a posádkových velitelství na Slovensku byli vybráni pouze z českých řad. Evakuační komise měla být původně koncipována jako smíšená komise česko-slovenská, ale žádný slovenský zástupce do ní nebyl určen, proto se deklarovala jako smíšená komise česko-německá na čele s německým gen. Erwinem Engelbrechtem, ale spolupracovat se muselo především s německým generálním konzulátem v Bratislavě a německými vojenskými okupačními orgány v Praze.

Zatím Malár na východě Slovenska čelil maďarským provokacím a potřeboval každého muže.¹⁰³ Nějaké hrátky, kdo s kým, o čem pro koho, nemohl připustit. Přidržel ve službě i ty, kteří s tím nesouhlasili.¹⁰⁴ Zároveň musel řešit, co s kolonami československého vojska

¹⁰² VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 4, 201.248.

¹⁰³ Krypt slovenské hranici na východě země poskytl 17. března 1939 jednotky Pěšího pluku č. 36, Pěšího pluku č. 45 a Dělostřeleckého pluku č. 12 československé armády ustupující z Podkarpatské Rusi. MAREK, Jindřich. *Válka o červeného medvěda : Zapomenutí čeští vojáci na Podkarpatské Rusi v březnu 1939*. Cheb : Svět křídel, 2019, s. 171.

¹⁰⁴ Vojenská kronika hovoří, že na velitelství Malárova VI. sboru pracovalo 120 osob, na přebírání agendy zůstal Malár sám s 3-4 pomocníky, z Čechů ochotu sloužit projevilo 16 osob i s civilními zaměstnanci. Z oficiálních údajů však vyčteme, že zástupcem Malára byl mj. p. p. Pavel Kuna, náčelníkem štábu škpt. gšt. Ján Krnáč (oba ze spojeného velitelství 11. divize), dále zde sloužil Malárův pobočník por. p. p. Štefan Michalík, funkci velitele sborového ženijního vojska vykonával kpt. žen. Jozef Sedlitzký s přiděleným důstojníkem por. žen. Jánem Matúškem, zdravotní službu kpt. zdrav. MUDr. Štefan Darvaš jako přednosta s kpt. zdrav. MUDr. Jánem Paškanem, duchovní službu kpt. duch. Anton Lednický, telegrafnímu vojsku vel. škpt. tel. Ján Morvitz (toho si koncem března k sobě „stáhlo“ ministerstvo národní obrany), zůstal zde por. tel. Gustav Špak s rtm tel. Rudolfem Demečkem, přednostou 1. oddělení se stal npor. p. p. Jozef Parčami, 2. oddělení por. p. p. Ján Juraj Stanek, 3. oddělení por. p. p. František Adam, 4. oddělení npor. p. p. Pavel Nérer, u válečného průmyslu sloužil por. tech. zbroj. Ján Duda, hospodářskou správu zajišťovali prap. hosp. Kornel Hödl a šrtm. p. p. Štefan Hóz (pracovali zde ještě kancelářští oficianti Pavel Virga, Margita Havašová a Amália Šalátová). Připočíst musíme i div. gen. Rudolfa Viesta přiděleného velitelství VI. sboru, který ale pracoval ve slovensko-maďarské delimitační komisi. Vypomáhat museli Češi: pplk. p. p. Ing. Vojtěch Souček zajišťoval evakuaci do českých zemí jako evakuační komisař sboru, u štábu sboru sloužili škpt. gšt. František Urban a kpt. abs. VŠV Alois Šeda, u remontnické služby mj. rem. Jan Fischer, u intendance mj. int. Jaroslav Müller a mj. int. Jan Mrázek,

ustupujícího z Podkarpatské Rusi a jejich vojenským materiálem,¹⁰⁵ a co s mužstvem příslušejícím na Podkarpatskou Rus. Právě na východě Slovenska se rodil skutečný základ slovenské armády, neboť zde vzniklo již slovenské *Veliteľstvo východného Slovenska*,¹⁰⁶ i když pouze jako dočasné řešení krizové situace. Vznikly zde i improvizované bojové skupiny pod novými veliteli. Zde také došlo k zastavení činnosti prvních československých vojenských útvarů stráž obrany státu.¹⁰⁷ Proces zrodu slovenské armády v bojích na východě Slovenska výstižně vyjádřil Anton Rašla, pozdější důstojník slovenské vojenské justice: „*Obranu Slovenska začala okamžitě organizovat armáda, která prakticky neexistovala. Došlo k jakémusi kvalitativnímu zvratu z československé armády k nové slovenské armádě... ze slovenské strany šlo pouze o obranu improvizovanou, protože 'slovenská armáda' vlastně ještě vůbec neexistovala a začala se formovat teprve v tomto boji.*“¹⁰⁸ Jako zbožné přání Čatlošovo tak vyznívá: „*Slovenské vojsko vystupuje na kolbište svojho samostatného zápolenia ako jednotliaty celok s rovnakými nádejami a podmienkami pre prácu a životný boj za národ a za svoje dobré meno.*“¹⁰⁹ Velitelský sbor z Prešova mu po půlroce budování slovenské armády, před vojenským tažením proti Polsku v pozdním létě roku 1939, odpověděl: „*nie sme v stave dat' dovedna – po stránke veliteľskej - ani dve vyššie jednotky bojové.*“ A nic nezastíral: „*Neni mysliteľné, aby sme boli v stave v dohľadnej dobe operovať jednotkou sborovou ako čs.*“ [československá armáda].¹¹⁰ A sám Malár si na základě vlastních zkušeností přisadil: „*Každý prechod do novej organizácie znamená chaos na dosť dlhú dobu a veľké zaťaženie administrácie, to všetko privodí nepohotovosť armády a snižuje jej bojovú schopnosť.*“¹¹¹ Bylo zcela nevyhnutelné vštípit slovenskému vojákovi, že vlastně sloužil v československé armádě sice ukázněně, ale nedobrovolně, a posílit myšlenku nacionálního chápání zrodu samostatného Slovenska a jeho armády. „*Slovenský*

u doplňovací služby mjr. dopl. Vladimír Horák s prap. dopl. Vojtěchem Zitou, u hospodářské správy npor. hosp. Václav Božovský a npor. hosp. Jan Kučera s šrtm. hosp. Františkem Laštůvkou (u spojeného velitelství 11. divize npor. hosp. Karel Pospíšil s šrtm. Karlem Primasem), u stavebního ředitelství por. stav. Ing. Jiří Kohoušek a por. stav. Josef Šusta s prap. stav. Karlem Onderkou, u telegrafního vojska šrtm. tel. Václav Fiala (ale ještě navíc 7 civilních zaměstnanců: vyšší kancelářští oficianti Maxmilián Korneta a Bohumil Černý, kancelářští oficianti Josef Malina, Karel Špitálník, Vojtěch Halfar a František Filgas, kancelářský pomocník Antonín Zmátlo).

¹⁰⁵ Malár obdržel rozkaz zajistit vojenský materiál zanechaný československým vojskem v Prešově, Humenném a Stakčíně. Přednosta remontnické služby mjr. rem. Jan Fischer, jako jediný důstojník – odborník české národnosti, úkol splnil, ale 27. března 1939 odešel do českých zemí. Pro Malára nastala kritická situace, neměl ani jednoho důstojníka, který by ho mohl nahradit. Ministerstvo národní obrany se proto obrátilo 6. dubna na Prahu s prosbou, aby Fischer byl povolán k velitelství VI. sboru ke konání činné služby, neboť v celé oblasti není odborník remontnické služby(!). VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 4, 200.823. Nešlo o ojedinělý případ. I některé jiné útvary vyzývaly české gážisty příslušných odborností, kteří se vrátili do okupovaného česko-moravského protektorátu, aby nastoupili službu na Slovensku. PEJS, Oldřich. Zrod slovenské armády a státní občanství. In: *Vojenská história*, 2020, roč. 24, č. 3, s. 85.

¹⁰⁶ MIČIANIK, *Malá vojna*, s. 289.

¹⁰⁷ Malár zastavil 21. března činnost velitelství Stráže obrany státu v Spišské Nové Vsi, v Prešově a v Michalovcích, přičemž důstojníci měli jejich agendu ukončit, spisy předat místním okresním náčelníkům a ve stanovené době opustit Slovensko. VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 1, 200.203. Oficiálně se tak stalo 2. května, kdy útvary obrany státu mělo rozpustit a jejich likvidaci provést ministerstvo vnitra v dohodě s ministerstvem financí a ministerstvem národní obrany. Vládní nariadenie zo dne 2. mája 1939 o zrušení vládného nariadenia zo dne 23. októbra 1936, číslo 270 Sb. z. a n., o strážii obrany štátu. In: *Slovenský zákonník*, ročník 1939, č. 90, účinnosť odo dne 2. mája 1939.

¹⁰⁸ RAŠLA, Anton. *Polní prokurátor vzpomíná : vzpomínky na léta 1938 – 1945*. Praha : Naše vojsko, 1970, s. 20 – 22.

¹⁰⁹ VHA Bratislava, f. Posádkové veliteľstvo Bratislava 1937 – 1939, šk. 7, Rozkaz č. 27/1939, čl. 2, *Jednotnosť vo voj. rovnosťate – úprava*.

¹¹⁰ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 25, 204.644.

¹¹¹ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany, Spisy tajné 1939 – 1945, šk. 1, 24.721.

*vojak bol vždy vojakom, dobrým vojakom, ale bol predovšetkým Slovákom. Slovákom bol aj vtedy, keď počúval neslovenské rozkazy, keď spieval i neslovenské piesne a keď bol nútený vydávať neslovenské nariadenia. Dnes to odpadá. Dnes má slovenský vojak predstavených, ktorí sú blízki jeho duši, ktorí rozumejú jeho povahe a ktorí s ním vytvárajú novú tradíciu slovenskej armády.*¹¹² Slova ministra Čatloša na veliteľskom shromáždění 22. června 1939 však vypovídala o něčem jiném: „*Máme zprávy, že vojsko je nespolehlivé. V politických kruzích panuje přesvědčení, že dnešní vládu a režim drží jen HG. Cudzia propaganda využíva dnešnú politickú rozháranosť v myšliach ľudí a nedostatečnú ucelenosť a ustálenosť veliteľského sboru s ich pomocnými orgánmi, menovite nakoľko ide o stránku stravováciu a zásobováciu. Velitelia útvarov a ústavov musia si túto vec upraviť sami a kladiem Vám všetkým na srdce, aby ste si túto vec doma a to hneď napravili. Mužstvo sa bojí ísť k raportu a tam hlásiť nedostatky z obavy pred trestom. Trestať môžete poklesky prísne, avšak spravodlivo. Teda len tam, kde je to potrebné.*“¹¹³

V historickém diskursu převládá náhled, že slovenská armáda se zrodila na troskách armády československé, či po rozpadu československé armády, vyjádřeno expressis verbis, že „*vznikla na ruinách ozbrojených sil starého Česko-Slovenska.*“¹¹⁴ Domníváme se, že existuje i jiný pohled na zrod slovenské armády v březnových dnech roku 1939. Především musíme konstatovat, že nevznikla 14. března 1939 současně s vyhlášením samostatnosti Slovenska. Že je její vznik spojován s tímto datem, má nepochybně svou logiku a je důsledkem praktického uvažování, ale s ideologickým podtextem. Nespojit její vznik s tímto datem by znamenalo přetrhout kontinuitu služebního poměru vojenských gázistů a prezenní služby mužstva „nové“ armády. Co by to způsobilo, netřeba zdůrazňovat. Klíčovým však je, že v tomto dni slovenský stát hledal počátek existence jedné ze svých esenciálních součástí a slovenská armáda počátek své vlastní nové tradice.¹¹⁵ Těžko proto očekávat, že by přijala tezi, že se zrodila v lůně armády „staré“, armády československé. Ale tak to je.¹¹⁶ Doslova prorůstala organizací „staré“ armády ve snaze si ji celou podmanit a přetvořit k obrazu svému. Nezrodila se proto vedle „staré“ armády, ani nešlo o jednorázový akt, nakonec budování každé armády je nekončící proces. I na východním Slovensku při obraně východní hranice s Podkarpatskou Rusí v sobě nesla ne nepodstatnou československou stopu, i když podřízenou slovenskému velení, přesněji řečeno podřízenou Bratislavě, neboť na východním Slovensku často veleli českoslovenští důstojníci české národnosti. Zkrátka řečeno, vojenské osoby slovenské národnosti sloužily v československé armádě, zůstaly v jejích organizačních strukturách i po vzniku samostatného slovenského státu a následně se podílely na jejich přeměně v organizační strukturu slovenskou, na vytvoření prvotní vlastní personální a organizační tváře, dosud prozatímní a dočasné.

Cílem ministerstva národní obrany v Bratislavě bylo vytvoření jednotné slovenské armády, t.j. stanovit slovenské armádě jednotnou strukturu. Vlastní koncepci však přinesl až branný zákon z počátku roku 1940. K budování pravidelných vojenských jednotek na

¹¹² *Slovák*, 1939, roč. 21, č. 68, (22. marec 1939), s. 2, *Vojak v novom slovenskom štáte*.

¹¹³ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 76, 211.265, *Zápis o porade veliteľského sboru slovenskej armády a MNO a HVV dňa 22. júna 1939 v zrkadlovej sieni Frídrichovho paláca pod vedením pána ministra NO gen. I. tr. Ferdinanda Čatloša*.

¹¹⁴ HLAIVIENKA, Lubomír. *Slovenská armáda 1939 – 1945*. Opava : Slezská univerzita, 2017, s. 283.

¹¹⁵ K otázce tradice slovenské armády srov. PEJS, *K projevům poslovenšťování*, s. 40.

¹¹⁶ Vyhláška (rozkaz) Čatloše z 15. března 1939 o částečné mobilizaci záložníků slovenské národnosti na východě Slovenska je toho dostatečným důkazem. Záložníci se nepovolávali do útvarů slovenské armády, ale do organizační struktury armády československé, jiná neexistovala, vždyť také velitelství VI. sboru, dosud plně ovládané důstojníky české národnosti, mělo záložníky zařazovat k příslušným „československým“ útvarům zbraní.

nových základech proto vedla trnitá cesta a v prvních dnech po vyhlášení samostatnosti Slovenska se zachovávala stará kostra, nic se radikálně neslučovalo, nic se nerozpouštělo, redukovaly se však početní stavy. Velitelství východního Slovenska jako zvláštní vyšší velitelství orgán představovalo pouze dočasné řešení mimořádné situace. Samo ministerstvo národní obrany vzniklo v souvislosti se zřízením slovenských ústředních úřadů jako ústřední úřad pro resort národní obrany a prostřednictvím Čatloše jako ministra bylo řízeno slovenskou vládou. Ale právě ministerstvo bylo orgánem, který se budoval od základu nově a svou organizaci měnil v závislosti na postupně vznikajících a rozrůstajících se agendách. Původní krajinské vojenské velitelství jako vyšší velitelství disponovalo úplnou velitelskou pravomocí a bylo podřízeno ministerstvu národní obrany. V jeho čele stanul Čatloš jako důstojník generálního štábu, dosud však v hodnosti podplukovníka a nikoliv v hodnosti generála, jak by tomuto postu přináleželo. Čatloš tak ve své osobě spojil funkci ministra řídícího resort národní obrany a funkci krajinského vojenského velitele disponujícího velitelskou pravomocí. Hlavní štáb, který by soustředil všechny záležitosti velitelské působnosti ministerstva národní obrany, dosud neexistoval. Stalo se jím teprve koncem dubna 1939 hlavní vojenské velitelství jako součást ministerstva národní obrany. Slovenská armáda si tak s sebou nesla rezidua československé armády i nadále a po poměrně dlouhou dobu. A pozdrav „Na stráž“ na tom nemohl nic změnit. Co však do budoucna ovlivnilo budování slovenské armády? Nepochybně „*Zmluva o ochrannom pomere medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom*“ (z 18. – 23. marca 1939), jak to předjímala ve svém čl. 3: „*Slovenská vláda bude svoje vojenské sily organizovať v úzkej zhode s nemeckou brannou mocou.*“¹¹⁷ Právě v ní se protínaly zájmy německého Zahraničního úřadu (AA) a německého Hlavního velitelství branné moci (OKW). Žádné ohledy na suverenitu či územní celistvost nově vznikajícího *Slovenského štátu* se na německé straně nebraly, neboť o existenci samostatného Slovenska nebylo v německých nejvyšších politických a vojenských kruzích definitivně rozhodnuto. Vojáci zastávali „radikálnější“ stanovisko a těžko se s existencí samostatného Slovenska s příslovečnou vojenskou arogancí smířovali, diplomaté zase s příslovečnou pokryteckou uhlazeností existenci samostatného Slovenska v zákulisí připouštěli. Rozhodující byl postoj Adolfa Hitlera, který váhal a s existencí samostatného Slovenska si velmocensky pohrával.¹¹⁸ Pro Slováky jeho rozhodnutí zachovat samostatné Slovensko znamenalo vysilující jednání o početním stavu, způsobu organizace, výzbroje a materiálním zajištění vznikající slovenské armády a v budoucnu i přísný dohled německých vojenských poradců. Vojenské požadavky vůči Slovensku spojené s německo-slovenskou ochrannou smlouvou formulovalo OKW již 13. dubna 1939.¹¹⁹ Jejich splnění se pak ujala Německá vojenská komise na Slovensku (DMK), jejíž úkoly určila směrnice OKW ze 4. května 1939.¹²⁰ Této problematice se již věnovali jiní autoři.¹²¹

¹¹⁷ HUBENÁK, Ladislav. *Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku v roku 1939*. In: Sborník archivních prací, 1967, roč. 17, č. 2, s. 339.

¹¹⁸ BAKA, Igor. *Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1940*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010, s. 31.

¹¹⁹ PEJS, *Osud slovenských posádek*, s. 60.

¹²⁰ NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana. *Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939*. In: *Vojenská história*, 2007, roč. 11, č. 4, s. 39.

¹²¹ TULKISOVÁ, Jana. *Činnosť Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku a ohraničenie ochranného pásma*. In: PEKÁR, Martin – PAVLOVIČ, Richard (eds.). *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami : Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VI*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta ; UNIVERSUM, 2007, s. 419 – 433.

O. PEJS: SLOWAKISCHE ARMEE – STUNDE NULL

Die slowakische Armee wurde am 14. März 1939 formell gegründet. Faktisch geschah dies jedoch nicht. An diesem Tag wurde der selbstständige Slowakische Staat ausgerufen und seine erste Regierung ernannt. Zum Minister für nationale Verteidigung wurde Oberstleutnant im Generalstab Ferdinand Čatloš. Und das war alles. Formal wurde in Bezug auf die staatliche Souveränität erklärt, dass „*der slowakische Staat nach den staatsrechtlichen Änderungen vom 14. März 1939 nicht den Pflichten und Verantwortlichkeiten des ehemaligen Tschecho-Slowakischen Staates nachfolgt*“, und in Bezug auf die Militärverwaltung, dass „*die slowakische Armee, die ursprünglich am 14. März 1939 mit der Gründung des unabhängigen Slowakischen Staates gegründet wurde, nicht die Rechtsnachfolgerin der ehemaligen tschecho-slowakischen Armee ist*“. In Wirklichkeit aber war die Schaffung der slowakischen Armee ein zeitlich offener Prozess. Der slowakische Staat musste die Gründung der slowakischen Armee mit dem 14. März 1939 in Verbindung bringen, da dies einer seiner wesentlichen Bestandteile war, und die slowakische Armee selbst war gezwungen, den Beginn ihrer eigenen neuen, von der tschechoslowakischen Ablagerung befreiten Tradition mit diesem Datum zu verbinden, da es ein historischer Moment im Leben der slowakischen Nation war. Die neue slowakische Armee wurde nicht neben der alten, „ehemaligen“ tschechoslowakischen Armee geboren, sondern direkt mittendrin, da sie deren Organisationsstruktur, Kommandosystem und militärische Vorschriften übernahm. So blieben die Militärpersonen slowakischer Nationalität, die in der tschechoslowakischen Armee gedient hatten, auch nach der Gründung des unabhängigen slowakischen Staates Teil ihrer Organisation und beteiligten sich bloß schrittweise an ihrer Umwandlung in eine slowakische Organisation. Die slowakische Armee wurde somit, gewollt oder ungewollt, zum Erben der tschechoslowakischen Armee. Schritt für Schritt passte sie dann die alten Mechanismen an die neuen Verhältnisse in der Staatssicherheit und den reduzierten territorialen Geltungsbereich an. Im April und Mai 1939 erhielt sie ihr eigenes Organisations-, Dislozierungs- und Personalgesicht. Es war jedoch ein provisorisches und vorübergehendes Gesicht. Nach den anfänglichen Improvisationen trat ein neues Phänomen in den Prozess des Aufbaus der slowakischen Armee ein: die Beratung durch die deutsche Wehrmacht, wie sie im Schutzvertrag zwischen dem Deutschen Reich und der Slowakei vom 18. bis 23. März 1939 vorgesehen war.

Seznam použitých pramenů a literatury/ List of reference and Literature

Primární zdroje/Primary sources

Archív a archivní prameny/Archives and Archives sources

Vojenský historický archív Bratislava (VHA Bratislava):

Fondy: Hlavné vojenské veliteľstvo (1939 – 1940); Krajské vojenské veliteľstvo Bratislava (január – jún 1939); Ministerstvo národnej obrany (1939 – 1945), Spisy tajné; Pešie pluky 1 – 4 (1939 – 1944); Posádkové veliteľstvo Bratislava (1937 – 1939); Vyššie veliteľstvo 1 – Veliteľstvo divíznej oblasti 1 (1939 – 1945); Vyššie veliteľstvo 2 – Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940); Vyššie veliteľstvo 3 – Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944); Zbierka „53“; Zbierka „55“; Zemské vojenské veliteľství Bratislava (1919 – 1939)

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (VÚA – VHA Praha):
Fondy: Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, 3. oddělení operační (1919 – 1939);
Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, 4. oddělení etapní (1919 – 1939); Sbírka dokumentů armády Slovenské republiky (1939 – 1945)

Dobový tisk/Period print:

Slovák (1938, 1939)

Slovenský zákonník (1939)

Věstník ministerstva národní obrany, výnosy věcné (1924)

Sekundární zdroje/Secondary sources

Monografie a sborníky jako celek/Monographs:

BAKA, Igor. *Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1940*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010. 322 s. ISBN 978-80-969375-9-2.

HALLON, Ľudovít a kol. *Kronika Slovenského štátu 1939 – 1941*. Praha : OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, s.r.o., 2019. 272 s. ISBN 978-80-7451-754-9.

HLAVIENKA, Lubomír. *Slovenská armáda 1939 – 1945*. Opava : Slezská univerzita, 2017. 299 s. ISBN 978-80-7510-247-8.

LACKO, Martin (ed.). *Proti Poľsku : Odraz ťaženia roku 1939 v denníkoch a kronikách slovenskej armády*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007. 254 s. ISBN 978-80-89335-00-8.

LACKO, Martin (ed.). *Zrod Slovenského štátu v kronikách slovenskej armády*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010. 180 s. ISBN 978-80-89335-19-0.

MAREK, Jindřich. *Válka o červeného medvěda : Zapomenutí čeští vojáci na Podkarpatské Rusi v březnu 1939*. Cheb : Svět křídel, 2019. 330 s. ISBN 978-80-7573-050-3.

MIČIANIK, Pavel. *Malá vojna Maďarska proti Slovensku 1938 – 1939*. Banská Bystrica : DALI-BB, s.r.o., 2019. 524 s. ISBN 978-80-81412-03-5.

RAŠLA, Anton. *Polní prokurátor vzpomíná : vzpomínky na léta 1938 – 1945*. Praha : Naše vojsko, 1970. 168 s.

Studie a články v časopisech a sbornících, kapitoly v kolektivních monografiích/Articles in Journals, chapters in Monographs:

BYSTRICKÝ, Jozef. K niektorým súvislostiam vzniku a počiatkov výstavby armády Slovenského štátu. In: BYSTRICKÝ, Valerián – MICHELA, Miroslav – SCHVARC, Michal et al. *Rozbitie alebo rozpad? : Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2010, s. 488 – 505. ISBN 978-80-224-1150-9.

BYSTRICKÝ, Jozef. Československá armáda na Slovensku po Mníchovskej dohode a Viedenskej arbitráži (október 1938 – marec 1939). In: UHRIN, Marian (ed.). *Slovensko 1938 : Československo v zovretí mocností*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2019, s. 13 – 30. ISBN 978-80-89514-71-7.

HLAVIENKA, Lubomír. Národnostní menšiny ve slovenské armádě mezi březnem 1939 a červnem 1941. In: *Vojenská historie*, 2020, roč. 24, č. 1, s. 110 – 135. ISSN 1335-3314.

HUBENÁK, Ladislav. Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku v roku 1939. In: *Sborník archivních prací*, 1967, roč. 17, č. 2, s. 318 – 409.

CHYTKA, V. Stanislav – VALÍŠ, Zdeněk. Generálplukovník Ján Ambruš. In: *Vojenská historie*, 2003, roč. 7, č. 1, s. 92 – 108. ISSN 1335-3314.

JÁŠEK, Peter. Odsun českých vojakov zo Slovenska po vzniku Slovenského štátu. In: BYSTRICKÝ, Valerián – MICHELA, Miroslav – SCHVARC, Michal et al. *Rozbitie alebo rozpad? : Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2010, s. 506 – 518. ISBN 978-80-224-1150-9.

NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana. Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939. In: *Vojenská história*, 2007, roč. 11, č. 4, s. 36 – 60. ISSN 1335-3314.

PEJS, Oldřich. Jozef Tiso jako hlava státu a nejvyšší vojenský velitel (od předsedy vlády k prezidentovi). In: *Vojenská historie*, 2018, roč. 22, č. 2, s. 7 – 34. ISSN 1335-3314.

PEJS, Oldřich. Vojáci v ulicích Bratislavy. In: *Vojnová kronika*, 2019, roč. 8, č. 1, s. 18 – 32. ISSN 1338-6379.

PEJS, Oldřich. Osud slovenských posádek v okupovaném západoslovenském území. In: *Vojenská historie*, 2019, roč. 23, č. 1, s. 45 – 68. ISSN 1335-3314.

PEJS, Oldřich. Zrod slovenské armády a státní občanství. In: *Vojenská historie*, 2020, roč. 24, č. 3, s. 71 – 94. ISSN 1335-3314.

PEJS, Oldřich. K projevům poslovenšťování ve slovenské armádě (1939 – 1940). In: *Vojenská historie*, 2022, roč. 26, č. 1, s. 36 – 55. ISSN 1335-3314.

PEJS, Oldřich. Důstojníci a rotmistři slovenské armády pod drobnohledem (1939 – 1940). In: *Vojenská historie*, 2022, roč. 26, č. 3, s. 31 – 58. ISSN 1335-3314.

ŠVANDA, Petr. Důstojník troch armád. In: *Hobby Historie*, 2018, roč. 9, č. 3 (43), s. 34 – 41. ISSN 1804-2228.

TULKISOVÁ, Jana. Činnosť Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku a ohraničenie ochranného pásma. In PEKÁR, Martin – PAVLOVIČ, Richard (eds.). *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami : Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VI*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta ; UNIVER-SUM, 2007, s. 419 – 433. ISBN 978-80-8068-669-7.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. Postavenie Čechov v Slovenskej republike 1939 – 1944. In: *Historie a vojenství*, 1991, roč. 40, č. 1, s. 48 – 76. ISSN 0018-2583.

O autorovi/ About the Author

JUDr. Oldřich Pejs

penzionovaný

e-mail: pejs@post.cz

<https://orcid.org/0000-0002-0567-2311>

OPERATION OF CZECHOSLOVAK MILITARY INTELLIGENCE IN AUSTRIA

Origin of the Legal Mixed “Průsek” Residency and its Activity in 1976–1989 (Part 2)

MILOSLAV PŮČIK

PŮČIK, M.: Operation of Czechoslovak Military Intelligence in Austria. Part 2. Origin of the Legal Mixed “Průsek” Residency and its Activity in 1976–1989. *Vojenská historie*, 2, 28, 2024, pp 45-92, Bratislava.

The second part of the study builds on the previous first part by focusing on the period of the second half of the 1970s. During this period, the “Průsek” Residency, which was a mixed residency type, started operating in the area of interest. The paper analyses the early days of its activities, which were marked by problems in recruitment and information outreach. It highlights the difficulties in building an agency network and penetrating the identified main and auxiliary objects of interest.

Key Words: Czechoslovak Military Intelligence, “Průsek” Residency, Austria, Cold War

Fulfilling Intelligence Priorities by the End of the 1970s

Until the origin of the mixed residency type, the “Průsek” Residency was managed by the 3rd Group of the 1st Division of the Operational Agency Reconnaissance. Its Chief (“430”)¹, in the “Regulations for the Activities of the Residency for the 1975/1976 Training Year,” dated 14 October 1975, also briefly evaluated the area of interest. He emphasized the importance of Austria to the Resident, despite the fact that it was not one of the main areas of interest of the Czechoslovak military intelligence. However, its significance was to increase due to “...the steadily deepening cooperation with the FRG and other capitalist states, anti-communist manifestations, the growing influence of the FRG, the USA and global Zionism...”² Military Intelligence anticipated the area of interest to play a significant role in the geopolitical space of “Central Europe” and in the “...Central European theatre of warfare...” in the upcoming period.³ They reasoned with the knowledge and information obtained by the WP military intelligence community, which evaluated several indicators “...of efforts by the NATO states to involve Austria in their aggressive plans against the CSSR and other Warsaw Pact states...”⁴

¹ Within the Agency Section, numbers were used for identification.

The assignment of individual numbers was carried out exclusively by the 3rd Group of the 3rd Division. Any arbitrary change or assignment of numbers without the approval of this division was prohibited.

Personal intelligence numbers were assigned to members of the Agency Section and were identical to the numbers of their Intelligence Service Card of the GŠ ČSLA, the number of their seal and the number of the pass to enter the Agency Section premises.

The number was issued by the “Central Registry” according to the “List of Intelligence Numbers”. The personal intelligence number was used to sign any agency correspondence, documents, and papers sent outside of the Agency Section and filed in agency bundles.

² ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

³ Idem.

⁴ Idem.

In the 1975/1976 training year, the Main Headquarters ordered: *“based on the growing importance of the area of interest and in the context of providing timely and high-quality information for the ČSLA command on developments in this territory ...to monitor the development of neutrality, the relations with the FRG, which are important objects of interest for military intelligence, included among the main tasks of the Residency...”*. The following main objects of interest were assigned to the Residency: the Austrian Ministry of Defence, the Austrian Ministry of Foreign Affairs, objects earmarked by the BoPo Plan and significant military objects throughout the territory (visual reconnaissance), and the MZV FRG. The Residency zone was defined by important objects across Austria.

Subsequently, the Chief of the 3rd Group of the 3rd Division specified the main tasks as follows: *“...1.) To gather information on changes in the understanding of Austria’s neutrality and on intentions to use its territory by NATO countries in the event of a military conflict; 2.) To monitor and inform about the intentions to use the Austrian Armed Forces (Bundesheer) in the event of a military conflict; 3.) To acquire knowledge about the development of Austria’s political, economic and military cooperation with NATO countries, especially with the FRG; 4.) To report on the construction, organisation, deployment and rearmament of the Bundesheer; 5.) To monitor and report on the foreign policy intentions of the Austrian Government towards CSSR and other Warsaw Pact states; 6.) To monitor and report on the progress and results of the negotiations on the reduction of the number of armed forces in Vienna; 7.) To monitor and report any slander and smear campaigns against CSSR, any published articles, radio and television spots on present and past government, party and military leaders, the originals of the articles to be sent immediately to the Main Headquarters; 8.) To obtain samples or technical documentation of new military equipment of the NATO states; 9.) To conduct visual reconnaissance of the objects earmarked by the BoPo Plan and as requested by the Main Headquarters; 10.) To record and report on the course and results of the major exercises of the Bundesheer...”*⁵

In its offensive activities, the Austrian Military Intelligence – HNaA – naturally also used Austrian citizens, like other intelligence services. As a priority, they focused on those who travelled to socialist states on private visits, business trips or as tourists. Within the use of this base, HNaA officers drew up lists of mainly Czech and Yugoslav families living permanently in Austria and selected persons suitable for intelligence cooperation among them. According to the findings of the “Průsek” Residency, part of the Bundesheer members were to become the next base. According to the lists drawn up, the tried and tested method of *“...the pretence of defensive counter-intelligence measures against those who have relatives in socialist countries and maintain any contacts with them...”* was used.⁶ Another frequently used base was represented by young trainees of officer courses who *“...were willing to visit socialist countries under tourist cover and to carry out at least visual espionage of designated objects of interest...”*⁷

Intelligence analysts of the Main Headquarters also analysed and evaluated the activities of the defence intelligence – counter-intelligence section, based on knowledge

⁵ Idem.

⁶ Idem.

⁷ The Main Headquarters had knowledge according to which the chief of the HNaA, Brigadier Alexander Buschek, allegedly *“...directly recommended junior HNaA staff to spend holidays in socialist countries with the promise of reimbursement of travel expenses.... similar trips were to be offered to selected members of the Bundesheer, and at the same time it was inquired whether or not they had anyone among their relatives and acquaintances who travelled to socialist countries and who would be willing to obtain intelligence information in return for a reward...”*.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 522.

and information from several sources. They stated this component to be directly related to intelligence activities. According to the knowledge obtained by the “Průsek” Residency, this “...was manifested, for example, in the use of data on foreign exchange with socialist countries, where the focus was on detecting possible agents of these countries in Austria...”⁸ For example, the Resident repeatedly pointed out, in the form of ciphers, that Brig. Buschek had issued several orders to increase the supervision of the USSR over the ZÚ. According to the findings of the Residency, the counter-intelligence authorities were supposed to find out which “...persons were in contact with our embassy...”⁹

Due to its strategic location, Austria was also of great importance to the intelligence services of some NATO member states. According to the assessment of the Main Headquarters analysts, intensive cooperation between the HNaA and these intelligence services started immediately after the foundation of the Bundesheer. The “Průsek” Residency assumed that the HNaA made its first contacts with the West German BND in 1956. According to information provided by Soviet military intelligence, from the period of the occupation zones, “...the intelligence networks of the Americans, the English and the French have survived...”¹⁰ The Resident sent to the Main Headquarters in cipher several observations of forms of personal contacts with BND and CIA officials, noted by the Residency officers during the course of the training year. For example, they found that, in terms of covert contacts with CIA officers, they were brought to Brig. Buschek: “...on several occasions, the HNaA officer Vice Lieutenant (equivalent to Battalion Sergeant rank) Karl Richter, was recorded bringing visitors to Buschek¹¹ and his deputy, in times of emergency he brings cigarettes and foodstuffs to the intelligence authorities from the U.S. Central Intelligence Agency. ...His wife works in a special warehouse of the Ministry of Defence (Waffenzeuganstalt – Wega Payer Kaserne), from where the intelligence authorities borrow special photographic equipment, binoculars, weapons and operational equipment...”¹² Vehicles of “visitors” from the CIA and BND were seen with diplomatic plates as they regularly parked on Leyserstrasse (near the Police Commissariat) or on Kendlergasse.¹³

The West German BND had their facilities (“legalised outposts”) set up in Vienna and Salzburg. Intelligence analysts of the CS Military Intelligence assessed that, especially since 1965, “...with the knowledge of the Austrian authorities, the BND continuously intensifies its activities and dispatches its governing authorities to the territory of Austria, from where they work in specified directions...each BND outpost has a specific task and uses the support of legalised outposts in their activities...”¹⁴ On the territory of Austria, BND held meetings with its agency assets operating in the CSSR as part of its agency network. The least knowledge was available to the Agency Section of the HNaA’s contacts with the French and British intelligence communities. It was assumed that contacts may have been of about the same intensity as with the U.S. and West German intelligence services.

⁸ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 522.

⁹ Idem, BF No. 148.

¹⁰ Idem, BF No. 522.

¹¹ According to unverified information, A. Buschek should have received a Mercedes vehicle as a gift. The U.S. provided special equipment and weaponry used by HNaA members for operational actions. ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

¹² ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

¹³ Idem.

¹⁴ Idem.

At the beginning of the 1975/1976 training year, RO “341” was recalled to the Main Headquarters. The following legalisers were operating at the Residency¹⁵ during that period: Resident “162”, RO “468” and “Cryptographic Body 541”. The aforementioned staffing levels did not allow a wide range of demanding tasks to be fulfilled. Therefore, the Main Headquarters reassessed the scope of the tasks. They were partially modified, redistributed and it was decided to establish new HZO units.¹⁶ Despite these partial measures, most of the assigned tasks remained unchanged. During the period in question, the Residency “... *was unable to obtain reports of the 1st. order in the information area, and it did not possess valuable information...*”.¹⁷ The reality of Residency staffing was dismal. Two officers, in spite of enormous efforts, acquired at least partial information and knowledge about the HZO by their own activities, exploiting the OSZ¹⁸ and by using the SP.

In his evaluation, the Chief of the 3rd Group of the 1st Division of the Agency Section (“430”) critically stated that the tasks resulting from the information requirements were fulfilled by the Residency in the 1975/1976 training year “...*at a poor level...*”.¹⁹ Compared to the 1974/1975 training year, the number and quality of information reports has declined significantly not only in terms of quantity but especially in terms of quality. Residency scores were down nearly 50% compared to this training year. He was similarly critical of the negative declining trend in the quality of encrypted information, especially in the area of the current military-political situation. According to the Main Headquarters, this situation, despite the reduced staffing (removal of RO “341” with the advantageous legalisation cover of the delegate of the PZO OMNIPOL – note by M. P.) “...*did not correspond to the capacities of the Residency...*”.²⁰ Based on the analysis carried out by the 3rd Group of the 1st Division, the reason for this state of affairs lay in an insufficiently established network of informants. Another was the fact that “...*the operational authorities failed to make effective use of the possibilities arising from the legalisation functions in the military-political sphere in particular...*”.²¹ The Main Headquarters assumed that the personnel strengthening of the Residency following the establishment of the Office of the Military and Aeronautical Attaché of the CSSR would create realistic prerequisites for overcoming the persistent shortcomings in the fulfilment of information requirements.

In the previous period, the “Průsek” Residency only managed two collaborators, “MANDANT” and “MARCIPÁN”. According to the command of the Agency Section,

¹⁵ In 1976, the Residency was directed by Maj. Milan Theodor (the post was handed over by Maj. Zdeněk Kříž, 2. July 1976 – note by M. P.). During this period, the Residency had no agents nor informants.

The agency network consisted of collaborators only.

SP: “MARCIPÁN”, “NAIVKA”, “MANDANT”, and “LIŠOUN”.

By order of the Chief of the 1st Division of the Operational Agency Reconnaissance, the management of the Residency was taken over by Lt. Col. Stanislav Kopp on 18 March 1977. The protocol for the management takeover was approved by the Chief of the 3rd Group of the 1st Division.

Residency staff (2 July 1976): Lt. Col. Pavel Očkay, Cpt. Cyril Rogožník (3rd Secretary of the ZÚ, in the ZP since 1 July 1975) and Lt. Václav Hepner (cryptographic body, in the ZP since 1 July 1974).

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

¹⁶ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

¹⁷ Idem.

¹⁸ “Operational Contact Base” – *An operational contact base comprises of persons of interest, contacts, and acquaintances of the searcher which are usable for the agency.*

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁹ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

²⁰ Idem.

²¹ Idem.

it has not been able to fully exploit the capabilities of these SPs, particularly in meeting the challenges of new recruitment. In recruitment activities, it has not fulfilled the roles it was assigned in building the agency network. It only achieved partial results. It failed to fulfil the planned intentions in the “old” elaborated operational contacts, i.e. “MARVAN”, “MÜLLER”, “DVORAK”, “STRAKA”, “KLUBAŘ”, “NAMLUVČÍ”.²² It managed to obtain ZAs called “DIALLO”, “PFANDLER”, “RIEDL”, and “SCHOL” for operational elaboration as well as several “...other addresses whose suitability for operational elaboration has not been decided yet...”.²³ Not all of them were among the suitable addresses for further agency elaboration.²⁴

At the annual meeting at the Main Headquarters in Prague, the Chief of the 3rd Group of the 1st Division sharply reproached the Resident that “...*tangible results in building the agency network and in new recruitment remained far below the tasks of the annual plan...*”. He saw the root cause in the insufficiently developed operational contact base of the Residency. He found it unacceptable that the Residency “...*had no other suitable address to elaborate apart from “MARVAN” and “DIALLO” and this also created little hopeful prospects for networking in the future period...*”.²⁵

The Residency failed to elaborate and utilize even a single recruitment base. The Main Headquarters assessed this situation very critically and, in a meeting with the Resident, characterized it as follows: “...*in the new recruitment, the Residency acted spontaneously, relying on coincidences and so on...the elaboration of recruitment bases was not appreciated by the authorities at the Residency...the claim of lack of time and the like does not stand up here either...*”.²⁶ As a result, this was also reflected in the failure to complete the tasks for the elaboration of the main objects of interest.

In the 1976/1977 training year, the Resident was to concentrate on completing the following tasks: “...1.) *Building a valuable network of informants to cover the main information tasks;* 2.) *Effective use of all available sources of information by the individual authorities;* 3.) *Active use of the occupation of the functions of the military department, in particular, to substantially improve the quality of information for the military-political field in documents and cipher;* 4.) *Increasing the intensity of the approach of individual authorities to the tasks of building the informant network...*”.²⁷

The 3rd Group of the 1st Division of the Operational Agency Reconnaissance retained significant objects on the whole territory of Austria as its zone. This fact was also reflected in the identification of the main objects of interest for the “Průsek” Residency in the new training year: “...1.) *Austrian Federal Ministry of Defence;* 2.) *Austrian Federal Ministry of Foreign Affairs;* 3.) *2nd Bundeswehr Army Corps and 4.) In terms of visual reconnaissance, objects earmarked by the combat readiness plan...*”.²⁸

In connection with the task of new recruiting and agency network building, the Chief of the 1st Division of Operational Agency Reconnaissance decided that in the 1976/1977

²² Idem.

²³ Idem, BF No. 148.

²⁴ “Agency case” – A general term for an agency asset in progress at any stage of elaboration and management, including archiving.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

²⁵ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

²⁶ Idem.

²⁷ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

²⁸ Idem.

training year, the Residency would prioritise the acquisition of one military-political informant, the elaboration of two addresses for military-political informants with a view to acquiring one in the first quarter of 1978, and the acquisition of one prospective agent. At the same time, he ordered them to send two “leads” to the Main Headquarters for agents with the possibility of completing the elaboration by the assets of the 1st Division and to obtain thirty addresses with an option to elaborate from the territory of the CSSR.²⁹ During the first third of the 1976/1977 training year, he instructed the resident that the acquisition of a prospective agent with “...*the possibility of his deployment to the Residency HZO through the used as a typist...*” shall be considered as his primary recruiting objective.³⁰

Based on the proposal for the elaboration of the resident recruitment bases, the Main Headquarters approved the following as advantageous for elaboration: the base of progressive organisations, the base of the university environment, the base of business contacts to the Austrian Ministry of Defence, the base of third-country VLPs, the base of publicists and journalists, and the base of the visa and consular agenda.³¹

Over the course of the training year, the 1st Division Chief ordered several specific tasks to be accomplished in the form of top-secret ciphers. The Residency officers were building MAS, R MAS, JAVKY and other contact elements throughout the area of interest.³² At the same time, they also had to carry out the service of the MAS, R MAS and signal checking.³³ In performing these tasks, they assessed the agency situation in the area and, in the form of a report, evaluated “...*any changes that had or might have affected the operational work in the area of interest...*”.³⁴

The Main Headquarters appreciated the knowledge and information gained by the ROs through the exploitation of their OSZs. Based on their evaluation, the Operational Directorate of the GŠ ČSLA was able to incorporate a new variant into the generic scenario of offensive action across Austrian territory. This assumed “...*a tenacious defence of those parts of the mountain terrain, where it is possible to hold, slow down and stop the advance of a possible attacker seeking to cross the Alps from a northern and eastern direction...*”.³⁵

Although the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA and the Operational Directorate of the GŠ ČSLA did develop a generic scenario for the outbreak of a military conflict, they had to modify it due to the changes in the development of the security environment. In this context, the “Průsek” Residency also carried out other specific ad hoc tasks in addition to the spectrum of tasks ordered in the annual plan. One of the specific ones consisted in the establishment of the R-MAS.

Based on a plan of requests for information processing and ad hoc requests, the Residency focused in particular on evaluating the military-political sphere, analysing Austria’s relations with the FRG and the USA, the construction of the Bundesheer, changes in armaments and combat readiness, and the assumed area of conduct of combat operations.

²⁹ Idem.

³⁰ Idem.

³¹ Idem.

³² Idem.

³³ “Signal” – A graphic sign, object or optical, radio or acoustic sign having a pre-agreed meaning.

“Signalling” – A type of impersonal agency communication involving the transmission of short messages via signals.

“Signal point” – A pre-selected and controlled location for the placement of signals.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

³⁴ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

³⁵ Idem.

In his annual report, the Resident noted the unpleasant fact that “...*the Residency had no valuable informants...*”.

The Agency Section Command clearly directed the Resident to view the agency network building as a critical means to achieve improvement in the quality of information reporting resources. In a decisive way and preferably within the shortest possible time, it was supposed to eliminate “...*undesirable situations consisting in a clearly insufficient OSZ of all operational authorities of the Residency...*”.³⁶ The Resident was directed to place particular emphasis on recruiting from unofficial positions.

During the course of the training year, the chief of the 3rd Group, 1st Division, frequently reminded the Resident that his “...*ultimate, long-term, and prospective goal in recruiting is to obtain a valuable agent – a source to the HZO...*”.³⁷ However, the agent must not have been jeopardised by his relationship to the CSSR, the ZÚ, or by his relationship to the RO or any citizen of the CSSR. He assumed that this difficult task would not be performed directly, but only vicariously. In particular, in the form of indirect penetration into the HZO. In this regard, in its annual plan, the Residency should have elaborated how to penetrate the HZO and submitted the plan to the Main Headquarters for approval. The detailed elaboration was subsequently to be handled by the RO who was assigned this task. Based on the negative recruitment experiences of other residencies, the Residency’s governing authority cautioned the resident to be diligent in the elaboration of individuals and to clearly differentiate between informant and agent candidates. In the case of “...*types for agents, prevent any disclosure of our interest, invitations to the CSSR, to the CS ZÚ etc...*”.³⁸

Meeting the recruitment challenges required each Residency RO to implement new forms and methods of making acquaintances in unofficial and official recruitment bases. At this stage of the recruitment process, the Main Headquarters recommended “...*the use of reliable, ideologically progressive persons in the search for prospective agents, types for agents and informants...use them as typists, possibly preparators...*”.³⁹ Completion of the elaboration of intelligence-worthy addresses could also have been accomplished by the means of the Main Headquarters. The Resident was tasked with completing the elaboration process of two addresses of interest from the previous training year, namely “KLUBAŘ” (RO “341”) and “DVORAK” (RO “162”).

In its recruitment activities, the Residency was not able to get the assets it was ordered to and the ones it had planned for in that year. However, it had the recruitment bases elaborated which, according to the Resident, should have contributed to improving the quality of the agency network. The Resident’s report indicated elaboration of the student base from which RO “468” managed to obtain usable ADs: “DIALLO”, “SCHOLL”, “RESEKTOR” and the journalist base, “RIEDL”. From the visa agenda, R “162” managed to retrieve the lead for agent “KUPKA”, using SP “MANDANT” he retrieved AD “MARWAN”, from the visa database he retrieved AD “PFANDLER” and AD “MÜLLER”. Most of the “addresses” were obtained by the Residency from the visa and consular agenda. These, twenty-five in total, were sent to the Main Headquarters continuously.

The agency network in the 1975/1976 training year consisted of: informant “VARAN” (managed by RO “341” and after being recalled to the Main Headquarters, he was taken over by R “162”, later to be taken over by the Main Headquarters), SP “MANDANT” (managed by R “162”, SP was to be in the area until June 1977), SP “MARCIPÁN” (managed by R “162”).

³⁶ Idem.

³⁷ Idem.

³⁸ Idem.

³⁹ Idem.

In relation to the task “...in favour of the building of illegal residencies...” the Residency was ordered: 1.) In the field of agency situation: 1. a) To find out and process the data on the status of a citizen of the FRG in Austria (residence permit, employment, conditions for founding a private company, conditions for freelance work – note by M. P.); 1. b) To find out the conditions for obtaining subletting or other types of accommodation, the method of police reporting for local citizens and foreigners, the conditions for purchasing property, or long-term rental; 1. c) To find out about the practice of using the “poste restante” and post box; 1. d) To gather information about motor vehicles for which a driving licence is not required and which are not registered, the practice of lending cars to foreigners; 1. e) To gather information about the conditions of admission of a foreigner to a university and about accommodation in student dormitories; 1. f) To obtain information on illegal labour influx, practice for employment and accommodation; 1. g) To find out about Austrian (German) minorities in countries on other continents (places, numbers, customs, relations to Austria – FRG, areas of their activities; 2.) In the field of “search for document carriers”: 2. a) To locate ZP residents who wish to permanently return or relocate to states on other continents; 2. b) To locate suitable persons who wish to relocate to the CSSR and whose documents could be used, possibly “...take documents and resume from these persons...”, avoid disclosing the interest in relocation.⁴⁰

In September 1975, through intensive observation and exploitation of agency sources, the Residency obtained relevant information on the object of interest “Barracks – Vienna, Breitenseer Strasse 88, BIEDERMANN-HUTH-RASCHKE-KASERNE”. The Main Headquarters assumed that a communications system designed to eavesdrop on Czechoslovakia, Hungary, and Yugoslavia had been built in this object in 1975. According to additional intelligence gathered by the agency, the system was to be operated by forty Bundesheer specialists. It was also to be used to provide for combat readiness and during times of declared emergencies.⁴¹ The Residency also gained valuable knowledge and information about the Military Intelligence Service of Austria – Heeresnachrichtenamt (in the intelligence materials of the Czechoslovak Military Intelligence it was also referred to as the Military Intelligence Office – note by M. P.).

In connection with the elaborated generic scenario of the war outbreak, the Main Headquarters issued (on 5 November 1975) a regulation “Equipment of an Authority Designated for Going Illegal”. Based on this regulation, not only at the “Průsek” Residency, but also at other residences in the individual areas of interest, one of its members had to be designated to provide for combat readiness and for the scenario of an outbreak of a war conflict.

From the members of the “Průsek” Residency, the Main Headquarters nominated RO “468”. In terms of ensuring its anticipated short-term activity in the initial stage of a war conflict with the task of activating the agency network, the following measures were to be implemented immediately: “...1.) In the period of escalating tension, if the outbreak of war was imminent, to arrange the relocation of his wife and daughter to the CSSR; 2.) To prepare a passport for RO 468, issued in a South American country (or USA) with the data of birth in Yugoslavia (RO 468 is a Slavic type), with a freelance occupation as a writer (travelogues). To consolidate the basic legend, to have a travelogue ready for publication under a pseudonym at a time of aggravating tensions in Austria. His stay in Austria for a temporary period to be justified by the legend “he wants to write a travelogue about Austria”. To be equipped by

⁴⁰ Idem.

⁴¹ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 149.

a driver's license..."⁴² The Main Headquarters decided provide funds at the level as follows: 60,000 Austrian Schillings (the currency used in Austria since 1924), 3,000 US Dollars, 5,000 West German Marks, 20 pieces of gold coins – ducats (one worth approximately 300 Schillings) and precious stones with a total value of 10,000 Schillings.⁴³ At the same time, a scenario was worked out, that in a period of increased tension, or in the early days of a war conflict, price rises shall be considered, thus introducing a ticketing system, more expensive accommodation, increased spending on agency resources by agency networks, and so on.

In terms of material resources, the Main Headquarters decided, after the construction of the dead agency box, "*...for 1976 to plan the installation of a radio station for ORS (two-way special radio communication – note by M. P.) ...*"⁴⁴ At the same time, the Residency was tasked with building a MAS to store spare resources and parts for the radio station. Due to "*...the reception of JRS (unilateral special radio link – note by M. P.), the designated authority 468 will also be equipped with a commercial radio and the necessary SW ranges...*"⁴⁵ A canned food ration (or canned meat only) was to be placed in a special MAS that would allow RO "468" to supply food for a minimum of ten days. He also had to be equipped with a good quality camera. He was to be provided with a motorcycle (costing up to 5,000 Schillings) which he could use for short distances (operating a radio station) without needing a driver's licence. The option of purchasing a second-hand passenger car was also approved.⁴⁶ He was to provide his own equipment according to the seasonal needs and the weather conditions of the environment in which he would be operating. His accommodation options for going illegal were addressed by the Main Headquarters during the training year.

The member of the Residency – the "authority", as well as the Resident, processed and sent the "Document of the Authority on the Results of Activities in the Area of Interest" in the form of a "yellow ticket" to the Main Headquarters with a precisely defined structure.⁴⁷ The document addressed the following areas: 1.) Military and political situation – status⁴⁸; 2.) Agency network construction⁴⁹; 3.) Use of the recruitment basis⁵⁰; 4.) Agency network

⁴² Idem, BF No. 153.

⁴³ RO "468" was required by the Main Headquarters regulation to keep one-third of the funds on hand and had to place the rest in a pre-constructed special MAS.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 153.

⁴⁴ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 153.

⁴⁵ Idem.

⁴⁶ Idem.

⁴⁷ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

⁴⁸ To elaborate on point 1: "*...a) The international and political orientation of the country and its attitude to the main issues of contemporary world politics, b) The internal political situation in the country, c) The current state of the construction of the armed forces and their strategic orientation, d) The expected development of international and internal politics...*".

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

⁴⁹ To elaborate on point 2: "*...a) The recruitment task identified in the annual plan and its execution, b) The current status of ZA and TP elaboration; to indicate for each case: nickname, anticipated (specific, verified) capabilities, usable motives and capabilities, status of execution of the measures included in the elaboration plan (proposal for acquisition), security aspect of the case, intention for further elaboration and the deadline for its execution, c) Follow-up ZN, to indicate for each case: background data, anticipated capabilities, motives and capabilities, security aspect of the case, intention for further elaboration, type enrolment procedure...*".

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

⁵⁰ To elaborate on point 3: "*...Which recruitment bases are used, the recruitment results achieved at individual recruitment bases, the proposal of measures to improve the level of the bases used...*".

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

management⁵¹; 5.) Performance of intelligence tasks⁵²; 6.) Performance of organisational tasks⁵³; 7.) Acquisition of reports on AS and ADS⁵⁴; 8.) Issues of conspiracy and enemy counter-intelligence activities⁵⁵; 9.) Moral and political situation⁵⁶.

On 15 November 1976, by order of the Main Headquarters dated 23 September, the authority “160” took over from “162” as the Resident.⁵⁷ The agency situation of the area of interest in 1977 was assessed by the resident in his report. He noted that Austria’s neutrality (similarly, to his assessment in 1976 – note by M. P.) was limited to the military sphere, but “...before the elections in 1978 it became more evident that it was clearly on the side of the WEST...”⁵⁸

⁵¹ To elaborate on point 4: “...Which agency assets are managed, to indicate for individual cases: nickname, capabilities, stated intent and its accomplishment, information, recruiting, and organisational results, how the combat readiness of the agency asset is assured, management strengths and weaknesses, and a proposal for actions to improve the level of management...”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

⁵² To elaborate on point 5: “...The overall intelligence performance of the authority since the beginning of the training year, the contribution of the agency assets under the authority’s management to their intelligence results, the cases under elaboration and the contact base, the official information sources used and their effectiveness, the information tasks performed in-house and the results achieved in doing so, and a proposal for actions to improve the level of intelligence performance...”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

⁵³ To elaborate on point 6: “...The organisational tasks fulfilled, positives and negatives in their performance, proposal of measures to achieve a higher level of quality of the performance thereof...”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

⁵⁴ To elaborate on point 7: “...General results in getting reports on AS and ADS since the beginning of the training year, how the agency network managed by him contributes to the results achieved, the cases in progress, contact base, his own activities and legal resources...”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

⁵⁵ To elaborate on point 8: “...Adherence to the established principles for maintaining conspiracy in his agency operations, what identified counter-intelligence actions are being taken against the agency, and what measures are chosen to overcome them...”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

⁵⁶ To elaborate on point 9: “...How the legaliser and his family members participate in party and public activities within the collective of the foreign workplace, the socialist commitments entered into and their fulfilment, what results he achieves in the Marx-Leninist training, any personal issues encountered, with a proposal of measures, the demands for their solution...”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

⁵⁷ The military and air attaché started operating in the area of interest on 1 September 1976 (having been in on-the-job training since 1 February 1976, along with his future second-in-command, Maj. Dušan Blaško – note by M. P.). The new resident R “160” (Col. Miloslav Will) started performing his duties in parallel with the establishment and gradual furnishing of the premises of the new residency.

The military department had two offices. For the work of the “authorities” – legalisers, two offices were available at the ZÚ.

The legalisers had apartments at their disposal, provided by the MFA. In compliance with the guidelines, the cryptographic authority, “541” was staying in the ZÚ object. At the same time, he was also in charge of the financial agenda.

Over the year, the Main Headquarters arranged for two new apartments to be rented for the VLP and his assistant. The apartments corresponded to their functional status.

The Main Headquarters processed the request for legalisation of Lt. Josef Bláha to the position of 3rd Secretary of the ZÚ. His entry into the area of interest was anticipated in the third quarter of 1977. They also processed the request for legalisation of Maj. Vojtěch Kohout to the position of economist of the OBO ZÚ (legalisation at OMNIPOL). His entry into the area of interest was anticipated in the third quarter of 1977.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

⁵⁸ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

In September 1976, the Main Headquarters established the Office of the VLP CSSR in Vienna, and Col. Miloslav Will together with his deputy Capt. Dušan Blaško (27 September 1976) assumed the office of the military and air attaché. On 7 October, the military and air attaché was received by the Inspector General of the Bundesheer, General Anton Leeb, and later (14 October) by the Minister of Defence, Karl Lütgendorf (who was replaced by Otto Rösch on 8 June 1977 – note by M.P.).⁵⁹

The “Průsek” Residency was impeded in fulfilling its tasks by a complicated situation, because “...with the establishment of the VLP Office it had to be practically newly formed in 1977 with incomplete staffing as well as the absence of an agency network and a network of informants...”.⁶⁰ This fact was used by the Resident (R “160”, already serving in the office for a year at that time – note by M. P.), although unsuccessfully, but frequently, as an argument in his reports with the intention to mute the escalating pressure from the Main Headquarters to fulfil an enormous amount of information requirements and tasks of organisational nature.

For Czechoslovak military intelligence, Austria remained an important area of interest. In an intelligence assessment of this area, using comprehensive analyses of its development over previous years, the Agency Section Command stated that “...the correct and possible use of the Austrian space for agency activities is proving not only regarding on objects in the country, but also in the FRG...”.⁶¹ The military intelligence community of the WP member states has pointed to several indicators that NATO, given Austria’s military and geographic location, “...is putting pressure on the government to be more proactive in building and modernising the army and preparing...” the space for conducting combat activities in its territory.⁶²

During this period, the Residency had a designated area of activity throughout the whole territory of Austria with main and auxiliary objects of interest,⁶³ in particular in the “Plan of the Main Tasks and Measures of the “Průsek” Residency for 1976–1977”. The main tasks remained basically unchanged from the previous period, focusing the activities of its officers (“authorities”) and agency network on: 1. “Development of Austria’s neutrality – the role of the BUNDESHEER”, 2. “Austria’s relations to the FRG – BUNDESHEER – BUNDESWEHR – NATO”, 3. “Building of a theatre of warfare on its territory”.⁶⁴

The Main Headquarters has identified the following as the main task in the building of the agency network: “...planned expansion of the OSZ, the network of informants and the construction of a new agency network via new recruitment...”.⁶⁵ The Agency Section Command of the Intelligence Directorate of the GŠ ČSĽA specified this main task in the regulation for the activities of the Residency. As part of its recruiting activities, the members were to: a) Obtain one military-political informant by the end of 1977; b) Elaborate the ZA into military-political informants so that they would be obtained in the first quarter of 1978; c) Obtain one “type” for a prospective agent; and d) Obtain and send to the Main HQ two “leads” for agents, with the option to have their elaboration completed by the 1. Division of

⁵⁹ Idem.

⁶⁰ Idem.

⁶¹ Idem.

⁶² Idem.

⁶³ Main objects of interest: “...the Austrian Ministry of Defence, the Austrian Federal Ministry of Foreign Affairs, the 2nd Bundesheer Army Corps and, from the visual reconnaissance aspect, the objects earmarked by the BoPo plan...”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

⁶⁴ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

⁶⁵ Idem.

the Agency Section; e) Obtain 30 ADs with the possibility of elaboration from the territory of the ČSSR (“leads”).⁶⁶

In 1977, the Residency achieved the following results in its recruitment activities (in accordance with GDPR, the names and functions of elaborated persons are not mentioned – note by M. P.). In encrypted form, the Resident informed about the two most suitable candidates for informants in the military-political field with the possibility of systematic utilisation. The first ZA was a diplomat of the Great Britain ZÚ. In the ROR cipher, the Resident assumed in relation to this ZA that “...according to the outcome of the development-document at the Main HQ utilisation could be planned by the end of October...”.⁶⁷ The second ZA from the journalist recruitment base was elaborated by RO “468”.

According to the resident, the most suitable elaborated ZA for informants in the military-political field with a developmental tendency of possible use were: Lieutenant Colonel – an official of the Ministry of Defence, a reserve officer with ties to the Bundesheer (both ZAs were elaborated by R–RO “160”), the head of a publishing house (elaborated by ZR–RO “522”), a diplomat of the Foreign Office of Turkey (elaborated by RO “468”), and two senior officers (elaborated by RO “522”).⁶⁸

In the context of the task of elaborating a “type” for a prospective agent, RO “522” screened two students with a relationship to the CSSR. Upon completion of the screening, the Main Headquarters sent an encrypted “do not elaborate yet” instruction to the Resident. At the end of September, the Resident informed the Main HQ that the task is not succeeding as yet. Members of the Residency managed to accomplish the task of obtaining the “leads” and sending 30 of them to be further elaborated in the territory of the ČSSR.

The construction of the OSZ was also a challenging task, with an emphasis on the identified objects of interest. Members of the Residency have achieved the following results: Resident R “160” established “acquaintanceships” with 30 members of the military diplomatic corps (at the level of the VLP) and with an almost identical number of senior Bundesheer officials during his year-long assignment in the area of interest as part of his official activities. He evaluated three active-duty Generals, three reserve Generals, and six Colonels as usable “acquaintances”. In the process of building OSZ, he had 25 “contacts” and “acquaintances” under elaboration. Of these, nine have been screened out. The Main Headquarters assessed that the four “contacts” and “acquaintances” had prospects for further elaboration.⁶⁹

The Deputy Resident (RR “522”), similarly as R “160,” worked with the recruiting base as part of their official activities with the military diplomatic corps and Bundesheer officials. He made 19 “contacts” and “acquaintances”. He has received approval for eight of them for further elaboration. He also managed to “...establish some contacts with waiters...”, but this was forbidden by the Main Headquarters.⁷⁰ The “468” governing authority reported 44 “contacts” and “acquaintances” as part of the building of the OSZ. Thereof, 11 were approved for the further elaboration process.⁷¹

In his annual report, the resident evaluated the accomplishment of the recruitment tasks and could not help but make a remark that “...the Residency, in the absence of anything, in the number of Rs, ZRs and one RO... must have created some basis of an

⁶⁶ Idem.

⁶⁷ Idem.

⁶⁸ Idem.

⁶⁹ Idem.

⁷⁰ Idem.

⁷¹ Idem.

OSZ...”⁷² He considered the results in building the agency network and the OSZ to be only an initial and relatively positive success. He pointed out that “...*the results for the planned construction of the agency network create little hopeful prospect for the upcoming year...*”. What he considered important in this process was to make an increased effort in recruitment in order to “...*advance at least in the building of a network of INFORMERS and the selection and provision of types for the planned possibility of the agency network construction...*”⁷³ He demanded the use of the OMNIPOL delegate (joining the Residency in 1977) in order to establish “contacts” and “acquaintances” under official commercial cover with the military circles of the Ministry of Defence – specialists. At the same time, he planned to intensify the use of the “NAIVKA” SP in search recruitment activities in the visa department of the ZÚ. With regard to the category of collaborators, he drew attention to the problem of making better use of their potential, particularly in recruitment. According to the Resident’s assessment, “...*the collaborators at the time had almost no contact base or acquaintances...*”⁷⁴ Therefore, he suggested that in the future, it will be necessary to guide SPs to make and find valuable “contacts”, to teach them to elaborate, and it is worth “...*considering the attempt to use SPs also for encrypted information...*”⁷⁵

The agency network of the Residency consisted of: SP “LIŠOUN” (managed by R–RO “160”), SP “NAIVKA” (operated in the area of interest for only nine months, R did not receive approval from the Main HQ for his use in fulfilling the AS of the Residence, managed by R–RO “160”) and SP “MANDANT” (started operating in the area of interest in June 1977, managed by RO “522”).⁷⁶ The Main Headquarters was critical of the state of the agency network because the Residency lacked “...*valuable sources, cases, or addresses...failed to manage any informants and only relied on collaborators...*”⁷⁷

The Main Headquarters directed the resident “...*in the information field, not to allow for, even in the process of consolidation of the Residency, a further decline in the very poor results, such as in 1975...*”⁷⁸ With understaffing⁷⁹ and non-existent agency network,

⁷² Of the total number of registered “...*about 100 “contacts” and “acquaintances”, 40 persons were screened...*”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

⁷³ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

⁷⁴ Idem.

⁷⁵ The Main Headquarters reacted positively to the Resident’s proposal and agreed with SP “LIŠOUN,” deciding to make use of his capabilities from the position of the CSSR representative in the UNIDO organisation in Austria.

He was tasked with continuously gathering knowledge “...*on the penetration of capitalist states into developing countries...*”. The connection took the form of regular monthly meetings at the ZÚ.

In the following period, the resident was tasked to “...*put pressure on the SP to be able to systematically evaluate the option of intelligence use of the UNIDO...*”. In the recruitment activity, he was ordered to conduct an analysis of the contact base. Based on this, he started to be registered for “...*type enrolment and establishing new STs...*”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

⁷⁶ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

⁷⁷ Idem.

⁷⁸ Idem.

⁷⁹ In addition to the resident R “160,” the “Průsek” Residency in 1977 consisted of: RO “468” – operated in the area of interest since 2 July 1975 in the legalising capacity of 3rd Secretary – Sports, RO “522” – operated in the area of interest since 27 September 1976 in the capacity of Deputy VLP (Deputy Resident) and RO – “541” – operated in the area of interest since 6 July 1974 in the capacity of “Cipher Authority,” and two SPs. In October 1977, the delegate joined the Residency at the Commercial Department of the ZÚ.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

the Residency was able to improve its outreach performance by 25% over 1975. The Main Headquarters was positive about obtaining information from semi-legal sources (especially RO “522”). In 1976, it processed a total of 110 information ciphers and 53 information reports (13 received a grade “3”, 35 received a grade “2”). In 1977, it sent out a total of 140 information ciphers and 78 information reports (13 received a grade “3” and 23 received a grade “2”).⁸⁰

The Chief of the 3rd Group (RO “233”) of the 1st Division of the Operational Agency Reconnaissance, who was in charge of the “Průsek” Residency that year, sent an assessment to the Resident on 1 December 1977. He stated that the Residency had not fulfilled any of the ordered tasks in its recruitment activities. In recruiting informants, it failed “...to go beyond the stage of building an operational contact base, even with searchers who have been operating in the area of interest for a long time...”.⁸¹ He was similarly critical of the level of recruitment for prospective agents achieved among the “leads”.⁸²

According to the assessment of the Main Headquarters, the situation of the OSZ created only partial preconditions for the accomplishment of the tasks in 1978. A particularly critical situation persisted in the recruitment of “leads”. The Chief of the 3rd Group of the 1st Division of the Agency Section analysed the causes of the deficiencies and sent them to the Resident in the form of a “yellow ticket”. What he reproached him for was “...the unrealistic nature of the developed work concept of the entire Residency as a reflection of a certain improvisation and lack of clarity of the intention of conducting the recruitment activity within the management...”.⁸³

A classic case of buck-passing and an attempt to absolve oneself of one’s responsibility is present in this criticism, since the concept criticised had been approved not only by the Resident, but also by the Chief of the 1st Division of the Operational Agency Reconnaissance. The criticism was also addressed to the governing authority “468” (eventually the Main HQ decided to withdraw him in 1978 – note by M. P.), which, in his opinion, used the legalisation possibilities in the construction of the OSZ inconsistently. Another serious deficiency in the activities of the Residency was found in the unrealistic intention of using recruitment bases, especially in relation to the CSSR (these were, however, approved for the Resident by the Main HQ – note by M. P.). Based on a critical analysis of the shortcomings, the Resident was directed in his future activity to elaborate on the usability of recruiting bases resulting from official legalisation options (RO “468” and RO “477”), to clarify the possibility and use of bases for recruiting prospects by unofficial “contact”, and “...to elaborate the diplomatic base as a base for accomplishing tasks in the military-political sphere in both recruiting and encrypted information...”.⁸⁴ Unlike Resident RO “233”, he considered the general information area to be weak, remaining at the previous year’s level, in his opinion. He was critical of the fact that “...not a single more comprehensive piece of information has been sent about the agency situation in Austria...”.⁸⁵

⁸⁰ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

⁸¹ Idem.

⁸² This was the “DIALO” case. In the 1975/1976 training year, the “address” was elaborated by RO “468”. This elaboration had to be terminated by the Main HQ. ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

⁸³ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

⁸⁴ Idem.

⁸⁵ Idem.

Resident R “160”⁸⁶, who was already in his third year in the area of interest, in his report on the accomplishment of the tasks of the Residency⁸⁷ in the 1977/1978 training year (evaluating the period from 1 December 1977 to 30 November 1978 – note by M. P.) focused mainly on the evaluation of the agency network construction, which had become the target of harsh criticism from the Main HQ in previous years.

In spite of previous harsh criticism, at the beginning of the training year, the command of the Agency Section addressed a cipher to him, advising that for the upcoming training year, they would place “...even greater weight on the consolidation of the Resident’s position and authority, including but not limited to, being as accommodating as possible, within the framework of the given regulations, to his suggestions for the reward or punishment of the Residency members...”.⁸⁸ On the other hand, he was reminded that they would uncompromisingly pursue the view that he was “...fully responsible for the planning and management of the running of the Residency...” according to the annual plan and the orders of the Main Headquarters. The specific results of intelligence activities were to be the main criterion.⁸⁹

In its annual plan, the Residency was ordered: 1.) To obtain and elaborate one informant in the military or military-political area whose “...pull for collaboration was to be completed by 31 October 1978...”; 2.) To obtain and elaborate three “addresses of interest” for informants in the military, military-political, or military-technical area “...the stage of pulling for collaboration based on the performance of information tasks by 31 October 1978...”; 3.) To obtain and elaborate one “address of interest” for “...searcher (lead) in the stage of pulling for collaboration...”; 4.) To obtain and elaborate one “address of interest” for “...searcher (lead)...” for the military-technical area; 5.) To send a total of 25 “...addresses partially type enrolled...” for the needs of the Main Headquarters; 6.) By 30 October 1978, to obtain recruiting penetration contacts for the HZO; 7.) Each RO must maintain 10 to 15 “operational contacts” and gradually start elaboration of 3 to 5 actions.⁹⁰ In 1978, the mixed “Průsek” Residency was staffed at 50%, which the Resident ironically commented in his

⁸⁶ He was pressured by the Main HQ to “...make planned and purposeful use of his several years of experience in the field...”. Therefore, they required him to perform a qualified agency activity at least one or two times “...or a contact to the HZO (he had the Ministry of Defence assigned – note by M.P.) ...”. Together with the RO “477”, he was supposed to begin carrying out also active reconnaissance of the anticipated area of conducting combat activities in the future war conflict.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

⁸⁷ In his evaluations, the Resident used to highlight the fact that this was a “small residency” (it had five members in the evaluation period – note by M.P.). The Main Headquarters did not accept such a designation and perceived it as an attempt by the Resident to look for objective reasons for not completing certain tasks. Chief of the 1st Group of the 25th Division of the Strategic Agency Reconnaissance, Col. Karel Dolejš, responded to such evaluations that the Resident’s reports cannot bear “...the aspect of a critically demanding view...” and reminded him that the situation in 1976 could be considered a truly “low-numbered residency”, when “...the Residency was staffed by Lt. Col. Očkay as deputy resident and Capt. Rogozhnik...”. At the end of his evaluation, Colonel K. Dolejš, addressed a harsh criticism to Col. Miloslav Will (VLP) that “...only Maj. Blaško (from the VLP) can bear stricter evaluation criteria ...the Resident himself has to step up considerably, not only in the area of management work, but also in his own operational activity...”.

The Chief of the Agency Section joined in the criticism of the Resident and asked him to “...reassess his work style – his tendencies toward comfort and mediocrity, and on a daily basis to confront the results achieved in agency activities with the resources expended...”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

⁸⁸ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

⁸⁹ Idem.

⁹⁰ Idem.

report saying, “...for the first time in the history of the Residency...”⁹¹ In his September 1978 report, the Resident had to state that “...the agency network of the Residency is practically non-existent...”⁹²

In the process of managing the agency network, the Resident was issued clear tasks by the Main Headquarters. Over the training year, he was to examine “...the feasibility of continuing the GEJZA operation; if so, to develop official contacts with him, to terminate the process of pulling and to use him only as an informant in the field of military films...”⁹³ Within the agency network, the Residency only managed the following collaborators: “LIŠOUN” (R–RO “160”), “REIS” (RO “477”), “NAIVKA” (RO “522”), and “MANDANT” (R–RO “160”). In the process of management thereof, specific tasks have been strictly assigned to the various governing authorities.

At the conclusion of the training year, the Agency Section Command stated that “...the Residency failed to obtain one conscious informant, failed to obtain three types for conscious informants, and failed to obtain two addresses of interest for prospective types...the task was not accomplished in its entirety...”⁹⁴ In the information area, the Residency carried out tasks in three spheres, which were divided according to the criterion of importance in the focus. Firstly, it was news from the military-political and foreign-policy spheres. Secondly, there were reports from the military-organisational and military-operational areas, and thirdly, there were reports from the reconnaissance of the “Central European theatre of warfare” and the military-technical area.

In its annual plan, the Residency was directed to obtain a total of 100 information reports in the information area, at least 20 of which were to be graded “3” or higher. At the same time, it should have sent 200 information ciphers, at least five of which should have been graded “3”. In total, 150 information reports were sent, 23 of which were graded “3” and the task was completed. At the same time, it sent two 250 information ciphers, five of which were graded “3” (in 1976 and 1977 none of the information ciphers was graded “3” – note by M.P.), and the task was completed.⁹⁵ As a positive, the Resident highlighted that the newly built agency network was already involved in the information reports. He reported that the network provided 30% of the total number of information reports sent. The Chief of the 1st Division of the Operational Agency Reconnaissance had the figure verified and adjusted the resident’s 30% to a real 15.5% in the form of a “yellow ticket” with a relevant critical remark. At the same time, he directed him to reconsider his ambition to achieve the agency network to increase its share in 1979 in the aggregate number of information reports sent up to 50%, which was unrealistic for this particular network.⁹⁶

During the 1977/1978 training year, the Residency received a number of challenging ad hoc information requests, some of them refining the regulation. For example, the Main Headquarters requested data and documents on the modernisation of the air defence firing system, data and documents on the “GOLDHAUBE” automated control system, data and documents on the exact location and type of Austrian fortified objects in the Czechoslovak border area, data and documents on objects and operational preparation of the area of combat

⁹¹ Idem.

⁹² Idem.

⁹³ Idem.

⁹⁴ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 149.

⁹⁵ In 1976, the Residency sent 53 information reports (13 graded “3”) and 110 ciphers (no grade “3”); in 1977, 78 information reports (13 graded “3”) and 140 ciphers (no grade “3”).
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 149.

⁹⁶ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 149.

operations on the Danube River, documents on the military-geographical assessment of Austria, “...oral and documentary knowledge of the combat readiness; operational and combat preparation of the troops and staffs of the Bundesheer...”, to compile “...a military-geographical description of the Alpine crossings in the direction of Liechtenstein and Switzerland, and data on the underground pipelines...”.⁹⁷

In 1978, the affair of Lysý, a seventy-year-old retired police inspector who was supposed to have been spying for the CSSR, resonated in the Austrian media.⁹⁸ The resident “160”, in his evaluation of the counter-intelligence situation,⁹⁹ informed that the enormous publicity of the “Lysý Case”¹⁰⁰ had negative effect, mainly on the recruitment activity. On several occasions, the Agency Section Command pointed out to personal negative experiences in official contact activities and also noted several indicators that any official contacts and liaisons, including movements outside the embassy, were heavily monitored by counter-intelligence. Deputy Resident “522” had to terminate a pending case of ZA “FIALA” who “...openly reported about the ABWEHR officer’s instruction to cut off contact...”. Eventually, he also had to break off and terminate all contacts with Bundesheer officers “...due to their lack of interest...”.¹⁰¹

The Chief (“430”) of the 1st Group of the 25th Division of Strategic Agency Reconnaissance, in his “Order to the Průšek Residency for Activities in the 1978/1979 Training Year,” as of 18 September 1978, designated as a priority task to penetrate one of the main objects of interest, which at that time was the Ministry of Defence. Early in the training year, the Main Headquarters reconsidered some of the original assignments (sent on 18 September 1978 to the KLOP Resident No. 0010/78 – note by M. P.) and in the new recruitment, in the form of a “yellow ticket” (dated 17 October), instructed “...each authority of the Residency, including the Resident, to obtain ten contacts by the end of the training year, whereof at least five should be brought to the stage of acquaintance...”.¹⁰²

Resident “160” was to acquire “...a valuable agency resource...” within the performance of his priority task. In the context of that task, he type-enrolled and, in his opinion, used ten “...valuable addresses of interest with opportunities...”¹⁰³ from the Ministry of Defence, the

⁹⁷ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

⁹⁸ Idem, BF No. 149.

⁹⁹ In cipher No. 677 (22 December 1978), the Resident again warned of a continuing aggravating trend in the counter-intelligence situation.

Similarly, as the resident of the Ministry of the Interior, he generalized the “new methods” that have begun to be increasingly applied in the area of interest.

Based on recommendation of the CIA and the BND, Austrian counter-intelligence started using “direct contact” and “dialogue” methods. In addition to counter-intelligence officers, they were to be used by specially trained collaborators.

The “dialogue” was to be conducted according to an approved questionnaire and the statements were then “...aggregated in a data bank, systematically added and evaluated...”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 149.

¹⁰⁰ The public interest was triggered by an article by the editor Oberlajtner in *Die Presse*, entitled “*Choosing Mines over Military*”.

It was also published in an abridged form by the Bundesheer magazine *Der Soldat*. The author of the article published information that Lysý specialized in type enrolment of Bundesheer officers for the benefit of Czechoslovak military intelligence.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 149.

¹⁰¹ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 149.

¹⁰² Idem.

¹⁰³ Idem.

General Staff and the Air Division, and three informants (one General and two Colonels, whose positions and names will not be mentioned due to GDPR data protection – note by M.P.), who provided him with ten pieces of useful information. According to the Resident, the Residency had 20 addresses type enrolled, in various phases and stages of elaboration, which exceeded the number from 1977 (There were a total of three members of the CS Military Intelligence operating at the Residency in 1978, namely R “160”, ZR–RO “522” and RO “477”. In 1979, after the replacement of RO “468”, their number increased to four – note by M. P.).

Senior officers “395” and “430” of the Agency Section took a critical stance in their evaluation of the Residency, and did not accept the assessment of an aggravated counter-intelligence situation, which the Resident used to justify the decline in the performance of assigned tasks resulting not only from the annual Residency plan, but also from the “yellow tickets”.

In the 1978/1979 training year, the “PALISANDER”, “PALADIN”, and “REMINENT” cases reached a higher stage of elaboration. “GOLATSCH”, “FIALA”, “BARATTO”, “BARYLI”, and “KELEMER” were in the early stages of elaboration. By the end of the training year, the Residency was ordered to obtain the following in terms of new recruitment: one conscious informant with possibilities to supply samples and technical documentation for new military equipment (“PALISANDER”), to obtain one conscious informant with possibilities to supply topographical material, military-professional materials and regulations (“PALADIN” and “REMINENT”), to elaborate two addresses to the stage of TP with possibilities for the military-political and military-technical field, to elaborate four addresses to the ZA stage with possibilities for the military-political, military-technical and military-professional fields (prospective TP), to elaborate six addresses to the ZN stage with possibilities for the military-political, technical and professional fields, and 30 “leads–shredders” with possibilities for elaboration from the CSSR territory.¹⁰⁴

In connection with the aforementioned recruitment tasks, the following bases were elaborated: third-country diplomats, military equipment dealers, journalists, publicists, military-political and military-professional publishing houses, organisations and institutions dealing with international politics, applicants for entry visas to the CSSR, and students.¹⁰⁵

At the end of the training year, the Main Headquarters expressed dissatisfaction with the fulfilment of the major tasks. The Chief of the 1st Group of the 25th Division of the Strategic Agency Reconnaissance was critical of the situation at the Residency. He addressed an unequivocal verdict to the Resident in the form of a “yellow ticket”, which read as follows: *“Under your leadership, the Residency has the reserves to achieve far greater results. Your clear priority task is to mobilise and harness them. I am confident that you will do your utmost to fulfil it.”*¹⁰⁶ The Chief of the 25th Division commented positively on the fact that the results of *“...recruitment are slightly better than in the 1977/1978 training year...”*¹⁰⁷ He criticized the Resident for the low quality of the elaborated cases. He assessed that the prospect and continuity of new recruitment in the upcoming year *“...are not assured...”*. He pointed out to *“...the easy vulnerability of the low-numbered and low-quality operational contact base, when the decease of TP PÁPÉREK left the residence with only one case of higher value, i.e. PALADIN...”*¹⁰⁸ In the concluding passages of his assessment, he essentially

¹⁰⁴ Idem.

¹⁰⁵ Idem.

¹⁰⁶ Idem.

¹⁰⁷ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

¹⁰⁸ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

concurred with the views of the 1st Group Chief, stating “...despite the fact that the main areas of the Residency’s activities lack the personal positive example of the Resident, the overall achievements of the Residency prove that the moral and political condition of the majority – as measured by their approach to the performance of the main intelligence tasks and on the results achieved – is good...”.¹⁰⁹ The Resident was ordered to increase his personal example, improve his leadership, organisational, analytical and control activities.

In the late 1970s, the Austrian special services started consistently and systematically working on the diplomatic representations of the member countries of the WP in particular. Particular attention was focused on recruitment activities from the bases of: 1.) Embassy staff; 2.) Austrian citizens working at embassies; and 3.) Persons who at the time had or maintained direct and systematic contact with the embassies of the WA member countries.¹¹⁰

The Austrian intelligence community attached great importance to obtaining the follow-up agency information on the diplomatic missions of the afore-mentioned states. As a priority, they focused on obtaining detailed information on the functions, activities, tasks and contacts of the various departments of the embassies, such as: The Consular Section, the Press Attaché, the Cultural Attaché and the Commercial Counsellor’s Office.

Intelligence Priorities of the Residency, 1980–1985.

According to the Main Headquarters assessment, the beginning of the 1979/1980 training year was marked by a continuation of the negative trend in the Residency recruitment activity.¹¹¹

The Chief of the 25th Division of the Strategic Agency Reconnaissance essentially took a similar critical position to that taken in previous years by the Chief of the 1st Division and the Chief of the 3rd Group of the 1st Division of the Operational Agency Reconnaissance. On several occasions, he reiterated the stagnation in the process of elaboration of some cases and the non-fulfilment of the intended purpose in the new recruitment. He stated that “...the OSZ of the residency is of very low quality and does not match in quantity either...”.¹¹²

In early February, the Resident was notified that despite “...strong admonitions on the management of new recruitment at the end of last year, even in the first quarter (of the 1979/80 training year – note by M.P.) there has not been the anticipated increase in particular results...therefore the fulfilment of the annual plan is seriously jeopardised...”.¹¹³ In the “yellow ticket” sent to the Resident on 5 February, he even stated that the “...dismal state of affairs...” persisted.¹¹⁴ He was critical of the process of type-enrolment and elaboration of recruitment cases. He directed the Resident not to allow further protracted type-enrolment and elaboration or dealing with cases of poor quality. He strongly drew his attention to the regulations issued earlier, which had clearly stipulated that the elaboration of a ZN to the ZA stage must not exceed six months; for ZAs and TPs, the period to documentation must

¹⁰⁹ Idem.

¹¹⁰ Idem.

¹¹¹ For example, in cipher No. 11 of 9 February 1979. In a previous “BLESK” cipher No. 10 of 5 February, the Chief of the 25th Division of the Agency Section ordered the Resident to “...prepare a detailed report on the inspection of yourself and your deputy...”. He did permit him to engage in normal contact activities “...however, excluding the receipt of any material...”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 149.

¹¹² ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 149.

¹¹³ Idem.

¹¹⁴ Idem.

not have exceeded one year.¹¹⁵ The Resident failed to meet these deadlines. Conversely, in the information area,¹¹⁶ based on the results achieved in the first quarter of the training year, he expressed the expectation of meeting the annual information requirements of the Main HQ.

In recruitment activities, the Residency was instructed in its annual plan: to recruit one agent–source and one conscious informant for agency cooperation. At the same time, they had to elaborate two cases to the TP stage, five cases to the ZA stage and eight cases to the ZN stage. They were also to supposed to follow up on eight to twelve STs with a view to elaboration in the 1980/1981 training year.¹¹⁷ From the existing and new operational contact base, they were to create “...a network of informants to the cipher...”¹¹⁸

The Chief of the 25th Division of the Strategic Agency Reconnaissance, in an instruction to the Resident in the form of a “yellow ticket” dated 8 November 1979, warned about underestimating the task of obtaining an A/P or VI for agency collaboration. In this regard, attention was recommended to focus on the “JIRA” case. For further elaboration, he was directed to use STs from the existing operational contact base: “KEMPF”, “FRAYDL”, “KOMAN”, “CACAMO”, “STAUDIGL”, “SCHWEIGHOFER”, “MITTENDORFER”, and “KOSAR”.¹¹⁹ In connection with the performance of the ordered task of “...creating a network of informants for the information cipher (agency cipher)...”, he was also to use unofficial contacts from the operational contact base: “SCHREMS”, “TRUXA”, “SCHAFFER”, “GOLJA”, “BERGER”, “CORRIERI”, and “KUNTNER”.¹²⁰ He also alerted the Resident of the task to continue the process of expanding the valuable OSZ. He agreed that the Residency should use the following bases in this process: military-political (members of the Bundesheer, diplomats from Austria and third countries) and international organisations active in Vienna at the time.

The “Průšek” Residency fulfilled the main tasks in the construction of the agency network with the results as follows: obtained one A/P “URČOVATEL” and two conscious informers, “VEGETÁR” and “ABSINT”, elaborated one case into the TP stage, “FUÑO”¹²¹, three cases into the ZA stage and four cases into the ZN stage, “LACKER”,

¹¹⁵ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

¹¹⁶ 90 information ciphers were processed and sent by the Residency during this period, five of which received a grade “3”. The utilisation rate was 29.5%.

12 of the 25 information reports received a grade “3” and the utilisation rate was 48%.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 149.

¹¹⁷ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

¹¹⁸ Idem.

¹¹⁹ Idem.

¹²⁰ Idem.

¹²¹ By the end of January 1980, the tasks of the elaboration plan were completed and in April 1981 the case was taken over by RO “509”. In the process of further elaboration, the RO “509” at a short meeting (“KS – a form of agency connection for personal transfer of agency materials during a short meeting between the RO and an agency asset or for organisational tasks.” ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983) on 12 October 1981, presented an article to him entitled *História a súčasnosť ČSLA (History and Present of ČSLA)* by Vlastimil Kožnar and Karel Richter from the Institute of Military History in Prague.

The “FUÑO” type provided for the publishing of this article in *Österreichische Militärische Zeitschrift*. The article was published by the editors in issue 3/1982.

However, the fee of 1,800, – Schillings was not paid to the authors, but booked by the Residency in its treasury under LO No 26/IV–VI/82–ZP.

On 23 August 1982, the Chief of the 25th Division of the Strategic Agency Reconnaissance also informed the Chief of the Political Department of the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA of this fact under the title “Unscheduled Receipt of Foreign Currency”.

“FORSTER”, “PANOVSKY”, and “KAUBA”.¹²² In addition to the designated tasks, the Residency recruited another collaborator, “AŠU”.

In the new 1980/1981 training year, the Resident developed a concept of operations for the Residency, which was approved by the Agency Section Command on 17 October 1980. In his assessment of the security environment of the area of interest, he drew attention to an indicator of the growing argument of the Austrian political scene that “...*neutrality can be threatened primarily and predominantly only by the countries of the socialist camp and therefore the existence of NATO is considered in a certain way as a prerequisite for the preservation of its own existence...*”. News analysts have assessed this serious warning indicator as the result of pressure from the FRG. The Residency continued to monitor this, gathering relevant information. Other indicators of potential security threats to the fragile stability of the security environment in this part of the European continent were also assessed.

The Main Headquarters produced an intelligence estimate assuming the scenario that Austria would “...*strive to maintain correct relations with the socialist countries, resolving any disagreements by negotiation and agreement...*”.¹²³ The WP military intelligence community also worked with the prediction that “...*Austrian officials will seek to continue playing the role of a mediator between East and West and to make Vienna the centre of international politics...*”.¹²⁴

The concept of the activities of the “Průsek” Residency was also based on the conclusions of the current evaluation of the Operational Directorate GŠ ČSLA and the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA, which stated that even in the 1980s, “...*the operational-strategic significance of Austria came to the fore...*”. The study team concluded that this significance was influenced by the following factors.¹²⁵

A. Location in the centre of Europe “...*between NATO and the WP countries, together with neutral Switzerland...*”, separating the “Central European theatre of operations” from the “Southern European theatre of operations”.

B. The nature and configuration of the terrain – the Danube Basin, which “...*makes it possible to conduct military operations in a west-east direction...*”.

C. Relatively dense and well-built road and rail network.¹²⁶

In view of the aforementioned factors, the strategic document of the GŠ ČSLA included a generic scenario, which assumed that in the event of a military conflict in Europe, “...*under any excuse, either by force or by agreement, the neutrality of Austria could be violated by NATO...which is an option not excluded even by the Austrian military doctrine...*”.¹²⁷

The above intelligence prediction also influenced the Residency’s priorities for action. Based on the Resident’s assessment, the command of the Czechoslovak Military Intelligence concluded that “...*the Austrian armed forces cannot disturb the military balance in Europe, yet their construction and the development of Austrian military policy*

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150, No. 151.

¹²² Idem, BF No. 150.

¹²³ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

¹²⁴ Idem.

¹²⁵ Idem.

¹²⁶ Idem.

¹²⁷ Idem.

must be given constant attention...”¹²⁸ The Main Headquarters decided that the fact that *“...Austria is closely connected with the capitalist world and the possibility of disrupting its neutrality requires to avoid limiting the intelligence activities of the Residency to Austria alone, but to gradually increase efforts at agency penetration of the FRG (with emphasis on the 2nd Army Corps)...”*¹²⁹

With respect to the situation where the prospect and continuity of new recruitment was not sufficiently assured, the Resident was directed to continue to regard the building of the agency network as the main and most important activity of the entire Residency. In the new 1980/1981 training year, the Chief (“487”) of the 1st Group, 25th Division of the Strategic Agency Reconnaissance, pressured the Resident to seek to expand the operational contact base and to ensure that suitable persons were actively, continuously and competently elaborated. He was instructed that every *“...authority should perform official business with thorough preparation for the agency intent...”*¹³⁰ The Residency officers – ROs were to concentrate more on developing recruitment bases in addition to their official function. They were tasked to process the agency situation of the recruitment bases in selected areas of personal interest to the citizens of Austria, such as sport, culture, leisure activities and so on.

The Residency continued its challenging task of building an agency network¹³¹. In its annual plan, the Main Headquarters ordered: 1.) To recruit two “conscious informants” for the military-political or military-professional field for agency cooperation; 2.) To elaborate two cases to the “type” stage; 3.) To elaborate four cases to the “address of interest” stage; 4.) To elaborate eight cases to the “acquaintance” stage; 5.) To establish eight to twelve “contacts” with a view to elaboration in the 1981/1982 training year (each “authority” of the Residency was to establish a minimum of two to three STs).¹³² The criterion of suitability for elaboration should have been considered to be, mainly, the quality of the case, evaluated on the person’s anticipated followed by confirmed capabilities.

The Main Headquarters prohibited the Resident from elaborating low quality cases. He was directed to rigorously review all pending cases and if he found that a person did not have the anticipated agency capabilities, he was to discontinue the pending case immediately. The governing authority of each residency in the area of interest was tasked

¹²⁸ Idem.

¹²⁹ Idem.

¹³⁰ Idem.

¹³¹ The meeting (held 31 March 1980) was attended by the Resident with the Chief of the 1st Group of the 15th Division. Later, the meeting in the “VILA” conspiracy apartment was also attended by the Chief of the 25th Division. He was told by his superiors that even though the new Resident would arrive at the area of interest on 1 April 1980, the Main Headquarters would manage the Residency until he assumed the position in April 1981. The formal handover of the Residency to the management of R “277” took place at the Main Headquarters in the cover apartment “BOHEMKA” on 30 April 1981. During this period, the new R “277” used an encrypted courier connection.

Between April 1980 and April 1981, the Resident R “160” was to ensure that *“...the new R “277” would have no contact with members of the Residency other than himself and ŠO “672” and that his affiliation with the Residency would remain confidential...”*

The Chief of the 25th Division ordered R “160” to direct the new recruitment also to the recruiting bases of military attachés and diplomats of third countries, criticizing that *“...it remained untouched so far...”*, and tourism in Austria (the basic agency situation of recruitment was to be processed by RO “522” by the end of the training year, proposing further course of action – note by M. P.).

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

¹³² ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

to compile an “Agency Resource Management and Collaboration Analysis”.¹³³ It was subsequently reviewed by the Group Chief and the relevant Agency Section Chief.

During the training year, the Main Headquarters implemented a planned resident rotation. The new Resident R “277” took over his post in April 1981¹³⁴ based on the orders of the Deputy Chief of the GŠ Intelligence Directorate for Agency Reconnaissance (he arrived at the area of interest on 1 April 1980 – note by M. P.).

Based on an assessment of the status following the assumption of the mixed residency by Resident R “277” and the agency situation in the area of interest, the Main Headquarters decided to specify the options for the execution of the main tasks. Officers of the Residency were to perform the following tasks from their “official capacity”: “...1.) *To build a useful contact base with relations to designated HZO;* 2.) *To acquire addresses with information capabilities on these HZO for conscious cooperation;* 3.) *To acquire valuable guidance from the visa and consular field for further elaboration in the CSSR;* 4.) *By own activity, to acquire information from the military-political, military-economic and other fields;* 5.) *By own activity, to acquire the necessary documents and supporting documents for the ADS...*”.¹³⁵ From “unofficial capacity” they were to perform the following tasks: “...1.) *Build an operational contact base with capabilities for designated HZO, with emphasis on penetrating the FRG, and obtain agency assets therefrom, or, if advantageous in terms of conspiracy, valuable leads for further elaboration of the Main HQ, obtain prospective assets, or transfer them to the Main HQ at the type stage;* 2.) *To conduct reconnaissance of designated military objects, routes, passes, airstrips, and watercourses;* 3.) *To observe, evaluate, and reveal counter-intelligence methods of operation against members of the Residency and overall possible counter-intelligence measures, with particular emphasis on periods of heightened international tension;* 4.) *To obtain knowledge of the agency situation in designated areas and bases;* and 5.) *To perform organisational tasks...*”.¹³⁶

Previous experience of Residents R “277” and RO “543” in the area of interest positively reflected in meeting recruitment tasks in the highest categories. At the same time, the tasks

¹³³ According to the template, this “analysis” included several criteria.

For example, in the case of A/P it was: “Background”, “Case Elaboration”, “Course of Collaboration to Date”, “Overall Assessment”, and “Conclusion”.

The following annexes were also included: “Overview of Meetings”, “Overview of Assigned Tasks”, and “Overview of Contacts and Links”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 153.

¹³⁴ At the time of entering the office, he took over the agency assets: three conscious informants “AB SINT”, “PALADIN”, and “VEGETAR”, two collaborators “ASHU”, and “NAIVKA”, and two collaborators “LIŠOUN” and “REIS”, who were “put to rest” by the Main Headquarters after their return from the area of interest, before being discarded.

The recruitment spectrum of the residency consisted of:

- 1.) Type “FUÑO”;
- 2.) Addresses of interest “PALNÍK”, “ORGANTÝN”, “UŽOVKA”, “KROVKA”, and “REMINENT”;
- 3.) Acquaintances “FORSTER”, “WOCHINGER”, “SCHMUTZER”, “DUSEK”, “PANOVSKÝ”, “FEEG”, “ROOS”, “MAROLZ”, and “KONTIS”;
- 4.) Operational contact base “SCHWEIGHOFER”, “RUBIK”, “TUIDER”, “MAYER”, “LEEB”, “KREUTER”, “RÖTZER”, “SCHMALER”, and “KLUZSARITZ”;
- 5.) Cover contacts “SCHREMS”, “CORRIERI”, “SCHAFFER”, “KEMPF”, “GOLLATSCH”, “GOLJA”, and “FRAYDL”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

¹³⁵ Idem.

¹³⁶ Idem.

in the elaboration of the lower categories “type”, “address of interest” and “acquaintance” have also been achieved.

The Chief of the 25th Division of the Strategic Agency Reconnaissance ordered the Resident, in the form of a “yellow ticket”, in the process of “...*new recruitment, to emphasize the use of the contact base of cases under elaboration and the agency network assets, and to practically vet recruitment methods through a third-person, preparator and typist...*”.¹³⁷ At the same time, he was advised to seek out new, untested bases because, in his opinion, they provided a condition for finding persons who would meet the increased quality requirements. In the following period, the Residency was also to concentrate on “...*penetrating the FRG by searching for persons whose capabilities reach beyond Austria...*”.¹³⁸ He stated that the results achieved in recruitment activities “...*were roughly on a par with the 1979/1980 training year...*”.¹³⁹ RO “509” was evaluated as the weakest one in the recruitment activity.

In the 1980/1981 training year, the Residency managed an agency network consisting of: conscious informants “PALADIN” (RO “543”, later taken over by RO “509”), “VEGETÁR” (RO “543”) and “ABSINT” (RO “289”, with later changes to the RO) and one collaborator “AŠU” (RO “289”). Towards the end of the training year, the following were acquired: the conscious informant “ORGANTÝN” (RO “543”) and the agent–source “REMINENT” (R “277”). The collaborator “NAIVKA” (RO “509”) ceased to operate in the area of interest and was subsequently handed over to the management of the Main Headquarters.

The Chief of the 25th Division, in coordination with the Chief of the 3rd Division, issued an “Order for the Defence of the Residency Against Enemy Counter-intelligence” based on an evaluation of the agency counter-intelligence situation, and sent it by encrypted circular No. 162 to all residences under the Division’s control.¹⁴⁰ One of the intentions was to unify the processing of agency documents and to submit them exclusively encrypted (monthly plan, monthly report, preparation for a regular meeting, short meeting from ZA upwards, minutes from a regular meeting and a short meeting – note by M.P.). In all agency documents, he directed repeatedly to “...*consistently use only aliases and designated codes...*”.¹⁴¹ He clarified to the residents the processing of ZN records, elaboration plans, acquisition proposals and acquisition records as follows: “...*omit any personal information that could provide unique identification of the person in the event that the document might fall into the hands of enemy counter-intelligence...*”.¹⁴²

The Agency Section Command ordered the travel logs of the legalisers to be immediately cancelled. The obtained materials, which could compromise the ZÚ and reveal the interests

¹³⁷ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

¹³⁸ The following bases should have been concerned:

- 1.) Officers and employees of the Bundesheer at the level of the Ministry of Defence, Army Headquarters, the military commands of Lower Austria and Upper Austria, the 1st Mechanised Division and the 1st Air Division;
- 2.) Mass media employees – journalists, foreign correspondents in the field of military and international politics;
- 3.) Parliamentary staff – members of parliament, staff of the parliament secretariats and political parties, including support staff;
- 4.) Employees of the Secretariat of the National Defence Council;
- 5.) Management staff in the economic sphere with links to the military-political and military-economic spheres.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

¹³⁹ Idem.

¹⁴⁰ A similar directive was also sent by the Main Headquarters to all residencies in November 1975. ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 149.

¹⁴¹ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 153.

¹⁴² Idem.

of the Czechoslovak military intelligence, had to be sent by courier to CSSR immediately after they were obtained. The Chief of the 25th Division, in the form of a top-secret cipher, ordered the Residents to send to the Main Headquarters or destroy the so-called Information Theory and Information Report Requirements Notebooks, which were in the possession of the legalisers, and the Agency Theory Notebooks, which were in use by every “authority” of the Residency.¹⁴³

Upon assuming the position, Resident R “277” was directed to commit immediately to managing and building the agency network. He was advised by the Main Headquarters that an important prerequisite for asserting his influence over the management of agency assets “...will be the creation of sufficient time for the preparation of the action and its approval by the Main HQ as part of the overall consolidation of the Residency regime...”.¹⁴⁴ In the actual process of managing the agency network, the Resident should have focused on: “...1.) Perfect insight into the personal situation of an agency asset and knowledge of the sources of their knowledge and messages (information), continuous uncovering of their further information or type enrolment possibilities; 2.) More effective use of the existing capabilities and management of the agency asset to expand them through establishing new contacts, business connections, by crossing or penetrating to more important places and also by using modern technical means; 3.) Supporting the initiative of the agency assets and achieving a state of its active and effective information activity even during the period of emergency situation in the area of interest; 4.) Perfect knowledge of the motives of collaboration, using them to increase the level of discipline, responsibility, initiative and reliability, constantly consolidating the motives, timely preventing the tendencies of their possible weakening, with emphasis on the critical phases in the handover and takeover of agency assets; 5.) Thorough examination of any important, ambiguous and contradictory statements of the agency assets and, in accordance with the plan of comprehensive review, drawing conclusions for further cooperation; 6.) Systematic and detailed evaluation of the possibilities of threat to the agency assets, in accordance with the security clearance plan, developed simultaneously with the elaboration plan; 7.) If possible, to organize meetings using a secure territory in the CSSR and/or third countries such as Hungary and possibly also Yugoslavia...”.¹⁴⁵

In the 1981/1982 training year, the Residency had, according to the “Regulation...” of 15 October 1981 to accomplish the following tasks in recruitment activities and the construction of the agency network: 1.) To obtain one “valuable informant”; 2.) To elaborate two “types”, four “addresses of interest”, eight “acquaintances”, 12 “contacts” with the prospect of elaboration in the 1982/1983 training year, one “valuable lead”, 30 “bare leads” (in some documents of the 1st Group of the 25th Division, they are referred to in slang as “shredders” – note by M. P.).¹⁴⁶

The Main Headquarters identified building a functional agency network as a major task for this training year as well. It stressed that it expects the aforementioned task “...to be fulfilled with substantially higher quality...” during this period.¹⁴⁷ Similar to the mixed “Průsek” Residency, the other residencies managed by the 25th Division of the Strategic Agency Reconnaissance were to “...substantially increase the demands on the quality of newly elaborated recruitment cases, even in the search and basic type-enrolment

¹⁴³ Idem.

¹⁴⁴ Idem.

¹⁴⁵ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

¹⁴⁶ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 151.

¹⁴⁷ Idem, BF No. 150.

period...”.¹⁴⁸ They were to focus on finding and testing new methods of recruitment through a third party and the simultaneous elaboration of persons in the area of interest and from their own territory (CSSR).

In the context of the increased demands in recruitment activities, the Chief of the 25th Division clarified the requirements for “valuable agency resources.” An agent–source had to satisfy one of the following conditions: “...a.) *Confirming their capability for valuable NATO or other HZO materials*; b.) *Actual involvement in the combat and mobilisation readiness of the agency network in the event of increased tension or war conflict*; c.) *Achieving minimum results in the information domain (1x “5” or 3x “4”) ...*”.¹⁴⁹ An agent–typist had to elaborate at least three TPs. An agent–preparator was to participate in the elaboration and acquisition of at least one A/P. Only a person who had achieved the minimum required results in the information field (one information report graded “4” or eight graded “3” – note by M. P.) and had the prospect of being used for at least two years could be a valuable conscious informant.¹⁵⁰ Persons who failed these prerequisites were forbidden to elaborate.

The Residency managed an agency network consisting of: agent–source “REMINENT” (R “277”), conscious informants “PALADIN” (RO “509”), “ORGANTÝN” (RO “670”), “UŽOVKA” (acquired in April 1982, R “277”), and “VEGETÁR”, and the collaborator “AŠU” (RO “289”). The conscious informant “ABSINT” died in the fall of 1981. According to the Resident’s evaluation, VI “PALADIN” and VI “UŽOVKA” were achieving the best results. The poorest results were achieved by VI “ORGANTÝN”.¹⁵¹

In fulfilling the information requirements, the Residency focused on the following required areas: 1.) Changes in Austria’s neutrality and military doctrine; 2.) Changes in the organisation, deployment and armament of not only the emergency forces but also the Landwehr; 3.) Building of infrastructure and operational preparation of the area of combat operations; 4.) Austria’s ties with NATO countries in foreign policy, military policy and in the military-professional sphere (increased attention was paid to the strengthening of ties with the FRG – note by M. P.); 5.) Research and development of new combat technology in the area of interest, armament cooperation with other states and export of Austrian armament production.¹⁵²

In the following year, tensions between the military intelligence services of Austria and the CSSR escalated. In connection with a planned visit to Austria in November 1982, Czechoslovak military intelligence warned G. Husák “...of the activation of forces which do not wish to see cooperation developing between the two states...”.¹⁵³ This conclusion was supported by a modified argument about a fabricated campaign against the CSSR, which was to take advantage of the arrest of three Austrian citizens (Heinz Pascher¹⁵⁴, Edwin

¹⁴⁸ Idem.

¹⁴⁹ Idem.

¹⁵⁰ Idem.

¹⁵¹ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 151.

¹⁵² Idem, BF No. 150.

¹⁵³ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

¹⁵⁴ Intelligence Directorate of the GŠ ČSĽA, in a letter from the Minister of National Defence M. Dzúr addressed to the General Secretary of the ÚV KSČ and the President of the CSSR G. Husák confirmed that “...it has been verified in the records that H. PASCHER actually worked for the Czechoslovak military intelligence at that time (1967–1968) and was discovered by the Austrian authorities based of the betrayal of the former FMV Resident in Vienna, L. BITTMAN...”.

The Chief of the Intelligence Directorate of the GŠ ČSĽA, Lt. Gen. Josef Brož confirmed in an information report to Minister M. Dzúr that since his arrest, H. PASCHER had never been contacted and “...used for intel-

Maier and Wolfgang Gesierich – note by M. P.), who had access to classified materials of the companies VOEST ALPINE and CHEMIEFABRIK in the city of Linz. Austrian daily newspapers suggested that they were acting as spies for the benefit of the CSSR.

In connection with the aforementioned forthcoming visit of G. Husák, the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA took preventive security measures in August. Essentially, they consisted in “...the prohibition of the agency activities of all employees of the military residency in Vienna and the prohibition of any operational actions of strategic and operational intelligence on the territory of Austria in the months of September, October and November 1982...”.¹⁵⁵ Since 12 October 1982, the Main Headquarters also possessed the findings provided by the Civil Divorce – 1st Directorate of the National Security Corps. These warned that “...the Austrian and West German secret services were preparing an action against a member of the military residency in Vienna...”.¹⁵⁶

As part of the security measures taken, the staff of the 3rd. Directorate of the National Security Corps carried out a personal briefing of the Residency staff in Vienna. Their recommendation also led to the removal of two officers from that Residency who were operating in the area of interest under civilian legalisation cover.¹⁵⁷ Chief of the Intelligence Directorate/Z NGŠ ČSLA Lt. Gen. Josef Brož only informed Minister M. Dzúr about the anticipated action in the form of an information report on 7 December 1982. The agency networks of Czechoslovak military intelligence operating in Austria and the FRG obtained other relevant information from some of their reliable sources indicating “...possible political provocations or intelligence misuses of the Residency staff by foreign services...”.¹⁵⁸

In November 1982, the Minister of the Interior of the CSSR again warned the Minister of National Defence, M. Dzúr, in his letter that the assumed original intention of political provocation, he had informed about in October, had been changed “...and the special services of Austria and FRG are preparing an agency action, i.e. an attempt at contact and eventual recruitment...this matter concerning the military department of the ZÚ, i.e. two workers under military cover...”.¹⁵⁹

The Resident kept the Main Headquarters informed of the continuing aggravating trend of the counter-intelligence regime. In his annual report, he stated that officers at the Residency recorded an increased activity, particularly by members of the U.S. and FRG intelligence communities. Activities of the Austrian counter-intelligence probably also influenced the preparation of Gustáv Husák's visit to Austria.¹⁶⁰ The Main Headquarters reacted to this

ligence purposes...” ever again (he received a prison sentence of 3.5 years – note by M. P.). He further claimed that “...the above deductions of the Austrian press are not based on truth and the other two names mentioned (Edwin Maier and Wolfgang Gesierich – note by M. P.) are not and have never been, the subject of interest of the Intelligence Directorate of the General Staff...”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 625.

¹⁵⁵ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

¹⁵⁶ Idem.

¹⁵⁷ The following were removed: col. Vojtěch Uhrec – Resident and mjr. František Maxa – Deputy VLP. The Residency of the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA in Vienna consisted of a “military part”, with members: Lt. Col. Ivan Petr – VLP, Mjr. František Maxa – Deputy VLP (until the withdrawal from the area of interest) and officers under civilian cover (Col. Vojtěch Uhrec – Resident, Cpt. Peter Prokopovič, Lieut. Miloslav Plicka and Cpt. Alfréd Srník).
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

¹⁵⁸ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

¹⁵⁹ Idem.

¹⁶⁰ Colonel J. Straka, during his inspection of the Residency in September, ordered the Resident “...to work, act and perform so that the members of the Residency would not give any cause for the intervention of enemy

action and restricted agency activity in the entire area of interest for 6 weeks (prior to this visit – note by M. P.) and withdrew RO “509” and Resident R “277” from the area for a period of 14 days back to the CSSR.

Ultimately, the aforementioned constraints had a negative impact on the performance of demanding agency tasks, particularly in the last quarter of the training year. However, the Resident did not succeed with this argument.¹⁶¹ Finally, in his closing report, he merely stated with resignation that “...the overall situation and the counter-intelligence regime of the ZP allows the Residency authorities to continue carrying out their agency tasks...”¹⁶² In his “Report on the Moral and Political Situation and Forms of Ideological Diversion against the Residency” of 28 October, the Resident warned that a negative trend started spreading in Austria “...returning to crude anti-Communism and anti-Sovietism, accompanied by the danger of intimidation, which, in principle, should be out of the question with the authorities...”¹⁶³

Based on an assessment of the security situation and a forecast of its development, Czechoslovak military intelligence assumed that the specificity of Austria as a neutral country “...implies that it will allow for the operation of the Residency on the basis of a plan for the period of increased tension and, after the BoPo declaration, also in the period after the commencement of war operations until the moment before the neutrality of the country is disturbed by these operations or measures (possibly reciprocated) are taken by the Austrian authorities, substantially limiting the activities of the ZÚ...”¹⁶⁴ In the end, after considering several working options, the Main HQ decided to split the Residency into two parts, or groups. This was following the intention that both groups would be able to operate independently on their own.

The first group, led by Resident “289” and composed of ROs “509” and “640”, was to continue performing specific tasks until the cessation of the ZÚ’s activities as a result of its forcible occupation or destruction. As part of one of the specific tasks, the group would complete the destruction of the remaining agency documents and all of the received ciphers (Residency member “640” was in charge of the destruction of the encrypted material – note by M.P.).

The second group lead by RO “510” consisting of RO “772” and “670” was to start activity on the premises of the TOPHAM company (secret Czechoslovak property share) after the outbreak of the war conflict. RO “510” was ordered to prepare an alternate radio link with the Main Headquarters. The Agency Section Command planned to organize mutual connection of the two groups by means of liaisons (“509” and “772”), until the cessation of the ZÚ activity. At declaration of a heightened tension, the group would perform the

counter-intelligence...”. As a precaution, he banned any agency activities until after the visit of G. Husák.

He only allowed cover activities to be carried out.

Specifically, he instructed the officers and their wives that they could expect provocation and “...the arrest procedure was explained to them in particular...”.

In his cipher dated 28 October 1981, the Resident informed that in connection with the visit of G. Husák “...a special campaign is being conducted, backed by the centres of our emigration, the Western and Austrian special services and partly the government opposition...”. He stressed that “...the ruling SPÖ, which has an interest in the success of the visit, is to some extent stifling the course of this campaign...”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

Idem. BF No. 151.

¹⁶¹ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 151.

¹⁶² Idem.

¹⁶³ Idem.

¹⁶⁴ Idem.

task of “...preparing, in cooperation with the agency network, a substitute workplace – a “cover apartment” (“conspiracy apartment”) ...”. In this KB, the information tasks would be performed under illegal conditions.¹⁶⁵

In the course of the 1982/1983 training year, the Main Headquarters decided to replace Resident R “277” (he had to be urgently withdrawn from the area of interest in connection with the “BARDON – WILLERT” case and due to a threat – note by M. P.). Lt. Col. Ivan Petr (VLP) became the new Resident “289”.¹⁶⁶ In accordance with the diplomatic protocol, the new VLP, Lt. Col. Ivan Peter was signed on by the Minister of Defence Otto Rösch (SPÖ) (on 12 May, he was accompanied by the previous VLP Col. Miloslav Will – note by M. P.).¹⁶⁷ The Minister of Defence appreciated the importance of the establishment of the CSSR VLP Office (in 1976) for the positive development of mutual relations between Austria and the CSSR. He stressed that Austria “...is building up its armed forces as non-aggressive, defending the neutrality of the country, which has absolutely no negative intentions towards any other state...”.¹⁶⁸

Based on the atmosphere of the reception, the Main Headquarters assessed that “...Austria is genuinely interested in further deepening positive mutual relations...”.¹⁶⁹ The Minister of National Defence, Martin Dzúr, informed Gustáv Husák and the Prime Minister Lubomír Štrougal about this finding. In connection with the question of possible cooperation with the Bundesheer, he ordered the Chief of the GŠ ČSLA, Gen. Miloslav Blahník “...to consult the Soviet side about their opinion on the possibility and method of extending cooperation with the Austrian Army...”.¹⁷⁰

In the 1982/1983 training year, the Residency continued to pursue one of its priorities, in particular building an agency network. In its annual plan, it was assigned the following by the Main Headquarters: 1.) To acquire one “agent–source” for the military or military-political area; 2.) One “conscious informant” for the military or military-political area (replacement for the discarded VI “VEGETÁR” – note by M. P.); 3.) To elaborate one “working type”; 4.) To elaborate two “addresses of interest”; 5.) To elaborate 6 “acquaintances”; 6.) To elaborate 12 “contacts” for the military or military-political area; 7.) To search and send to the Main HQ for elaboration one “valuable lead” in the stage of “address of interest” or “type”; 8.) To search and send 5 “extended leads” to the Main HQ for elaboration; and 9.) To search and send 30 “bare leads” to the Main HQ for elaboration.¹⁷¹

There have been changes in the management of the agency network that have adversely affected the ability of the Residency to perform its demanding tasks. In June 1983, valuable

¹⁶⁵ Idem.

¹⁶⁶ By order of the Chief of the 25th Division of the Strategic Agency Reconnaissance, the Resident function was taken over by Lt. Col. Ivan Petr – VLP on 12 July 1983 (RO “289”, serving as VLP since 12 May 1981 – note by M. P.). Agency resources and elaborated cases of the Residency in July 1983: SP “DBALÝ”, three conscious informants “PALADIN”, “UŽOVKA” (from June 1983), and “ORGANTÝN”, three ZA “PERFEKT”, “RESPIR”, and “FIN” and one ZN “PANOVSKÝ”. ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

¹⁶⁷ On the Austrian side, the reception was attended by the Deputy Inspector General of the Bundesheer, Divisional General Lang, the Chief of Section II of the MO, Dr. Seiller, the Chief of Section III of the MO, Army General Spannocchi, and the Chief of Section IV of the MO, General Truxy. ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 150.

¹⁶⁸ Idem, BF No. 150.

¹⁶⁹ Idem.

¹⁷⁰ Idem.

¹⁷¹ Idem, BF No. 151.

agency assets were taken under the control of the Main Headquarters, namely the agent-source “REMINENT” and the conscious informant “UŽOVKA”. By the end of the training year, the Residency was already managing an agency network consisting of: conscious informants “PALADIN” and “ORGANTYN” and a collaborator “DBALÝ”.

The Agency Section Command was critical of the Residency’s failure to accomplish its tasks in the area of “medium-value” information reports and information ciphers. The negative trend continued, again achieving the poorest results in the information area among the residencies managed by the 1st Group of the 25th Division of the Agency Section. It was noted that there had been “...an absolute decrease in the number of information reports delivered compared to the 1981/1982 training year...” down by 17%, which was accompanied by a drop in the number of information reports graded “3” at the same level of 17%.¹⁷² In information ciphers, there was a “...significant drop in availability from 87% to 75.5%...” compared to the previous training year.¹⁷³ The Chief of the 25th Division criticized the uneven coverage of the different areas assigned, not only in terms of the quantity of information, but especially in terms of quality. He appreciated that in the information area, “...tasks have been accomplished, at least in the highest-value reports...”.¹⁷⁴

The Chief of the 25th Division of the Strategic Agency Reconnaissance, in the “Regulations for the Průsek Residency for the 1983/1984 Training Year,” identified the priority area – building an agency network. The Resident was required to plan for and arrange recruitment activities so that the Residency members would perform them evenly throughout the training year. Over the training year, each of them was to be assigned “...a specific challenging and realistic recruitment task in accordance with the approved concept of work in the area of interest...”.¹⁷⁵ He directed the Resident to specify to the governing authorities the exact number of “contacts” and “acquaintances” they were to establish and develop.¹⁷⁶ Increased attention should have been paid to the continuous search activities of all “authorities” with emphasis on “...unofficial positions...”.¹⁷⁷ The new recruitment was to be directed preferably to the military-political and military-professional field.¹⁷⁸ Regarding the samples of new military equipment, the Main Headquarters requested elaboration of only such “addresses” which proved to provide “...valuable and very valuable information materials...”.¹⁷⁹

Even in the 1983/1984 training year, several residencies were critically evaluated by the Main Headquarters. In May 1984, the Chief of the 25th Division of the Strategic Agency Reconnaissance stated the continuation of a negative trend of failure to accomplish major recruiting tasks. The “Průsek” Residency was one of the most critically evaluated ones. In its recruitment activities, it had the designated priority task of obtaining one “agent–

¹⁷² Idem.

¹⁷³ Idem.

¹⁷⁴ Idem, BF No. 151.

¹⁷⁵ Idem.

¹⁷⁶ “Intelligence interest” – A military intelligence effort, endeavour, or interest in a person, object, or source of information for intelligence utilisation.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁷⁷ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 151.

¹⁷⁸ “Elaboration of an object of interest” – Purposeful and planned action by agency research staff to determine the agency situation of the objects of interest, recruitment bases and access routes to penetrate the object of interest.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁷⁹ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 151.

source” (for the HZO – Bundesheer) and two “conscious informants” (military-political or military-professional, one of them at the UN or international organisations – note by M.P.).

The Residency was unable to accomplish the aforementioned tasks during the period, and the supervisor at the Main Headquarters expressed concern as to whether the Residency would be able to accomplish them by the end of the training year at all. In the annual plan, it was further directed to achieve the elaboration status as follows: “...*One working type, two addresses of interest, six acquaintances and 12 contacts...*”.¹⁸⁰ The Residency was able to meet the elaboration plan on an ongoing basis through May 1984, and in his semi-annual report, the Resident anticipated that the plan would be met.¹⁸¹ The Chief of the 25th Division contradicted him and critically pointed out the failure of the task of obtaining and sending “leads”¹⁸² to the Main Headquarters. The pressure from this level continued to build up in the following period. Eventually, the Resident received a warning in the form of a “yellow ticket” that “...*the Main Headquarters considers the building of the agency network to be the main and decisive task of the Residency, because the limited agency network is insufficient to cover the tasks...*”.¹⁸³ In particular, the unjustifiably slow build-up of the operational contact base was criticised, including the negative trend that “...*in the search for OSZ, no consideration was taken...*” for the main objects of interest.¹⁸⁴

In the information activity, the “information reports/AS/ADS” during the training year were to be sent as follows: one graded “5”, seven graded “4”, and 55 graded “3”. By the end of May, the mandated information tasks were completed with the following results: one information report sent graded “5”, nine graded “4”, and 30 graded “3”. By May, no information cipher graded “5” was managed to be sent. 23 of the required 35 information ciphers graded “4” were sent, and 30 of the required 100 graded “2”.¹⁸⁵ During this period, the Main HQ was satisfied that the Residency was maintaining a good level of performance in the AS tasks, not only in terms of number of reports, but also in their quality. It highly appreciated the processing of the AS of the City of Vienna, and the photo-documentation of the main object of interest – HNaA. The Residency “...*was able to reliably meet all of the core requirements of the ADS at the required level...*”.¹⁸⁶

The Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA and its Agency Section focused primarily on the Military Intelligence Service of Austria and its “branches – services, intelligence groups” (Nachrichtenstelle), stationed in the capitals of the individual federal states. Until 1985, the

¹⁸⁰ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 151.

¹⁸¹ By May 1984, the Residency was at the stage of elaboration with: one working type “PERFEKT” (the Main HQ intended to document it as VI by 30 June 1984), four addresses of interest “HRANA” (by 30 June 1984, it was supposed to be documented as a “working type”), “SANOZ”, “STANIOL”, and “PYTAGOR”, six acquaintances “STRUNK”, “SINDELKA”, “HEGENDORF”, “SANTNER”, “BISKUP”, “BABINSKY”, and “MURAMATSU”, as well as 19 contacts.

From 1983, the ZA “RESPIR” was under elaboration (the Main HQ was considering the option of acquiring him as a “working type” by 31 December or remove him).

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 151.

¹⁸² The Residency was ordered to acquire and send: one “valuable lead” (address of interest), four “extended leads” (the address had already been identified – note by M.P.) and 30 “bare leads” (the address search – note by M.P.). By the end of May 1984, the Residency was able to obtain one “extended lead” and eight “bare leads”. ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 151.

¹⁸³ Idem, BF No. 151.

¹⁸⁴ Idem.

¹⁸⁵ Idem.

¹⁸⁶ Idem.

HNaA operated as a unified organisation. That year, its information, analytical and special counter-espionage department was formed into a counter-intelligence unit – Abwa.¹⁸⁷

Based on the knowledge obtained, the command of the Agency Section assessed Abwa's activities as “...*explicitly offensive, focused on obtaining information of a military nature from the CSSR and Hungarian People's Republic (HPR) and the units of the Soviet Army stationed on the territory of these states* (in CSSR, the “Central Group of Troops”, and in HPR, the “Southern Group of Troops” – note by M.P.) ...”.¹⁸⁸

Based on the acquired knowledge and relevant information, the Czechoslovak military intelligence assumed with high probability that in the second half of the 1980s, the entire radar system of the Bundesheer “...*was already unilaterally linked to a similar NATO system...*”.¹⁸⁹ This system was to enable to control the entire airspace of the CSSR.

The Main Headquarters assumed that by the period in question, all senior HNaA and Abwa officers will have already completed six-month counter-intelligence and intelligence courses in the U.S., and literally assessed both services as “...*an extended arm of the CIA and the BND...*”.¹⁹⁰ Intelligence analysts of the CS Military Intelligence concluded that “...*there are very strong CIA, BND, French, British and Israeli intelligence residencies in Vienna, the Austrian special services closely cooperate with...*”.¹⁹¹ The German BND¹⁹² was supposed to use the whole Austrian territory for its operational activity and at the same time control its agency operating in the CSSR from there. The military intelligence services of France and Great Britain were to work in a similar way.¹⁹³

In connection with the performance of information tasks and the elaboration of HZO – Bundesheer, the Chief of Intelligence Directorate/Assistant Deputy of the GŠ ČSLA, Lt. Gen. Josef Brož (in the form of cipher No. 9 dated 20 January 1984) ordered the Residency to obtain knowledge of increased reconnaissance activity against the CSSR territory by means of ground (photographic) and aerial reconnaissance (helicopters and aircraft) of the Bundesheer. Civilian sport aircraft were also to participate in this activity. The highest intensity of exploration activity was recorded in the section Znojmo – Malacky. Members of the Residency, using agency assets, were to verify the findings, which indicated a connection with the exercise of the Bundesheer radio-technical units. According to unconfirmed information from several sources, this may also have been an exercise that took place in the second half of January in the “Hohewand” area to the west of Wiener Neustadt.¹⁹⁴ Eventually, the Residency obtained information that helped intelligence analysts conclude

¹⁸⁷ In 1985, Johann Ulrich was the director of HNaA and Col. Kurt Diglas was the director of Abwa. ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 153.

¹⁸⁸ Idem, BF No. 153.

¹⁸⁹ Idem.

¹⁹⁰ Idem.

¹⁹¹ Idem.

¹⁹² In November 1989, the Soviet side provided the CS Military Intelligence with intelligence information, warning against the activities of counter-intelligence officers in the Kufstein area.

The Residency was ordered “...*to avoid the area for several weeks and to discontinue the agency development of the West German BW recreational facility in the Kössen area...*”. The agency section assumed that “...*staff of the Federal Office for the Protection of the Constitution from the city of Cologne/R, along with the BND and the Ministry of the Interior from Vienna were to operate in this area...with the alleged aim to intercept the liaison activities of persons of interest in the KUFSTEIN area...*”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 156.

¹⁹³ Idem, BF No. 153.

¹⁹⁴ Idem, BF No. 152.

that the exercise merely overlapped with reconnaissance activity. According to several findings, it continued with the same intensity in the following period.

Since the beginning of the training year, the Residency and its agency network have been carrying out another specific task aimed at gaining relevant insights into the decision of the new Minister of Defence, Friedhelm Frischenschleger, to deploy military intelligence officers in the border zone. In carrying out this task, they gained initial knowledge indicating that military intelligence officers had begun to operate in several of the smaller towns and villages of Lower Austria.

Based on knowledge from several sources and a visual survey, it was assumed with high probability that they were located in the following towns: Hainburg an der Donau (Bruck an der Leitha district), Marchegg and the villages Dürnkrut (Gänserndorf district), Hohenau an der March (Gänserndorf district) and Poysdorf (Mistelbach district). The assigned military intelligence officers had to undergo special training and were mostly university-educated. The knowledge provided allowed the intelligence analysts of the Main Headquarters to assume that their task might have consisted in “...using refugees and emigrants from socialist countries and obtaining primary information upon their arrival in Austria...”.¹⁹⁵ This was to be followed by a second phase of using persons of intelligence interest and value. Others who did not fall into this category were to be sent to the camp in Traiskirchen (district of Baden, Lower Austria).¹⁹⁶ These findings have been appreciated by the Main HQ and the process of further verification and evaluation continued.

Based on an order of the Chief of the 25th Division of the Strategic Agency Reconnaissance, on 14 March 1984, Col. Vladimír Svoboda accepted the position of ROR of the mixed “Průšek” Residency (the function of ROR was handed over by Lt. Col. Karel Mikulecký – note by M. P.).¹⁹⁷

At the conclusion of the training year, Resident R “289” processed the ordered report and forwarded it to the Main Headquarters on 10 November 1984. In the report, he noted that the Residency had failed in its main recruitment task and had failed to recruit one “agent–source” and two “conscious informants”. They managed to acquire: one “working type” “ŠTOF” (the Main HQ intended to document him as A/P by 30 September 1984), four “addresses of interest” “SAMOZ”, “ŠELAK”, “HANCO”, and “STANIOL” and send five “extended leads”, 22 “bare leads” (failing the task, since 30 of them were ordered – note by M. P.) and 16 “usable contacts”.¹⁹⁸

The agency network of the Residency consisted of: conscious informants “PALADIN” (RO “509”), “ORGANTYN” (RO “670”) and one collaborator “DBALÝ” (R “289”). During the 3rd quarter, the management of two collaborators “CHAMELEON” and “DYFTÝN” was taken over. In spite of that, the Main HQ assessed that “...the current

¹⁹⁵ Idem.

¹⁹⁶ Idem.

¹⁹⁷ Staff composition: Resident Lt. Col. Ivan Petr – VLP, Deputy Resident Maj. František Maxa – Deputy VLP, Lt. Miloslav Plicka – 3rd Secretary ZÚ, Cpt. Peter Prokopovič – 3rd Secretary ZÚ, Cpt. Jiří Obdržálek – 3rd Secretary of the Permanent Mission of CSSR, Cpt. Josef Moník – Economist of OBO and Lt. Col. Jaroslav Dvořák – attaché. Cpt. Stanislav Stacho – under the cover of the 3rd Secretary of the ZÚ and Cpt. Jaromír Jurečka – for the function of the Deputy VLP, in preparation for deployment to the area of interest Austria.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

Agency network and operational contact base (as at March 1984): VI “PALADIN”, TP “PERFEKT”, five ZA “ŠTOF”, “HRANA”, “PYTAGOR”, “SAMOZ”, and “STANIOL”, two SP “DBALÝ” and “SABOT”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

¹⁹⁸ Idem, BF No. 151.

state of the Residency's agency network does not ensure a smooth flow of information from the ZP Austria..."¹⁹⁹

The Chief of the 25th Division of the Agency Section, based on an assessment of recruiting task accomplishment, directed the Resident to conduct a continuous analysis of *"...the capabilities of utilized and new agency assets..."* in conjunction with the Residency's Combat Readiness Plan. Along with *"...documenting each A/P and VI..."* he was to propose its *"...use for combat readiness requirements (under the condition of increased tension when transitioning to a state of war and during wartime) based on its specific capabilities..."*²⁰⁰

In the information area, the following tasks were assigned in the annual requirements plan: 1.) To send one information report graded "5"; 2.) Seven reports graded "4"; 3.) 65 information reports graded "3"; 4.) One information cipher graded "5"; 5.) 13 ciphers graded "4"; 6.) 35 ciphers graded "3", and 100 information ciphers graded "2". During the training year, the Residency²⁰¹ sent more information reports to the Main Headquarters than it was assigned in the annual requirements plan. It failed to meet the requirements for obtaining and sending information reports graded "4" and "3".²⁰² The information tasks were best fulfilled by RO "509" and RO "772". The information tasks were failed by RO "792" and RO "670".²⁰³

In connection with the implementation of the Residency's Combat Readiness Plan and the request of the Main Headquarters to update the generic scenario of a breach of Austria's neutrality, the Resident was given the ad hoc task of obtaining relevant information on the Bundesheer's mobilisation system (the cipher referred to the "Austrian Armed Forces" – note by M.P.). Based on the comprehensive information sent to the Main Headquarters in the 1984/1985 training year, military intelligence analysts produced valuable intelligence on the system for the needs of the Operational Directorate of the GŠ ČSLA.

The Operational Directorate of the GŠ ČSLA assumed that the mobilisation of the Bundesheer was being prepared not only as *"...general and open, which does not exclude the possibility of partial mobilisation..."*.²⁰⁴ The "Průšek" Residency obtained and verified the information that *"...the centre of gravity of the mobilisation clearly lies in the development of the ground troops and home defence..."*.²⁰⁵

The Chief of the 25th Division of the Strategic Agency Reconnaissance in his order, directed Maj. Jaroslav Zima to take over the function of ROR of the "Průšek" Residency²⁰⁶

¹⁹⁹ Idem.

²⁰⁰ Idem.

²⁰¹ Performing the tasks in the information field, the members of the Residency achieved the following results: Resident R "289" received a total of 66 information reports and information ciphers, RO "509" received a total of 55 reports, RO "510" received a total of 35 reports and ciphers, RO "670" received a total of 23 information reports and ciphers, RO "772" received a total of 37 reports, and RO "792" received a total of 17 reports and ciphers.

²⁰² The Residency exceeded the task by six information reports graded "4" and by 18 graded "3".

It also sent 27 information reports graded "2" over and above the requirements.

It did not acquire any information report graded "4". It sent nine more ciphers graded "3" than it was ordered to. The Residency received and sent 28 fewer information ciphers graded "2" than ordered. Over and above the requirements from the Main HQ, it sent 11 information ciphers graded "1".

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 151.

²⁰³ Idem, BF No. 151.

²⁰⁴ Idem.

²⁰⁵ Idem.

²⁰⁶ Staff composition in May 1985: Rezident – Lt. Col. Ivan Petr (VLP), Deputy Resident Cpt. Jaromír Jurečka (Deputy VLP), Maj. Peter Prokopovič (3rd Secretary ZÚ), Cpt. Jiří Obdržálek (3rd Secretary ZÚ), Maj. Josef Moník (Economist of OBO), Cpt. Stanislav Stacho (3rd Secretary ZÚ) and Lt. Col. Jaroslav Dvořák (Attaché).

on 1 May 1985, (the ROR function was handed over by Col. Vladimír Svoboda, the protocol was approved by the Chief of the 1st Group of the 25th Division Lt. Col. Václav Hynek, – note by M. P.). In autumn (15 September), by order of the Chief of the 25th Division, he handed over the post of Resident R “289” in the cover apartment of the Main HQ in Prague. The post was taken over by R “543”.²⁰⁷

An evaluation of the Residency’s activities in the 1984/1985 training year was prepared by the Resident on 10 October 1985 and forwarded to the Agency Section Command. In the construction of the agency network, the Residency had the following tasks assigned: 1.) To obtain one “agent–source” in the military-political or military-professional field at the HZO – Ministry of Defence (task failed); 2.) To obtain one “conscious informant” in the military-political or military-professional field at the HZO – Bundesheer (task failed); 3.) To obtain one “type” in the military-political field; 4.) To elaborate five ZAs, thereof three at HZO – Ministry of Defence and Ministry of Foreign Affairs and two in UN organisations; 5.) To elaborate eight ZNs; 6.) To elaborate 16 STs; 7.) To obtain and send to the Main Headquarters for further elaboration four “extended leads” (task failed), 20 “bare leads”; 8.) To obtain one “agent–cover address” (task failed).

Other recruitment tasks were accomplished with the following results: one VI “PALADIN” (RO “686”) was recruited, classified by the Main Headquarters as an “agent–source” during the training year. One “prospective agent” was recruited, “HANCO” (RO “510”). The task was partially fulfilled by obtaining one TP “ŠTOF” (RO “686”). The Residency only partially succeeded in completing the task by elaborating three ZA, “KORAVO” from HZO – MZV of Austria (RO “732”), “SELAKE” (outside HZO, RO “510”), which, however, according to the Main Headquarters, had little prospect of completing the elaboration, and “ŽOFA” (outside HZO, RO “686”). The task of elaborating “acquaintances was almost fulfilled, managing to elaborate seven ZN “DALGLISH” (RO “792”), “KURZWEIL” (RO “732”), “RESCH” (RO “510”), “UNTERKOFLEK” (RO “510”), “PRINZ” (RO “686”), “EHSS” (RO “686”), and “BAUER” (RO “732”). Partially, the task was fulfilled by elaborating the “contacts” “KHALIEL” (RO “732”), “MRSTIK” (RO “732”), “BARATTO” (RO “510”), “SKRIVANEK” (RO “686”), “KLOTZ” (RO “686”), “BOGENSEBERGER” (RO “510”), and “LOEFFLER” (RO “732”). The task of acquiring 14 “bare leads” was partially fulfilled.²⁰⁸

The following agency assets were available to the Residency during the training year: “newly documented” A/P “PALADIN”, SP “DBALÝ”, SP “CHAMELEON”, SP “DYFTÝN”, and SP “SABOT”.²⁰⁹ In the opinion of the Main Headquarters, such a composition of the

Situation of the agency network and operational contact base (May 1985): A/P “PALADIN”, two TP “HANCO” and “ŠTOF”, two ZA “SELAKE” and “KORAVO”, four SP “DBALÝ”, “CHAMELEÓN”, “DYFTÝN”, and “SABOT”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

²⁰⁷ The Main HQ decided that the new Resident “543” will not take over the VLP position. The function of the VLP was to be taken over officially by the new VLP “748” on 16 September 1986.

Staffing of the Residency: RO “686”, “510”, “732”, “792”, and “640”.

Agency network and elaborated cases (situation of September 1985: A/P “PALADIN”, A/persp. “HANCO”, four SP “DBALÝ”, “CHAMELEÓN”, “DYFTÝN”, and “SABOT”, one TP “ŠTOF”, three ZA “ŽOFA”, “KORAVO”, and “SELAKE”, six ZN “DALGLISH”, “KURZWEIL”, “RESCH”, “UNTERKOFLEK”, “PRINZ”, and “EHSS”, ten ST “STAVEK”, “BOGENSEBERGER”, “BAUER”, “KHALIE”, “MRSTIK”, “BARATTO”, “SKRIVANEK”, “KLOTZ”, “HOLZER”, and “JORDAN”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

²⁰⁸ Idem, BF No. 151.

²⁰⁹ The Main Headquarters was critical of the agency assets SP “CHAMELEN”, “DYFTÝN”, and “SABOT” because they failed to accomplish all of their designated tasks. The weaknesses of the management activities of their governing bodies was seen as one of the main reasons for this situation.

agency network could “...cover only a small part of the Residency tasks...”.²¹⁰ It was assumed that the A/P “HANCO” would be able to perform not only the tasks of the KA, but also to carry out reconnaissance of the envisaged “Central European theatre of warfare”, to act as a liaison between the areas of interest of the Austria – FRG, and “...in the future to build up a network of informants...”.²¹¹

The agency network of the Residency consisted of two “agents–sources” and three “collaborators”. For all of them, “...there was already a full awareness of agency collaboration...and the initial period of working with three collaborators has been overcome, with demanding training – the prerequisites are in place to take full advantage of the highlighted agency opportunities of the SPs for agency activity...”.²¹²

The Chief of the 25th Division of the Strategic Agency Reconnaissance stated that the Residency “...does not have uncovered ties from individual PZOs to HZOs...”.²¹³ Therefore, he directed the Resident, in the form of a “yellow ticket” that the priority of the Residency for the following 1985/1986 training year should be to undertake a detailed assessment of the agency situation of the various auxiliary objects of interest and recruiting bases in order to “...uncover the information and recruiting capabilities and their applicability in relation to the HZO...” and to gain insight into their staffing. At the same time, he was again reminded of the task of creating a card index of “valuable addresses” with links to PZOs and HZOs and collecting verified “type-enrolment knowledge”.²¹⁴ He directed the individual ROs to process detailed assessments on the comprehensive agency utilisation of assigned HZOs and PZOs in the new training year based on a systematic study of the agency situation.²¹⁵

Members of the Residency – ROs were directed to make heavy use (both consciously and unconsciously) of operational contact base, elaborated cases, and agency assets under management in the process of “uncovering” the agency situation of recruiting bases, PZOs, and HZOs, and obtaining “type-enrolment data.” In his cipher, the Chief of the 25th Division of the Agency Section again pointed out to the permanent task of “...carrying out agency work, particularly in the recruitment field, through a third party...”.²¹⁶

In the information area, the Residency fulfilled all the assigned tasks in terms of quantitative and qualitative indicators. In some information areas, it even managed to exceed them. During the training year, it was ordered to send the following as required to process the information: Ten information reports graded “4” (the task was completed and 15 information reports received), 70 information reports graded “3” (task completed

The Resident had to present an oral document at the annual meeting in which he was ordered to explain the reason why “...the UHUL and ESO collaborators have not yet been activated...”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 154.

²¹⁰ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 151.

²¹¹ Idem.

²¹² Idem.

²¹³ Idem, BF No. 148.

²¹⁴ Idem.

²¹⁵ RO “748” and RO “686”: military-professional area of the ZP – Ministry of Defence, Bundesheer (mediated links to NATO countries).

RO “732” and R “543”: military-political area ZP – Ministry of Foreign Affairs, Parliament, political parties.

RO “510”: military-economic area of ZP, with emphasis on the armaments sector and ZP dealers and NATO states (production, supply and military material dealers, economic institutions).

RO “792”: international politics (international organisations based in the ZP).

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

²¹⁶ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 148.

and 67 reports graded “3” and 18 graded “2” received), one information cipher graded “4” (task completed and one information cipher received), 35 information ciphers graded “3” (46 received with the required grade), and 60 information ciphers graded “2” (49 received).²¹⁷

Based on the assessment of the performance from previous period and the identification of shortcomings, the Main HQ has taken a number of measures to improve the overall recruitment process. It stated that in spite of the improvement in the staffing of the Residency at the end of the 1984/1985 training year, this was not manifested according to the original anticipation. The argument was that it had not increased the tasks of fulfilling recruitment at higher stages. This aspect was expected to be reflected in an increase in the quality of the elaborated case, which has not happened. The Resident was instructed in the next period to “...not allow a numerical increase in cases showing only mediocre quality...”.²¹⁸ The status of obtaining classified reports as early as in the TP category was to be the main criterion for assessing the quality of the case, which meant excluding legal and official reports because “...these did not demonstrate a deeper willingness, knowledge and prospective capability...”.²¹⁹

The Chief of the 25th Division, in the form of a “yellow ticket”, directed the resident to ensure that the Residency “...actually begins systematic elaboration of the HZO...” by all members.²²⁰ At the same time, he was ordered to gather only verified knowledge about specific type-enrolled individuals who “...should have the ability to prospectively penetrate the HZO in person or to penetrate the HZO (to obtain reports from the HZO)...” applying the method of using a third party.²²¹ The recruitment activity was to be organized with the goal of achieving penetration of one of the designated HZOs at the latest by the end of 1990 by a quality and prospective agency asset. With the intention of fulfilling this priority in the shortest possible timeframe, he was also ordered to complete a number of other subtasks in the 1985/1986 training year.

“...The continuous screening, evaluation and application of recruitment from the area of interest (Austria) to the FRG and other NATO states...”, remained the permanent and priority task, both in the military and military-political spheres.²²² In connection with the task of building the auxiliary agency network, the Main Headquarters decided that in the 1985/1986 training year the Resident should focus “...primarily on the KA and KT categories...”.²²³

List of Abbreviations	
Skratka – SK	EN
A – agent	Agent
A/B – agent búrač	Agent–preparator
A/CH – agent chodec	Agent–walker
A/KA – agent krycia adresa	Agent–cover address
A/KB – agent krycí byt (konšpiračný byt)	Agent–cover apartment (conspiracy apartment)

²¹⁷ Idem, BF No. 154.

²¹⁸ Idem.

²¹⁹ Idem.

²²⁰ Idem.

²²¹ Idem.

²²² Idem.

²²³ Idem.

A/KT – agent krycí telefon	Agent–cover telephone
A/OB – agent oporný bod	Agent–support
A/P – agent prameň	Agent–source
A/persp. – perspektívny agent	Prospective agent
A/R – agent rezident	Agent–resident
A/RA – agent radista	Agent–radio operator
A/RI – agent rádioinštruktor	Agent–radio instructor
A/S – agent spojka	Agent–liaison
A/SI – agent spojka instructor	Agent–instructor liaison
A/T – agent typár	Agent–typist
A/ŽAS – agent živá agentúrna schránka	Agent–live agency mailbox
ABS – Archiv bezpečnostních složek	Security Forces Archive
Abwa – Abwehramt (rakúska kontrarozviedka)	Abwehramt (Austrian counter-intelligence)
AD – adresa	Address
ADS – agentúrna dokladová situácia	Agency documentary situation
A Č-SA – Archiv Česko-slovenské armády	Archive of the Czecho-Slovak Army
AgÚ – Agentúrny úsek	Agency Section
ACHS – agentúrna chodecká skupina	Agency walker group
AP – agentúrny prostriedok	Agency asset
APs – agentúrny prieskum	Agency reconnaissance
APsS – agentúrna prieskumná skupina	Agency reconnaissance group
A-AS – správa o agentúrnej situácii	Agency situation report
AS – agentúrna situácia	Agency situation
AS/ZO – agentúrna situácia záujmového objektu	Object of interest agency situation
BF – balíkový fond	Package Fund
BH – Bundesheer	Bundesheer
BND – Bundesnachrichtendienst	Bundesnachrichtendienst
BoPo – bojová pohotovosť	Combat readiness
BW – Bundeswehr	Bundeswehr
CIA – Central Intelligence Agency	Central Intelligence Agency
CDU – Kresťanská demokratická únia	Christian Democratic Union
CSU – Kresťanská sociálna únia	Christian Social Union
CP – cestovný pas	Travel passport
ČSSR – Československá socialistická republika	Czechoslovak Socialist Republic
DSN – dvojaká snímka negatívna	Double negative

DSP – dvojaká snímka pozitívna	Double positive
EHS – Európske hospodárske spoločenstvo	EEC – European Economic Community
f. – fond	Fund
FAB (HNAA) – Fernmeldeaufklärungsbataillon (spojovací prieskumný prápor rakúskej Vojenskej spravodajskej služby – HNAA)	Fernmeldeaufklärungsbataillon (Liaison Reconnaissance Battalion of the Austrian Military Intelligence Service – HNAA)
FDEO – Finančno-devízové a ekonomické oddelenie	Financial and Economic Department
F MNO – Federálne ministerstvo obrany	Federal Ministry of Defence
FMV – Federálne ministerstvo vnútra	Federal Ministry of the Interior
F MZV – Federálne ministerstvo zahraničných vecí	Federal Ministry of Foreign Affairs
FPÖ – Freiheitliche Partei Österreichs	Freiheitliche Partei Österreichs
genmjr. – generálmajor	Major General
genplk. – generálplukovník	Colonel General
genpor. – generálporučík	Lieutenant General
GŠ ČSLA – Generálny štáb Československej ľudovej armády	General Staff of the Czechoslovak People's Army
HNAA – Vojenská spravodajská služba (Rakúsko)	Military Intelligence Service (Austria)
HS – hlavná správa	Main Directorate
HS VKR – Hlavná správa vojenskej kontrarozviedky	Main Directorate of the Military Counter-Intelligence
HÚ – Hlavné ústredie	Main Headquarters
HZO – hlavný záujmový objekt	Main object of interest
IČ – informačná činnosť	Information activity
IIASA – International Institute for Applied Systems Analysis	International Institute for Applied Systems Analysis
IŠ – informačná šifra	Information cipher
IÚ – Informačný úsek	Information section
Ka MNO – kancelária ministra národnej obrany	Office of the Minister of National Defence
KB – konšpiračný (krycí) byt	Conspiracy (cover) apartment
km – kilometer	Kilometre
KO – konzulárne oddelenie	Consular department
KOP – krycí občiansky preukaz	Cover ID
KOS – kontrolná schôdzka	Review meeting
kpt. – kapitán	Captain
KR – kontrarozviedka	Counter-intelligence

KRR – kontrarozviedny režim	Counter-intelligence regime
KS – krátka schôdzka	Short meeting
KSČ – Komunistická strana Československa	Communist Party of Czechoslovakia
KST – krycí styk	Cover contact
KV SRS – krátkovlnné špeciálne rádiové spojenie	Shortwave special radio connection
Id – letecká divízia	Air division
LS – legálna správa	Legal report
MAAE – International Atomic Energy Agency (Medzinárodná agentúra pre atómovú energiu)	International Atomic Energy Agency
MAS – mŕtva agentúrna schránka	Dead agency mailbox
mb – mechanizovaná brigáda	Mechanised brigade
md – mechanizovaná divízia	Mechanised division
MHD – mestská hromadná doprava	Public transport
mjr. – major	Major
MK – miesto kontaktu	Contact place
MS – miesto schôdzky	Meeting place
MLR – Maďarská ľudová republika	Hungarian People's Republic
MNO – ministerstvo národnej obrany	Ministry of National Defence
MZV – ministerstvo zahraničných vecí	Ministry of Foreign Affairs
N – náčelník	Chief
NATO – Severoatlantická aliancia	North Atlantic Treaty Organization
NAST – spravodajská skupina HNaA („služobňa“)	HNaA intelligence group (special service)
NDR – Nemecká demokratická republika	GDR – German Democratic Republic
NI – nevedomý informátor	Unconscious informant
NKR – nepriateľská kontrarozviedka	Enemy counter-intelligence
NS – náhradná schôdzka	Substitute meeting
NSR – Nemecká spolková republika	FRG – Federal Republic of Germany
OAPs – operačný agentúrny prieskum	Operational agency reconnaissance
OB – oporný bod	Support
OBO – obchodné oddelenie	Business division
OMS GŠ ČSLA – Organizačná a mobilizačná správa GŠ ČSLA	Organisational and Mobilisation Directorate of the General Staff of the Czechoslovak People's Army
ORS – obojstranné rádiové spojenie	Two-way radio communication
OSRS – obojstranné špeciálne rádiové spojenie	Two-way radio special communication

OS GŠ ČSLA – Operačná správa GŠ ČSLA	Operational Directorate of the General Staff of the Czechoslovak People's Army
OSZ – operatívna styková základňa	Operational contact base
PA – osobný doklad totožnosti	Personal ID
PAS – pomocná agentúrna sieť	Auxiliary agency network
plk. – plukovník	Colonel
plo – protiletadlový oddiel	Anti-aircraft division
P MAS – pohyblivá mŕtva agentúrna schránka	Moving dead agency mailbox
por. – poručík	Lieutenant
pozn. – poznámka	Note
PR MAS – príručná mŕtva agentúrna schránka	Carry-on dead agency mailbox
PRP – päťročný plán	Five-year plan
PS – Pohraničná stráž	Border guard
ptpr. – protitankový prápor	Anti-tank battalion
PVO – protivzdušná obrana	Air defence
PVOŠ – protivzdušná obrana štátu	State air defence
PZO – pomocný záujmový objekt	Auxiliary object of interest
R – rezident	Resident
RAS – rádioagentúrna situácia	Radio agency situation
RD – rádiový dôstojník	Radio officer
Rdst. – rádiostanica	Radio station
RKB – rádiový konšpiračný byt	Radio conspiracy apartment
R MAS – rádiová mŕtva agentúrna schránka	Radio dead agency mailbox
R MNO – rozkaz ministra národnej obrany	Order of the Minister of National Defence
R Nav – rozšírená návodka	Extended lead
RO – riadiaci orgán	Governing body
ROR – riadiaci orgán rezidentúry	Governing body of the residency
RS – riadna schôdzka	Ordinary meeting
R ZAS – rezidentúra záložnej agentúrnej siete	Residency of the back-up agency network
SAPs – strategický agentúrny prieskum	Strategic agency reconnaissance
SI – spravodajská informácia	Intelligence information
sign. – signatúra	Signature
shdo – samohybný delostrelecký oddiel	Self-propelled artillery division
SM – signálne miesto	Signal place

SP – spolupracovník	Collaborator
SP/B – spolupracovník búrač	Collaborator–preparator
SP/CH – spolupracovník chodec	Collaborator–walker
SP/KA – spolupracovník krycia adresa	Collaborator–cover address
SP/KB – spolupracovník konšpiračný (krycí) byt	Collaborator–conspiracy (cover) apartment
SP/OB – spolupracovník oporný bod	Collaborator–support
SP/R – spolupracovník rezident	Collaborator–resident
SP/Ra – spolupracovník radista	Collaborator–radio operator
SP/S – spolupracovník spojka	Collaborator–liaison
SP/SI – spolupracovník spojka inštruktor	Collaborator–liaison instructor
SP/T – spolupracovník typár	Collaborator–typist
SP/VE – spolupracovník veliteľ	Collaborator–commander
SP – ŽAS – spolupracovník živá agentúrna schránka	Collaborator–live agency mailbox
SPÖ – Die Sozialdemokratische Partei Österreichs	Die Sozialdemokratische Partei Österreichs
SRS – špeciálne rádiové spojenie	Special radio connection
ssk – samostatná skupina	Separate group
S NGŠ – sekretariát náčelníka generálneho štábu	Secretariat of the Chief of General Staff
S MNO – sekretariát ministra národnej obrany	Secretariat of the Minister of National Defence
ST – styk	Contact
STAPO – štátna polícia (Rakúsko)	State Police Force (Austria)
SŠO – spoločný šifrový orgán	Common cryptographic body
ŠD – pracovník šifrovej služby (šifrový dôstojník)	Cryptographic service operator (cryptographic officer)
šk. – škatuľa	Box
ŠO – šifrový orgán	Cryptographic body
ŠPZ – štátna poznávací značka	Motor vehicle license plate
ŠtB – štátna bezpečnosť	State security service
TP – typ	Type
tpr. – tankový prápor	Tank battalion
Ú VLP – Úrad vojenského a leteckého pridelenca	Military and Air Force Attaché Office
VHA – Vojenský historický archív	Military History Archive
VHA – VÚA – Vojenský historický archív – Vojenský ústřední archiv	Military History Archive – Military Central Archive
VI – vedomý informátor	Conscious informant

VKR – vojenská kontrarozviedka	Military counter-intelligence
VKV – veľmi krátke vlny	Very high frequency
VLP – vojenský a letecký pridelenec	Military and Air Force Attaché
VM – vysielacie miesto	Broadcast place
VTS 07 – Vývojové technické stredisko 07	Technical Development Centre 07
VTS 08 – Vývojové technické stredisko 08	Technical Development Centre 08
VZ – Varšavská zmluva	WP – Warsaw Pact
USA – Spojené štáty americké	United States of America
UNIDO – United Nations Industrial Development Organization	United Nations Industrial Development Organization
ZA – záujmová adresa (rozpracovaný prípad)	Address of interest (elaborated case)
ZAS – záložná agentúrna sieť	Back-up agency network
ZHN – zbrane hromadného ničenia	WMD – Weapons of mass destruction
ZN – známosť	Acquaintance
ZNB – Zbor národnej bezpečnosti	National Security Corps
ZO – záujmový objekt	Object of interest
ZP – záujmový priestor	Area of interest
ZSGŠ – Zpravodajská správa generálního štábu	Intelligence Directorate of the General Staff
ZÚ – zastupiteľský úrad	Embassy
Z VLP – zástupca vojenského a leteckého pridelenca	Deputy military and air force attaché
ZVM – záložné vysielacie miesto	Back-up broadcast place
ŽAS – živá agentúrna schránka	Live agency mailbox
ŽL – žltý lístok	Yellow ticket

M. PÚČIK: DIE TÄTIGKEIT DES TSCHÉCHOSLOWAKISCHEN MILITÄRISCHEN NACHRICHTENDIENSTES IN ÖSTERREICH (TEIL 2.). DIE EINRICHTUNG DER LEGALEN GEMISCHTEN RESIDENTUR „PRŮSEK“ UND IHRE TÄTIGKEIT IN DEN JAHREN 1976 – 1989

Die wissenschaftliche Studie befasst sich mit der Problematik der Tätigkeit des tschechoslowakischen militärischen Nachrichtendienstes in Österreich von den frühen 1960er Jahren bis zum Sturz des kommunistischen Regimes im November 1989. Der zweite Teil knüpft an den ersten Teil an, der in der Zeitschrift *Vojenská história* 1/2024 veröffentlicht wurde, und konzentriert sich auf den Zeitraum der zweiten Hälfte der 1970er Jahre.

Nach der Erlangung der Unabhängigkeit wurde Österreich nicht nur für den militärischen Nachrichtendienst der Mitgliedsstaaten des Warschauer Paktes, sondern auch für die Nachrichtenverwaltung des Generalstabs der Tschechoslowakischen Volksarmee (ČSLA) zu einem wichtigen Interessengebiet. In den späten 1950er Jahren musste die ČSLA die Rolle einer unabhängigen Front erfüllen und eine vorweggenommene Frontoperation auf dem

Gebiet der damaligen Deutschen Demokratischen Republik (DDR) durchführen. Österreich wurde als ein wichtiges Nebeninteressengebiet bewertet, da im generischen Szenario ein Angriff der Truppen der Nordatlantischen Allianz von seinem Gebiet aus erwartet wurde. Die nachrichtendienstliche Bedeutung liegt in der Durchführung verschiedener Agenturoperationen und dem Eindringen in das Hauptinteressengebiet – die BRD.

Anhand der Archivforschung wird in der wissenschaftlichen Studie die Tätigkeit der gemischten Residentur mit dem Decknamen „PRŮSEK“ analysiert. Die Residentur baute ein Agenturnetzwerk in diesem Raum auf. Der Resident und die Angehörigen der Residentur konzentrierten sich auf zwei vorrangige Aufgaben, und zwar auf die Anwerbungs- und Informationstätigkeit. Die Studie befasst sich mit der außerordentlichen Schwierigkeit, diese Aufgaben in einem strengen verwaltungspolizeilichen und abwehrenden Regime zu erfüllen. Die Tätigkeit der Residentur „PRŮSEK“ wurde nach dem Fall des kommunistischen Regimes im November 1989 eingestellt.

M. PŮČIK: PÔSOBNIE ČESKOSLOVENSKEJ VOJENSKEJ ROZVIEDKY V RAKÚSKU. (2. ČASŤ) VZNIK LEGÁLNEJ ZMIEŠANEJ REZIDENTÚRY „PRŮSEK“ A JEJ ČINNOSŤ V ROKOCH 1976 – 1989

Druhá časť štúdie nadväzuje na predchádzajúci text publikovaný v časopise Vojenská história 1/2024. Autor sa v predmetnej štúdii vzhľadom na aktivity československej vojenskej rozvedky v Rakúsku sústreďuje na obdobie druhej polovice 70. rokov 20. storočia. V tomto období začala v záujmovom priestore pôsobiť rezidentúra „Průsek“, ktorá bola typom zmiešanej rezidentúry. Analyzuje začiatky jej činnosti, ktoré boli poznačené problémami v náborovej a informačnej činnosti. Poukazuje takisto na ťažkosti v budovaní agentúrnej siete a prenikaní do určených hlavných a pomocných záujmových objektov.

List of References and Literature

BÁRTA, Milan – KALOUS, Jan – POVOLNÝ, Daniel – SIVOŠ, Jerguš – ŽÁČEK, Pavel. *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953 – 1989*. (Biographical Dictionary of the Chiefs of Operational Directorates of the State Security between 1953 and 1989.) Praha: Academia – Ústav pro studium totalitních režimů, 2017. ISBN 978-80-200-2690-3.

BITTMAN, Ladislav. *Špionážní oprátky. (Espionage Nooses)* Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1981.

BITTMAN, Ladislav. *Špionážní oprátky. (Espionage Nooses) Špionážní oprátky. Pohledy do zákulisí československé zpravodajské služby. (Espionage Nooses. Behind the Scenes of the Czechoslovak Intelligence Service.)* Praha: Mladá fronta, 2000.

BITTMAN, Ladislav. *Mezinárodní dezinformace. Černá propaganda, aktivní opatření a tajné akce. (International Misinformation. Black Propaganda, Active Measures and Covert Actions.)* Praha: Mladá fronta, 2000.

CAJTHAML, Petr. *Politický úkol. Aktivní opatření v době krize komunistického režimu. (Political Task. Active Measures during the Crisis of the Communist Regime.)* In: Securitas imperii, 2010, No. 17.

DOBIÁŠ, Viktor. *Organizační vývoj Zpravodajské správy generálního štábu v 80. letech. (Organisational Development of the Intelligence Directorate of the General Staff in the 1980s.)* Brno: Masarykova univerzita (Bachelor Thesis), 2010.

DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Historie a vývoj československého civilního zpravodajství se zaměřením na rozvědku (1919 – 1990). (History and Development of Czechoslovak Civilian Reporting with a Focus on Intelligence (1919-1990).)* Praha: ÚZSI, 2014.

Historie SNB v dokumentech. (SNB History in Documents). Praha: Naše vojsko, 1985.

FENCL, Radek. *Struktura ZS/GŠ v roce 1989. (The ZS/GŠ Structure in 1989)* In: Sborník Archivu bezpečnostních složek, 2011, No. 9.

HRADECKÁ, Vladimíra – KOUDELKA, František. *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969–1974. (Cadre Policy and Nomenclature of the Communist Party of Czechoslovakia 1969-1974.)* Sešity ÚSD AV ČR, Vol. 31. Praha: ÚSD AV ČR, 1988. ISBN 80-85270-83-8.

CHURÁŇ, Milan and col. *Encyklopedie špionáže. Ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti. (Encyclopedia of Espionage. Behind the Scenes of the Secret Services, the State Security in Particular.)* Praha: Libri, 2000.

JURMAN, Olin. *Špion a lhář. (Spy and Liar.)* Česká citadela, 2020, ISBN 978-80-88382-01-0.

KALOUS, Jan and col. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministři a jejich náměstci. (Biographical Dictionary of the Ministry of the Interior Representatives in 1948–1989. Ministers and their Deputies.)* Praha: ÚSTR, 2009.

KAŇÁK, Petr – DVOŘÁKOVÁ, Jiřina – JUROVÁ, Zdeňka. *Československá rozvědka a Pražské jaro. (Czechoslovak Intelligence and Prague Spring.)* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016. ISBN 978-80-87912-46-1.

MASKALÍK, Alex. *Elita armády: československá vojenská generalita 1918 – 1992. (The Army Elite: Czechoslovak Military Generality 1918–1992.)* Banská Bystrica: HWSK, s. r. o., 2012. ISBN 978-80-970941-0-2.

MEDVECKÝ, Matej. *Na prahu studené vojny. Československé vojenské výzvedné spravodajstvo v rokoch 1945 – 1946. (On the Threshold of the Cold War. Czechoslovak Military Intelligence in 1945-1946.)* Bratislava: Vojenský historický ústav, 2020. ISBN 978-80-89523-62-0.

MINAŘÍK, Pavel. *Československá armáda v letech 1945 – 1969. (Organizace a dislokace velitelských orgánů pozemního vojska) (Czechoslovak Army in 1945-1969. (Organisation and Disposition of the Ground Forces Command Bodies).* In: Vojenské rozhledy, 1994, year 3, No. 9.

MINAŘÍK, Pavel. *Válečné plány čs. Armády. (The CS Army War Plans).* In: Military revue, 2010, year 6, No. 1.

MOHYLA, Vladimír. *Rozvědky. Historie Československého výzvedného zpravodajství 1918 – 1990. Z pohledu bývalého důstojníka zpravodajské správy generálního štábu ČSLA. (Intelligence. History of Czechoslovak Intelligence 1918-1990. From the Viewpoint of a Former Officer of the Intelligence Directorate of the General Staff of the ČSLA.)* Praha: Nakladatelství Brána, 2018. ISBN 978-80-7584-057-8.

PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie*

československých výzvědných služeb 1914 – 1989. Díl IV. 1961 – 1989 (*Czechoslovakia in Special Services. Insights into the History of Czechoslovak Intelligence Services 1914-1989. Part IV. 1961-1989*) Praha: Themis, 2002. ISBN 80-7312-008-9.

PACNER, Karel. Velké špionážní operace: Studená válka. (Great Spy Operations: The Cold War.) Praha: Albatros, 2004. ISBN 80-00-11316-9.

PÚČIK, Miloslav. *The East – West security system and Czechoslovak army in the first half of the 1960s*. In: The Journal of Slavic Military Studies. Vol. 10, No. 4.

PÚČIK, Miloslav. *Czechoslovakia and its Army in a Buffer Zone of “East – West” (Period. 1960-1968 – August)*. In: Vojenská história, 2018, year 22, No. 3. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. *Hrozba vojnového konfliktu medzi NATO a Varšavskou zmluvou a úlohy operačného agentúrneho prieskumu čs. vojenskej rozviedky (60. a 70. roky 20. Storočia). (The Threat of War between NATO and the Warsaw Pact and the Tasks of Operational Reconnaissance of the Czechoslovak Military Intelligence (1960s and 1970s).)* In: Bratislava, In Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Asociácie bývalých spravodajských dôstojníkov (4. 12. 2018, Bratislava), ABSD, 2019.

PÚČIK, Miloslav. *Československá vojenská rozvědka a potenciální vojnový konflikt mezi „Východem“ a „Západom“ (1. Část). (Czechoslovak Military Intelligence and Potencial Military Conflict between the “East” and “West”. Part 3)* In: Vojenská história, 2019, year 23, No.2. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. *Československá vojenská rozvědka a potenciální vojnový konflikt mezi „Východem“ a „Západom“ (2. Část). (Czechoslovak Military Intelligence and Potencial Military Conflict between the “East” and “West”. Part 3)* In: Vojenská história, 2019, year 23, No. 3. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. *Československá vojenská rozvědka a potenciální vojnový konflikt mezi „Východem“ a „Západom“ (3. Část). (Czechoslovak Military Intelligence and Potencial Military Conflict between the “East” and “West”. Part 3)* In: Vojenská história, 2019, year 23, No. 3. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. *NSR – hlavní zájmový priestor vojenskej rozviedky ČSLA (1960 – 1989). (FRG – the Central Area of Interest of the Military Intelligence of the ČSLA (1960-1989).)* In: BINAR, Aleš and col. *Ozbrojené síly a československý stát I. (Armed Forces and the Czechoslovak State I.)* Univerzita obrany v Brně, 2020. ISBN 978-80-7582-353-3.

PÚČIK, Miloslav. *Czechoslovak security system of the late 1960s*. In: Vojenská história, 2020, year 24, No. 4. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. *Pod tlakom normalizácie (Východný vojenský okruh v rokoch 1968 – 1972). (Under the Pressure of Normalisation (Eastern Military District in 1968-1972).* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, s. r. o. – Vojenský historický ústav, 2020. ISBN 978-80-10-03760-5.

PÚČIK, Miloslav. *Nelegálne rezidentúry – špecifický agentúrny prostriedok československej vojenskej rozviedky (1960 – 1989). (Illegal Residencies – Specific Agency Asset of Czechoslovak Military Intelligence (1960-1989).)* In: POLNAR, Stanislav – ŘEPA, Tomáš and col. *Ozbrojené síly a československý stát II. (Armed Forces and the Czechoslovak State II.)* Univerzita obrany v Brně, 2021. ISBN 978-80-7582-434-9.

PÚČIK, Miloslav. *Rakúsko – zájmový priestor čs. vojenskej rozviedky v období tzv.*

studenej vojny (1960 – 1989). (Austria – the Area of Interest of the Czechoslovak Military Intelligence in the Period of the so-called Cold War (1960-1989).) Bratislava: Vojenský historický ústav, 2022. ISBN 978-80-89523-84-9.

PÚČIK, Miloslav. *Rakúsko – záujmový priestor čs. vojenskej rozvedky a jeho vojensko – strategický význam (1960 – 1989). (Austria – the Area of Interest of the Czechoslovak Military Intelligence and its Military-Strategic Significance (1960-1989).)* In: POLNAR, Stanislav – ŘEPA, Tomáš and col. *Ozbrojené síly a československý stát III. (Armed Forces and the Czechoslovak State III.)* Univerzita obrany v Brně, 2022. ISBN 978-80-7582-178-2.

PÚČIK, Miloslav. *Koncepcia operačného agentúrneho prieskumu čs. vojenského výzvedného spravodajstva – dôsledok „prevalov“ v 50. a 70. rokoch minulého storočia. (Concept of Operational Agency Reconnaissance of the Czechoslovak Military Intelligence – a Consequence of the “Detections–Betrayals” in the 1950s–1970s.)* In: *Vojenská história*, 2022, year 26, No. 4. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. *Operačný agentúrny prieskum československého vojenského výzvedného spravodajstva (1960 – 1989). (Operational Agency Reconnaissance of the Czechoslovak Military Intelligence (1960-1989).)* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, s. r. o. – Vojenský historický ústav, 2023. ISBN 978-80-10-04209-8.

STRAKA, Karel – TOMEK, Prokop – BANDŽUCH, Tomáš. *Ve službách republiky. 100 let od založení československého vojenského zpravodajství. (In the Service of the Republic. 100 Years since the Establishment of Czechoslovak Military Intelligence.)* Praha: Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ Praha, 2018. ISBN 978-80-7278-758-6.

In ŠTAIGL, Jan. *Organizácia a hlavné smery činnosti čs. vojenského výzvedného spravodajstva (rozvedky) v rokoch 1947 – 1967. (Organisation and Main Directions of Activity of the CS Military Intelligence in 1947-1967.)* In: *Historie a vojenství*, 2001, No. 2.

TOMEK, Prokop. *Československý zpravodajský úřad 1949 – 1956. (Czechoslovak Intelligence Office 1949-1956.)* In: *Historie a vojenství*, 2004, No. 3.

TOMEK, Prokop. „Špionáž“ v normalizačním Československu. (“Espionage” in Normalised Czechoslovakia.) In: *Paměť a dějiny*, 2008, No. 3.

VÁCHOVÁ, Jana – KOUDELKA, František. *Trestní postih pro činy proti republice v letech 1969 – 1989 v Československu. Dokumenty o perzekuci a odporu. (Criminal Punishment for Acts Against the Republic in 1969-1989 in Czechoslovakia. Documents on Persecution and Resistance.)* Vol. 10. Statistický přehled. (Statistical Overview.) Praha: ÚSD V ČR, 1994.

VOJTÁSEK, František – ŽÁČEK, Pavel. *Francouzský krtek. V první linii studené války. (The French Mole. In the First Lines of the Cold War.)* Cheb: Svět křídel, 2003. ISBN 80-85280-94-9.

ŽÁČEK, Pavel. *Armáda pod drobnohledem. Vojenská kontrarozvědka v dokumentech, 1974 – 1989. (Army under Scrutiny. Military Counter-intelligence in Documents, 1974-1989.)* In: *Historie a vojenství*, 2003, No. 3-4.

ŽÁČEK, Pavel. *Agentem svobodného světa. Kariéra zpravodajského důstojníka Františka Tišlera. (Agent of the Free World. The Career of Intelligence Officer František Tišler.)* In: *Historie a vojenství*, 2004, No. 1.

ŽÁČEK, Pavel. *První směrnice pro činnost vojenských přídelenců. (The First Guidelines for the Activities of Military Attachés.)* In: Historie a vojenství, 2004, No. 2.

ŽÁČEK, Pavel. *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov 1953 – 1990. (An Instrument of the Class State. Organisation of the Ministries of the Interior and Security Forces 1953-1990.)* Bratislava: ÚPN, 2005.

ŽÁČEK, Pavel. *Služba zvláštního určení. Nejtajnější úsek čs. rozvědného aparátu 1963 – 1969. (Special Purpose Service. The Most Secret Section of the Czechoslovak Intelligence Apparatus 1963–1969.)* In: Paměť národa, 2006, year 3, No. 3.

ŽÁČEK, Pavel. *Odvračená tvář Pražského jara. Státní bezpečnost v Praze a srpen 1968. (The Averted Face of the Prague Spring. State Security in Prague and August 1968.)* Cheb: Svět křídel, 2010.

Internet Sources

www.68.usd.cas.cz

www.abstr.cz

www.totalita.cz

www.usttrcr.cz

About the Author

Retired Col. Dr. Miloslav Púčik, CSc.
Institute of Military History, Krajná 27
821 04 Bratislava, Slovak Republic
e-mail: pucikmilo@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1682-6283>

DOKUMENTY A MATERIÁLY

BOJOVÁ ČINNOSŤ 71. PEŠIEHO PLUKU NA SOČSKOM FRONTE OBRANA KOSTANJEVICE

JÁN VAVRUŠ

VAVRUŠ, J.: Combat Activity of the 71st Infantry Regiment on the Sochi Front. The Defence of Kostanjevica. *Vojenská história*, 2, 28, 2024, pp 93-136, Bratislava.

The author has chronologically reconstructed and translated the original German text of the war diary of the 71st Infantry Regiment for the period from November 4, 1916, to February 13, 1917, into Slovak. The critical situation on the front, prompted by the 9th Isonzo offensive, necessitated the transfer of the regiment from the Russian to the Italian front. This journey took 2.5 days; upon arrival, the regiment was immediately deployed to the frontline. Equipped with 13 machine guns, it achieved fire superiority in the defence of Kostanjevica na Krasu. The Italian advance was halted, the front stabilized, and the regiment was relieved after two days. In the subsequent months, it conducted three ambush operations. The paper includes archived battle sketches, proposals for awards (Adamica, Turanec, Dzurek), and reports on the ambushes (Scharicz, Šarič). The war diary describes the tactics of deep defence within the divisional section, the rotation of units, and the relocation of reserves. The author cross-references this information with the memoirs of Jozef Turanec.

Key Words: Austro-Hungarian Army, Isonzo Front, 71. Infantry Regiment, Stormtroopers, Kostanjevica

V prvej svetovej vojne patrila 71. peší pluk medzi elitné jednotky rakúsko-uhorskej monarchie. Podľa záznamu vojnového denníka k dátumu 8/8 1914 bol pluk najvyššími vojenskými veliteľstvami uznaný ako najodvážnejší a najspoľahlivejší bojový útvar¹. Už v prvom boji 23. augusta 1914 rázne zaútočil aj tam, kde sily 76. pluku nestačili. Obsadil Polichnu a výrazne prispel k prvému víťazstvu pri Krasniku². Na ruskom fronte v útoku i v obrane vzbudzoval 71. peší pluk rešpekt a uznanie. „*Statočný 71. peší pluk bol všade, kde to bolo najhoršie, a to preto, že bol najlepši...*“³

Počas celej vojny v poľných podmienkach pracoval štáb pluku s administratívou, telegrafom, poštou, spravodajstvom a propagandou. Pluk nebol nikdy rozdrvený a bojové prapory sa vrátili do Viedne až v novembri 1918 po abdikácii posledného cisára. Fondy vojnového archívu preto uchovávajú značné množstvo autentických dokumentov, ručne i strojom písané texty, bojové náčrty, fotografie, operatívne správy, rozkazy, ale aj návrhy na vyznamenania.

¹ ...und auch von den höchsten militärischen Kommanden das 71. Regiment als der tapferste und verlässlichste Truppenkörper anerkannt wurde. ZÁŤKOVÁ, Jana. Z denníka 71. pešieho pluku. (Mobilizácia a účasť pluku na bojoch pri Krasniku v auguste 1914). In: *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 3, s. 96. Text-odstavce z bledšieho tenkého papiera začínajúci slovami „Diese so erhebende Feier...“ a končiaci „...viele Leute aus dem umliegenden Ortschaften“ je dodatočne vlepý medzi údajmi pri dátume 8/8 1914 a 9/8 1914. Aký časový odstup je medzi zažltnutými ústrižkami a vlepým ústrižkom tenkého presvitajúceho papiera sa nedá presne určiť. Zo samotnej formulácie vety je však jasné, že charakteristika pluku ako najodvážnejšieho a najspoľahlivejšieho bojového útvaru musela byť doplnená neskôr.

² DANGL, Vojtech. Bitka pri Krasniku 1914. In: *Historie a vojenství*, 1990, roč. 39, č. 3, s. 57 – 73.

³ TURANEC, Jozef. *Pramene obrany*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2012, s. 74.

Príspevkom o obrane Kostanjevice⁴ chceme nadviazať na prácu historikov Vojenského historického ústavu⁵ a snahu Jany Zaťkovej⁶ publikovať niektoré informácie zo strojopisných i rukopisných listov zo škatule č. 591 z vojnového archívu vo Viedni⁷. Listy sa odvolávajú na bojové náčrty (*Skizze*), operačné správy i rozkazy. Dokumenty v škatuli sú založené vo zväzku (doskách) z tvrdého papiera zelenej farby s nápisom *IR 71 Tagebuch v. August 1914 - Nov 1918*⁸.

Text netvorí chronologicky usporiadaný celok. Pre ilustráciu uvádzame, že hneď prvý list vznikol zlepením siedmich výstrižkov. Začína 16/12 rukopisom v kurente a za ním sú prilepené výstrižky strojopisného textu 19/12, 20/12, 22/12, 23/12 (z dvoch častí) a jeden nedatovaný výstrižok. List je vložený do kreslenej bojovej mapy spolu s ďalšími 22 listami, ktoré vznikli podobným spôsobom. Mapa na tvrdom papieri je zároveň obalom pre listy. Po otvorení mapy s rozmermi približne 36x44 cm uvidíme nadpis *Armeegruppe FMLT Martiny Situation 14/1 1915* a na zadnej strane je červenou ceruzkou dopísané *Nida 16/12 1914-26/2 1915*. Toto je prvá skupina dokumentov (obal 1). Ďalšie listy sú rozdelené do šiestich skupín. Založené sú do obalov z mäkkého papiera. Pracovne ich označujeme ako obal 2 až 7. List s nadpisom vojnový denník je v druhom obale a začína mobilizáciou 31. júla 1914. Text o odchode vlaku z Brezovice pri Ľubľane 10. novembra 1918 sa nachádza v piatom obale⁹. Archívovaná je teda bojová i nebojová činnosť pluku (*Retablierung*)¹⁰ za obdobie viac ako štyroch rokov. Hoci sú obaly označené dátumovým úsekom opisovaných udalostí, viaceré listy sú založené v nesprávnom obale. Tak je tomu aj pri dokumentoch o Kostanjevici. Nájdeme ich v obale 3¹¹ a v obale 6¹².

V obaloch sa nachádzajú nielen zlepené listy označené dátumom, ale aj iné dokumenty, napr. odpisy návrhov na vyznamenania. Sú založené buď samostatne medzi listami vojno-

⁴ Súčasný slovinský názov Kostanjevica na Krasu bol zavedený v roku 1952. V roku 1350 sa obec nazývala „Costangnawicz“. Spomína sa aj ako majetok patriaci grófm z Gorice „Kestenholcz“ (nem. Kästenholz). Na katastrálnej mape z roku 1822 sa uvádza ako „Castagnavizza“ a na mapách z obdobia vlády Františka Jozefa I. je uvedená ako „Kostanjevica“. Takto sa nazývala aj počas prvej svetovej vojny.

⁵ CHORVÁT, Peter – ZAŤKOVÁ Jana – ČAPLOVIČ Miloslav. *Pramene k vojenským dejinám Slovenska IV/1*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2016, 431 s.

⁶ ZAŤKOVÁ, Z *denníka*, s. 94 – 110. Takisto aj ZAŤKOVÁ, Jana. Z denníka 71. pešieho pluku. Bojová činnosť pluku na Piave. In: *Vojenská história*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 85 – 91.

⁷ Österreichisches Staatsarchiv - Kriegsarchiv Wien (ďalej len ÖStA – KA Wien), fond (ďalej len f.) Archive der Truppenkörper (ďalej len AdTk.), škatuľa (ďalej len šk.) č. 591.

⁸ Z vnútornej strany obalu je v kurente dopísané: „Erhalten vom GMjr. d.R. Siegmund Prey“. V ďalšom riadku je dátum „31./7.25“ a ťažko čitateľný podpis (Bachmann?). Dátum môžeme čítať ako 31. júl 1915, v tom čase však bývalý veliteľ 71. pešieho pluku Prey bol len plukovník, generálmajorom sa stal až 7. marca 1918. Pravdepodobnejšie je preto, že zelený tvrdý obal (dosky) s označením vojnový denník prevzali (do archívu?) od Preya až 31. júla 1925. GMjr. Prey bol penzionovaný 1. septembra 1919, zomrel vo Viedni 1. marca 1942.

⁹ VAVRUŠ, Ján. Rudolf Turček, mimoriadne odvážny dôstojník 71. pešieho pluku. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 1, s. 96. Fotografia výstrižku rukopisného textu je publikovaná v rámci príspevku.

¹⁰ Myslí sa tým činnosť hlavného bojového útvaru so štáбом 71. peš. pluku na fronte. Dokumenty neobsahujú činnosť tých práporov, ktoré boli nasadené a pričlenené k iným bojovým útvarom. Informácie o prápore V./71 na rumunskom fronte a ani o práporoch na západnom fronte v škatuli č. 591 nenájdeme.

¹¹ Obal pracovne označený číslom 3 je najhrubší a obsahuje najviac listov. Červenou ceruzkou je na obale napísané „28/2 1915 - 27/10 1916“, v skutočnosti však obsahuje aj listy s opisom udalostí do 29. januára 1917.

¹² Obal 6 je označený červeným rukopisným textom „Karst 31/10 1916 - 13/2 1917“. Z textu tzv. vojnového denníka sú tam založené len dva výstrižky – opisujú obdobie od 30. januára 1917 do 13. februára 1917. Ostatné listy sú iné dokumenty – správa Scharicera a Šarića, návrhy na vyznamenania za akciu 29. januára 1917 a predovšetkým náčrt z prepádovej akcie Adamicu a Turanca, ako aj náčrty z postavenia záložných jednotiek 30. decembra 1916.

vého denníka, alebo je ich obsah v podstatnej časti (*Waffentat*) odpísaný a vlepý k textom označených dátumom. Vierohodnosť odpisov je overiteľná v pôvodnom archívnom fonde *Neue Belohnungsakten* v sekcii *Mannschaftsbelohnungsanträge* alebo *Offiziersbelohnungsanträge* podľa čísla. Listy s operačnými správami alebo s opisom prepadových akcií by sa tiež dali identifikovať v dokumentoch vyšších útvarov na úrovni divízie alebo zboru.

Dôvod, prečo sme sa rozhodli chronologicky usporiadať informácie o bojovej činnosti pluku pri Kostanjevici, sú články s nepravdivými a vymyslenými údajmi. Ich zdrojom sú novinové príspevky¹³ a výsledkom texty, že počas desiatej bitky na Soči (12. 5. – 8. 6. 1917) sa podarilo brániacim sa práporom 71. pešieho pluku odraziť pri Kostanjevici nápor vojsk *patriacich* 3. armáde, alebo o tom, že v novembri 1916 sa pluk dostal na taliansky front do priestoru juhovýchodne od Gorice. Realita je však taká, že počas desiatej sočskej bitky pluk pri Kostanjevici nebol, nachádzal sa pri Vrtojbe, a v novembri 1916 nebol pri Gorici, ale na Karste pri Kostanjevici v dnešnom Slovinsku.

Na sočskom fronte¹⁴ pri Kostanjevici na Krasu prebiehala bojová činnosť pluku na kamenistej a veľmi členitej náhornej planine (doske) v nadmorskej výške približne 300 metrov. Pluk tam bol aktívny od 4. novembra 1916 do 13. februára 1917. Nasledoval odpočinok a doplnenie (*Retablierung*) v priestore Šmarje pri Sežani – Šepulje. V druhej lokalite pri rieke Vrtojba oproti Vrtojbe obsadenej Talianmi pluk bojoval od 16. marca 1917 do 28. októbra 1917¹⁵. Len ojedinele tam presahuje nadmorská výška 100 metrov. Z fotografií vyplýva, že zo zákopov mali vojaci pekný výhľad na hrad v dnešnom talianskom meste Gorizia. Hrad sa nachádza na kopci medzi riekou Soča (*Isonzo*) a Vrtojba a od zákopov bol vzdialený približne 5 km.

Náš príspevok sa primárne zameriava na boje pri Kostanjevici, potrebné je však pripomenúť aj celkovú situáciu v októbri 1916¹⁶. Jesenná ruská ofenzíva (30. august – 28. október 1916)

¹³ Novinové články Š. Androviča prevzal P. Švanda (Stručná história vzniku cisárského a kráľovského pešieho pluku č. 71 a jeho účasť na bojiskách prvej svetovej vojny). Na tento text odkazuje ZAŤKOVÁ, *Z denníka*, s. 95, pozn. 7. Príspevok napísaný už zosnulým generálom Honzekom v publikácii *Velká Kubra-Velká vojna* (Vydané vlastným nákladom, Martin Macko, 2021) tiež vychádza z údajov P. Švandu a Š. Androviča. Texty nespĺňajú kritéria odbornej publikácie, a preto ich ani neuvažujeme v zozname literatúry. Zmätočne písal o bojoch na sočskom fronte aj M. Hronský.

¹⁴ Sočský front (Isonzofront) vznikol v povodí rieky Soča (nem. Isonzo) po tom, ako Taliansko vyhlásilo vojnu Rakúsko-Uhorsku (23. máj 1915). Základná práca kolektívu autorov viacväzkového diela *Österreich-Ungarns letzter Krieg* v prípade vzniku sočského frontu začína v prvej časti 2. zväzku prvou sočskou bitkou (23. jún – 7. júl 1915). GLAISE-HORSTENAU, Edmund (Ed.). *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914 - 1918. Band 2. Das Kriegsjahr 1915. Erster Teil*. Wien : Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1931, s. 733.

¹⁵ ÖStA – KA Wien, f. AdTK, šk. č. 591.

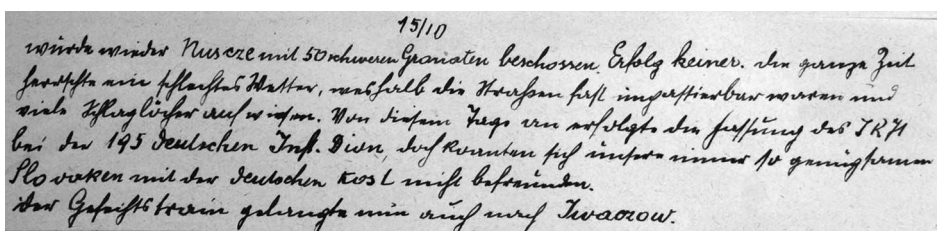
¹⁶ Situácia pluku do októbra 1916: po prvých úspechoch pri Polichne a Krasniku nasledoval v septembri taktický ústup na západný breh rieky San a neúspešná ofenzíva pri Ivangorode. Až do decembra bol pluk v defenzíve, front sa stabilizoval pri rieke Nida. Zo zákopov bol odvelený koncom februára a presunutý po železnici 7. marca 1915 zo Slotwie do Humenného za 24 hodín. V Karpatoch mal pluk značné straty, počet bojaschopných mužov klesol na 967. Napriek tomu ruský postup pri Veľkej Poľane sa podarilo zastaviť. Čerstvým pochodovým práporom pluk doplnili a bránili sa na vrchu Skura. Odtiaľ po ofenzíve Gorlice-Tarnow vyrazil do útoku. Po štyroch mesiacoch sa zastavil až v priestore Dítkovce-Mala Berezovica. Takmer celý prápor sa tam dostal 13. septembra 1915 do obkľúčenia a zajatia. Štáb pluku bol atakovaný kozáckym prepadom, s puškou v ruke sa bránil aj veliteľ pluku Hostasch. Situáciu stabilizoval príchod ďalšieho pochodového práporu. V tomto priestore (južne od Gontowej) boli vybudované rozsiahle zákopy s bytmi a krytmi, kde vojaci prezimovali. Až počas letnej Brusilovovej ofenzívy obdržal pluk rozkaz stiahnuť sa na západný breh rieky Seret južne od Založce (ukr. Залізці). V noci z 28. na 29. júla 1916 zaujal nové postavenie. Takticky ustupoval na západ až k Manaiovu (ukr. Манаїв) a Nuszcze (ukr. Нище), kde bol od 19. augusta 1916 podriadený 195. nemeckej divízii. ÖStA – KA Wien, f. AdTK, šk. č. 591. VAVRUŠ, *Rudolf Turček*, s. 142 – 144. ZAŤKOVÁ, Jana. Niekoľko poznámok k nasadeniu rakúsko-uhorského 71. pešieho pluku na východnom fronte. In: *Slovensko a prvá svetová vojna II*. Humenné : Klub vojenskej histórie Beskydy, 2019, s. 164 – 169.

doznievala, ale masívne útoky talianskej armády na južnom fronte narastali. Označujú sa ako ôsma (9. – 12. október 1916) a deviata (31. október – 4. november 1916) sošská bitka. Rezervy sa vyčerpali a na sošský front museli nevyhnutne presunúť nové bojaskopné jednotky¹⁷.

Hlavné velenie armády (AOK, *Armeeoberkommando*) sa so žiadosťou obrátilo na nemecké najvyššie armádne velenie (DOHL, *Deutsche Oberste Heeresleitung*). Po dohode uvoľnili z ruského frontu 14. rak.-uh. divíziu pre sošský front. Prápor 71. pešieho pluku vyňali spod velenia 195. (ríšskonemeckej) divízie a podriadili ich 14. divízii. Na sošskom fronte počas bojov pri Kostanjevici patrila 14. pešia divízia k VII. armádnemu zboru a 5. rak.-uh. armáde. Generálmajor Hoffmann¹⁸, veliteľ 195. divízie, v rozkaze z 29. októbra 1916¹⁹ poďakoval 71. peš. pluku za statočnosť a pochválil vojakov za usilovnosť pri obranných bojoch na ruskom fronte. Podľa súhrnnej správy o činnosti pri 195. divízii²⁰ bol vzorom najmä tretí prápor (veliteľ kpt. Maxim). Spomína sa aj úspešný prepád 11. septembra 1916. Hliadka 71. pluku zajala 15 vojakov, ale nemecká hliadka nemala úspech. Pri vyčistení ruských zákopov 25. septembra 1916 príslušníci práporu I/71 zajali cárskeho dôstojníka a 41 vojakov.

Úsek 195. divízie navštívil aj nemecký cisár Wilhelm a následník trónu Karol Habsburský. Do mesta Zloczov²¹ prišiel cisár o siedmej večer 6. októbra 1916. Prápor II/71 vyslal na stretnutie deputáciu: jedného dôstojníka, jedného poddôstojníka a piatich vojakov. Ich mená vojnový denník neuvádza, vieme však, že vyslaným dôstojníkom bol poručík Jozef Turanec²².

Nemecké velenie hodnotilo bojové výkony 71. pešieho pluku veľmi pozitívne, aj keď spolupráca „bratov v zbrani“ nebola vždy dokonalá. Zásobovanie organizovala 195. divízia a inak nenároční Slováci sa nedokázali spriatelieť s nemeckým jedlom (Obr.1).

Obr. 1: Záznam k 15. októbru 1916 počas pôsobenia pri 195. divízii, 4. – 5. riadok
 ...doch konnten sich unsere immer so genügsame Slovaken mit der deutschen Kost nicht befreundend.

¹⁷ ÖStA – KA Wien, f. Feldakten Armeeoberkommando, šk. č. 89. Op.Nr.32.950. Operatívna správa po 9. sošskej bitke uvádza straty 5. armády 32600 mužov. Prisunom nových jednotiek (26300) a pochodovými formáciami útvarov 5. armády (23 000) boli straty do 16. novembra 1916 nahradené.

¹⁸ Heinrich von Hofmann (1863 – 1921), najv. hodnosť v nemeckej armáde Generalleutnant od 25. februára 1918, 195. divízií velil od 31. augusta 1916. Dostupné na: <https://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_von_Hofmann>.

¹⁹ ÖStA – KA Wien, f. AdTK, šk.č. 591. Divisionsbefehl. Beim Scheiden aus dem Verband der 195. Inf. Div. spreche ich dem k.u.k.I.R.71 meinen Dank für die bei der Abwehr der russischen Angriffe der letzten Monate bewiesenen Tapferkeit aus und erkenne mit Freuden den Fleiß an, mit welchem das Regiment seine Stellung ausgebaut hat. Mögen die dem Regimente bevorstehenden Kämpfe ihm weitere Erfolge bringen. v. Hoffmann m/p.

²⁰ ÖStA – KA Wien, f. AdTK, šk. č. 591. Autorom správy je Desiderius Nagy von Sarfalva. Napísaná bola 16. decembra 1916 na veliteľstve 27. brigády, teda na sošskom fronte. Text je založený v obale 3, je to strojopis v tlačenej fraktúre, ktorá sa výrazne odlišuje od strojopisu zlepených výstrižkov tzv. vojnového denníka.

²¹ Dnešný názov mesta po ukrajinsky Золочів, po rusky Золочев. Poľský tvar Zloczów bol prevzatý z jiddisch, v rovnakom tvare bol používaný aj v nemeckých textoch. GPS približne 49°48'34.7"N 24°53'46.3"E.

²² TURANEC, *Pramene obrany*, s. 58, „...ja som bol v úvitacej deputácii za peší pluk 71...“

Na sočskom fronte bola však strava ešte horšia. V porovnaní s poľskými a ukrajinskými hospodárstvami poskytoval chudobný a vyľudnený Karst málo jedla. Hygienické podmienky boli katastrofálne²³. Vojaci a zvieratá sa tiesnili v skalnatých priestoroch, mŕtvych zakrývali len hŕbou kamenia a zápach sa šírila po vápencovej planine. Podplukovník Nagy o novom bojovom priestore napísal (krátené):

„Nepretržitá delostrelecká palebná presila Talianov, ktorá v decembri 1916 narástla do veľkej intenzity, nás nútila k absolútne mimoriadnej opatrnosti. Bez krytia sa nedalo pohybovať ani 2000 – 3000 krokov za prvou líniou. Približne 8 – 10 km do hĺbky sa nedalo na pochodových (nástupných) trasách pohybovať v usporiadaných oddieloch. V priestore s ubikáciami sa pozorovateľ lietadiel musel venovať leteckej obrane so zvýšenou svedomitosťou.

Bola to tvrdá škola pre pluk, ktorú sme hneď na začiatku na tomto fronte zakúsili, a tak ako zvyčajne sa pluk ešte viac zocelil. Desaťdňové striedanie v rámci divízneho úseku, keď desať dní bol v prvej a desať dní v druhej línii a potom ako divízna rezerva, keď sa pluk zotavoval, nám poskytovalo tú prepotrebnú zmenu, teda oddych a aj možnosť pokračovať vo výchove a vzdelávaní.

...aj vďaka známej podpore nášho delostrelectva a mínometov bola dôvera vo vlastné sily naplnená odvahou a vytrvalosťou a sformovala sa do neustále narastajúceho bojového ducha a nadšenia, ktoré v konečnom dôsledku podchytilo všetky časti pluku až do posledného dôstojníckeho sluhu a sanitára tak ako nikdy predtým. Dôstojnícki sluhovia a vojaci sanitnej služby sa dobrovoľne hlásili na (prepadové) akcie...²⁴

Kapitán Šarič²⁵ oslavuje v textoch vložených do vojnového denníka aj patriotické hrdinstvo a vernosť našich vojakov²⁶. Nový bojový terén po trojmesačných skúsenostiach

²³ ÖStA – KA Wien, f. AdTK, šk. č. 591, „...Verpflegung war durch Entfall der in Galizien bestandenenden Wirtschaften nicht so reichlich. Montur und Schuwerk war bereits öfter sehr mangelhaft....Das Futter wurde immer in kleineren Portionen verabfolgt“ (časť z nedatovanej a nekompletnej správy podplukovníka von Nagy založená v škatuli). Zlá hygiena spôsobila, že po mesiaci musela ísť prvá rota do karantény (vojnový denník 5. decembra). Rota bránila 5. – 6. novembra 1916 kostol s cintorínom na návrší. Bol to hlavný oporný bod obrany a silno trpel pod paľbou ťažkého delostrelectva (Obr. 8).

²⁴ *Das ständige übermächtige italienische Artillerie Feuer, dass im Dezember 1916 zu grosser Intensität answoll, zwang zu ganz besonderer Vorsicht. 2000 bis 3000 Schritte hinter der 1. Linie konnten sich einzelne Leute nicht ungedeckt bewegen, geschlossenen Abteilungen durften sich bis circa 8-10 km, dahinter nicht auf den Marschlinien bewegen. Im Kantonierungsraum musste der Beobachter der Flieger, dem Schutze gegen sie und der Abwehr derselben erhöhte Sorgfalt zugewendet werden. Es war eine harte Schule für das Regiment, die es gleich von Beginn an an dieser Front mitzumachen hatte, und wurde es dadurch von Haus aus abgehärtet, wofür aber die 10tägige Ablösung im Dions-Abschnitte (je 10 Tage in der 1., dann in der 2. Linie und als Dions-Reserve, gleichzeitig Retablierung) die nötige Abwechslung, Erholung und die Möglichkeit der Fortsetzung der Erziehung und Ausbildung schuf. ...und zur bekannten Unterstützung durch die eigenen Artillerie und M.W., erfüllten mit Mut und Ausdauer und erzeugten einen sich stets steigenden kriegerischen Geist und eine Begeisterung, die schliesslich alle Teile des Rgts bis zum letzten Offiziersdiener und Sanitätssoldaten ergriff und das Regiment schliesslich auf eine moralische Höhe brachte wie es kaum je früher gestanden ist. Offiziersdiener und Sanitäts Soldaten haben sich freiwillig zu den Unternehmungen gemeldet.*

²⁵ Peter Šarič, poručík z povolania od 1. novembra 1899. Začínal v peš. pluku 93 (doplňovací obvod Šumperk), nadporučík od 1. novembra 1905. V tejto hodnosti prešiel do peš. pl. 71 v roku 1908. Kapitán od 1. novembra 1913 (Schematismus 1914). Zomrel na následky zranenia 11. júla 1918. Vojenská kancelária cisára Karola Habsburského v deň jeho smrti na základe súrnej telegrafickej požiadavky poľného maršala Borojeviča potvrdila o 19. hod. 50 minúte kapitánovi Šaričovi udelenie rádu Leopolda s vojnovou dekoráciou a s mečmi. ÖStA – KA Wien, f. AdTK, šk. č. 591.

²⁶ Výber z nemeckého textu datovaného 7. februára 1917 o charakteristike vojaka 71. peš. pluku: *...Ewigkeitswerte hat er hier aufgerichtet, Ewigkeitswerte an Vaterlandsliebe, Heldenmut und Treue, die alle Jahrhunderte übergänzen werden. Seit drei Monaten liegt nun der Italiener am Isonzo untätig und träumt von Sieg und Ruhm und von Triest. Aber unsere Verteidigung ist rastlos tätig und die verhaltene Kraft und Unternehmungslust entladet sich vorläufig in kleinen Vorstößen zur Erkundigung und Beunruhigung... ÖStA – KA Wien, f. AdTK, šk. č. 591.*

charakterizoval v správe zo dňa 7. februára 1917 takto (krátené):

„.....Karst je dielom diabla. Každý, kto touto kamennou púšťou musel prechádzať, dá tomu za pravdu. Charakteristické pre tento svet vápencov sú geologicky nedotvorené údolia a z toho vyplývajúce toky strácajúce sa v podzemí, vodnaté preliačiny, akým je cerknišské jazero a aj doliny. Takzvané doliny dodávajú vápencovému povrchu tvar, ktorý by sa dal najlepšie porovnať s mesačnou krajinou. absolútny nedostatok nadzemnej vody a vegetačná chudoba vápencového povrchu.

...Naplavením a zvetrávaním sa v dolinách na povrchu vytvorila len slabá vrstva zeme. Je to jediná obrábatel'ná pôda na tunajšej vápencovej doske. Usilovné ľudské ruky po stáročia odstraňovali kamene a budovali z nich zábrany na označenie svojho vlastníctva.

...Vápencová náhorná planina je klimaticky hraničnou oblasťou, je to zem klasických klimatických extrémov. Dnes nás zväbi a spúta miernym južanským slnečným pocitom, ale už zajtra Bora zachváti krajinu. Po pustom povrchu syčí, hučí, kričí, naráža, zúri a zametá s obludným násilím. Ak vpadne až k moru, nejednu loď pošle na dno...²⁷

V podobnom duchu ako kapitán Šarič spomínal aj po tridsiatich rokoch Jozef Turanec²⁸. Použil pri opise rovnakú terminológiu (doliny, bora) ako Šarič. Pre porovnanie uvádzame aj niektoré časti z Turancovho textu:

„Pluk som už našiel zasadený do prvej línie na Karste pri mestečku Kostanjevica, asi dvadsať kilometrov severne²⁹ od Monfalcone... . Bože, zas treba študovať nové spôsoby boja, lebo veď Karst je samá skala a treba vynaložiť ohromné úsilie vytvoriť tu zákopy... A potom tá zmena klímy, tie nepríjemné ‚bory‘ skosili nám pár dobrých koníčekov guľometnej roty... Pre úkryty sme používali ‚doliny‘... Po ich boku sme stavali z dosák a vlnitého plechu naše kryty, a to vždy tak, aby ich jedna stena sa opierala o svah doliny smerujúcej k nepriateľovi, čím bol priamy zásah delostrelectvom veľmi sťažený, lebo rana dopadla alebo na úkryt, alebo doprostred ‚doliny‘...

Po Karste sa tiahli krížom-krážom kamenné ploty, asi meter široké a meter vysoké. Tie ploty nám slúžili ako zákopy... Na Krase neboli súvislé zákopy. Dolinky, v ktorých sme sa zdržiavali a v ktorých sme sa i bránili, poskytovali dobré a výborne maskované oporné body.“

Z listov tzv. vojnového denníka označených dátumom vyplýva, že pluk sa presunul z ruskeho na sočský front za dva a pol dňa. Namiesto plánovaného odpočinku bezodkladne po vystúpení z vlaku vzhľadom na kritickú situáciu prevelili vojakov hneď do prvej línie³⁰. Už 4. novembra 1916 mali prvých zranených.

Vojaci práporu I/71 zabezpečili prvú líniu 5. novembra 1916. V náčrte (Obr. 3) sú zakreslené roty z prvého práporu (1, 2, 3) a postavenia siedmich guľometov. Na kridlách mierne

²⁷ ...Der Karst ist Teufels Werk. Und wer je diese Steinwüste durchziehen musste, der wird ihm Recht geben. Das typische in unserer Karstwelt, ist die Unvollständigkeit der Talbildung u. als natürliche Folgeerscheinung die Schlundflüsse u. Wasserbecken. (Zirknitzer See) und Dolinen. Die sogenannten Dolinen geben der Karstoberfläche das Gepräge, welche am besten mit einer Mondlandschaft zu vergleichen wäre.....die völlige oberirdische Wasserlosigkeit u. Vegetationsarmut der Karstoberfläche....Durch Anschwemmung u. Verwitterung hat sich allmählich eine leicht Erdkruste auf der Doline gebildet, der erste u. einzige Kulturboden auf der Karstplatte. Fleissige Menschenhände haben in Jahrhunderten das Geröll entfernt u. zu Meter hohen Steinriegeln als Grenzmarken ihres Besitzes aufgetürmt....Die Karstochfläche ist ein klimatisches Grenzland, der klassische Boden der Klimaextreme. Heute noch umschmeichelt u. umworben von des milden Südens sonniger Fülle, fällt morgen schon die Bora ins Land u. braust, heult, stösst u. tobt und fegt über die kahle Oberfläche mit unerhörter Gewalt. Fällt auch das Meer noch an, u. bohrt manches Schiff in den Grund des Meeres.

²⁸ TURANEC, Pramene, s. 60, 63.

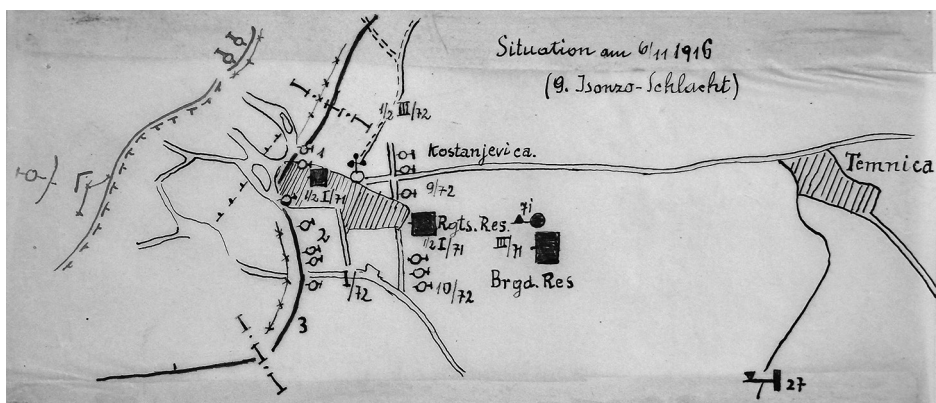
²⁹ Kostanjevica na Krasu sa nachádza severovýchodne od Monfalcone.

³⁰ Kritická situácia na sočskom fronte nastala 2. novembra 1916 počas presunu 71. peš. pluku vlakom. ... Er war und blieb einer der krisenhaftesten von sämtlichen zahlreichen an der Isonzofront durchkämpften Tagen. GLAISE-HORSTENAU, Österreich-Ungarns, s. 675.

Obr. 2: „Dolina“ s krytmi pre záložné jednotky 2. línie v priestore Vojščica, zdroj: www.potmiruviadipace.org, tam aj ďalšie foto s barakmi pri Vojščici. Panoramatický snímok priestoru Kostanjevica-Temnica-Vojščica z 21. januára 1917, ktorý bol vyhotovený oddielom balónov 8 (Ballonabteilung 8), uchováva Kriegsarchiv Wien (Karten- und Plansammlung, H V 1. Weltkrieg (1914-1918), italienischer Kriegsschauplatz, č. 2282).

vzadu bol z južnej strany prápor I/72 a zo severnej strany polovica práporu III/72. V centrálnej časti ďalšej úrovne prvej línie obrany bola v strede druhá polovica práporu I/71, tri guľomety severne (z toho dva severne od cesty Novelo-Kostanjevica) a tri guľomety južne. Chránili cesty v smere Temnica a Vojščica³¹. Situované boli vyššie a pred bočnou paľbou ich krylo návršie zničeného kostola. Kridla zo severu boli zabezpečené 9. rotou 72. p. pl. a z juhu 10. rotou 72. p. pl. Východne na miernej vyvýšenine bolo veliteľstvo pluku a brigádna rezerva, ktorú tvoril prápor III/71. Prápor II/71 ako divízna rezerva bol podstatne viac vzadu pri kóte 304 južne od cesty Kostanjevica-Vojščica. Toto postavenie v náčrte (Obr. 3) vyznačené nie je.

Obr. 3: Náčrt bojového postavenia práporov pluku pri Kostanjevici 6. novembra 1916.

³¹ Novelo (ca. 350 m n. m.) nie je vyznačené na náčrte (Obr. 3). Nachádza sa medzi Kostanjevicou a Temnicou. Novelo je vyššie ako Vojščica (ca. 302 m n. m.), ku ktorej od kóty 304 juhovýchodne od Kostanjevice terén pozvoľne klesal.

Na talianskej strane sú v náčrte zakreslené tri guľomety. Menejpočetné rak.-uh. jednotky nadobudli pri Kostanjevici vďaka vyššiemu počtu guľometov výraznú palebnú prevahu. Stravníkov práporu I/71 bolo 500 mužov a kilometrový úsek hlavného zákopu (steny) prvej línie bránilo asi 250 mužov pechoty a 50 mužov od obsluhy siedmich guľometov. Obrana viedla čiastočne pozdĺž komunikácie zo severu na juh. Pri kostole tvorila oblúk vo vzdialenosti cca 100 metrov. Pred prvou líniou boli hliadky a postupne sa budovali drôtené prekážky. Taliani mali zákopy 300 metrov západne.

Včasný prisun bojových práporov 71. a 72. pešieho pluku znamenal v danom priestore definitívny koniec talianskej ofenzívy. Žiadny veľký prielom sa nekonal. Aj keď Taliani (45. divízia) sa severne od Kostanjevice prebili cez hrebene k vrchu Fajtji Hrib³², rak.-uh. jednotky ubránili Veliki vrh³³.

Po úspešnom zabezpečení prvej línie boli prápory 71. pluku 7. novembra 1916 vystriedané. Odchádzajú do priestoru Tomačevica-Mali Dol na oddych a doplnenie (*Retablierung*). Do prvej línie sa vracajú 19. novembra 1916 a pokračujú vo výstavbe obranného postavenia. Pribeh frontu a rozpoloženie jednotlivých oddielov zachytáva ďalší náčrt, ktorý je založený medzi listami vojnového denníka. V porovnaní s nasadením 4/5. – 6. novembra 1916 bol frontový úsek pluku severným smerom predĺžený. Úseky 24 až 29 boli v náčrte vyznačené modrou farbou. Poľné hliadky 1-12 sa nachádzali pred hlavným zákopom (stenou). Hlavný zákop bránila na severe rota 1K, 2K, 4K ako súčasť práporu I/71 (úsek 24, 25). Rota 3K bola v zálohe. V ruinách obce boli na hlavnom zákope len dve rotý (9K a 10K) a každá disponovala vo vymedzenom priestore ďalšou záložnou rotou (11K a 12K). Za kostolom je vyznačené aj stanovište veliteľstva práporu III/71. Južne od Kostanjevice bol úsek práporu II/71 s rotou 7K a 6K. Z náčrtu sa zdá, že postavenie v priestore 6K ešte nebolo dobudované. Zálohu tvorila rota 8K a dve skupiny rozdelenej rotý 5K. Do prvej línie nasadil pluk podľa náčrtu dovedna 11 guľometov. Nepriateľské hliadky a zákopová línia sú zakreslené červenou farbou.

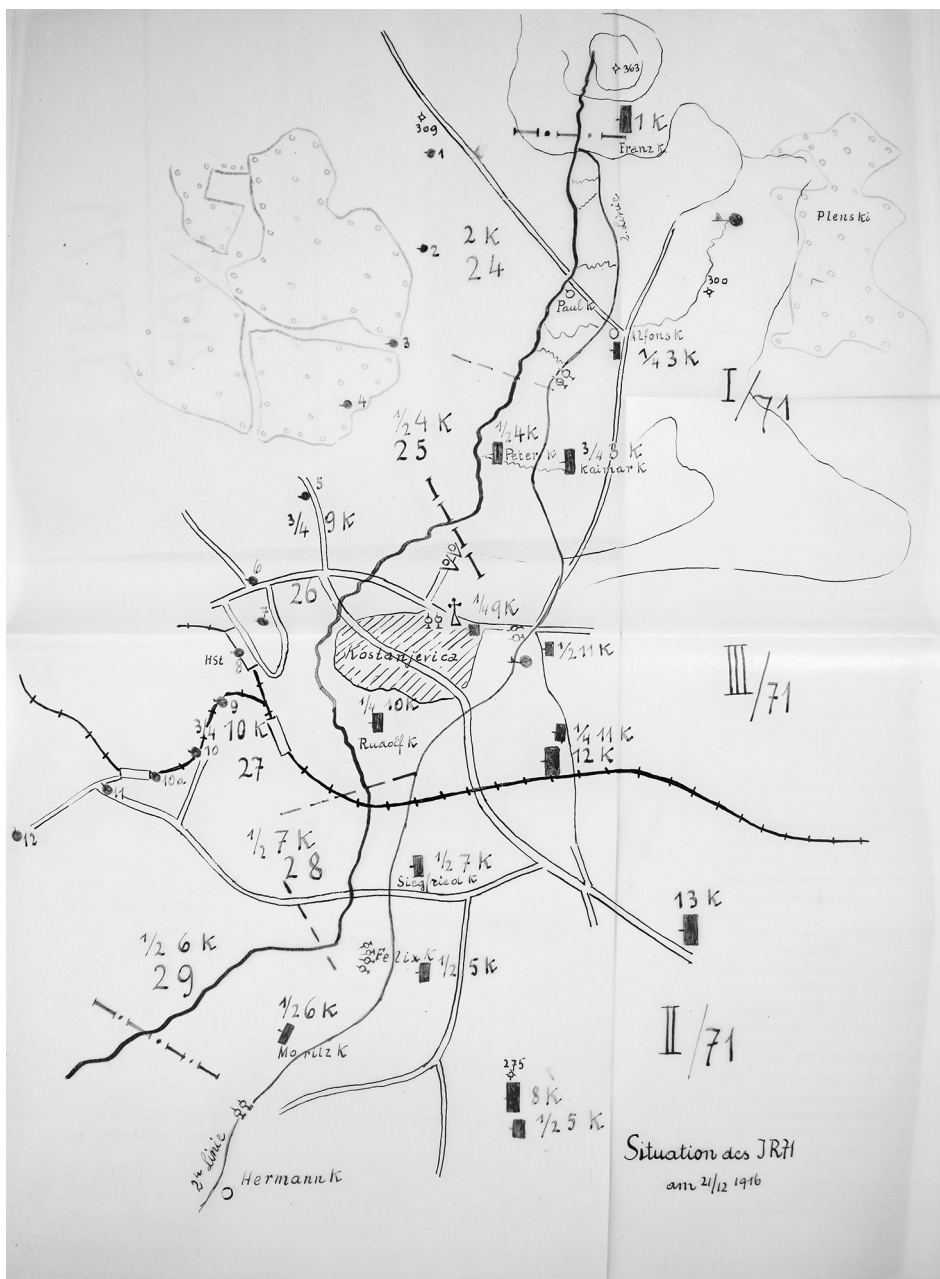
Keď sa blížil koniec nasadenia v prvej línii, zorganizoval veliteľ 7. roty poručík Karikas 28. novembra 1916 malú prepadovú akciu a zajaľ šesť Talianov. 29. novembra 1916 boli prápory 71. p. pl. v prvej línii vystriedané a odchádzajú ako brigádna rezerva do priestoru takzvanej druhej obrannej línie. Zostali tam až do 9. decembra 1916 a potom sa znovu presunuli na oddych a doplnenie (*Retablierung*) do okolia Tomačevice. Každý prápor mal vycvičiť prepadové komando (*Jagdkmdo*) o sile asi 20 mužov.

Odchod z Tomačevice do prvej línie sa realizoval opätovne v noci z 19. na 20. decembra 1916. Úseky práporov a rôt, ako aj poloha jednotlivých hliadok a postavenia guľometov sú zakreslené v náčrte z 21. decembra 1916 (Obr. 4).

Talianskej dôstojníckej hliadke sa prepad poľnej stráže 2a nevydaril, zajatí boli štyria Taliani. Nepriateľská delostrelecká paľba bola veľmi intenzívna, 23. decembra 1916 sa zosypala Jozefova jaskyňa v obci. Boli tam umiestnené dve čaty 71. peš. pluku. Po Vianociach pluk vystriedali a stiahol sa do druhej línie.

³² Talianska armáda použila proti jednotkám VII. zboru (28. divízia a 44 strel. div.) aj bojové plyny. GLAISE-HORSTENAU, *Österreich-Ungarns*, s. 673, pozn. 1 a 2. Fajtji Hrib, kóta 433 patrí do katastrálneho územia Kostanjevica.

³³ Po nemecky Großer Fajtji hrib, kóta 463. Do útoku cez náhornú plošinu (Karst) vkladali Taliani najväčšiu nádej. Dokazuje to aj výsluch zajatého tal. poručíka: „...Selbstverständlich glauben wir an einen Erfolg, was da an Geschützen, Mannschaft und Munition angehäuft ist, welch ungeheurer Autopark zur Verfügung steht. Verluste sind gleichgültig, alle unsere andere Fronten sind nebensächlich, Minenwerfer, MG., Geschütze, Munition werden von allen Seiten nur hierher gebracht, nur hier, nur hier müssen und werden wir früher oder später durchbrechen...“. ÖStA – KA Wien, f. Feldakten Armeeoberkommando, šk. č. 89. Op.Nr.32.950. Podstatné informácie z výsluchu boli sumarizované do nemeckého textu, ktorý je založený v prílohe spisu.

Obr. 4: Bojové postavenie práporov 71. peš. pluku so strážami 1 – 12 a rotami 21. decembra 1916 v prvej línii.

Lokalizácia pobytu práporov v postaveniach tzv. druhej (záložnej) obrannej línie je zachytená na troch náčrtoch z 30. decembra 1916. Uložené sú v obale 6. Prvý náčrt je prehľadový (dislokácia práporov) a v náčrte je zakreslené aj sídlo veliteľstva pluku v muničnej jaskyni (*Munitionshöhle*). Na druhom náčrte v hornej časti je vyznačená podrobnejšia dislokácia roty 9, 10, 11, 12 a umiestnenie guľometného oddielu práporu III/71 (veliteľ Alois Hrabos-

vec) severne od cesty Kostanjevica-Vojščica. Dôstojnícka hliadka mala svoje stanovište pri kóte 315 neďaleko cesty Kostanjevica-Novelo. Veliteľstvo práporu bolo severne od násypu poľnej železnice v úseku východne od Kostanjevice. Ďalšia poľná hliadka sa nachádzala aj na prístupovom chodníku južne od násypu.

Do spodnej časti náčrtu bol zakreslený priestor južne od cesty Kostanjevica-Vojščica so záložnými postaveniami roty 5, 6, 7, 8 z práporu II/71. Na prístupových cestách a chodníkoch sa okrem dôstojníckej hliadky nachádzali až štyri samostatné poľné hliadky. Veliteľstvo práporu bolo prirote 5/71 a guľometný oddiel (*M.G.K2* – veliteľ Jozef Turanec) mal sídlo neďaleko poľného obväziska (*H.Pl.* – Hilfsplatz) v najzápadnejšej časti zastavaného priestoru obce Vojščica³⁴.

Tretí náčrt vyznačuje dislokáciu roty 1, 2, 3, 4 z práporu I/71 severne od obce Novelo. Zatiaľ čo prvá rota bola rozdelená na dve časti južne a východne od kóty 432³⁵, ostatné roty spolu s guľometným oddielom boli rozložené okolo veliteľstva práporu. Poľné hliadky prvého práporu na náčrte zakreslené neboli.

Podplukovník Nagy a veliteľ 8. roty poručík Anton Adamica³⁶ v koordinácii s guľometným oddielom II. práporu (Turanec) pripravili prvý väčší prepad talianskych zákopov. Realizovali ho 28. decembra 1916. Adamica a Turanec³⁷ boli za túto akciu vyznamenaní. Akciu a rovnako aj presun do záložného postavenia pripravovali niekoľko dní, pričom plán dislokácie práporov v zálohe je spomenutý vo vojnovom denníku k dátumu 25. decembra 1916. O priebehu prepadovej akcie máme informácie zo správy poľného podmaršala Schariczera³⁸.

³⁴ Približné koordináty obväziska a záložného postavenia guľometného oddielu: GPS 45°49'39.7"N 13°39'43.2"E.

³⁵ V náčrte vyznačenú kótu 432 stotožňujeme s kopcom nazývaným Griža (431 m n. m.). Veliteľstvo práporu I/71, guľometná rota M.G.K1 a roty 2/71, 3/71, 4/71 sa nachádzali v záložnom postavení v priestore okolo jaskýň označených na turistických mapách názvom Lojzova jama a Klobasja jama.

³⁶ Anton Adamica (1891 Rajec – 1970 Trenčín), poručík od 1. mája 1916, nadporučík od 1. februára 1918 (Rangliste 1918). Veliteľ a inštruktor útočných oddielov v rak.-uh. armáde. Podľa KL mal špeciálny výcvik útočníka absolvovať od 1. februára 1917 aj v nemeckej armáde gen. Gallwitz pri Verdune. Po návrate bol zadelený k práporu útočníkov (*Sturm Bataillon*) v úseku 16. Korpskomanda. V máji 1917 zorganizoval minimálne tri (17., 18., 23. mája) veľmi úspešné prepadové akcie, za ktoré obdržal rád železnej koruny III. triedy s vojnovou dekoráciou a mečmi (PVBl. Nr.150/1917, 13.8.1917, s. 5484). Zranený bol počas postupu k rieke Piava v novembri 1917, amputovali mu pravú ruku, vojnový invalid, notár v Rosine a Marikovej, starosta Prievidze (1934 – 1939). Do armády sa znovu prihlásil po vypuknutí druhej sv. vojny. Veliteľ výcvikového tábora v Kamenici nad Cirochou, od 22. októbra 1944 veliteľ pešieho pluku 2 v Trenčíne. Vojenský historický ústav-Vojenský historický archiv Praha (VHÚ-VHA Praha), Zbierka kvalifikačných listín. Organizačno-pedagogický talent preukázal už počas bojov v rámci 195. divízie pri Manajove. Z neskúsených nováčikov zadelených k jeho 8.rote vytvoril spoľahlivú, bojaschopnú „gardu“. (...*Besondere Verdienste erwarb er sich auch dadurch, dass er seine meistens noch nicht kriegserfahrenen Leuten durch selbst geführte Patrouillengänge, Handgranatenwerfen und gewehrgranaten Schiessen, so wie durch gelungene Störungen fndl. Arbeiten, zu einer verlässlichen, kriegstüchtigen Garde erzog...*), ÖStA – KA Wien, f. AdTK, šk.č. 591.

³⁷ Odpis návrhu č. 136751 na vyznamenanie Jozefa Turanca (*M.V.K.III.Kl. m.K.D.u.Schw.*) je založený (prilepený) k textu vojnového denníka: *In Anerkennung tapferen Verhaltens vor dem Feinde. Anlass: Als Kommandant von zwei Maschinengewehren an der am 28/12 1916 bei Kostanjevica durchgeführte Unternehmung teilnehmend, zeichnete er sich durch hervorragend tapferes, schnelles und initiatives Verhalten aus, indem er den Kommandanten der Unternehmung in der vorangegangenen Rekognosizierung des Terrains, als auch bei der Durchführung der Unternehmung selbst aufs kräftigste unterstützte. Seine Gewehre mit bravouröser Geschicklichkeit und seltener Kaltblütigkeit disponierend, verursachte er den Feind schwere Verluste und übte auf die Teilnehmer der Unternehmung, die dreimal gegen die fndl. Uebermacht vorbrechen mussten, die vorzüglichste moralische Wirkung aus. Er trug zum Erfolg der Unternehmung wesentlich bei.*

³⁸ Georg (Jiří) Scharicz, de Rény (1864 Sombor (Сомбор) – 1945 Bratislava). Za iniciatívny a úspešný zásah pri Polichne a Krasniku (23. augusta 1914) bol vyznamenaný rádom Márie Terézie. Začínal v peš. pl. 72 v r. 1884 ako poručík, penzionovaný od 1. januára 1919 ako generál pechoty (General der Infanterie). Sborník

Napísaná bola 31. decembra 1916 a rozposlali ju všetkým veliteľstvám plukov a k práporom. Pôvodný nemecký text a slovenský preklad správy Schariczer a je uvedený ako PRÍLOHA 1 na konci príspevku. Súčasťou správy boli minimálne dva náčrty. V obale 6 sa podarilo identifikovať len jeden náčrt. Publikujeme ho ako obrázok 5 v rámci tohto príspevku. Vyplýva z neho, že prepád talianskych postavení sa uskutočnil západne od Kostanjevice v otočnom priestore provizórnej poľnej vojenskej železnice určenej na logistickú podporu sočského frontu³⁹. Otočný priestor už neplnil svoju funkciu a po južnom oblúku kamenného násypu prebiehala frontová línia. Útočné jednotky vpadli z pozície poľnej stráže (F.W.) č. 10 cez násyp poľnej železnice a čistili zákop vpravo aj vľavo. Postup je zakreslený prerušovanou líniou. Paľba granátometov viedla z pozície stráže 1a, dopadový priestor je v hornej časti náčrtu (Obr. 5). Aj keď nie je celkom jasné, aký typ granátometov bol použitý, odhadovaná vzdialenosť od pozície 1a je asi 700m. Pozícia Turancovho guľometu bola pri poľnej strážii 10a. Poloha stráže 10, resp. 10a je pri porovnaní s náčrtom z 21. decembra 1916 (Obr. 4) mierne posunutá.

V postaveniach druhej línie sa pluk nachádzal až do 9. januára 1917, potom sa opätovne presťahoval na zotavenie do priestoru Tomačevica-Mali Dol. Zotrval tam až do 20. januára 1917, keď všetky prápory odišli do prvej línie.

Posledná a najúspešnejšia prepádová akcia sa uskutočnila 29. januára 1917. Útočnej jednotke velil poručík Dzurek a zajatých bolo 150 (143) Talianov. Správu o akcii napísal kapitán Šarič. Pôvodný nemecký text a slovenský preklad je uvedený na konci príspevku ako PRÍLOHA 2.

Do ubikácii jednotiek druhej línie v oblasti Novelo-Vojščica odišli prápory pluku 30. januára 1917. Na zotavenie (*Retablierung*) do Šmarje pri Sežani a Šepulje ich z náhornej planiny preveli 13. februára 1917. V tento deň bolo definitívne ukončené nasadenie pluku pri Kostanjevici.

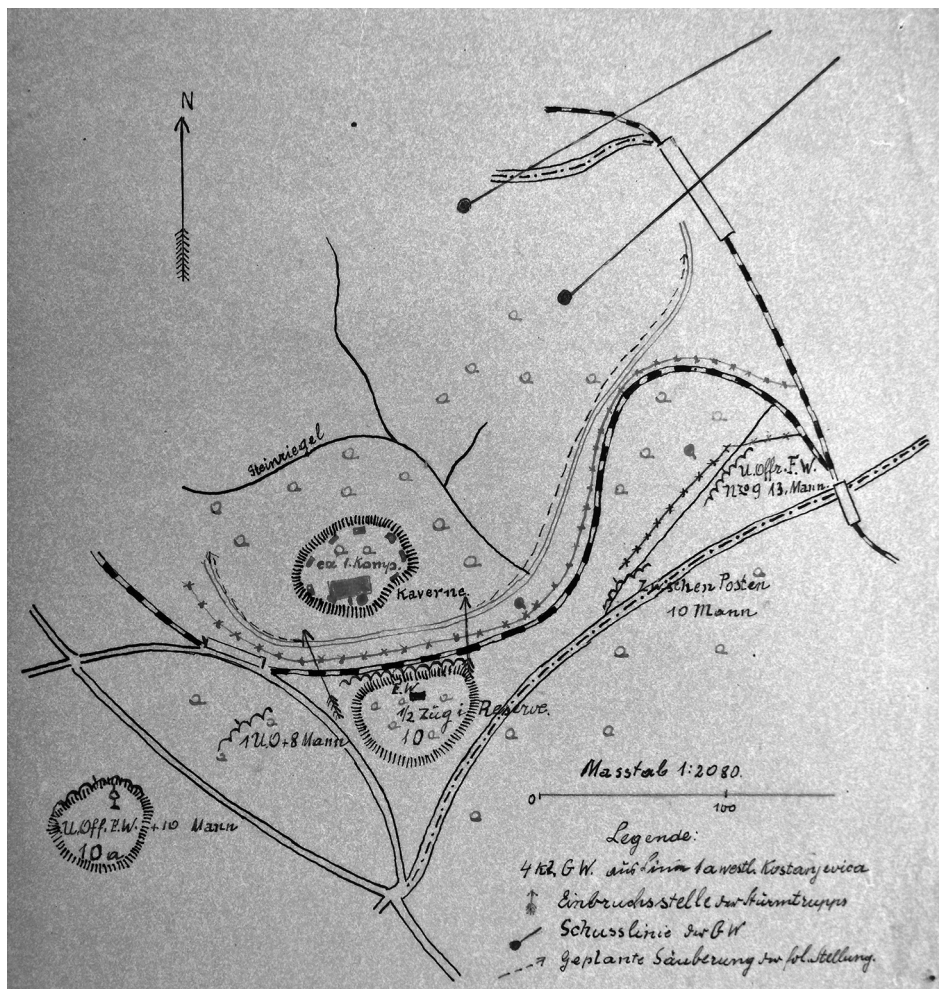
V obale 6 sú založené aj odpisy návrhov na vyznamenanie dôstojníkov a mužstva za akciu z 29. januára 1917. Spolu je to asi 10 strán rôznym spôsobom prelepených listov a výstrižkov. Vynikajú medzi nimi protokoly 1057929-1057930 pre čatára Jána Krajčiho (Johann Krajcsi) a Jána Kosika (Johann Kosik). Obidvom potvrdil Borojevič 13. februára 1917 návrh na udelenie zlatej medaily za statočnosť a v odpise je čiernym perom doplnené, že to bola ôsma a deviata zlatá medaila príslušníka pluku. Ján Krajči sa vyznamenania nedožil. Asi 1,5 cm široký pásik papiera nás informuje, že dňa 6. februára 1917 ťažkému zraneniu podľahol.

Pozoruhodné sú aj okolnosti vyznamenania veliteľa útočnej čaty poručíka Emila Dzureka. Návrh na udelenie vojenského záslužného križa 3. triedy formuloval podplukovník von Nagy⁴⁰. Dokumenty si 8. februára 1917 prečítal aj veliteľ 14. peš. divízie poľný podmaršal

důstojníků ve výslužbě a vojenských pensistů branné moci (1929) uvádza najvyššiu hodnotu armádný generál. Predikát „de Rény“ obdržal od cisára Františka Jozefa 29. marca 1911. Dostupné na: <https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Schariczer_von_R%C3%A9ny>.

³⁹ Železnici stavala 35. železničná rota a ruskí zajatci. V prevádzke bola od začiatku októbra 1915. Podľa kilometrovníka mal otočný priestor západne od Kostanjevice obvod viac ako 1,8 km. SCHAUMANN, Walther. Die Bahnen zwischen Ortler und Isonzo 1914-1918. Wien : Bohman Verlag, 1991, s. 160 – 163. O zajatcoch pri stavbe: NADBATH, Barbara – MLEKUŽ, Dimitrij – BOŠTJANIČ Janko. *Vojni ujetniki carske Rusije v prvnj svetovni vojni na slovenskem ozemlju*. Ljubljana : Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2018, s. 236.

⁴⁰ Odpis návrhu č. 139751: *In Anerkennung tapferen Verhaltens vor dem Feinde. Anlass: Führte gelegentlich der Unternehmung bei Kostanjevica am 29/1 1917 einen selbständigen Teil der Stosstrupps (1 Zug) mit hervorragender Tapferkeit, Schneid und Todesverachtung vor, griff ein fdl. Maschinengewehr an und erbeutete dasselbe nach harten Kampf, an dem er sich persönlich beteiligte. Hiedurch in die starke fdl. Stellung eine empfindliche Bresche schlagend, rollte er dieselbe mit seinem Zuge initiativ nach rechts und links auf, drang sodann in die hinter der Stellung befindlichen Doline, überfiel und überwältigte die darin befindlichen Reserven und brachte nach erbitterten, blutigen Nahkämpfe sechs ital. Offiziere und 143 Mann als Gefangene und 2 erbeutete Maschinengewehre sowie viele Waffen ein.* ÖStA – KA Wien, f. AdTK, šk. č. 591.

Obr. 5: Náčrt prepadovej akcie z 28. decembra 1916, veliteľ Anton Adamica.

von Szende a navrhol udeliť pre Dzureka rád železnej koruny 3. triedy s vojnovou dekoráciou a mečmi⁴¹. To potvrdil aj Schariczer a Borojevič. Rád udelili na základe najvyššieho rozhodnutia (*Allerhöchste Entschließung*) z 27. marca 1917, zaevidovaným pod číslom A.O.K. (*Armee Oberkommando*) 100/3085/17. Tento rád obdržal za akciu aj nadporučík Schubert. Medzi plukmi V. armádneho zboru mal 71. peší pluk najviac vyznamenaných nižších dôstojníkov a štatistika zostavená na základe Rangliste 1918 sa nachádza v tabuľke PRÍLOHA 3.

⁴¹ Poľný podmaršal von Szende do návrhu dopísal: „für hervorragendes tapferes und erfolgreiches Verhalten vor dem Feinde! Orden der E.K.III.Kl m.Schw.“ ÖStA – KA Wien, f. AdTK, šk.č. 591. Rád bol do roku 1884 udeľovaný v spojení s povýšením do dedičného stavu rytierskeho. Emil Dzurek bol poručíkom 71. peš. pluku v zálohe od 1. augusta 1916 (PVBl. 146/1918). Zaradený bol ako veliteľ útočnej čaty, ktorá patrila pod rotu 7/71 (veliteľ nadporučík Schubert). Po vojne bol evidovaný ako záložný poručík v pešom pluku čí. 7 „Tatranský“. (Schematismus československé branné moci, ročník druhý 1923, s. 45). Dostupné online na: <<https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:b7b1cbbc-33d4-4742-9d1d-6f06addf4c37?page=uuid:b5cc8f20-b5be-11df-846d-000d606f5dc6&fulltext=dzurek>>.

Informácie z vojnového denníka môžeme porovnať aj so spomienkami Jozefa Turanca. Podľa nášho názoru akcia o „vyhnaní“ Talianov ruskými zajatcami „s lopatami v rukách“ bola kreatívne dotvorená Turancom z viacerých časovo a priestorovo nesúvisiacich dejov. Z vojnového denníka vyplývajú nasledujúce poznatky:

1. Taliani sa vôbec do Kostanjevice nedostali počas nasadenia guľometov II. práporu 71. peš. pluku. Talianske hliadky sa vyskytovali maximálne pri barakoch otočného priestoru poľnej železnice západne od Kostanjevice. Na žiadnom zo zachovaných náčrtov nie je vyznačená talianska hliadka⁴² východne od otočného priestoru v zastavanom území obce. Vyhnanie Talianov z Kostanjevice a zatie do štyristo Talianov s materiálom príslušníkmi práporu II./71 je vzhľadom na poznatky z náčrtov absolútne nepravdepodobné.

2. Pluk dorazil na front pri Kostanjevici v posledný deň 9. sošskej bitky. Bola to vlastne rezerva spomenutá Turancom, ktorá „nebola naporúdzí“. Až na stanici v Bohumíne pri návrate z dovolenky Turanec zistil, že pluk prevelili na taliansky front. V prvej línii v posledný deň 9. sošskej bitky nebol. Sám v spomienkach uviedol, že pluk našiel už zasadený do prvej línie na Karste.

Prápor II/71⁴³ bol počas prvého nasadenia ako divízna záloha (veliteľ plukovník Zeidler) pri kóte 304 vzdialený asi 1,5 km juhovýchodne od Kostanjevice v zóne tzv. druhej línie. V mestečku bol pri prvom nasadení v prvej línii prápor I/71. 5. novembra 1916, keď čisto hypoteticky mohlo dôjsť k „vyhnaní“ Talianov z Kostanjevice príslušníkmi práporu I/71 (nie II/71), prechádzala frontová línia jednoznačne západne od Kostanjevice mimo mestečka.

3. Ruskí zajatci sa mali nachádzať „za mestečkom v jednej kaverne“. Táto jaskyňa je vzdialená 2,2 km severne od Kostanjevice⁴⁴. Smer talianskeho útoku prechádzal cez hrebene k Fajtji hrib a ruskí zajatci sa dostali pravdepodobne do kontaktu s týmto smerom. Je otázne, či zajatci naozaj boli nasadení v ruinách mestečka, alebo v širšie definovanom katastrálnom území na severe. Okrem toho, prítomnosť príslušníkov II. guľometného oddielu 71. peš. pluku tak ďaleko na severe z archívnych dokumentov preukázaná nie je. Príslušníci práporu II./71 sa počas bojov a aj v zálohe ako brigádna, prípadne divízna rezerva nachádzali presne na opačnej strane, a to v priestore juhozápadne, južne, alebo juhovýchodne od Kostanjevice.

Domnievame sa teda, že Turanec spojil príbeh o akcii guľometov (čaty) s iným príbehom o ruských zajatcoch, pri ktorom osobne nebol a o ktorom sa zrejme len dopytoval. Akciu fixoval do priestoru Kostanjevice. Guľometom tam síce velil, cieľom akcie 28. decembra 1916 však nebolo vyhnanie Talianov z mestečka, ale z otočného priestoru poľnej železnice západne od zastavaného územia. Adamica s Turancom chceli vyprovokovať nasadenie záloh s úmyslom spôsobiť im guľometnou a granátometnou paľbou čo najväčšie straty. Nereálny a extrémne nadnesený je počet 400 zajatých Talianov pri „vyhnaní“ z Kostanjevice⁴⁵. Pri veľmi úspešnej akcii 29. januára 1917 príslušníci 71. peš. pluku zajali „len“ 150 Talianov.

Na druhej strane je však potrebné uznať, že Turancove spomienky realisticky opisujú prírodné podmienky a celkový terén, ako aj ťažké delostrelecké útoky. Sú zaujímavým doplnen-

⁴² Štandardne boli nepriateľské hliadky vyznačené červenou bodkou.

⁴³ Turanec ako veliteľ druhého guľometného oddielu patrila pod velenie práporu II/71, veliteľ mjr. Mocsary.

⁴⁴ Ruská jama z nemeckého „Russenhöhle“. Jej ubytovacia kapacita bola do 250 zajatcov. NADBATH, *Vojni ujetníci*, s. 25.

⁴⁵ Správa Schariczera (PRÍLOHA 1) neuvádza ani len približný počet zabitých a zranených Talianov, konštatuje len „grosse fndl. Verluste“ a kvantifikuje počet 23 zajatých. Akcia zrejme skončila guľometným a granátometným masakrom talianskych záloh. Príbeh, ako Rusi vyhnaní Talianov z Kostanjevice s veľkým krikom a s lopatami v rukách, spomína Turanec viacmenej ako humorné odľahčenie témy a možno aj preto, aby čitateľa zaujal a zvýraznil, že „Rusi sú chlapi a Taliani staré baby“. V zmenených politických podmienkach po druhej svetovej vojne bol takýto úsudok generála zaiste vhodným „prameňom obrany“. O Adamicovi Turanec nič nepíše.

ním textu vojnového denníka napriek tomu, že boli napísané až po 30 rokoch od nasadenia pluku pri Kostanjevici.

13. februára 1917 stiahli 14. divíziu z frontu, zotavovala sa a pripravovala na boje pri Vrtojbe a v údolí Vipavy. Inšpekciu pluku vykonal Svetozar Borojevič von Bojna 10. marca 1917. V príhovore sa okrem iného zmienil, že útrapy vždy skromných a nenáročných Slovákov raz pominú, lebo keď Talianov od rieky Soča vyženú, prídu do krajiny, kde mlieko a med sú v hojnosti a konečne si oddýchnu. Pred „oddychom“ v teplom Benátsku čakali pluk ťažké boje v desiatej (12. mája – 5. júna 1917) a jedenástej (17. augusta – 12. septembra 1917) sošskej bitke. Až po dvanástej sošskej bitke (24. – 27. október 1917) a prielome jednotiek nemeckej a rak.-uh. armády pri Kobaride vyrazil pluk od Vrtojby vpred a obsadil nový úsek frontu na Piave.

Nemecký text vojnového denníka je rekonštruovaný z deviatich listov založených v obale 3 a 6. Listy zlepili z tridsiatich výstrižkov, pričom 25 výstrižkov opisuje udalosti od 27. októbra 1916 do 13. februára 1917. Nemecký text publikujeme s chybami aj preklepmi. Dodržané bolo aj kladenie znakov a medzier archivovaného textu. Podčiarknuté časti kopírujú predlohu. Skratky sú pre čitateľa dobre zrozumiteľné, napriek tomu ich uvádzame aj v zozname za nemeckým textom. Text publikujeme od dátumu 27. októbra 1916, keď pluk stiahol z bojového postavenia na ruskom fronte. Dátumy 31/10 a 1/11 sa na dvoch rozdielnych listoch opakujú, ale obsah je iný. Denník ako celok je zameraný na opis bojového nasadenia pluku, opis udalostí počas odpočinku je veľmi stručný.

27/10

ergiang der Befehl dass die 14.I.T.D.an die italienische Front abzugehen hat. II/71 wird aus der Stellung herausgezogen, am 29/10 auch das I und III/71 Baon. 29/10 marschiert das Rgt. über Trosclanec Maly- Strutyn nach Folwarki.

30/10

Weitermarsch nach Zloczow,wo dann die Vorbereitungen für den Eisenbahntransport getroffen wurden. Die Fahrtvorräte werden gefasst und ausgiebige Zubussen an die Mannschaft ausgegeben.

31/10

Abfahrt aus Zloczow

1/11

gelangt das Rgt.nach Wien .Am Bahnhof wird das Rgt.mit Liebesgaben im reichlichsten Ausmass beteiligt und von vielen Abordnungen herzlich begrüsst.

31/10

Wird in Zloczow⁴⁶ verlautbart, dass die 14.Itd.nach dem Eintreffen auf den italienischen Kriegsschauplatz dem 7.Korpskommando untersteht. (als Armee Res Zugewiesenen Kantonnierung: 1 Baon in Utovlie,1 Baon in Dobravlje, 2 - 3 Kompagnien in Gradinje und 1 Kompagnie in Graheva Brdo. Verpflegungsstand:Regimentsstab 16 Offiziere, 344 Mann - I/71 Baon 20 Offz 500 Mann - II/71 18 Offz.778 Mann-III/71 Baon 22 Offz.959 Mann- M.G.A. 6 Offz. 354 Mann und 16 Maschingewehre.

1/11

Die 24 Marschabaone sind in Tomaj-die 25 in St. Peter in zwei Gruppen im Kriegsbereich versammelt.

⁴⁶ „in Zloczow“ dopísané nad strojopisným riadkom čiernym perom.

3/11

trifft das Regiment 3 Uhr vorm.in Duttole ein, wird auswaggoniert und nach einer kurzer Rast der Weitemarsch über Skopo-Kopriva nach Kobila-Glava angetreten.Dort eingetroffen gross Rast,wobei abmenagiert wird. Dann Weitemarsch über Comen- Skribina nach Lipa.(östl. und südöstlich dieser Ortschaft).

4/11

Die ersten Verwundeten an der italienischen Front, zu welcher Zeit noch die Kämpfe der 9. Isonzo Schlacht abflauten.

5/11

Die 14.Itd erhält den Raum südlich Novelo-Temnica-Skrbina-Rubia-Mali Dol bis Korite- Vojacica Zagraje-Ivanigrad - Volji grad zugewiesen. I/71 Baon gelangt nächts Plankote 315 knapp östl.Kostanjevica als Res.des Abschnittes Lindhausen (Vojcica).III/71 im Raume südl. 346 nordwestlich Novelo,das Rgts.Kommando und II/71 bei Plankote 304 südöstl. Kostanjevica und bilden die Divisions Reserve

6/11

Der Abschnitt des Gmjr. v.Schilhawsky reicht von 500 nördl. Kostanjevica bis 264 I 1/2 Baon i.R.72,Rgts.Kmdo.I/71 und III/71. Die 27.Inft.Brigade Kmdo in einer Höhle nördl Vojscica,das II/71 nächst Höhe 304 westl.Vojcica dl.als Dions-Reserve.(Kdt.Obst.v.Zeidler Gefechtstrain des Rgts.in Ivanigrad

7/11

Das Rgt. gelangt nach Ablösung in den Raum Tomazevica,und Mali-Dol zur Retablierung, wohin auch der Gefechtstrain marschiert und dort parkiert.Das 27.Inft.Brig.Kdo befindet sich in Suta,Es gelangen: III/71 nach Tomazevica.Rgts.Kmdo östl.d.Ortes in ein Gehöft,I/71 und II/71 nach Mali Dol.

11/11

rückt das 24 Marschbaon mit 13 Offizieren 728 Mann 5 Pferden und 2 Fuhrwerken ein,und wird daselbe auf die Baone aufgeteilt.

12/11

findet eine feierliche Feldmesse statt,nach dieser eine Ansprache unseres Rgts.Kommandanten Obstlt v.Nagy an die zur Belobung versammelten Offiziere,Unterroffiziere und Mannschaften,die sich in den schweren Gefechten bei Zalozcse-am Sereth und der neuen Dauerstellung im Abschnitt Hukalowce im Bereiche der deutschen 195 Inft.Dion damals besonders tapfer ausgezeichnet hatten.Die Dekorationen wurden persönlich vom Obstlt.v.Nagy an die Brust geheftet.

13/11

wird der Bagage Train auf 2 Tage herangezogen.

18/11

wird Hptm Holub als Baonskommandant zum I.R.76 tranferriert. Das Rgiment bezieht die Stellungen bei Kostanjevica.statt des Res.Baon 76 gelangt die 13/71 Komp.

19/11

7 Uhr 30 vorm. wurde die Ablösung ordnungsmässig durchgeführt. Während der Beurlaubung des Gmjr. Schilhawsky führt Obstlt.v.Nagy auch das Brigd.Kdo.

am selben Tage um 5 Uhr nachm.wurde bei der Feldwache 2 des Rgts. ein erfolgter feindlicher Angriff bereits abgewiesen und 1 Gefangener gemacht.Rege Artillerie Tätigkeit gegen Strasse Kostanjevica Vojcica.

20/11

In diesem folgenden Zeitabschnitt wird an den Ausbau, der nur dürftig ist, emsig gearbeitet. Oberstleutnant v.Nagy, begleitet vom Rgts.Pionier Offizier Heinrich Bradamante geht⁴⁷ täglich in die Stellung und nimmt persönlich Einfluss auf die Anlage und die notwendigen technischen Verstärkungen unserer Verteidigungslinie.

Das Regiment zu 13 Kompagnien hat einen Feuergewehrstand von 2640 Mann. Die I.Di-vHusaren 5 scheidet aus dem Verbands der 14.Itd.Beim Regiment gibt es oft Verwundete,infolge des ständigen fndl.Art.feuers.

21/11

Die Grabentiefe ist schon bis auf 1-1-50 m. Tiefe gebracht.Rege Fliegertätigkeit,die Mannschaft ist durch die Witterung etwas hergenommen. Es trifft die traurige Nachricht ein, dass Kaiser Franz Josef um 9 Uhr abends gestorben ist.

26/11

werden die Truppen auf Kaiser Karl beeidet. An diesem Tage wird im Standort des Gefechtsrain des Rgts.im Orte Tomazevice eine Feldkantine eröffnet, in welcher besondere Leckerbissen zur Ausgabe gelangen. Die Reinerträge dieser Kantine, die zur Erholung der Mannschaft und Offiziere durch Hptm.Winkler Rgts.P.O. und gleichzeitig auch Trainkommandant.aufgestellt.fliessen dem Invalidenfond zu.

22/11

Strasse Kostanjevic-Vojcica wird mit besondersheftigen schweren fdl.Art.feuers beschossen

23/11

Das Res.Baon I.R.76 bezieht die Stellung nördl.d.Rgts. Kmdos.bei I/71 und zwar im Abschnitt 21-22-u.23.

Die Hindernisse bestehen aus spanischen Reitern ,die täglich vermehrt werden. Eigene Artillerie beschiesst regelmässig die italienischen Stellungen westl.Kostanjevic,und in die Richtung Oppachiasella. Der Train des Rgts.ist noch im Freien untergebracht,es wird mit den Bau von Flugdächern und Stallungen begonnen.

24/11

Das Kommando des Dions Frontabschnittes übernimmt das 27.Inft.Brig.Kmdo.von der 28.Inft.Brigd.

25/11

Das Regiment erhält 12 Zielfernrohre hat jetzt im Ganzen 15 Stück

27/11

Der Regimentsabschnitt steht unter starken fndl.Artillerie Feuer.

28/11

Da das Regiment am 29/11 die Stellung zu verlassen hatte und die Ablösung des I/71 durch I.R.48 , das II/71 Baon und III/71 durch I.R.72 ,die 13/71 durch die 13/72 Komp. erfolgen wird und das Regiment als Brigade Reserve mit je einem Baon nächst +370 Plenski in dem Raum südl. Novelo und nächst +304 nordwestl.Vojcica dl.gruppirt wird,wollte Obstlt.v.Nagy für die ununterbrochene Belästigungen beim Ausbau unserer Kampfgräben sich von den Italienern verabschieden, zu welchemZwecke eine kleine Unternehmung durchgeführt werden sollte.

⁴⁷ Prelepený dlhší text a rukou dopísané „geht“.

Hiezu hat sich Lt.i.d.R.Julius Karikas Kommandant der 7/71 Kopgn.freiwillig gemeldet, Er übernahm das Kommando über eine Patrouille,überfiel eine fdl.Fedwache ,zersprengte sie,machte alle sich wehrenden nieder und nahm 6 Italiener gefangen.Durch allarmierte fndl.starke Kräfte lebhaft beschossen,kehrte er ohne eigene Verluste zurück.Beeinflusste dabei den Geist und die Unternehmungslust seiner Kompagnie in ganz vorzüglicher Weise. Für diese Waffentat erhielt er das M.V.K.III.Kl

Diese kleine aber sehr erfolgreiche Unternehmung bildete auch den Ansporn für die kommenden Unternehmungen.

29/11

erfolgte in der bereits am 28/11 angeführte Ablösung .Das Rgts.Kmdo verblieb auf seinen jetzigen Standpunkt.später gelangte es in die Kaverne der 28.Inft.Brigd. Kommandant des I/71 Mjr.Szelestey,II/71 Mjr.Mocsary III/71 Mjr.Maxim beim Regiment 18 M.G. darunter 2 russische

1/12

Nachts immer langsames feindliches Streufeuer auf unsere Stellungen aus der Richtung Pecinka gegen Fahrweg hinter Abschnitt 21bis 25,dann auch Artilleriefeuer aus der Richtung Oppachiasella.

2/12

Das Rgt.erhält für die Patrouillen Unternehmung (Lt.Karikas) eine Prämie von 100 Kronen. Die Feldwachen am rechten Flügel der Dion im neu zugewiesenen nördl.Abschnitt erhalten die Bezeichnung 1a,2a,3a und 4a. Zwischen Feldwache 10 und 11 wurde eine Feldwache 10a eingeschoben

3/12

Das Rgt.stellt 4 Meldereiter als Strassenpolizei bei,beim Rgte befinden sich 21 Melde-reiter.Für den E.J.Fr.Tit.Kpl.Michael Boita der 8/71 Fkpg wird die telegrafische Verleihung der silb. T.M.II.Kl erbeten.da er sehr schwer verwundet ist musste ihm der Fuss amputiert werden. Zustand sehr gefährdend. Derselbe erhielt die sil.T.M.I.Kl.

4/12

Der Regimentsarzt Dr. Kylica unseres Rgts.übernimmt vorübergehend die Agenden des Divisions Sanitätschefs.Bei jedem Baon wird ein Jagdkmdo für Unternehmungen gebildet ca 20 Mann,diese ist vom übrigen Dienst zu befreien und fleissig zu schulen.

5/12

Die I/71 Fkpgn.geht abends nach Comen wegen Dysenterie in Kontumaz,an deren Stelle tritt die 13/71 Kpg.in den Verband des I/71

6/12

Im Rgte befinden sich dermalen 85,5% Slowaken⁴⁸,10,1% Ungarn,3,1% Deutsche und 1,3%Tschechen.

9/12

Ablösung innerhalb der 14.Itd .Das Rgt. gelangt ,sobald die neue Brigd. Reserve (I.R.76) dessen Standpunkt erreicht in den Raum Tomazevica mit dem II/71 u.III/71 und Mali Dol

⁴⁸ Tento raz neobvykle použité „w“ - Slowaken, ostatné prípady v denníku boli písané „Slovaken“. Štatistika sa robila z dôvodu používania plukovnej reči (*Regimentsprache*). Maďarčina tohto uhorského („maďarského“) peš. pluku 71 ani nebola jazykom pluku, hoci vojaci židovského pôvodu sa poväčšine hlásili za Maďarov. V rámci pluku však nedosahovali viac ako 20%. Okrem toho v roku 1915 sa upustilo od používania prívlastkov „ungarisches, böhmisches...etc.“ a zostalo len číselné označenie bez uvedenia „vlastníka“ pluku.

mit I/71 .Die I/71 Fkpg.verbleibt in Kontumaz. Obstlt Marx von der 4.Marschbrigade zum Rgte eingerückt übernimmt an Stelle des auf Urlaub abgehenden Mjr.v.Szelestey das I/71 Baon.

16/12

Erhöhte Kampfbereitschaft in den Retablierungsstationen wird anbefohlen.

18/12

Obstlt.v.Hummel ist vom I.R.32 zum Regiment eingerückt und übernimmt a.i.das I.R.48.

19/12

9 Uhr 15 nachm.geht das Rgt.in die Stellung ,löst das I.R.76 ab.1 Komp. ist in Reserve, am Ostausgang Kostanjevica unterzubringen.Das IV/48 geht ebenfalls nördl des Rgts.in Stellung.Rgtskomdo befindet sich in der Munitionshöhle,die M.G.sind in Die Stellungen mitzunehmen.

21/12

Nachts immer Artilleriefeuer, eigenen Artillerie erwidert.

22/12

Feldwache 2a wird von einer stärkeren fndl.Offz,Patrouille angegriffen 4 Italiener darunter 1 Unteroffz. gefangen. Kmdt. Zeleni. erhielt die silb. T.M.I.Kl.Inft.Feres,Schulz und Luczan die silb.T.M.II.Kl alle anderen die bron.T.M.

23/12

Kostanjevica wird stark mit schweren Geschützen beschossen.Die Josefskaverne in Ort selbst verschüttet,hiebei 2 Tote 3 Verwundete und 15 Nervenschock In dieser Kaverne befanden sich 2 Züge.

25/12

das II/71 und III/71 werden durch I.R. 72,das I/71 und IV/48 durch das II/48 und I/76 abgelöst. Das Gruppenkommando der letzteren übernimmt Obstlt.v.Hummel,das Rgt,gelangt als Brig.Res. in die laut Skizze ersichtliche Aufstellung,das Rgtskmdo.bleibt auf seinem Standpunkt .Obstlt v Nagy geht auf Urlaub Stellvertreter Obstlt Marx.

28/12

erfolgt als *Neujahrsgruß für die Italiener*⁴⁹ die erste grössere Unternehmung.Für diese hatte unser Rgts.Kmmandant Obstlt.v.Nagy nach persönlicher Rekogniszierung und Ausarbeitung der Anordnungen für diese Unternehmung bis in das kleinste Detail und nach Erteilung der notwendigen Belehrungen und Anleitung für die Durchführung es möglich gemacht, dem Feinde empfindliche Verluste und beträchtlichen Schaden zuzufügen,wobei 23 Mann gefangen genommen wurden.

Leut. (aktiv) Anton Adamicza Kmdt.der 8/71 Fkpg.

zeichnete sich als Kmdt.der am 28/12 1916 bei Kostanjevica durchgeführten Unternehmung durch hervorragend tapferes,schneidiges und erfolgreiches Verhalten aus.Nach sorgfältigster,trotz der fndl.Einwirkung bis auf die kleinsten Einzelheiten sich erstreckenden Rekognoszierung des Terrains und eingehenster Insstruierung der ihm zur Verfügung gestellten Mannschaft,wusste er durch umsichtige und geschickte Dispositionen,durch präzise Regelung des Inandergreifens der einzelnen Gefechtsgruppen und durch das leuchtende Beispiel seines persönlich kühnen Verhaltens die Unternehmung auf Grund des selbst entworfenen Planes mit vollen Erfolge durchzuführen.

⁴⁹ Dopísané rukou nad strojopisným textom.

Dreimal gegen den übermächtigen Feind anstürmend, drang er, die gut ausgebaute italienische Stellung kühn überrennend, in die dahinter gelegen Sammelräume ein. Nach erbiterten Nahkämpfen, der dem Feinde schwere, blutige Verluste kostete, endigte diese Unternehmung mit der Gefangennahme von insgesamt 23 Italienern.

Hiebe! hat sich Lt.i.d.R. Josef Turanecz als Kommandant von 2 Maschinen Gewehre an dieser Unternehmung teilnehmend, durch sein hervorragend tapferes, schneidiges und initiatives Verhalten *ausgezeichnet*⁵⁰

31/12

Das Rgt. hat 3 Baons zu 13 Komp 56 Offz. u. Fähnriche, 7 höhere Unt. Offz 1701 Frontfeurgewehre 18 M.G. An Verluste vom 1-31/12; 1 Offz. verwundet 1 Offz. krank 9 Mann tot. 28 verwundet und 108 Mann krank.

Die weiteren Stellungskämpfe wickelten sich im täglichen Gleichmass ab und wird emsig im Ausbau und technischer Verstärkung der Kampflinie gearbeitet. Leider wurde bei einer Ablösung aus der 1. Linie nicht in der gleichen Intensivität an den Ausbau der Stellung weiter geschaffen, weil der Ablöser die bereits die vorgefundenen Stellungen nur wenig verbesserte.

1917 1/1

Die rege Artillerietätigkeit hält an und in der Nacht wird besonders stark. Die Plenski Muldesteht öfters unter schweren itl. Artfeuer. Obstdt Desiderius v Nagy geht auf Urlaub, Obstdt. Marx übernimmt das Rgts. Kmdo. Hptm. Nitnauz das Kmdo. des I/71.

3/1

Hptm. Bradamante übernimmt vorübergehend das Res. Baon d.I.R. 76 bis zum Einrücken des Rgts. Kmdt. desselben.

7/1

a.i.: Rgts. Kmdt. Obstdt. Marx, I/71 Mjr. Szelestej, II/71 Mjr. Mocsary, III/71 Mjr. v. Maxim, Mgkmdt: Oblt. Wollitz der I. Lt. Biringer, der II. Lt. Turanecz, der III. Lt. Hrabovecz, der IV. M.G.A. Lt. Rotbart. letzterer hat 4 gewöhnliche, 2 russische und 1 Res. M.G. Durch Tomazevice sind 42 schwere 30,5 Mörser zur Front durchgefahen.

9/1

12 Uhr Mittags gelangt das Rgt. als Divisions-Reserve mit dem Rgts. Stab I/71 und III/71 nach Tomazevice, das II/71-gelangt nach Mali-Dol. Beim Rgt. trifft das XXV/71 Marschbaon ein (11 Offiziere, 588 Mann und 6 Pferde)

10/1

Das XXVI Marschbaon des I.R. 71 ist bei Ausbildungsgruppe auch schon eingerückt. Mjr. v. Maxim wird zur Erholung dorthin kommandiert, das III/71 übernimmt Hptm. Saric.

Die Mannschaften und die Offiziere konnten nur ganz bescheiden in den durch die Beschiessung am 19/12 1916 fast ganz zerstörten Ortes untergebracht werden und litt empfindlich durch die fast täglich einfallende Bora und die tiefe Temperatur. Die im Orte aufgestellte Kantine hatte viele Abnehmer und immer war der Eingang in die Kapelle in welcher sich die von Triest durch Prov. Offz's Gehilfen Oblt. i.d.R. Robinson, eingekauften Nahrungsmittel eingelagert waren förmlich belagert, ein Zeichen welches grosse Wohltat für die Erholung der Mannschaften die Aufstellung dieser Anlage bedeutete.

Auch die Ausrüstung der Mannschaft gieng flott vorwärts, denn besonders die Schuhe waren sehr abgenützt, so dass Mangels derselben die Mannschaft zu den Uebungen während der Retablierung nicht ausrücken konnte. Auch für die tägliche Reinigung der Mannschaft

⁵⁰ Posledné slovo dopísané rukou.

war in den provisorischen Badeanstalt vorgesorgt,so die Mannschaft körperlich gekräftigt wieder am 20/1 in die alten Stellungen in der 1.Linie mutig und kampffreudig eingerückte.

12/1

Das F.Jg.Baon 11 gelangt wieder in der Verband der Itd.14,ist in Suta eingetroffen.

14/1

Die nicht im Felde gestandenen 14 Unteroffiziere der Ausbildungsgruppe werden gegen 12 Frontunteroffiziere ausgetauscht.

15/1

Das Rgt.hat im Felde aktive Offizire u.z. beim Rgts.incl.Proviantoffz.6,bei den Baonskmdn.3,bei den Kompagnien 8 und bei der M.G.Kpgn.1.zusammen 18 aktive Offiziere.

16-20/1

nichts von Bedeutung. Die Bora und riesige Schneestürme machen jede Unternehmung unmöglich.Es ist eine grosse Aufopferung für den in der Feuerlinie eingeteilten Frontkämpfer diese grauslichen Stürme über sich ergehen zu lassen.Aber unsere Slovaken machen diese bösen Tage gleichgiltig mit.

20/1

Ablösung innerhalb der 14.Itd. Das Gruppenkmdo über den Abschnitt 21-25 übernimmt von Obstlt v.Hummel ,Obstlt.Marx zur Gruppe gehört I/71 und F.Jg.Baon 11. Das II/71 u III/71 gehört zur Gruppe des I.R.71 und geht mit allen Baonen wieder in die Front

21/1

ist Obstlt v.Nagy vom Urlaub eingetroffen und übernimmt das Rgts.Kmdo. Wieder Bora und Schneestürme ununterbrochen

25/1

wird die 9/71 Fkpgn.durch die 11/71 ,die 10 durch die 12.abgelöst.

28/1

wird das F.Jg.Baon durch das IV/48 und durch 13/72 F.Kpgn abgelöst. Am 21/1 wird vom Obstlt v. Nagy ein Unternehmen in Aussicht genommen und in der Zeit bis zum 28/1 in einem ganz kleinen winzigen Keller in Kostanjevica,welcher noch nicht zerstört war, ein kleiner Kriegrat abgehalten,an welchen die in Betracht kommenden Inf.Artl,Pioniere, Minen Granatenwerfer und M.G.Offz.u.Unteroffz und Mannschaften in allen Einzelfragen genau orientiert und die Rollen verteilt wurden. Die 2.Grosse Unternehmung wurde nun am

29/1

durchgeführt ,wobei 6 Offizier,und 150 Mann gefangen und 2 ital.M.G.eingebracht wurden, Eigene Verluste waren 5.Tote und 30 Verwundete.

30/1

Ablösung des II/71und III/71 durch das I.R.72,des I/71 durch das II/48 und durch die 13.Fkpg I.R.71.

Obstlt.v.Hummel übernimmt vom Obstlt.Marx das Abschnittskmdo,letzterer das III/71 Baonskmdo.Das Rgt.erhält für diese so erfolgreiche Unternehmung 1000 Kronen zur Verteilung. Als Brigade Reserve wird das I/71 nordwestl.Novelo,II/71 nordwestl.Vojscica dl.das III/71 östl.des Wäldchens östl.Kostanjevica südl der Strasse verlegt.

In der Zeit von 30/1 1917 bis 13/2 kamen keine besondere Ereignisse vor. Aus den nun folgenden Belohnungsanträge kann ersehen werden,dass *in den Gefechten*⁵¹ bei Kostanjevi-

⁵¹ Strojopisný text dopísaný perom.

ca das Regiment sich ausgezeichnet gehalten hat und den Italienern empfindliche Verluste und beträchtlichen Schaden beigefügt und die fndl.Arbeiten in der Hauptstellung gründlich öfters zerstört hat.

Skratky nemeckého textu:

<i>Baon</i>	<i>Bataillon</i>
<i>Brigd.Kdo.</i>	<i>Brigaden Kommando</i>
<i>Dion, Dions</i>	<i>Division, Divisions</i>
<i>E.J.Fr.Tit.Kpl.</i>	<i>Einjährig-Freiwilliger Titular Korporal</i>
<i>F.Jg.Baon</i>	<i>Feldjäger Bataillon</i>
<i>F.W.</i>	<i>Feldwache</i>
<i>Fdl., fndl.</i>	<i>feindlich</i>
<i>Fkpg., Fkpgn.</i>	<i>Feldkompagnie</i>
<i>Gmjr.</i>	<i>Generalmajor</i>
<i>G.W.</i>	<i>Granatwerfer</i>
<i>Hptm.</i>	<i>Hauptmann</i>
<i>I.R.</i>	<i>Infanterie Regiment</i>
<i>I.T.D., Itd.</i>	<i>Infanterie Truppendivision</i>
<i>Inft.</i>	<i>Infanterie</i>
<i>Inft.</i>	<i>Infanterist</i>
<i>Inft.Brig.Kdo</i>	<i>Infanteriebrigade Kommando</i>
<i>itl.Artfeuer</i>	<i>italienisches Artilleriefeuer</i>
<i>Jagdkmdo</i>	<i>Jagdkommando</i>
<i>Kdt.Obst.</i>	<i>Kommandant Oberst</i>
<i>Kopgn., Kpgn., Kpg.</i>	<i>Kompagnie</i>
<i>Lt.i.d.R</i>	<i>Leutnant in der Reserve</i>
<i>M.G.Kpgn.</i>	<i>Maschinengewehr Kompagnie</i>
<i>M.G.A.</i>	<i>Maschinengewehr Abteilung</i>
<i>M.V.K.</i>	<i>Militärverdienstkreuz</i>
<i>M.W.</i>	<i>Minenwerfer</i>
<i>Marschbaon</i>	<i>Marschbataillon</i>
<i>Mjr.</i>	<i>Major</i>
<i>nachm.</i>	<i>nachmittags</i>
<i>nördl.</i>	<i>nördlich</i>
<i>Oblt.</i>	<i>Oberleutnant</i>
<i>Obstlt.</i>	<i>Oberstleutnant</i>
<i>Offz</i>	<i>Offizier</i>
<i>östl.</i>	<i>östlich</i>
<i>Prov.Offzs.</i>	<i>Proviant Offizier</i>
<i>Res.Baon</i>	<i>Reserve Bataillon</i>
<i>Rgt., Rgts.</i>	<i>Regiment, Regiments</i>
<i>Rgts.Kmdo.</i>	<i>Regiments Kommando</i>
<i>Rgts.P.O.</i>	<i>Regiments Proviantoffizier</i>
<i>südöstl.</i>	<i>südöstlich</i>
<i>T.M.</i>	<i>Tapferkeitsmedaille</i>
<i>u.z.</i>	<i>und zwar</i>
<i>Unteroffz.</i>	<i>Unteroffizier</i>
<i>v.</i>	<i>von</i>
<i>westl.</i>	<i>westlich</i>

Slovenský preklad je interpretačný. Skratky pôvodného nemeckého textu sú v preklade rozpisané celým slovom. Text bol doplnený tak, aby kontext bol čo najviac zrozumiteľný. Odlíšenie rot (kompanie) od práporu v nemeckom texte je v niektorých prípadoch možné len podľa toho, či boli použité arabské alebo rímske číslce.

Málo známe geografické názvy uvádzame v nesklonnom tvare.

V poznámkach pod čiarou je súčasný geografický názov, prípadne lokalizácia koordinátami GPS.

27/10

vyšiel rozkaz, že 14. pešia divízia má odísť na taliansky front, prápor II/71 sa sťahuje z postavenia, 29/10 aj prvý a tretí prápor 71. pluku. 29/10 pochoduje pluk cez Troscianiec Mały⁵² - Strutyn⁵³ do Folwarki⁵⁴

30/10

pokračuje pochod do Zloczow, kde sa realizovali prípravy na železničný transport. Sústredili sa zásoby na cestu a mužstvu boli rozdane výdatné porcie

31/10

odchod zo Zloczow

1/11

pluk dorazil do Viedne. Na stanici sú v najbohatšej miere rozdane pluku darčeky a mnohými posolstvami je (pluk) čo najsrdečnejšie pozdravovaný

31/10

V Zloczow je oznámené, že 14. pešia divízia bude po sústredení na talianskom bojisku podliehať 7. zborovému veliteľstvu ako armádna záloha. Určené miesta na ubytovanie: Jeden prápor v Utovlie⁵⁵, jeden prápor v Dobravlje⁵⁶, dve-tri rot v Gradinje⁵⁷ a jedna rota v Graheva Brdo⁵⁸.

Počet stravníkov:

Štáb pluku: 16 dôstojníkov, 344 mužov

Prápor I/71: 20 dôstojníkov, 500 mužov

Prápor II/71: 18 dôstojníkov, 778 mužov

Prápor III/71: 22 dôstojníkov, 959 mužov

Gul'ometné oddiely: 6 dôstojníkov, 354 mužov a 16 gul'ometov

⁵² Dnešná Ukrajina, súčasný názov Тростянець, (Oblast Lwiw, Львівська область) – približné koordináty GPS 49°48'08.6"N 25°02'29.1"E, neďaleko je hranica s regiónom Ternopil, kde sa tiež nachádza rovnomenná lokalita vo vzdialenosti asi 20km – Тростянець (Oblast Ternopil, Тернопільська область), GPS 49°47'09.0"N 25°16'55.5"E. Aj cez túto lokalitu prechádzali príslušníci 71. peš. pluku v lete 1916, lokalita je na dobových mapách označená ako Trościaniec. V októbri 1916 boli však už pri západnejšie položenej lokalite, ktorá je na dobových mapách označená ako Trościaniec Mały.

⁵³ Ukrajinsky Струтин.

⁵⁴ Folwarki sa po ukrajinsky nazývajú Підгородне.

⁵⁵ Dnešné Slovinsko, Utovlje po slovinsky, GPS približne 45°45'19.5"N 13°53'08.3"E.

⁵⁶ Dobravlje, len 1,5 km severne od Utovlje.

⁵⁷ Gradnje, 1,7 km od Dobravlje a 3,2 km severne od Utovlje.

⁵⁸ Grahovo Brdo, asi 1,5 km juhovýchodne od Utovlje.

1/11

V bojovom priestore je v dvoch skupinách sústredený 24. pochodový prápor v Tomaj⁵⁹ a 25. v St. Peter⁶⁰.

3/11

O tretej hodine rannej príchod do Duttole⁶¹, vystupuje sa z vagónov a po krátkom odpočinku sa pochoduje ďalej cez Skopo-Kopriva⁶² do Kobila-Glava⁶³. Tam po sústredení veľký odpočinok, vydaná zároveň strava. Potom ďalší pochod cez Comen⁶⁴-Skrbina⁶⁵ do Lipa⁶⁶. (východne a južne od obce).

4/11

Prvί zranení na talianskom fronte, v tomto čase doznievajú boje 9. sočskej ofenzívy.

5/11

14. pešej divízii je pridelený priestor južne od Novelo-Temnica-Skrbina-Rubia-Mali-Dol⁶⁷ až po Korite-Vojacica Zagraje-Ivanigrad-Volji grad⁶⁸. Prápor I/71 v noci dosiahol kótu 315 tesne východne od Kostanjevice ako záloha úseku Lindhausen (Vojcica). Prápor III/71 v priestore južne 346 severozápadne od Novelo⁶⁹ a veliteľstvo pluku a prápor II/71 vytvárajú pri kóte 304 juhovýchodne od Kostanjevice divíznu zálohu.

6/11

Úsek generálmajora Schilhawského začína 500 severne od Kostanjevice a siaha až po 264 jeden a polovica práporu 72. pešieho pluku, veliteľstvo pluku, I/71 a III/71⁷⁰. Veliteľstvo 27. pešej brigády je v jednej jaskyni severne od Vojscica⁷¹, prápor II/71 blízko výšiny 304

⁵⁹ Tomaj, 2,7 km od Utovlje.

⁶⁰ Identifikácia lokality St. Peter je otázná, veta nie je formulovaná korektne. Zrejme chcel pisateľ pôvodne napísať, že dva pochodové prápory sú v Tomaj, ale následne si uvedomil, že jeden je v St. Peter a teda pochodové prápory (24, 25) sú rozdelené na 2 skupiny. Nepredpokladáme, že len 25 prápor bol rozdelený na dve skupiny – potom by chýbal názov tretej lokality.

⁶¹ Slovinsky Dutovlje, taliansky Duttoule, žel. stanica sa nachádza v severovýchodnej časti (GPS približne 45°45'53.4"N 13°49'34.7"E) v súčasnom Slovinsku neďaleko talianskych hraníc.

⁶² Skopo a Kopriva, severne od Dutovlje.

⁶³ Kobjeglava, asi 5 km severozápadne od Kopriva.

⁶⁴ Komen, západne asi 5 km od Kobjeglava.

⁶⁵ Dobový názov Skerbina, dnešný názov Škrbina, asi 3,3km od Komen.

⁶⁶ Lipa západne od Škrbina, podľa miestnych obyvateľov sa južne od obce počas vojny nachádzal rozsiahly poľný lazaret.

⁶⁷ Severná hranica operačného pásma divízie vymedzená od západu na východ líniou obcí Novelo-Temnica-Skrbina-Rubije-Mali Dol.

⁶⁸ Južná hranica operačného pásma divízie vymedzená od západu na východ líniou Korita na Krasu-Vojščica-Zagrajec-Ivanji Grad-Volčji Grad.

⁶⁹ Vo význame: Prápor III/71 je v priestore južne od kóty 346, ktorá sa nachádza severozápadne od Novelo.

⁷⁰ S ohľadom na náčrt rozumieme textu takto: úsek generálmajora Schilhawského začína 500 (krokov? metrov?) severne od Kostanjevice a siaha až po kótu 264. (Nachádzajú sa tu prápor) I. a polovica (ďalšieho práporu) 72. pešieho pluku, veliteľstvo (71.) pluku, (prápor) I/71 a (prápor) III/71. Pozn.: Číslovka 500 nemôže byť označenie kóty, pretože žiadna vyvýšenina v priestore nemá takúto výšku.

⁷¹ Jaskyňa vyznačená na bojovom náčrte severne od obce Vojščica môže byť totožná buď s jaskyňou „Krompirjeva jama“ (Kartoffelhöhle), alebo asi 200 metrov východne od nej situovanou muničnou jaskyňou (Munitionshöhle), ktorá je spomenutá ako sídlo veliteľstva pluku (19. december 1916).

západne Vojcica ako divízna záloha. Veliteľ plukovník von Zeidler⁷². Bojové vozatajstvo pluku v Ivanigrade.

7/11

Pluk po vystriedaní prišiel do priestoru Tomazevica⁷³ a Mali-Dol na oddych a doplnenie, kam sa odsunul aj bojový tréning a parkuje tam. Veliteľstvo 27. pešej brigády sa nachádza v Suta⁷⁴. Takto sa dostali: prápor III/71 do Tomazevica, veliteľstvo pluku východne od obce na jednom statku, prápor I/71 a prápor II/71 do Mali Dol.

11/11

dorazil 24 pochodový prápor s 13 dôstojníkmi, 728 mužmi, 5 koňmi a dvoma vozmi a celý je rozdelený k jednotlivým práporom.

12/11

koná sa slávnostná poľná omša po ktorej nasledoval príhovor veliteľa pluku podplukovníka von Nagy k pochvale zhromaždeným dôstojníkom, poddôstojníkom a vojakom. Títo sa predtým obzvlášť statočne vyznamenali v ťažkých bojoch pri Zalozce na (rieke) Sereth a v novom dlhodobom postavení v úseku Hukalowce⁷⁵ v oblasti nemeckej 195. pešej divízie. Vyznamenania boli upínané na prsia osobne podplukovníkom von Nagy.

13/11

batožinový tréning je na dva dni privezený

18/11

Kapitán Holub⁷⁶ je presunutý za veliteľa práporu k peš. pluku. (Náš) Pluk zaberá postavenia pri Kostanjevici. Namiesto záložného práporu 76 pluku prichádza rota 13/71.

19/11

O 7 hod. 30 predpoludním bolo vystriedanie riadne prevedené. Počas dovolenky generálmajora Schilhawského⁷⁷ bude podplukovník von Nagy⁷⁸ veliť aj brigáde.

⁷² Plukovník Alfred Zeidler (1869 Zagreb – 1950 Wien), v tom čase veliteľ 28. pešej brigády, od 21. januára 1913 plukovník generálneho štábu XIII. armádneho zboru Záhreb (Schematismus 1914), generálmajor od 7. decembra 1916 (Rangliste 1917). Záznam preukazuje, že prápor II/71, kam patril aj Turanec, podliehal po príchode ako divízna záloha pod velenie 28. pešej brigády, zatiaľ čo prápor I/71 a prápor III/71 patril pod velenie 27. pešej brigády (gmjr. Schilhawsky).

⁷³ Tomačevica, západne od Komen, Mali Dol, severne od Tomačevica.

⁷⁴ Sveto, približne 1,5 km západne od Komen, na dobových mapách „Sutta“.

⁷⁵ Dnešná Ukrajina, Гукалівці, obec sa nachádza 5 – 6 km južne, resp. juhozápadne od Манаїв.

⁷⁶ Karl (Karel) Holub (1881-?) bol dôstojník z povolania povýšený na kapitána peš. pluku 71 s účinnosťou od 1. augusta 1914. Ako nadporučík pôsobil na kadetnej škole vo Viedni (Schematismus 1914). Predbežne ho stotožňujeme s osobou zo správy mjr. Pekára z roku 1922 pre MNO č.j. 3045, archívny fond Památník Osvobození Inv.č. 552. VAVRÚŠ, Ján. Kragujevac-Nové pohľady na známe dokumenty. In: *Vojenská historie*, 2019, roč. 23, č. 2, s. 97. V schematisme československé branné moci z roku 1923 je uvedený ako podplukovník a veliteľ školy pre výchovu dôstojníkov v zálohe. Hodnosť podplukovník mu bola pravdepodobne priznaná so spätnou účinnosťou od 1. septembra 1917. Zdá sa, že vzhľadom na svoje nízke osobné číslo (384) patril medzi prvých dôstojníkov monarchie zaradených do čsl. brannej moci. (Sborník důstojníků ve výslužbě a vojenských pensistů branné moci 1933, s. 38).

⁷⁷ Josef Schilhawsky, Ritter von Bahnbrück, (1869 Hradec Králové – 1949 Wien), generálmajor od 22. septembra 1915 (Rangliste 1916), najvyššia hodnosť poľný podmaršal (PVBl. 205/1918 z 11. novembra 1918). Rytiersky titul „von Bahnbrück“ nadobudol po otcovi, ktorý ho získal udelením rádu železnej koruny 3. triedy, do roku 1884 spojeného aj s povýšením do dedičného stavu rytierskeho. Syn otca rovnakého mena (1835 Петроварадин – 1904 Salzburg), dostupné na: <https://www.sn.at/wiki/Josef_Ritter_Schilhawsky_von_Bahnbr%C3%BCck>.

⁷⁸ Desiderius (Dezső) Nagy von Sárfalva (1871 Pešť – 1942 Budapešť), dôstojník z povolania, podľa Rangliste poručík od 1. septembra 1890, nadporučík 1. novembra 1894, kapitán 1. novembra 1900, major

Toho istého dňa o 5 popoludní bol pri poľnej stráži 2 nášho pluku odrazený pokus o nepriateľský útok a získaný jeden zajatec. Aktívna činnosť delostrelectva proti ceste Kostanjevica-Vojcica.

20/11

V nastávajúcom časovom úseku sa usilovne pracuje na dost' zbadačenej výstavbe. Podplukovník von Nagy sprevádzaný ženijným dôstojníkom pluku Heinrichom Bradamante každodenne chodí do postavenia a osobne vplýva na jeho vybudovanie⁷⁹ a nevyhnutné technické zosilnenia našej obrannej línie.

Pluk pozostávajúci z 13 kompánií má stav mužov s puškami 2640. Prvý oddiel husárov 5⁸⁰ je vyčlenený zo 14. divízie. Pluk má často zranených v dôsledku nepretržitej paľby nepriateľského delostrelectva.

21/11

Hĺbka zákopu dosahuje už 1 až 1,5m. Aktívna činnosť letelectva. V dôsledku poveternosti mužstvo dostalo trochu zabráť. Zasiahla nás smutná správa, že cisár František Jozef o 9 hodine večer zomrel.

26/11

Jednotky prisahajú vernosť cisárovi Karolovi. V tento deň na stanovišti bojového trénu⁸¹ pluku v Tomazevice sa otvára poľná kantína kde sa dajú zohnať zvláštne dobrôtky. Čisté výnosy z tejto kantíny zriadenej pre zotavenie mužstva a dôstojníkov proviantným dôstojníkom pluku a zároveň aj veliteľom vozatajstva kapitánom Winklerom, plynú do fondu pre invalidov.

22/11

Cesta Kostanjevica-Vojcica je ostreľovaná veľmi prudkou paľbou ťažkého nepriateľského delostrelectva

23/11

Záložný prápor 76. pešieho pluku obsadzuje postavenie severne od veliteľstva pluku pri prápore I/71 a síce v úseku 21-22 a 23.

Prekážky pozostávajúce zo španielskych jazdcov dennodenne pribúdajú. Naše vlastné delostrelectvo pravidelne ostreľuje talianske postavenia západne od Kostanjevice a v smere

1. novembra 1912, podplukovník 1. mája 1915, plukovník 1. novembra 1917. V peš. pluku 71 od roku 1910, predtým pôsobil na kadetnej škole v Sibiu (Hermannstadt, Nagyszeben, Schematismus 1910). V auguste 1914 odchádza z Trenčína ako veliteľ prvého práporu na ruský front, ťažko zranený v ústupových bojoch pri Jagnine 2. novembra 1914. Od 9. júla 1916 prichádza opäť na front a 12. júla 1916 prebral ad interim velenie 71. peš. pluku. Prevelený bol 22. septembra 1918 k 76. peš. pluku. (ÖStA – KA Wien, f. AdTK, šk.č. 591). Po vojne úradník ministerstva obrany Maďarského kráľovstva, nariadením regenta Horthyho zo 7. septembra 1922 penzionovaný (Honvédségi Közlöny, Rendeleti Közlöny, 41. szám., 1922 szeptember 16). Úmrtá správa (Nemzeti Ujság, sobota, 21. marca 1942) uvádza najvyššiu hodnosť generálporučík (altábornagy).

⁷⁹ Doslovne založenie, zriadenie postavenia, kam patrilo aj jeho navrhnutie a ďalšia realizácia, nakoľko postavenie bolo len v počiatočnom štádiu výstavby.

⁸⁰ 1.DivHusaren 5 – v danom prípade skratka „Div“ neznamená divíziu, ale oddiel (prápor) husárov patriaci pod „K.u.k. Husarenregiment 5“. Celý takýto jazdecký oddiel (prápor) mal 3 eskadrony (švadróny). Jazdecký husársky pluk 5 bol súčasťou V. zboru a jeho 6 eskadrón z 2 oddielov (divízií) bolo od začiatku vojny rozdelených k jednotlivým peším divíziám. V porovnaní s rozľahlým ruským bojiskom stratili tieto jazdecké jednotky na Karste v zákopovej vojne využitie a boli zo zväzku 14. divízie vyčlenené.

⁸¹ Vojnový denník pomerne dôsledne rozlišuje medzi „Gefechtstrain“ a „Bagage Train“. Text k dátumu 26. novembra je vsunutý medzi 21. a 22. novembra, pričom medzi 25. novembrom a 27. novembrom žiadne iné informácie uvedené nie sú.

*Oppachiasella*⁸². Vozatajstvo pluku je situované pod holým nebom, začína sa s výstavbou prístreškov a maštali.

24/11

Velenie divízneho frontového úseku preberá veliteľstvo 27. pešej brigády od 28. pešej brigády.

25/11

Pluk obdržal 12 ďalekohľadov⁸³ a teraz ich má celkovo 15 kusov

27/11

Úsek pluku je pod silnou paľbou nepriateľského delostrelectva

28/11

Pretože pluk má 29/11 postavenie opustiť a nasleduje vystriedanie práporu I/71 peším plukom 48, práporu II/71 a práporu III/71 peším plukom 72, rota 13/71 rotou 13/72 a pluk ako brigádna rezerva po jednom prápore sa má zhromaždiť pri kóte 370 Plenski v priestore južne Novelo⁸⁴ a pri kóte 304 severozápadne pri Vojcica, podplukovník von Nagy sa kvôli nepretržitému obťažovaniu pri výstavbe našich bojových zákopov chcel s Talianmi rozlúčiť, a za týmto účelom mala sa vykonať jedna menšia akcia. Prihlásil sa na ňu dobrovoľne veliteľ 7. roty 71. peš. pluku záložný poručík Július Karikas. Prevzal velenie nad jednou hliadkou, prepadol nepriateľskú poľnú stráž, rozbil ju, zložil všetkých čo sa bránili a 6 Talianov zajal. Aj keď bol privolanými silnými nepriateľskými silami aktívne ostreľovaný vrátil sa bez vlastných strát späť. Príkladným spôsobom tak pôsobil vo svojejrote na (bojového) ducha a chuť podnikat' akcie. Za čin so zbraňou obdržal vojenský zásluhný kríž s vojnovou dekoráciou 3. triedy. Táto malá ale veľmi úspešná akcia bola podnetom aj pre ďalšie akcie⁸⁵.

29/11

realizovalo sa už 28/11 spomenuté vystriedanie. Veliteľstvo pluku zostalo na svojom doterajšom stanovišti, neskôr sa dostalo do jaskyne 28. pešej brigády. Veliteľ práporu I/71 major Szelestey, práporu II/71 major Mocsary, práporu III/71 major Maxim. Pluk má 18 guľometov, z toho dva sú ruské

1/12

V noci vždy pomalá nepriateľská rozptýlená paľba na naše postavenia zo smeru Pecinka⁸⁶ proti ceste pre povozy⁸⁷ za úsekom 21 až 25, potom tiež aj delostrelecká paľba zo smeru Oppachiasella.

⁸² Opatje Selo, vzdialené asi 5 km západne od Kostanjevice.

⁸³ Ďalekohľady pre pušky na presnú strelbu pre ostreľovačov. Ešte počas pôsobenia pri 195. nemeckej divízii sa 20. augusta 1916 spravodajca sťažuje, že pluk nemá žiadne ďalekohľady: „Beim Rgmt. keine Zielfernrohre vorhanden.“

⁸⁴ Text nie je celkom jednoznačný, lebo kóta Plenski sa nachádza severozápadne od Novelo, nie južne. Za „Plenski“ buď chýba čiarka a myslí sa na tri definované priestory pre tri prápory, čo naznačujú aj náčrty, ale takisto je možné, že sa v opise pri striedaní myslel pohyb od severu na juh od kóty (najprv) Plenski (a ďalej) do priestoru južne Novelo, a potom na juh, kde sa medzi Konstanjevicou a Vojščicou nachádzala dôležitá kóta 304 s ubikáciami pre záložné jednotky druhej línie.

⁸⁵ Nasleduje prilepený výstrižok s odpisom nemeckého textu návrhu na vyznamenanie, Borojevič podpísal návrh 14. decembra 1916. Jeho obsah je veľmi podobný záznamu k dátumu 28/11 od vety: „Prevzal velenie nad jednou hliadkou...“

⁸⁶ Zrejme vrch Pečinka východne od obce Lokvica, kóta 292. Východne od kopca pod vrchom Pečina, kóta 308, sa nachádzajú jaskyne tiež označené názvom Pečinka.

⁸⁷ Pod pojmom *Fahweg* sa zvykne rozumieť relatívne úzka cesta pre povozy, poväčšine nebýva spevnená, len čiastočne vysypaná štrkom, synonymum „Karrenweg“, „Hohlenweg“.

2/12

Pluk obdržal za akciu hliadky (por. Karikas) prémiu 100 korún. Poľné stráže na pravom krídle divízie v novopridelenom severnom úseku sú označené ako 1a, 2a, 3a, 4a. Medzi poľnou strážou 10 a 11 bola vsunutá jedna poľná stráž (označená ako) 10a.

3/12

Pluk dáva k dispozícii 4 hlásnych jazdcov ako cestnú políciu, pri pluku sa nachádza 21 hlásnych jazdcov. Zažiadané bolo telegrafické udelenie striebornej medaily za statočnosť II. triedy pre jednoročného dobrovoľníka titulárneho desiatnika Michaela Boitu z poľnej rotý 8/71, lebo je ťažko zranený a musela mu byť amputovaná noha. Jeho stav je dosť hrozivo nebezpečný.

Dotyčný obdržal striebornú medailu za statočnosť I. triedy.

4/12

Lekár nášho pluku Dr. Kytlica preberá dočasne agendu šéfa divíznej sanitnej služby. Pri každom prápore bude na podnikanie akcií vycvičené⁸⁸ jedno prepadové komando pozostávajúce z asi 20 mužov, toto je z ostatnej služby uvoľnené a má usilovne cvičiť.

5/12

Poľná rota 1/71 odchádza navečer do Comen⁸⁹ do karantény kvôli dysentérii, na jej miesto do zväzku práporu 1/71 prichádza rota 13/71.

6/12

Pri pluku sa nachádza aktuálne 85,5% Slovákov, 10,1% Maďarov, 3,1% Nemcov a 1,3% Čechov.

9/12

Vystriedanie v rámci 14. pešej divízie. Akonáhle nová brigádna rezerva dorazí (peší pluk 76) do postavenia pluku, dostane sa do priestoru Tomazevica prápor II/71 a III/71 a do Mali Dol prápor I/71. Poľná rota 1/71 zostáva v karanténe. Podplukovník Marx⁹⁰ zo 4. pochodovej brigády sa dostavil k pluku a preberá miesto na dovolenku odchádzajúceho majora von Szelestey z práporu 1/71.

16/12

V sídlach zotavovania (pluku) je rozkazom nariadená zvýšená bojová pohotovosť.

⁸⁸ Viacvýznamové slovo, alternatívny preklad: zostavené, vytvorené, vyškolené. Aj keď ťažisko výcviku spočívalo v príprave na boj zblízka, súčasťou prípravy bola aj teoretická výuka taktickej koordinácie jednotlivých typov zbraní, orientácia v teréne, kreslenie náčrtov atď.

⁸⁹ Slovinsky Komen.

⁹⁰ Arthur Marx (1867 Viedeň – 1939 Viedeň), židovského pôvodu, pokrstený 29. novembra 1897, k peš. pluku 71 prišiel od 1. novembra 1904 ako kapitán 2. triedy. Počas vojny od 1. novembra. 1914 major a od 1. augusta 1916 podplukovník. V Karpatoch 28. marca 1915 pri obci Polanski sa pri pokuse zastaviť ruský prielom stiahol, pričom velením pluku poverený mjr. Kožešník v bojoch padol. Dňa 13. septembra 1915 medzi Malou Berezovicou a Ditkovicami napriek tomu, že velenie pluku odmietlo dať rozkaz na ústup, Marx ako veliteľ práporu so skupinou vojakov ustúpil, ostatní vojaci práporu (3,5 rotý) sa dostali do obkľúčenia a zajatia. Od 17. októbra 1917 bol veliteľom náhradného práporu 71. peš. pl. v Kragujevci. Dňa 2. júna 1918 osobne zastrelil desiatnika Rizyho a vojaka Olešanika počas vzbury. Po vojne prešiel do rakúskej armády, kde bol 16. októbra 1920 povýšený na plukovníka. Nezachovalo sa žiadne oficiálne vymenovanie prezidentom Rakúska za generálmajora, napriek tomu v dokumentoch o poberaní výsluhového dôchodku je uvedené „Generalmajor a.D.“ čo zrejme súviselo s jeho penzionovaním. Je autorom mnohých archivovaných správ. 12. januára 1917 spísal z dôvodu dovolenky veliteľa Nagya aj návrhy na vyznamenanie Adamicu a Turanca za prepadovú akciu z 28. decembra 1916. ÖStA – KA Wien, f. AdTk., šk. č. 591, ÖStA – KA Wien, f. Personalunterlagen, Qualifikationslisten, šk. č. 1901, VAVRUŠ, Ján. Kragujevac, c.d. s. 104, 112.

18/12

Podplukovník von Hummel⁹¹ sa dostavil k (nášmu) pluku od peš. pluku 32 a predbežne preberá velenie pešieho pluku 48.

19/12

Popoludní o 9 hod 15 odchádza pluk do postavenia⁹² a strieda peší pluk 76. Prvá rota sa umiestni ako záloha pri východnom výjazde z Konstanjevice. Prápor IV/48 ide taktiež do postavenia severne od (nášho) pluku. Veliteľstvo pluku sa nachádza v muničnej jaskyni, guľomety sa zoberú so sebou do štelungov.

21/12

V noci neustála delostrelecká paľba, naše delostrelectvo ju opätuje.

22/12

Polná stráž 2a je napadnutá silnou nepriateľskou dôstojníckou hliadkou. Zajatí sú štyria Taliani z toho jeden je poddôstojník. Veliteľ Zeleni obdržal striebornú medailu za statočnosť I. triedy, pešiáci Feres, Schulz a Luczan striebornú medailu za statočnosť II. triedy, všetci ostatní bronzovú medailu za statočnosť.

23/12

Kostanjevica je silno ostreľovaná ťažkými kanónmi. Jozefova jaskyňa v obci sa zosypala, sú tam dvaja mŕtvy, traja zranení a pätnásti utrpeli nervový šok. V tejto jaskyni sa nachádzali dve čaty.

25/12

Prápory II/71 a III/71 sa vystriedajú 72. peším plukom a prápor I/71 a IV/48 práporom II/48 a I/76. Velenie tejto poslednej uvedenej skupiny preberie podplukovník von Hummel. Pluk ako brigádna rezerva zaujme rozpoloženie tak ako je to vidieť na náčrte⁹³. Veliteľstvo pluku zostáva na svojom stanovišti. Podplukovník von Nagy pôjde na dovolenku, zástupca podplukovník Marx.

28/12

Ako novoročný pozdrav pre Talianov sa podniká prvá väčšia akcia. Náš veliteľ pluku podplukovník von Nagy po osobnom prieskume vypracoval pre túto akciu nariadenia až do najmenšieho detailu a po udelení potrebných poučení a návodov k jej vykonaniu bolo možné zasadiť nepriateľovi citeľné straty a (spôsobiť) značnú škodu, pričom bolo zajatých 23 mužov.

⁹¹ Ing. Rudolf Hummel (Edl von Hassenfels), (1873 Viedeň–?), držiteľ rádu Leopolda s vojnovou dekoráciou a mečmi. K 71. peš. pluku prišiel ako kapitán v roku 1912. Major od 1. augusta 1914, podplukovník od 1. februára 1916 (Rangliste 1916). Na ruský front odišiel ako veliteľ práporu III/71, zranený 23. októbra 1914 pri Grodek (bitka pri Ivangorode). Začiatkom augusta 1916 velil v močaristom teréne Ratyszcz-Hnidawa pri rieke Seret bojovej skupine zostavenej z častí 71. a 72. peš. pluku. Činný aj ako veliteľ práporov peš. pl. 76, 48, 32, prip. ako veliteľ 32., resp. 48. peš. pluku. Evidovaný bol v stave 71. peš. pluku (Rangliste 1918). Po vojne dôstojník z povolania v ČSR, na plukovníka povýšený k 1. júlu 1919. V Trenčine po prečíslovaní na 17. peš. pluk zástupca veliteľa a aj veliteľ pluku, neskôr veliteľ 23. peš. brigády v Mukačeve. Od mája 1928 brigádny generál. Schematismus československé branné moci 1928, s. 30. Dostupné na: <<https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:4f923bc4-1f0b-4bb4-b17e-c61d4e88c1fca?page=uuid:bcf59b90-bf17-11df-b079-000d606f5dc6&fulltext=hummel>>.

⁹² Myslí sa do bojového postavenia v prvej línii.

⁹³ Tri náčrty z dislokácie rezervy (záloh) z obalu 6, ktoré majú uvedený dátum 30. decembra 1916, sme opisali v rámci tohto príspevku. Text vojnového denníka (25/12) je založený v obale 3 a z textu nevyplýva, že sa odvoláva práve na tieto náčrty z obalu 6, ktoré sme spomenuli. Takisto si nemyslíme, že v škatuli č. 591 sa nachádzajú všetky operatívne náčrty a mapy.

Poručík (aktívny) Anton Adamicza veliteľ poľnej roty 8/71

sa ako veliteľ akcie podniknutej dňa 28/12 1916 vyznamenal pri Kostanjevici svojim výnimočne statočným, rozhodným a úspešným správaním. Po najstarostlivejšom a napriek pôsobeniu nepriateľa až do najmenších podrobností rozpracovanom prieskume terénu a po obšírnej inštrukcii mužstva daného mu k dispozícii, vďaka prezieravým a šikovným plánom, precíznemu usporiadaniu zásahu jednotlivých bojových skupín i cez žiarivý príklad svojho osobného priebojného správania, dokázal uskutočniť túto akciu s úplným úspechom na podklade ním samostatne navrhnutého plánu.

Trikrát proti nepriateľskej presile zaútočil a vrhol sa na dobre vystavané talianske postavenia, ktoré smelo rozdrvil až po zhromažďovacie priestory ležiace za nimi. Po úpornom boji zblízka spôsobil nepriateľovi ťažké a krvavé straty a ukončil celú akciu zajatím dovedna 23 Talianov.

Na tejto akcii sa popritom zúčastnil záložný poručík Jozef Turanecz ako veliteľ dvoch guľometov a vyznamenal sa vynikajúcim statočným, ráznym a iniciatívnym správaním⁹⁴

31/12

Pluk má tri (bojové) prápory. V 13 rotách je 56 dôstojníkov a práporčikov, 7 vyšších poddôstojníkov, 1701 frontových (vojakov) v zbrani, 18 guľometov. Straty od 1 do 31/12: jeden dôstojník zranený, jeden dôstojník chorý, 9 mužov mŕtvych, 28 zranených a 108 mužov ochorelo.

Ďalšie boje v postaveniach sa každým dňom vyvíjali rovnako. Usilovne sa pracuje na výstavbe a technickom zosilnení bojovej línie. Žiaľ pri jednom vystriedaní v prvej línii nebola v rovnakej intenzite dotvorená výstavba (predchádzajúcim útvarom), lebo (nami) nájdené štelungy vystriedaný (útvar) len málo zlepšil.

1917 I/1

Aktívna činnosť delostrelectva pretrváva a v noci je zvlášť silná. Preliačina Plenski je častejšie pod ťažkou talianskou delostreleckou paľbou. Podplukovník Desiderius von Nagy odchádza na dovolenku. Podplukovník Marx preberá velenie pluku, kapitán Nitnausz velenie práporu I/71.

3/1

Kapitán Bradamante dočasne preberá záložný prápor peš. pluku 76 až kým sa nedostaví veliteľ tohto pluku.

7/1

Predbežne⁹⁵ velí pluku podplukovník Marx, prápor I/71 major Szelestej, prápor II/71 major Mocsary, prápor III/71 major von Maxim. Veliteľ guľometov nadporučík Wollitzterder, I. oddiel (guľometný) por. Biringer, II. oddiel (guľometný) por. Turanecz, III. oddiel (guľometný) por. Hrabovec⁹⁶, IV. oddiel guľometný⁹⁷ por. Rotbart. Tento posledný má 4

⁹⁴ Nasleduje prilepený odpis návrhu na vyznamenanie vojenským záslužným krížom s voj. dek. a mečmi pre Jozefa Turanca č. 136751, ktorého nemecký text sme uviedli v poznámke 37.

⁹⁵ Latinská skratka a.i: *ad interim*.

⁹⁶ Alois Hrabovec (1883 Žilina – 1918 Sopron), nadporučík od 1. augusta 1917 (Rangliste 1918). Velil skupine vojakov, ktorí sa už v novembri 1917 po úspešnom prielome pri Kobaride a následnom postupe od Vrtojby (29. októbra 1917) etablovali na pravej strane rieky Piava pri Zensone. Následkom zranenia podľahol. VAVRÚŠ, Ján. Rudolf Turček, mimoriadne odvážny dôstojník 71. pešieho pluku. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 1, s. 145.

⁹⁷ Použitá skratka M.G.A. (Maschinengewehrabteilung) v kontexte celej vety sa vzťahuje aj na predchádzajúce skratkové záznamy od dvojbodky za Mgmndt, preto pri každom čísle oddielu dopĺňame adjektívum guľometný.

štandardné, dva ruské a jeden záložný guľomet. Cez Tomazevice sa na front presunulo 42 ťažkých mažiarov 30,5 cm⁹⁸.

9/1

O 12 hodine napoludnie dorazil pluk ako divízna záloha so štábom, s práporom I/71 a s práporom III/71 do Tomazevice, prápor II/71 do Mali Dol. K pluku došiel pochodový prápor XXV/71 (11 dôstojníkov, 588 mužov a 6 koní).

10/1

Pochodový prápor XXVI z pešieho pluku 71 tiež už došiel k výcvikovej skupine. Major von Maxim je tam odvelený na zotavenie, prápor III/71 preberá kapitán Saric.

V dôsledku ostreľovania dňa 19/12 1916 sa v takmer celkom zničenej obci⁹⁹ mohlo mužstvo a dôstojníci len celkom skromne ubytovať a citeľne trpeli aj kvôli každodenne prítomnej bore a nízkym teplotám. Miestna zriadená kantína mala veľa zákazníkov a vždy bol vstup do kaplnky v ktorej pomocníci proviantného dôstojníka záložného nadporučíka Robinsohna skladovali nakúpené potraviny, náležite obsadený, čo je znakom toho, že tento veľký dobročinný čin zriadenia skladu mal pre zotavenie mužstva veľký význam.

Aj výstroj mužstva sa rýchlo zlepšovala, lebo najmä topánky boli veľmi opotrebované a mužstvo počas oddychu nemohlo vyraziť na cvičenia. Postarané bolo aj o provizórne kúpeľne na každodennú očistu mužstva, aby telesne zosilnení vojaci vyrazili znovu (dňa) 20/1 odvážne a s bojovnou radosťou do starých postavení v prvej línii.

12/1

Prápor poľných strelcov¹⁰⁰ 11 sa dostal opäť do zväzku k 14. pešej divízii, dorazil do Suta.

14/1

Štrnásti poddôstojníci výcvikovej skupiny čo neboli v poli¹⁰¹ sa zamenili za dvanásť frontových poddôstojníkov.

15/1

V poli (na fronte) má pluk 6 aktívnych¹⁰² dôstojníkov včítane zásobovacích dôstojníkov, pri veliteľstvách práporov 3, pri rotách 8 a pri guľometných rotách 1, spolu 18 aktívnych dôstojníkov.

16-20/1

Nič podstatné. Bora a obrovské návaly snehu robia akékoľvek akcie nemožnými. Je to veľká obeta pre bojovníkov na frontovej palebnej línii vystáť tieto škaredé víchrice. Ale našim Slovákom je počas týchto zlých dní aj tak všetko jedno.

20/1

Výstriedanie v rámci 14. pešej divízie. Velenie skupiny nad úsekom 21-25 preberá podplukovník von Hummel, skupine podplukovníka Marxa prináleží prápor I/71 a prápor poľných

⁹⁸ TURANEC, *Pramene obrany*, s. 61. Turanec označuje 30,5 cm mažiare prezývkou „Berta“, avšak „dicke Berta“ bola prezývka pre nemecké mažiare 42 cm. Počet 42 sa mi zdá privysoký.

⁹⁹ Myslí sa obec Tomačevica. Pluk sa tam vrátil 9. januára 1917, ale ostreľovanie bolo skôr – už 19. decembra 1916, keď zo zálohy odchádzali prápory do prvej línie a realizovalo sa striedanie jednotiek divízie.

¹⁰⁰ Alternatívny preklad „poľných jágrov“, termín jágri z nem. jazyka sa len ojedinele vyskytuje v slovenských textoch.

¹⁰¹ Alternatívny preklad na fronte, v poli na fronte, skratka „u.z.“ – *und zwar* – a síce.

¹⁰² Pod pojmom aktívny sa myslí: dôstojníkov z povolania v aktívnej službe, nie záložných dôstojníkov, ako bol napríklad Jozef Turanec.

strelcov 11. Prápor II/71 a III/71 patrí skupine 71. peš. pluku a so všetkými (uvedenými) prápormi sa znovu odchádza na front.

21/1

Podplukovník von Nagy sa vrátil z dovolenky a preberá velenie pluku. Znovu nepretržite Bora a snehové víchrice.

25/1

Polná rota 9/71 je vystriedaná 11/71 a 10. rota 12. rotou.

28/1

Prápor poľných strelcov je vystriedaný práporm IV/48 a poľnou rotou 13/72. (Už) dňa 21/1 podplukovník von Nagy výhladovo zvažoval uskutočniť (prepadovú) akciu v termíne do 28/1. V jednej celkom malinkej pivnici v Kostanjevici čo ešte nebola zničená, prebehla malá vojnová porada, na ktorej boli rozdelené úlohy všetkým do úvahy prichádzajúcim zložkám - pechotným delostrelcom, ženistom, minometom a granátometom a dôstojníkom i poddôstojníkom guľometov, aby sa vo všetkých jednotlivých otázkach presne zorientovali. Druhá veľká akcia sa teda

29/1

uskutočnila, pričom bolo 6 dôstojníkov a 150 vojakov zajatých a ukoristené boli 2 talianske guľomety. Naše vlastné straty boli 5 mŕtvych a 30 zranených.

30/1

Vystriedanie prápоров II/71 a III/71 peším plukom 72, prápору I/71 práporm II/48 a poľnou rotou 13 (od) pešieho pluku 71. Podplukovník von Hummel preberá od podplukovníka Marxa velenie v úseku a posledne menovaný (Marx) velí prápору III/71. Pluk obdržal za túto tak úspešnú akciu 1000 korún na rozdelenie. Ako brigádna rezerva je prápor I/71 preložený severozápadne od Novelo, prápor II/71 severozápadne od Vojsca a aj III/71 východne od lesíka ležiaceho východne od Kostanjevice južne od cesty.

V čase od 30/1 do 13/2 nedošlo k žiadnym zvláštnym udalostiam. Z priložených návrhov na vyznamenania dá sa vidieť, že v bojoch pri Kostanjevici sa pluk výborne držal a Talianom spôsobil citeľné straty a značné škody. Práce nepriateľa na hlavnom postavení často dôkladne poničil.

PRÍLOHA 1

K.u.k.7.Korpskommando

09.Nro 366/12

Feldpost 91 am 31.Dezember 1916

Eine sehr umsichtig/angelegte,schneidig/und¹⁰³ überlegt durchgeführte Patrouillen-Unternehmung des I.R.71 wird verlautbart.

Auf Grund der tagelangen Rekogniszierungen wurde festgestellt, dass die vorspringende fndl.Linie zwischen Feldwache 9 und 10 bereits mit Sandsäcken ca.0.50 - 1 m.hoch ausgebaut und mit Hindernissen versehen war.Besatzung:mindestens dichte, starke Vorposten,stärkere Abteilungen knapp dahinter,speziell gegenüber F.W.10,überdies gegenüber F.W.8 fndl.M.G.und in der Gegend der F.W.11 M.W.festgestellt.

¹⁰³ Asi sa zasekol medzerník – čiarky na oddelenie slov sú dodatočne vpísané perom.

Hiernach Auftrag des Rgts.Kmdos.zur Unternehmung:Ueberfallsartiger Einbruch in die fndl.Linie möglichst an 2 Punkten(bei F.W.10 und Zwischen Posten),Bekämpfung der dazwischen befindlichen fndl.Kräfte,sodann Säuberung der Stellungen rechts und links(siehe Skizze),gewaltsame Rekogniszierung der fndl.Stellung und nach Lösung dieser Aufgabe Rückkehr in die eigene F.W.Linie.Kmdt.Lt.Adamicza;ihm beigegeben zur Durchführung der Unternehmung 2 Sturmtrupps zu je U.O.und 20 Mann des II und III/71 F.Baons,überdies 1/2 ZugReserve M.G. und F.W. Verstärkungen

Bereitstellung laut Skizze um 5 Uhr nachm.

Beginn der Unternehmung : 5 Uhr 30 nachm.

Verlauf der Unternehmung:

Den ganzen Tag über mässiger Handgranatenkampf und Einzelschüsse,auf Raketenzeichen gingen beide Sturmtrupps vor,räumten die Hindernisse weg.überfielen fndl.Posten,bekämpften vorrückende Verstärkungen/mit Handgranaten,mussten aber infolge übermächtigen Angriffs mit 4 fdl. Gefangenen zurückkehren.

Hierauf kurzer Feuerüberfall auf die fndl.Massen durch die bereitgestellten Abteilungen(F.W.-en)

Erneuerter Angriff beider Sturmtrupps.Handgemenge,erneuertes Zurückweichen vor neu hinzugekommenen Verstärkungen,6 Gefangene eingebracht.

Sofortiger Feuerüberfall wie früher ,unterstützt durch M.G.vom Standpunkt Feldwache 10¹⁰⁴. Speziell M.G.und G.W.Feuer sehr wirksam,grosse fndl.Verluste,die fndl.Verstärkungen fluten zurück.

Die hiedurch hervorgerufene,sehr grosse Unordnung beim Feinde ausnützend drittmaliger Sturm beider Sturmtrupps,Handgemenge.Sodann infolge abermaliger Vorrückung fdl.Verstärkungen Rückzug in die Ausgangssituation mit 13 Gefangenen.

Rekognoszierungsergebniss laut Skizze.

Eigenen Verluste 2 Tote,2 Leichtverwundete 1 Vermisster.

Erhalten alle Inftr.Rgts.(selbst.Baons) Kmdos.

Scharicz m/p Fmlt.

Preklad prílohy 1:

C. a k. 7. zborové veliteľstvo

09. Nro 366/12

Polná pošta 91 dňa 31.decembra 1916

Na známost' sa dáva obozretne naplánovaná, rázne a premyslene vykonaná akcia hliadok pešieho pluku 71.

Na základe niekoľkodňového prieskumného pozorovania bolo zistené, že predsunutá nepriateľská línia medzi poľnou strážou 9 a 10 bola vybudovaná z pieskových vrieč asi 0,5 až 1m vysoko a prekážkami bola zabezpečená. Osadenstvo: prinajmenej zhustená, silná predsunutá stráž, silné oddiely hneď za nimi, špeciálne oproti poľnej stráži 10, okrem toho oproti poľnej stráži 8 nepriateľský guľomet a v sektore poľnej stráže 11 zistený mínomet.

Následná požiadavka veliteľstva pluku na akciu: Prepadový prielom do nepriateľskej línie ak je možné v dvoch bodoch (pri poľnej stráži 10 a v medzipriestore stráží), likvidácia síl nepriateľa nachádzajúcich sa medzi nimi, potom vyčistenie štelungov vpravo a vľavo (pozri náčrt), násilný prieskum nepriateľských štelungov a po vyriešení tejto úlohy návrat na líniu vlastných poľných stráží. Veliteľ poručík Adamicza, k dispozícii na vykonanie akcie

¹⁰⁴ Vom Standpunkt Feldwache 10 – perom dopísaný text na prelepenom pásiku papiera.

dané dve útočné jednotky každá s jedným poddôstojníkom a 20 mužmi z poľného práporu II a III/71, a okrem toho polovičná rezervná čata guľometná a zosilnené poľné stráže.

Príprava do postavenia podľa náčrtu o 5 hodine popoludní

Začiatok akcie o 5 hod. 30 popoludní

Priebeh akcie:

Po celý deň mierny boj s ručnými granátmi a ojedinelá strel'ba. Na signál rakiet vyrazili obidve útočné jednotky vpred, odpratali prekážky, prepadli nepriateľské strážne miesta a ručnými granátmi zabojovali s dotierajúcimi posilami, museli sa ale v dôsledku útoku so štyrmi zajatcami vrátiť späť.

Následne krátky palebný prepad proti nepriateľským masám (našími) pripravenými oddielmi poľných stráží.

Obnovenie útoku obidvoch útočných jednotiek. Boj zblízka, znovu odklon a stiahnutie sa pred novými prichádzajúcimi posilami, šiesti zajatci privedení.

Okamžitý palebný prepad tak ako predtým s podporou guľometu z pozície poľnej stráže 10. Najmä guľometná a granátometná paľba bola veľmi účinná, veľké nepriateľské straty, nepriateľské posily sa valia preč.

Takto vyprovokovaný veľmi veľký neporiadok u nepriateľa využitý na tretí útok obidvoch útočných jednotiek. Boj zblízka. Potom v dôsledku opätovného nástupu nepriateľských posíl stiahnutie sa do východiskovej pozície s 13 zajatcami.

Výsledok prieskumu podľa náčrtu.

Vlastné straty 2 mŕtvy, 2 ľahšie zranení, 1 nezvestný

Obdržia všetky veliteľstvá plukov (aj prápory).

Schariczer m/p, poľný podmaršal

PRÍLOHA 2

Bericht des Hptm Saric

Das Regiment hat in kurzen Zeiträumen 3 solcher Vorstösse gemacht mit immer grösseren Erfolge.

Der letzte Ausfall wurde am 29/1 1917 durchgeführt, von dem ich erzählen will

Unser Regimentskommandant Oberst von Nagy, wohlvertraut mit den Eigenheiten der Karsthochfläche, hatte schon 2 Tage vorher den Plan zum Vorstoss gefasst und in allen Einzelheiten festgelegt

Der einzige noch unversehrter winziger Keller eines sonst völlig zerstörten Ortes Kostanjevica diente als Beratungsraum, wo ein kleiner Kriegsrat abgehalten wurde, um die Teilnehmer zu belehren.

Offiziere der Infanterie, Artillerie, der Mienen und Granatwerfer xxx sowie Pioniere fanden sich ein nach ganz grossem Muster.

Nach Verteilen der Rollen wurden alle Einzelfragen genau besprochen und so die Grundlage zu einer der schönsten Waffentaten des Rgts gelegt.

Der 28/1 galt ausschliesslich den praktischen Vorarbeiten. O man glaubt nicht, welche Unsumme von Kleinarbeit eine solche einfache Bereitstellung für den Truppenoffizier bedeutet. Hptm Stuchlik ist hierin ein unübertrefflicher Meister, ihm war solches anvertraut. Auch die beteiligte Artillerie und die Wurfmaschinen nützen diesen Tag zum Einschiessen aus. Ihre Aufklärer haben sich hiezu vor den eigenen Drahthindernissen möglichst weit vorne eingenistet.

Eine Doline, in welcher die eigene Feldwache 150 Schritte vor dem Gegner steht, erscheint als der geeignetste Platz für die Schussbeobachtung. Hier wird noch in der Nacht eine Telefonstation errichtet.

Das Auslegen des Telefondrahtes, das Bauen der Linie ist im Angesichte des Gegners doppelt schwierig. Kein verätherischer Klang darf die gegenüberstehende fdl, Feldwache alarmieren. Oft mussten die Linienbauer innehalten, wohl auch zu Boden werfen, sobald die Kabeltrommel in der Abspulvorrichtung verätherisch kreischt.

Doch endlich auch die letzte Baustrecke glücklich überwunden. und die schützende Doline erreicht. Hallo ! Station eröffnet.

Hallo tönt es zurück, die angerufene Batterie hat sich gemeldet, die Verbindung zwischen ihr und den Aufklärer ist hergestellt. das Eischiesse¹⁰⁵ kann beginnen.

Und wie bedacht sie zu Werke geht! Unauffällig sammelt jede Batterie ihre Schussdaten gegen die Einbruchsstelle. Ganz wie von ungefähr fällt hier ein Schuss, und einer, noch ein dritter und so weiter, für den Uneingeweihten ein ziel und zweckloses Streuen, höchstens eine Beunruhigung. Alltag des Stellungskampfes!

Oder sollte es mehr sein? Stutzt einer der italienischen Offiziere dicht neben seiner Doline war eine übergrosse Bombe unseres 22cm. Minnenwerfers mit ungeheurer Wucht explodiert.

Hm. Minen sollte heute der Tedesko.....?

Aber nein es geht vorüber, ganz vereinzelt fallen noch einige Schüsse und verstummen endlich ganz. Es ist nichts!

Unter solchen Vorarbeiten brach der 29/1 an. *Schon in frühesten*

*Morgenstunden marschierten die Sturmtruppen und Teile der 7. Komp. in die befohlene Sturmstellung knapp hinter der Feldwachen. Kmdt. ist Oblt. Josef Schubert. Von hier aus wird die Heldenschar vorgerufen.*¹⁰⁶

Bis zum Abend muss sie aber ausharren, und ihren heissen Ungestüm zügeln. 12 Stunden zwischen 2 fdl. Welten, ohne jeden Verkehr, eine gar lange Wartezeit! Am Morgen haben sie freiwillig alle Brücken hintersich abgebrochen und am Abend wollen sie die fdl. Welt vor sich mit Gewalt erschliessen.

Wird es der kleinen Heldenschar gelingen?

Pkt. 5 Uhr 30 nachm. setzt das Artillerie Feuer ein und Wurfmaschinen aller Kaliber wirken mit. Eine Wand von Rauch, Staub und Gestank lagert sich schon über die italienischen Gräben. Nun türmt sie sich auf, wie eine Gewitterwolke drohend. Ein Höllenkonzert! Und dennoch, in aller Raserei und in allem Wahnsinn, Berechnung, Methode, kalte Leidenschaft.

Der bestürzte Italiener sieht nicht klar und schiesst darum blind wütend um sich. Ein grandioses Echo!

Mit den ersten Kanonenschuss kommt neues Leben in die Sturmtruppe. Gierig spähen sie vom Dolinenrand nach den fdl. Gräben, um die eigene Artillerie Wirkung zu beobachten. Und ihre Augen leuchten! Der Leo, der schwere Minenwerfer ist heute in voller Form. 70 kg. schwere Ekrahitbomben wirft er mit ungeheurer Wucht und schlägt Gassen in die tief gegliederten fdl, Hinderniszonen. Blitz und Bora ein Prachtkerl er verdient den Kosenamen, so ruft ein stämmiger Zugführer seinen Nachbar zu.

Die Artillerie vorbereitung gegen fdl, Einbruchsstellung dauert nur 20m., aber die Wirkung ist furchtbar! Der Weg für die vorbrechende Infanterie ist geöffnet.

Vorwärts an den Feind, das ist die allgemeine Losung. Lt. d. R. Dzurek ist seiner Leute sicher. es muss heute gelingen!

¹⁰⁵ Pravdepodobne zaseknutá klávesnica „n“ - správne: das Einschießen (Einschiessen).

¹⁰⁶ Posledné dve vety dopísané čiernym perom v kurente.

Hier längst der Mauer vorwärts ruft er.

Bei allem Wagemut rechnet er kühl und weiss die verherende Wirkung der modernen Waffen abzuwägen,;darum presst er seinen Zug gegen den Steinriegel.Nur so kann er ohne besondere Verluste an den Feind heran.

Wie ein wilder Bergstrom ergiesst sich dann durch danndurch die zerschossenen fdl. Hindernisse in dessen Gräben.Allen voran ist Lt.Dzurek. Im nu hat er persönlich ein fdl. Maschinengewehr überwältigt,ein zweites ~~xxxx~~ wird unschädlich gemacht.Der stürmende Zug überrennt auch die fdl.Feldwachen,und haut nieder was sich stellt.

Dieses tollkühne und blitzschnelle Zugreifen blieb entscheidend für das Gelingen des Ganzen.

Noch aber gab es keine Rast und kein Besinnen.Noch galt es die starke Besatzung zu überwältigen.

Eiligst ist ein Superlativ des Friedens ,reicht nicht an die Wirklichkeit heran.Abgestreift ist hier das irdische Mass.

Im Sturmschritt des Krieges tobt es weiter gegen die Doline,wo man eine starke Besatzung vermutet.

Im Sturmschritt des Kampfes wird die Doline umstellt.fdl.Widerstand,all umsonst,er wird gebrochen und der Rest der starken Besatzung 150 Mann und 6 Offiziere wird gefangen und 2.M.G.erbeutet.

Mit dem Instinkte des Raubtiers hatten die braven Artillerie indessen ihr Feuer auf die rückwärtigen fdl.Linien verlegt.

So konnten unsere Heldenschar auch die folgenden fdl.Angriffe abwehren und ihre Beute unverkürzt heimbringen.

Welch eine Tat! Die 4 bis 5 fache Uebermacht überwunden!

Kennt ihr ein gleiches Histörchen!?

War das ein Jubel nach dem Kampfe!

Eljen,Hoch und Zivio rufen sie!

Entlang der ganzen Front plantz sich jubelnd fort,dennsie alle umschliesst das gleiche mächtige Band,die Liebe zur Heimat,zu Kaiser König und Reich.

Oftmals habe ich diesen Ruf gehört,immer hat es mich so wunderbar ergriffen,es war ein Gebet nach der Schlacht.

Gedenken wir noch der Helden ,diein diesem Kampfe fielen und ihr junges Leben dem Vaterlande weihten.5.Tote. Gedenken wir aber auch der Verwundeten 30,die das rote Ehrenmal auf der Stirne tragen und deren Narben wir ehren wollen.

Preklad prílohy 2:

Správa kapitána Šarića

Pluk v krátkom časovom odstupe vykonal tri útočné údery s vždy väčším úspechom. Posledný prepad sa realizoval 29.1.1917 a o ňom chcem niečo rozpovedať.

Náš veliteľ' plukovník von Nagy¹⁰⁷, s osobitosťami náhornej planiny dobre oboznámený, predložil plán údernej akcie zhrňujúco vo všetkých podrobnostiach už dva dni vopred.

¹⁰⁷ Nagy je v správe Šarića uvedený ako plukovník. V tejto hodnosti je Nagy evidovaný až po 1. novembri 1917 (Rangliste 1918). Kapitán Šarić zomrel 11. júla 1918. Správu zrejme napísal v najväčšej bojovej eufórii po víťaznej ofenzíve pri Kobaride, keď sa front posunul až k Piave a v čase, keď Nagy bol už plukovníkom. Zrejme bola správa napísaná ako spomienka na prvé výročie od udalosti. Správa ako keby nadväzovala na inú správu, pravdepodobne Nagya, kde sa tri útočné údery spomínali, čo vyplýva z formulácie:„...in kurzen Zeiträumen 3 solcher Vorstösse gemacht...“

Jediná, stále ešte neporušená malinká pivnica v inak celkom zničenej obci Kostanjevica, kde sa pre poučenie zúčastnených uskutočnila malá vojnová porada, poslúžila ako poradný priestor.

Vzorne sa tu stretávali dôstojníci pechoty, delostrelectva, mínometov a granátometov ako aj ženisti. Po rozdelení úloh boli všetky špecifické otázky presne vykonzultované a týmto bol položený základ na uskutočnenie jednej z najkrajších akcií pluku.

Deň 28/1 bol výlučne určený praktickej príprave. Ani sa nedá uveriť, aké množstvo drobnej práce znamená pre dôstojníka jednotky len obyčajné zaujatie východiskového postavenia. Kapitán Stuchlík¹⁰⁸ je v tomto neprekonateľný majster, jemu to bolo zverené.

Zúčastnené delostrelectvo a vrhacie stroje¹⁰⁹ využili deň na zastreľovanie. Ich prieskumníci sa zahŕňali pred drátennými prekážkami podľa možnosti celkom vpredu.

Jedna dolina, v ktorej sa od protivníka 150 krokov nachádza naša vlastná poľná stráž, sa zdá byť vhodným miestom pre pozorovanie strelby. Ešte v noci sa tu zriadila telefónna stanica.

Uloženie telefónneho drátu a vybudovanie spojenia pred sľidiacim protivníkom je dvojnásobne ťažké. Žiadny zradný zvuk nesmie prebudiť nepriateľskú poľnú stráž oproti. Pokladáci vedenia museli často zastaviť a aj na zem ľahnúť, akonáhle kábel s bubnom pri odvíjaní zradne zaškrípala.

Predsaden sa aj posledný úsek konečne šťastne položil. Chránená Dolina bola dosiahnutá. Halló! Stanica v prevádzke.

Halló, ozýva sa späť. Batéria na druhom konci sa hlási a spojenie medzi ňou a prieskumníkmi je vybudované. Zastreľovanie môže začať.

A ako obozretne sa to deje! Nenápadne zbiera každá batéria svoje zastreľovacie údaje v mieste výpadu. Z ničoho nič spadne tam jedna strela, a ešte jedna, a tretia a tak ďalej. Pre nezasväteného bezcieľna a bezúčelná rozptýlená paľba, nanajvýš akési rušenie pokoja akoby každodennosť zákopového boja!

Alebo je to predzvesť niečoho väčšieho? Tesne vedľa jedného vo svojej doline zastrčeného talianskeho dôstojníka s obrovskou silou vybuchne mohutná bomba nášho 22cm mínometu. Hm, míny sa dnes nemčúrovi¹¹⁰ zachcelo....? Ale nie, ide to mimo. Len celkom sporadicky padnú ešte nejaké rany a konečne celkom stichnu. Nie je to nič!

V takýchto prípravách nastal zlom 29.1.1917. Už od najskoršieho rána vpochodovali útočné jednotky a časti siedmej rotý do rozkazom určeného útočného postavenia tesne za líniou poľných stráží. Veliteľom je nadporučík Josef Schubert! Odtiaľ bude čata hrdinov poslaná vpred.

Do večera ale musí ešte vyčkať a svoju horúcu búrlivosť krotiť. Dvanásť hodín medzi dvoma nepriateľskými svetmi, bez akéhokoľvek ruchu, priveľmi dlhá čakacia doba! Zrána dobrovoľne pretrhli všetky mosty za sebou aby večer násilne zabrali nepriateľský svet pred sebou. Podarí sa to tej malej čate hrdinov?

¹⁰⁸ Kapitán Václav Stuchlík (1883 – 1919). Jeden z najskúsenejších dôstojníkov pluku. V Karpatoch pri Veľkej Poľane so siedmimi guľometmi odolal trom ruským útokom a zlikvidoval takmer celý ruský praporek IV./51. Už predtým počas bitky pri Ivangorode (Deblin) preukázal svoje vojenské skúsenosti na kóte 163 pri obci Grodek v dnešnom Poľsku. Inštruktor guľometných oddielov. (ÖStA – KA Wien, f. AdTk., šk. č. 591). Od 20. novembra 1918 veliteľ skupiny/práporu domáceho vojska v Malackách. V novembri a decembri požadoval okamžité odovzdanie veliteľstva v Bratislave čsl. vojsku (Illustrierte Kronenzeitung, Samstag 14. Dezember 1918, S. 2). Padol ako veliteľ 1. československého dobrovoľníckeho pluku v boji proti maďarským bolševikom počas protiútoku 4. júna 1919 južne od Rožňavy. VAVRÚŠ, Ján. Počiatky vojenskej kariéry Michala Lokšíka. In: *Vojenská história*, 2021, roč. 25, č. 2, s. 156 – 159.

¹⁰⁹ *Wurfmaschinen* : myslia sa tým aj granátomety aj mínomety – vyjadrené jedným slovom.

¹¹⁰ Orig. *Tedesco*..., pozn.: *Tedesco* je označenie pre nemecky hovoriaceho, teda aj príslušníkov c. a k. armády (nemecká povelová reč).

Presne o 5 hodine 30 popoludní začína paľba delostrelectva a účinkujú pritom vrhacie stroje všetkých kalibrov.

Stena dymu, prachu a zápachu usadí sa medzi talianskymi zákopmi. Pekelný koncert! A predsa, pri všetkej tej šialenosti a hrôze je v tom vypočítavosť, metóda, chladná záľuba. Zarázený Talian nevidí jasne a tak strieľa v zúrivosti naslepo okolo seba. Grandiózna ozvena!

Pri prvých ranách z diel vchádza nový život do útočnej jednotky. Dychtivo na okraji doliny špehujú po zákopoch nepriateľa, aby pozorovali účinky nášho delostrelectva. A ich oči jasajú! Leo, ťažký mínomet je v plnej forme. Ekrasitové bomby vážiace 70 kilogramov hádže s nadľudskou silou a vráža plyny do hlboko členených nepriateľských zón so zátarasmi. Blesk a Bora, krásavec si zaslúži tú lichôtku¹¹¹, žasnúco zvolá jeden svalnatý čatár k svojmu susedovi.

Delostrelecká príprava proti nepriateľskému postaveniu trvá v mieste prielomu len 20 minút. Ale aj tak je účinok strašný! Cesta pre vpád pechoty je otvorená.

Dopredu na nepriateľa, to je to jediné platné heslo. Záložný poručík Dzurek si je svojimi ľuďmi istý. Dnes sa to musí vydať!

Tu pozdĺž múru napred, zaveli...

Pri všetkej smelosti počíta s chladnou hlavou a zhubný účinok moderných zbraní vie zvládnuť. Preto ťahá svoju čatu popri kamennej zátarase. Len tak sa môže bez veľkých strát priblížiť k nepriateľovi.

Ako divoká horská riava vpadne cez roztrieľané nepriateľské prekážky do ich zákopov. A to hlavne poručík Dzurek. Osobne bleskurýchlo premohol nepriateľský guľomet, a ďalší nebezpečne stojaci guľomet je takisto zneškodnený. Útočná čata rozdrví aj poľné strážne nepriateľa a zloží všetko čo sa jej postaví.

Takýto bláznivo odvážny a bleskurýchly zásah stal sa rozhodujúcim (momentom) pre úspech celej akcie. Ale ešte žiaden odpočinok a premýšľanie. Ešte treba premôcť silné osadenstvo.

Naponáhle stalo sa superlatívom mieru. Nepribližuje sa to realite. Pozemská miera je tu zotretá.

V búrlivom kroku vojny zúrive ďalej proti Doline, kde sa predpokladá silné osadenstvo. Dolina je v zápale boja obklúčená. Nepriateľský odpor..., všetko zbytočné. Je zložený a ten zvyšok silnej posádky, 150 mužov a 6 dôstojníkov, sú zajatí a dva guľomety ukoristené.

Medzitým s inštinktom dravca prenieslo skvelé delostrelectvo svoju paľbu na zadné nepriateľské línie. Tak mohli naše hrdinské čaty aj nepriateľský útok následne odraziť a svoju korisť celú domov priniesť.

To je ale čin! Štvor až päťnásobnú prevahu zdolať!

Pozná niekto z vás rovnaký príbeh?

Bolo to ale oslavy po boji!

Zvoláva sa Hurá, Sláva, Nech žije!

Pozdĺž celého frontu sa to radostne šíri, lebo všetkých zomkýňa rovnaký mocný zväzok. Láska k vlasti, cisárovi kráľovi a k riši.

Tak často som počul toto zvolanie, vždy ma to zázračne dojalo. Bola to modlitba po bitke. Spomeňme si ešte na hrdinov, čo v tomto boji padli a svoj mladý život vlasti zasvätili. Päť mŕtvych.

Ale pamätajte aj na 30 zranených čo si priniesli na čele červenú (krvavú) pamiatku a ktorej zjazvenie chceme si uctiť.

¹¹¹ Blesk a Bora je aliterácia, je to lichôtko pre toho krásavca, ktorým je mínomet Leo.

PRÍLOHA 3

Počty nižších dôstojníkov vyznamenaných rádom železnej koruny III. triedy s vojnovou dekoráciou a mečmi.

Tabuľka je zostavená na základe údajov z Rangliste 1918 (*Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres 1918, K. K. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1918*). Sumarizuje počty vyznamenaných nižších dôstojníkov peších plukov spoločnej armády z územia doplnovacích obvodov V. armádneho zboru (Preßburg). Ako vyplýva z tabuľky, 71. peší pluk mal najviac vyznamenaných rádom železnej koruny III. triedy s vojnovou dekoráciou a mečmi. Tabuľka nezohľadňuje udelenie rádu v procese schvaľovania s definitívnym potvrdením udelenia po 4. marci 1918, resp. 4. máji 1918 (Personalverordnungsblatt Nr. 40/18, bzw. 77/18). Nezohľadňuje teda udelenie rádu za bojové nasadenie na Piave počas leta 1918. Vyznamenanie získali po tomto termíne i ďalší nižší dôstojníci pluku (Lipovniczky, Zajiček, Prochaszka...)

Peší pluk	kapitán	nadporučík	poručík	Spolu
12	4	2	0	6
19	9	2	0	11
26	3	0	0	3
48	7	3	0	10
71	6	7	1	14
72	8	0	1	9
76	6	2	0	8
83	5	2	1	8

Takmer dokončená poľná železnica pri Kostanjevici s poslednými koľajnicami na uloženie 27. septembra 1915.

*Kostol v Kostanjevici bol zničený už pred nasadením 71. pešieho pluku.
Z veže zostala len kopa kamenia.*

Pod delostreleckou paľbou trpela Kostanjevica viac ako dva roky – záber z augusta 1917.

*Vojnový invalid Anton Adamica z obdobia, keď bol starostom Prievidze (1934 – 1939).
Pôsobil tam od roku 1926 najskôr ako poslanec a 15. októbra 1934 bol zvolený za starostu.
Pamätná kniha mesta uchováva veľa informácií o jeho aktivitách.
Bol prvým direktorom Živnostenského úverového ústavu,
tajomníkom Okresného živnostenského spoločenstva
a predsedom Lesného komposesorátu.
V Prievidzi vítal 26. septembra 1936 prezidenta Beneša.
Počas Homolovho puču bol zatknutý.
Začiatkom roku 1940 odchádza do Kamenice nad Cirochou.
V Trenčíne žil v rokoch 1944 – 1970.*

J. VAVRUŠ: DER KAMPFEINSATZ DES INFANTERIEREGIMENTS 71 AN DER ISONZOFRONT. DIE VERTEIDIGUNG DES ORTES KOSTANJEVICA.

Nach der Vereinbarung zwischen dem Armeeoberkommando (AOK) und der Deutschen Obersten Heeresleitung (DOHL) erging der Befehl, dass die 14. Infanterie Truppendivision an die italienische Front verlegt wird. In Galizien wurden die im Verband der 195. deutschen Division kämpfenden Bataillone des k.u.k. IR 71 aus der Stellung herausgezogen und sie marschierten nach Zloczow, wo dann die Vorbereitungen für den Eisenbahntransport am 31.10.1916 getroffen wurden. Das Regiment 71 wurde dem Kommando der 14. ITD unterstellt. Die Fahrt ging nach Wien und mit der Südbahn nach Dutovlje. Am 3.11.1916 wurde dort das Regiment um 3 Uhr vormittags auswagoniert. Eine geplante Erholung musste wegen der kritischen Situation an der Front abgesagt werden und die Reserven marschierten gegen vorrückende Italiener direkt in die erste Linie nach Kostanjevica. Das erste und dritte Bataillon des IR 71 stoppten gemeinsam mit zwei Bataillonen des IR 72 und insgesamt 13 Maschinengewehren von den M.G. Abteilungen den italienischen Vormarsch und stabilisierten den Frontverlauf westlich des Ortes (Abb. 3).

Bis Ende Januar wurde das Regiment dreimal in der ersten Linie bei Kostanjevica eingesetzt und dreimal wurden auch Überfälle gegen feindliche Stellungen durchgeführt. Am 4.12.1916 wurden bei jedem Bataillon ca. 20 Mann vom übrigen Dienst befreit und als Jagdkommando geschult und trainiert. Unter der Führung von Leutnant Adamica provozierten am 28.12.1916 zwei Sturmtruppen des II. und III. Bataillons das Eingreifen der feindlichen Verstärkungen. Die italienischen Truppen wurden von den vorbereiteten Maschinengewehren und Granatwerfern beschossen und durch die großen Verluste zum Rückzug gezwungen. Die dadurch hervorgerufene sehr große Unordnung beim Feinde brachte zusätzlich 23 Gefangene. Einen Bericht über diese Unternehmung verfasste Feldmarschall-Leutnant Schariczer (Beilage 1).

Die musterhafte Mitwirkung von Artillerieaufklärung, Infanterie und Wurfmaschinen (Minen- und Granatwerfer) zeigte sich bei dem Überfall einer Doline am 29.1.1917. Durch eine vorbildlich zerschossene Einbruchstellung drang blitzschnell die Sturmtruppe unter dem Kommando von Leutnant Dzurek vor, haute nieder was sich stellte und vernichtete dabei zwei MG-Nester. Die starke feindliche Besatzung in der Doline wurde eingekesselt und in erbittertem, blutigem Nahkampf der Widerstand des Feindes gebrochen. 150 (143) Mann und sechs Offiziere konnten gefangengenommen werden. Erbeutet wurden auch Maschinengewehre und viele Waffen. Leutnant Dzurek wurde für diese Waffentat mit dem Orden der Eisernen Krone III. Klasse mit Schwertern und Kriegsdekoration ausgezeichnet. Hauptmann Saric verfasste einen Bericht (Beilage 2). Nach der Unternehmung wurde das Regiment als Divisionsreserve eingesetzt und ab 13.2.1917 in die vierwöchige Retablierung kommandiert.

Der Autor des Beitrages verwendete als Hauptquelle Material aus dem Österreichischen Staatsarchiv in Wien. Ungeordnete Skizzen hat er ausgewertet und zu einzelnen Blättern des Kriegstagebuches beigelegt. Aufgeklebte deutsche Textausschnitte ordnete der Autor chronologisch zu und die Texte wurden in die slowakische Sprache übersetzt. Den Kampfeinsatz der Truppe vergleicht der Autor mit den Erinnerungen des späteren slowakischen Generals Jozef Turanec. Handschriftliche Erinnerungen des Generals wurden erst nach dem zweiten Weltkrieg im Gefängnis geschrieben und im Jahr 2012 als gedrucktes Buch (Pramene obrany) veröffentlicht.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Österreichisches Staastarchiv – Kriegsarchiv Wien (ÖStA-KA Wien), fond Archive der Truppenkörper (AdTK), škatuľa 591.

Österreichisches Staastarchiv – Kriegsarchiv Wien (ÖStA-KA Wien), fond Feldakten Armeekorpskommando, škatuľa 89.

Österreichisches Staastarchiv – Kriegsarchiv Wien (ÖStA-KA Wien), fond Personalunterlagen, Qualifikationslisten, škatuľa 1901.

Vojenský historický ústav – Vojenský historický archiv Praha (VHÚ-VHA Praha)

Památník Osvobození, inv. č. 552.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie / Monographs

GLAISE-HORSTENAU, Edmund (ed.). *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914 - 1918. Band 2. Das Kriegsjahr 1915. Erster Teil.* Wien : Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1931. 814 s.

GLAISE-HORSTENAU, Edmund (ed.). *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914 - 1918. Band 5. Das Kriegsjahr 1916. Zweiter Teil.* Wien: Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1934. 746 s.

NADBATH, Barbara – MLEKUŽ, Dimitrij – BOŠTJANIČ, Janko. *Vojni ujetniki carske Rusije v prvi svetovni vojni na slovenskem ozemlju.* Ljubljana : Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2018. 302 s. ISSN 2630-208X. Publikácia dostupná online vo formáte pdf. ISBN 978-961-6990-39-4.

Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres 1918, K. K. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1918. Dostupné online: pozri Internetové zdroje, podobne aj Rangliste 1916 a 1917.

SCHAUMANN, Walther. *Die Bahnen zwischen Ortler und Isonzo 1914 - 1918.* Wien : Bohman Verlag, 1991. 320 s. ISBN 10: 3700207263.

Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegsmarine für 1914, K. K. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1914. Dostupné online: pozri Internetové zdroje, podobne aj Schematismus za ďalšie predvojnové roky.

TURANEC, Jozef. *Pramene obrany.* Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2012. 316 s. ISBN 978-80-89514-19-9.

**Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách /
Articles in Journals, Chapters in Monographs**

CHORVÁT, Peter – ZAŤKOVÁ Jana – ČAPLOVIČ Miloslav. *Pramene k vojenským dejinám Slovenska IV/I*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2016. 431 s. e-ISBN 978-80-89523-40-5.

DANGL, Vojtech. Bitka pri Krasniku 1914. In: *Historie a vojenství*, 1990, roč. 39, č. 3, s. 57 – 73. ISSN 0018-2583.

VAVRUŠ, Ján. Kragujevac-Nové pohľady na známe dokumenty. In: *Vojenská história*, 2019, roč. 23, č. 2, s. 93 – 115. ISSN 1335-3314.

VAVRUŠ, Ján. Počiatky vojenskej kariéry Michala Lokšíka. In: *Vojenská história*, 2021, roč. 25, č. 2, s. 149 – 169. ISSN 1335-3314.

VAVRUŠ, Ján. Rudolf Turček, mimoriadne odvážny dôstojník 71. pešieho pluku. In: *Vojenská história*, 2023, roč. 27, č. 1, s. 141 – 157. ISSN 1335-3314.

ZAŤKOVÁ, Jana. Z denníka 71. pešieho pluku. (Mobilizácia a účasť pluku na bojoch pri Krasniku v auguste 1914). In: *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 3, s. 94 – 110. ISSN 1335-3314.

ZAŤKOVÁ, Jana. Z denníka 71. pešieho pluku. Bojová činnosť pluku na Piave. In: *Vojenská história*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 85 – 91. ISSN 1335-3314.

ZAŤKOVÁ, Jana. Niekoľko poznámok k nasadeniu rakúsko-uhorského 71. pešieho pluku na východnom fronte. In: DROBŇÁK, Martin – TURIK, Radoslav – SZABÓ, Viktor (eds.). *Slovensko a prvá svetová vojna II*. Humenné : Klub vojenskej histórie Beskydy, 2019, s. 164 – 169. ISBN: 978-80-973444-1-2.

Internetové zdroje / Internet Sources

Schematismus československé branné moci. (Jednotlivé ročníky 1922-1938). Dostupné na:
«<https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/periodical/uuid:12bb3ce0-b5ab-11df-a9d6-000d606f5dc6>».

Ročník 1923:

«<https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:b7b1cbcc-33d4-4742-9d1d-6f06addf4c37?page=uuid:b5569bd0-b5be-11df-a93b-000d606f5dc6>».

Ročník 1928:

«<https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:4f923bc4-1f0b-4bb4-b17e-61d4e88c1fca?page=uuid:a13790f0-bcda-11df-9e9c-000d606f5dc6>».

«https://www.zvkds.si/sites/www.zvkds.si/files/uploads/files/publication/vojni_ujetniki_carske_rusije_v_prvi_svetovni_vojni_na_slovenskem_ozemlju_small_0.pdf».

«<http://www.potmiruviadipace.org/de/80/schztengrben-festungen-und-schlachtfelder>».

«https://library.hungaricana.hu/en/view/RanglistenHeeres_1918/?pg=0&layout=s».

«https://library.hungaricana.hu/en/view/RanglistenHeeres_1917/?pg=0&layout=s».

«https://library.hungaricana.hu/en/view/RanglistenHeeres_1916/?pg=0&layout=s».

«https://library.hungaricana.hu/hu/collection/austrian_state_archives_RanglistenHeeres/».

«https://library.hungaricana.hu/hu/collection/austrian_state_archives_MilitarAlmanachSchematismus/».

O autorovi /About the author

Mgr. Ján Vavruš, PhD.

ARDIG GmbH, Porschestrasse 39, A - 3 100 St. Pölten, Rakúska republika

e-mail: jvavrus@seznam.cz

<https://orcid.or./0000-0002-9348-0378>

ÚKRYTY NA SLOVENSKÝCH ŽELEZNICIACH POČAS 2. SVETOVEJ VOJNY

JURAJ ĎURČEK

ĎURČEK, J.: Shelters on Slovak Railways during World War 2. *Vojenská história*, 2, 28, 2024, pp 137-158, Bratislava.

The study examines civil air defence (CPO) measures aimed at protecting by sheltering at stations and premises of the Slovak Railways during World War 2. It provides a brief overview of the legislation and regulations governing CPO during this period. The author chronologically describes the developments in the construction of shelters, highlighting significant events throughout the war. Additionally, the text offers insights into the location, type, construction, and usage of protective structures designed to shelter railway workers and passengers. Another focus is on the protective properties of these shelters and their utilization during air raids. The study enumerates various types of shelters at more prominent stations, with a detailed focus on Bratislava.

Keywords: Slovak Railways, World War 2, Civil Defence, Shelter, Bratislava

Civilná protiletecká ochrana

Vojenské konflikty a ich vplyv na civilné obyvateľstvo priniesli už v prehistorických časoch mnohé z opatrení, ktoré dnes zaraďujeme pod pojem civilná ochrana. Vývoj zbraňí smerom k vyššej ničivosti podnietil vznik systému využívajúceho vedomosti, techniku a materiál na ochranu zdravia a života ľudí. V tomto systéme ochrany získala železničná doprava veľkú dôležitosť svojou schopnosťou zabezpečovať rýchlu a hromadnú prepravu osôb. Vlaky sa podieľali na rôznych opatreniach súvisiacich s ochranou obyvateľstva. Medzi prvé opatrenie na ochranu obyvateľstva hromadného charakteru patria napr. sanitné vlaky rádu Maltézskeho rádu, ktoré umožňovali odvoz (evakuáciu) ranených a chorých z bojiiska.

Skúsenosti z prvej svetovej vojny, v ktorej sa prvýkrát použili nebezpečné chemické látky a lietadlá ako zbrane, prispeli k rýchlejšiemu vývoju civilnej protileteckej ochrany (CPO). V medzivojnovom Československu sa protiletecká ochrana obyvateľstva začala rozvíjať na konci dvadsiatych rokov 20. storočia. Po vydaní zákona 82/1935 Sb. sa zintenzívnila legislatívna i publikačná činnosť zameraná na CPO. Vydaním vládneho nariadenia v októbri 1935 a smerníc – hlavne *Organizácia CPO v obci* (v neskoršom vydaní označené CPO-1) – sa stanovili povinnosti obcí v oblasti CPO a predpisy na obstarávanie plynových masiek¹. Na základe výnosu Ministerstva vnútra Československej republiky v rokoch 1936 až 1938 vyšli ďalšie smernice CPO-2 až CPO-7, ktoré upravovali jednotlivé služby CPO (požiarna; poplachová a maskovacia; samaritánska; ochrana pred bojovými látkami; pre miestnu hlásnu službu; ochrana v úkrytoch).

Organizácia CPO predstavovala premyslené usporiadanie a zostavu osôb a materiálu, vymedzenie účelu, práv, povinností a úloh. Dobrá organizácia CPO vyžadovala funkčné spojenie s vojenskou hlásnou službou, bezpečnostné a poriadkové opatrenia (na zabránenie panike), ochranu pred účinkami výbušných bômb (budovanie úkrytov), ochranu pred účinkami zápalných bômb (protipožiarne opatrenia), ochranu pred účinkami bômb s otravnými látkami (ochranné masky s filtermi alebo úkryty) a zabezpečenie pred ostatnými poruchami (zaistenie zásobovania, evakuácie, zatemnenia a pod.).²

¹ Rozumej ochranných masiek; v ďalšom texte väčšinou používame tento súčasný pojem.

² NĚMEC, Vít. Civilní protiletecká ochrana v ČSR v letech 1929 až 1938. In: BINAR, Aleš et al. *Ozbrojené síly a československý stát*. Brno : Univerzita obrany v Brně, 2020, s. 33 – 52.

Zákon č. 184/1937 Sb. o brannej výchove z 1. septembra 1937 ustanovil aj výcvik zameraný na plnenie úloh CPO. S CPO sa mali školopovinní žiaci oboznamovať na hodinách brannej výchovy v škole. Ostatné obyvateľstvo malo tiež povinnosť zúčastniť sa výcviku v CPO až do 50. roku života, pričom v brannej výchove len do 30. roku. Brannú výchovu obyvateľstva i CPO zabezpečovali spolky, ústavy a útvary uvedené v zákone i strediská brannej výchovy. Strediská brannej výchovy sa mali vytvárať v obciach podľa smerníc ministerstva národnej obrany.

Prvá škola protiletectkej ochrany v Olomouci-Lutíne pripravila výstavu zameranú na CPO, spojenú s odborným výkladom, ktorou sa prezentovala na Medzinárodnom dunajskom veľtrhu v Bratislave v roku 1938. Počas prvého mesiaca od otvorenia ju navštívilo 3653 osôb, z tohto počtu tvorili žiaci škôl 59 %. Návštevníkov asi najviac upútala ukážka použitia „plynovej“ masky, ktorá sa v tom čase v školách alebo obciach vyskytovala len veľmi zriedkavo. Prvá škola protiletectkej ochrany organizovala kurzy pre okresných funkcionárov CPO v slovenských mestách (do marca 1938 sa uskutočnilo 11 kurzov).³

V medzivojnovom Československu však nenastal veľký pokrok vo výchove obyvateľstva v problematike CPO, pretože upozorňovanie na možnosť vojny sa vnímalo ako strašenie, a keďže podľa verejnej mienky vojna bezprostredne nehrozila, tak nemalo zmysel pripravovať sa na ňu. Niektoré opatrenia CPO si vyžadovali nemalé finančné prostriedky, ktorých obce nikdy nemali dosť, a preto sa do CPO investovalo veľmi málo.

Železničná protiletectká ochrana (ŽPO) patrila medzi výkonné služby vojenských, štátnych a krajinských podnikov, kam tiež spadala vojenská protiletectká ochrana, poštová protiletectká ochrana a školská protiletectká ochrana. Ministerstvo železníc vydalo v rokoch 1936 až 1937 tri *predpisy železničnej protiletectkej ochrany upravujúce organizáciu služieb (ŽPO-1), samaritánsku službu (ŽPO-2) a poplachovú službu (ŽPO-3)*. ŽPO-3 bol označený ako dočasný predpis, pretože v čase jeho vydania nebola upravená vzájomná súčinnosť ŽPO s CPO, vojenskou správou a inými štátnymi úradmi a orgánmi.

Po vzniku slovenského štátu (14. marca 1939) sa nadviazalo na skúsenosti v oblasti CPO získané počas ČSR. V období slovenského štátu upravoval CPO zákon č. 280/1940 Sl. z. CPO organizoval a vykonával minister národnej obrany s veliteľom vzdušných zbraní. Výkonným orgánom ministerstva národnej obrany (MNO) pre CPO bol šéf CPO, ktorý ako veliteľ oddelenia CPO pri MNO vydával smernice a pokyny pre CPO. Slovensko sa delilo na obvody CPO, ktoré územne zodpovedali obvodom okresných úradov. Obvodným veliteľom CPO bol okresný náčelník. V každej obci bolo vytvorené miestne veliteľstvo CPO, ktoré bolo podriadené obvodnému veliteľovi CPO.

Podľa zákona 280/1940 Sl. z. sa vo väčších továrňach (závodoch) a v jednotlivých odvetviach verejnej správy organizovala osobitná protiletectká ochrana. Nazývala sa podľa subjektu, napr. závodná (ZPO), železničná (ŽPO), poštová protiletectká ochrana (PPO). Každá priamo podliehala šéfovi CPO. Železničnú protiletectkú ochranu organizovalo Ústredie ŽPO (ÚŽPO), ktoré bolo vytvorené v rámci vojenského oddelenia Ministerstva dopravy a verejných prác (MDaVP) železničný rezort. Prednostom ÚŽPO bol prednosta vojenského oddelenia MDaVP, členmi referenti a odborníci ŽPO. V záležitostiach protiletectkej ochrany ÚŽPO priamo podliehalo MNO. ŽPO bola organizovaná v zmysle predpisu *ŽPO 10 Smernice pre protiletectkú ochranu železnice* (čl. 13 až 21).

Organizačnými jednotkami ŽPO boli jednotlivé prevádzkové pracoviská – stanice, odbory pre údržbu tratí, dielne a ďalšie. Funkciu veliteľa ŽPO vykonával vedúci pracoviska (na stanicach prednosta) pre celý obvod svojej pôsobnosti. Vo veľkých stanicach, kde sa nachádzalo viac samostatných prevádzkových pracovísk, organizovali ŽPO jednotliví ve-

³ Stála výstava CPO na výstavišti dunajského veľtrhu. *Ludová politika*, 1938, roč. 14, č. 67, 22. marca, s. 3.

litelia s ohľadom na ostatné pracoviská. Na zosúladenie opatrení prijímaných na jednotlivých pracoviskách sa vytvorilo obvodné veliteľstvo ŽPO, ktorého obvodným veliteľom bol prednosta stanice. Do obvodu stanice – ako jednotky ŽPO – patrili aj pridelené dopravné („služobne“) a stanoviská iných služobných odvetví.⁴

MNO vydávalo pokyny a nariadenia pre organizovanie protiletectkej ochrany na celom území štátu. Pretože ŽPO bola organizovaná v rámci celoštátnej protiletectkej ochrany, aj pre ŽPO platili pokyny a nariadenia šéfa CPO. Na Slovensku sa CPO riadila pokynmi a nariadeniami v smerniciach CPO. Smernice CPO, ktoré vyšli ešte v období Československa, nahradili nové vydania smerníc. Označovali sa poradovým číslom postupne podľa toho, ako vychádzali.

Tab. Smernice CPO platné v období Slovenskej republiky (1939 – 1945).

Označenie	Názov
CPO 1	Smernice pre organizovanie miestnej CPO. Obsahovali ustanovenia o organizovaní miestnej CPO, nariadenia o vybavení jednotlivých služieb CPO (napr. samaritánskej, požiarnej).
CPO 2	Smernice pre organizovanie svojpomocnej a rozšírenej svojpomocnej protiletectkej ochrany. Platili v plnom rozsahu pre organizovanie protiletectkej ochrany v železničných budovách.
CPO 3	Smernice pre zatemňovanie a zastieranie. Platili pre ŽPO pre zatemňovanie vnútorného osvetlenia (v budovách) a pre cestné vozidlá.
CPO 4	Smernice pre zriaďovanie úkrytov. (r. 1941) Platili pre ŽPO v plnom rozsahu.
CPO 5	Smernice pre ochranu proti bojovým chemickým látkam. Tieto smernice platili aj pre ŽPO na organizovanie asanačnej služby
CPO 6	Smernice na zneškodňovanie trhacích a zápalných bômb. Druhy anglických a ruských bômb. (r. 1943) Do týchto smerníc boli zhrnuté dva pokyny, ktoré Ústredie ŽPO vydalo pre riadené pracoviská v r. 1942.

Zdroj: Železničné múzeum SR Bratislava (ďalej ŽM SR), fond (f.) Tajné, Ministerstvo dopravy a verejných prác (MDaVP) žel. rezort, škatuľa (šk.) 22, Ústredie ŽPO. (č. 253), sign. č. Ž 10/4-ŽPO-1943.

V roku 1943 Ústredie ŽPO vydalo predpis ŽPO 10 *Smernice pre protiletectkú ochranu železníc*. Úradný list Ústredia ŽPO adresovaný „všetkým služobníam“ a datovaný 4. septembra 1943 nám umožňuje presnejšie určiť vznik predpisu ŽPO 10. Jeho vydaním boli zrušené predpisy ŽPO-1 (1936), ŽPO-2 (1937) a ŽPO-3 (1937). V úvode ŽPO 10 sa uvádza:

„Nové metódy vojenskej techniky celkom pozmenili spôsob vedenia novodobých vojen, ktoré nepoznajú zázemie. Civilné obyvateľstvo je práve tak vystavené leteckým útokom ako vojak na fronte, lebo lietadlá, preraziac ochranné pásma na hraniciach, poletia do vnútrozemia, kde zaútočia na zdroje, ktoré sú potrebné na vedenie vojny. Preto treba organizovať nielen aktívnu obranu, konanú brannou mocou, ale aj pasívnu ochranu, ktorú vykonáva civilné obyvateľstvo podľa pokynov brannej moci.“

Predpis vysvetľoval rozdiel medzi obranou a ochranou. Pod obranou sa rozumel aktívny zásah špeciálnych vojenských jednotiek proti bombardovacej a výzvednej činnosti nepria-

⁴ ŽPO 10 *Smernice pre protiletectkú ochranu železníc*, dokument v zbierke autora.

teľských lietadiel. Vykonávala ju branná moc bojovými prostriedkami (stíhacími lietadlami, protilietadlovými delami, guľometmi atď.). Ochrana proti leteckým útokom zahŕňala pasívnu činnosť obyvateľstva pri leteckom útoku.

Úlohou CPO bolo obmedziť protileteckými ochrannými opatreniami účinkov leteckých útokov na zázemie na najmenšiu mieru, chrániť životy obyvateľstva, obmedziť poruchy v dôležitých závodoch a narušenia verejného života na najkratší čas, urýchlene odstrániť škody všetkého druhu a vzájomne si pomáhať pri udržiavaní verejnej bezpečnosti a poriadku.

Železničná protiletecká ochrana sa skladala zo služieb: výstražná (pred leteckým útokom), bezpečnostná a poriadková, požiarňa (hasenie požiarov), samaritánska (zdravotnícka), asanačná (dekontaminačná) a pomocná.⁵

Máme málo poznatkov o zložení výzbroje CPO, ako sa vtedy inventár CPO nazýval. Napríklad na súkromnej Tatranskej elektrickej vicinálnej dráhe mali v roku 1940 na účely ŽPO v inventári 72 ochranných masiek, 20 oceľových prilb, 1 poľný detektor, 1 prenosný asanačný postrekovač, 1 asanačné kliešte, 4 cvičné asanačné kombinézy, 1 lekárničku Primosana, 2 ručné kovové nosidlá, 1 cvičnú súpravu BCHL (bojových chemických látok), obrázky a knihy s tematikou CPO.⁶

Zo zachovaných záznamov vyplýva, že keď Slovensko zasiahla letecká vojna, veľa náradia a materiálu chýbalo. MDaVP „v medziach finančných možností“ obstarávalo vybavenie pre CPO – piesok na hasenie, nádoby na vodu, hasičské striekačky, sekery, lekárničky a ďalšie. Avšak pre členov samaritánskej služby boli potrebné prilby, ochranné masky, pišťalky, nosidlá, tašky s obväzmi. A správcovia úradných budov požadovali ďalšie vybavenie pre „domové družstvá“ (hliadky CPO). Na to všetko už ministerstvo nemalo finančné prostriedky, pretože sa mali pripraviť predovšetkým úkryty. A tak v auguste 1943 MDaVP uvažovalo o vybavení úveru.⁷

Vybavenie úkrytov tvorilo ručné náradie (sekera, krompáč, lopata), nádoby na vodu (sud, kaďa), povrazy (na vyťahovanie predmetov), rebřík, prostriedky na hasenie požiarov (striekačky na vodu, hasiace prístroje, železný hák na drevenej násade, „požiarne plácačky“, debny na piesok), vedrá, lekárnička, drevené dlahy, trojhramné šatky, nosidlá. Väčšinou však úkryty nemali žiadne vybavenie.⁸

Úkryty počas vojny

Smernice *CPO-5 Ochrana proti bojovým látkam* (r. 1936) podrobne rozoberali jednotlivé druhy bojových chemických látok (BCHL), napr. yperit, chlór, fosgén, s popisom ich vlastností a vplyvu na človeka. Predpokladalo sa ich použitie v „plynových pumách“ alebo rozprašovaním, v oboch prípadoch z lietadiel. Ochrana proti BCHL mohla byť individuálna, s použitím dýchacích prístrojov (filtračných alebo izolačných, tzv. kyslíkových) alebo ochranných masiek s filtrom, a kolektívna. Kolektívnu ochranu predstavovali úkryty, ktoré mali chrániť pred BCHL a aj pred výbušnými a zápalnými bombami. Smernice stanovovali tiež ochranu zvierat, potravín, vody a krmovín. Detekčná služba zahŕňala plynových pátračov a laboratória; úlohou oboch bolo určiť, akou BCHL bol priestor zasiahnutý. Na základe charakteristických znakov na mieste použitia BCHL mohol každý občan zistiť, že je ohrozený. Dôležitosť sa pripisovala subjektívnemu pozorovaniu – čuchovým vnemom,

⁵ ŽPO 10 Smernice pre protileteckú ochranu železníc, dokument v zbierke autora.

⁶ SNA Bratislava, f. MDaVP (1938) 1939 – 1945, šk. 211, Protiletecká ochrana podniku TEVD, sign. č. ŽPO-6/40, 25. 10. 1940.

⁷ ŽM SR, f. Tajné, šk. 22, Predsedníctvo vlády, Protiletecké úkryty – rozpočtová úhrada (č. 253), sign. č. 3617/3/1943.

⁸ SNA Bratislava, f. MDaVP (1938) 1939 – 1945, šk. 211, Objednávka CPO predmetov, č. 304/22-44, 28. 1. 1944.

prip. prejavom použitia BCHL (dráždenie očí, dýchacích ciest a pod.). Výcvik plynových pátračov bol zameraný na rozoznávanie BCHL čuchom, prenosné laboratória využívali vedecké poznatky a techniku. Smernice podrobne popisovali aj asanačnú službu – v dnešnej terminológii dekontamináciu – podľa druhu objektov, látky používané na asanáciu a činnosť jednotlivých zložiek zúčastnených na asanácii. V druhej svetovej vojne sa na bojiskách i v zázemí nepoužili BCHL, pretože si ich Adolf Hitler netrúfol nasadiť aj pod vplyvom vlastnej skúsenosti, keď ako vojak v prvej svetovej vojne videl ich strašné účinky na fronte. Druhá svetová vojna však priniesla väčšiu ničivosť leteckej munície.

V 30. rokoch 20. storočia v Československu problematika úkrytia obyvateľstva pri leteckom bombardovaní ešte len získavala určitú pozornosť verejnosti, ale jej postoj bol pasívny. Potreba úkrytov vo vojnových časoch sa nespochybňovala, o čom svedčia snahy v stavitelstve, aby sa pri projektovaní budov pamätalo aj na vhodný úkryt. Vypĺyvalo to aj z *vykonávacieho nariadenia č. 82 z 11. 4. 1935 o ochrane a obrane civilného obyvateľstva proti leteckým útokom* – stavebníci nových budov sa mali postarať o vhodné úkryty pre obyvateľov týchto budov. Aj vlastníci pozemkov, na ktorých sa nachádzali podniky, ústavy (iné zariadenia) s väčším počtom zamestnancov (užívateľov) mali zabezpečiť vhodné úkryty. Zaujímavé je, že sa určité obdobie neuvažovalo s úkrytmi v pivniciach (podzemných úkrytoch) pre obavy z vniknutia bojových plynov (sú ťažšie ako vzduch) a zo zatopenia vodou z poškodeného vodovodu; myslelo sa, že v prípade zrútenia budovy a zatarasenia vchodov, by sa ukrývajúci udusili alebo utopili. Presadzovala sa zásada: „Z pivníc von, nahor do poschodí.“ Ani z vybuchujúcich bômb nemali veľké obavy, najviac sa báli „plynových“ bômb, teda bojových chemických látok.⁹

V roku 1938 bol vydaný predpis *CPO-7 Smernice pre zriaďovanie úkrytov na ochranu pred leteckými útokmi v podnikoch, ústavoch alebo iných zariadeniach, v novostavbách budov a pokyny pre stavbu verejných úkrytov v obciach*. Smernice na 24 stranách definovali rôzne druhy úkrytov a určovali pre ne všeobecné technické zásady, konkrétne parametre konštrukcií súvisiace s odolnosťou úkrytov a ich vnútorným usporiadaním, podrobné ustanovenia pre úkryty odolné proti bojovým chemickým látkam (tzv. plynotesné) vrátane popisu úplných filtračných a vetracích zariadení. Súčasťou smerníc boli technické schémy ochranných stavieb alebo ich častí na 12 stranách.

Nepodarilo sa nám zistiť, aké verejné alebo podnikové úkryty sa na Slovensku postavili do roku 1939, a či sa nejaké pripravovali v súvislosti s vojenskými prípravami na obranu Československa. V správe z kontroly CPO, ktorú v máji 1941 vykonal Vzdušný úrad a veliteľstvo vzdušných zbraní vo väčších mestách Šarišsko-zemplínskej a Tatranskej župy, sa často uvádzajú chýbajúce úkryty. Pri cvičných leteckých poplachoch „obyvateľstvo nevyhľadávalo úkryty a väčšinou zostalo stáť pod odkvapmi“ alebo sa ľudia pozerali z okien. V záveroch z kontroly sa poukazovalo na dôležitosť úkrytov: najskôr sa mali vytvoriť pre zložky CPO, ktoré po skončení náletu mali vykonávať potrebnú činnosť, a potom postupne ďalšie úkryty. Na prípravu úkrytov boli odporúčané pivnice, napríklad v Humennom a Prešove v nemocnici, v Sabinove pod tzv. kláštorom. V Trebišove a Michalovciach pre vysokú hladinu spodnej vody sa nedali kopať pivnice, a preto sa mali mestá postarať „o výstavbu podzemných verejných úkrytov aspoň pre zložky CPO, a to v prvom rade pre staniciu prvej pomoci“. Turčiansky Svätý Martin mal len jeden verejný úkryt, ktorý bol vzorový, ale pre členov CPO nebol vytvorený žiadny. V zhrnutí zápisu sa konštatovalo, že „stavba úkrytov je otázkou financií, všetky mestá, podniky a železničné stanice poukazujú na nedostatok

⁹ JÍRA, Lad. Protiletecká ochrana v novostavbách. In: *Slovenský stavitel*, 1937, roč. 7, č. 3, marec, s. 65, 66. V tomto príspevku sa prezentuje Protiplynová komora Plyko, ocelová bunka s objemom 13,5 m³, určená na zabudovanie v novostavbe a slúžiaca na úkrytie obyvateľov bytu.

financií...ani štátne úrady nedbajú predpisov o stavbe úkrytov v novostavbách, čo pravda nepriaznivo pôsobí na súkromníkov“.¹⁰

Podľa ŽPO 10 (*Smernice pre protileteckú ochranu železníc*, čl. 37) úkryt poskytoval ochranu počas leteckého útoku pred účinkami trhacích bômb a bojových chemických látok (nazývaných aj plynové bomby). Úkryty sa delili na: úkryty proti plnému zásahu; úkryty proti črepinám, troskám a sutinám; výpomocné úkryty (t. j. zákopy). Výpomocné úkryty sa mali stavať tam, kde neboli úkryty proti plnému zásahu alebo proti črepinám. Úkryty sa mohli budovať pod existujúcimi budovami (v pivniciach) alebo ako samostatné objekty.¹¹ Predpis ŽPO 10 vydaný v roku 1943 aplikoval predpisy CPO na železničnú prevádzku, pričom v čase jeho vydania CPO predstavovala už relatívne rozvinutý systém ochrany pri leteckých náletoch. V nasledujúcich stadiách podávame chronologický vývoj v opatreniach na úkrytie so zameraním na železnice.

Obavy z možného bombardovania Slovenska na začiatku druhej svetovej vojny sa naplnili, a preto CPO nedostala potrebný impulz na ďalší rozvoj. Ten prišiel až začiatkom roku 1941 – pravdepodobne v súvislosti s nemeckými prípravami na napadnutie Sovietskeho zväzu. MNO 1. marca 1941 nariadilo vykonať opatrenia na zabezpečenie ochrany pred leteckými náletmi na tých železničných tratiach, ktoré prichádzali do úvahy pre transporty nemeckej armády (Wehrmacht).

Na základe nariadenia Vzdušného úradu a Veliteľstva vzdušných zbraní (VÚ VVZ) z 31. marca 1941 boli vydané *Smernice pre zriaďovanie úkrytov (CPO 4)*¹², ktoré určovali druhy úkrytov a ich stavebnú úpravu: osobitne pre úkryty vytvárané v budovách (domoch) a osobitne pre úkryty – samostatné stavby. Pre existujúce budovy smernice určovali zásady pre umiestnenie úkrytov, rozmery, určenie úkrytových miestností, konštrukčné riešenie stropov a múrov, vybavenie úkrytu prostriedkami na uzatváranie otvorov (dvere, okenice a iné), s určením bezpečnosti pred črepinami pri použitých materiáloch, požiadavkami na plynosťnosť a vetranie úkrytov (s možnosťou inštalácie zariadenia na nútené vetranie), vybavenie záchodmi, pripojenie na kanalizáciu, zásady pre používanie osvetľovacích a vykurovacích zariadení a ďalšie. Pri samostatných úkrytoch určovali zásady pre ich stavbu, konštrukčné riešenie stropov a múrov a ich izoláciu, ostatné ustanovenia boli rovnaké ako pri úkrytoch v budovách. Smernice upravovali aj stavbu protileteckých zákopov, ktoré museli byť pripravené všade tam, kde sa nenachádzali úkryty.

Protiletecké zákopy predstavovali len provizórnu ochrannú stavbu. Úkryty v pivniciach a suterénach pod úrovňou terénu boli vhodnejšie, pretože na ich úpravu sa vyžadovalo menej materiálu i pracovných hodín ako na stavby protileteckých zákopov. Súčasťou smerníc bolo 10 príloh s jednoduchými obrázkami stavebných opatrení na zvýšenie ochranných vlastností úkrytov (napr. ochranná predsieň so závesom, ochrana núdzového výlezu pred črepinami, zosilnenie stropov podoprením).

V marci 1941 sa v strategicky dôležitých staniaciach (rozdelených do dvoch kategórií: 1/ Bratislava hl.st., Žilina, Vrútky, Trnava, Banská Bystrica, Zvolen, 2/ Leopoldov, Trenčianska Teplá, Púchov, Spišská Nová Ves, Prešov, Poprad) mali pripraviť úkryty odolávajúce zásahom bômb do 300 kilogramov, ktoré mali byť plynosťné. Úkryty boli určené pre staničný personál a zamestnancov v prevádzke. Pre menej dôležité stanice bez vhodných

¹⁰ MV SR – Slovenský národný archív v Bratislave (SNA), f. Ministerstvo dopravy a verejných prác (MDaVP) (1938) 1939 – 1945, šk. 211, VÚ VVZ, Zpráva z prevedenej kontroly CPO v župách Šarišsko-zemplínskej a Tatranskej v dobe 1.-13. mája 1941, sign. č. 31.745/Dôv.V-CPO-1941.

¹¹ Predpis ŽPO 10 v čl. 37 Úkryty na str. 60 až 62 neprinášal žiadne nové ustanovenia, ale vychádzal zo smerníc vydaných už skôr. Ďalej v texte sa nimi bližšie zaoberáme.

¹² Ich vydaniu predchádzali Dočasné smernice pre zriaďovanie krytov, prvé vydanie ako spis č. 528/VII.CPO-1941 z 4. 2. 1941 a druhé (zmenené) vydanie ako spis č. VI.1013/VII. CPO 1941 z 26. 2. 1941.

pivníc mal byť na ukrytie pripravený zákop chrániaci pred črepinami vybuchujúcich bômb. Pre zamestnancov nepretržitej služby, ktorí museli zostať na svojom stanovisku, sa mali vybudovať tzv. studňové úkryty, alebo sa ich stanovisko malo ochrániť pred črepinami a sutinou postavením múrov. Ani na cestujúcich sa nemalo zabudnúť. Úkryty pre nich sa mali pripraviť vo veľkých staniciach postupne podľa dôležitosti tak, aby boli oddelené od úkrytov pre železničiarov.

Odbor III MDaVP vydal 28. apríla 1941 všetkým odborom pre udržiavanie tratí a železničným stavebným odborom v Žiline a Spišskej Novej Vsi rozkaz na vybudovanie „improvizovaných“ úkrytov pre staničný personál. V staničných budovách a „služobniach“ mal odbor v spolupráci s prednostom vybrať vhodnú miestnosť, pripraviť stavebný materiál, najneskôr 5. mája začať práce a úprava stavby musela byť ukončená do siedmich dní. V priestore, ktorý mal slúžiť ako úkryt, sa zosilnil strop, okná nad terénom sa zamurovali, zadebnili alebo obložili vrecami s pieskom a vytvoril sa núdzový východ; plynutesnosť sa nevyžadovala. Improvizované úkryty sa plánovalo vytvoriť v 43 staniciach; išlo o dôležité stanice na tratiach Bratislava – Žilina – Kysak, Margecany – Banská Bystrica – Zvolen – Hronská Breznica – Zlaté Moravce – Zbehy – Leopoldov, Zbehy – Bošany – Prievidza – Horná Štubňa – Vrútky, Trebišov – Bánovce nad Ondavou – Humenné a v staniciach Sereď, Malacky, Prešov, Čadca, Kúty, Holíč, Skalica, Devínska Nová Ves. V staniciach neuvedených v rozkaze sa mali pripraviť len zákopy na ochranu proti črepinám.¹³

Po pripravení improvizovaných úkrytov v „uzlových“ staniciach (podľa rozkazu z 28. apríla 1941) odbor III. MDaVP vydal 24. mája 1941 ďalší rozkaz, aby sa v týchto staniciach vytvorili úkryty aj pre ďalšie pracoviská – výhrevne, dielne, OUT a ďalšie. Hneď sa mali začať prípravné práce a úkryty mali byť pripravené do 7. júna.

Vojenské dopravné veliteľstvo zaslalo 23. júna 1941 list Odboru III. MDaVP s návrhom na vybudovanie improvizovaných úkrytov aj v domoch so služobnými bytmi v tých staniciach, ktoré boli určené v rozkaze z 28. apríla. Podľa poznatkov premávkových inšpektorátov sa železničiarci báli, že dovtedy pripravené úkryty nie sú dostatočne pevné, a poukazovali na málo núdzových východov. Vojenské dopravné veliteľstvo odporúčalo, aby pracovníci odborov pre udržiavanie tratí, ktorí pripravovali úkryty, „vhodnou formou“ vysvetľovali ľuďom zmysel úkrytov, a tým u nich vzbudzovali dôveru. Malo sa zdôrazniť, že úkryt slúži na záchranu obyvateľov domu v prípade jeho zrútenia po zásahu bomby, pretože jeho stavebná úprava unesie hmotnosť trosiek. Ak by vytvorenie núdzového východu narušilo vzhľad budovy, malo sa vybrať a označiť vhodné miesto, aby sa pri zasypaní úkrytu mohli ukrývajúci prebúrať von. Nasledujúci deň (24. júna) Odbor III. vydal odborom pre udržiavanie tratí rozkaz na stavbu úkrytov v obytných budovách; mali byť hotové do 3. júla.

Po skončení 1. etapy protiletectkej ochrany na železniciach vyznačujúcej sa budovaním improvizovaných úkrytov v časovej tiesni (v období marec až júl 1941) nasledovala fáza racionálnej a plánovanej stavby úkrytov. Do popredia sa dostala príprava úkrytov odolávajúcich plným zásahom bômb, ktoré mali byť k dispozícii pre personál dôležitý na zabezpečenie dopravy. Aj pri príprave projektovej dokumentácie pre stavby nových staničných budov sa v nich plánovali odolné úkryty, ktorých kapacita sa odvíjala od počtu nevyhnutne potrebných zamestnancov stanice (napr. v Banskej Bystrici). Pre ostatných zamestnancov a cestujúcich mali slúžiť úkryty chrániace proti črepinám a úkryty pri zrútení budovy.¹⁴

Chýbali však skúsenosti s problematikou ukrytia, kategorizáciou staníc a pracovísk, rozdelením ukrývajúcich sa, budovaním úkrytov, a tak MDaVP (železničný rezort) využilo

¹³ ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22, MDaVP žel.rezort, Rozkaz číslo 3-III/4, Kryty v dopravných budovách, sign. č. 37/dôv.-III-41 (v rozkaze sú uvedené konkrétne stanice).

¹⁴ ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22, list Odboru III. adresovaný odd. V/5-voj, sign. č. Ž.37/dôv.-III-1941, júl 1941.

ponuku nemeckej strany na vyškolenie vlastných odborníkov. V auguste 1941 MDaVP vyslalo na Ministerstvo nemeckých železníc do Berlína dvoch zamestnancov z oddelenia pre pozemné stavby – prednostu oddelenia Ing. Antona Horáka a Ing. Tibora Lukovicha na poučenie o protiletectkej ochrane železníc. Nevieme, aké vedomosti si naši železničiari priniesli zo služobnej cesty, faktom však je, že v tom čase už stavba úkrytov ustúpila do úzadia. VÚ VVZ odvolal od 3. augusta 1941 prísnu pohotovosť všetkých zložiek CPO, ZPO a ŽPO, pretože už nehrozilo nebezpečenstvo nepriateľských náletov; letectvo Sovietskeho zväzu bolo takmer úplne zničené v prvých dňoch po jeho napadnutí. Nariadenia na zatemňovanie zostali v platnosti, rovnako aj výnimky z nich.

Orgány CPO vydali nariadenia na budovanie úkrytov podľa jednotlivých kategórií obcí (miest). Nové verejné budovy mali mať úkryty dimenzované pre počty osôb v nich sa nachádzajúcich, čo výrazne predražovalo ich stavby. Preto sa pre obmedzené financie a tiež nedostatkové stavebné materiály nedal očakávať prírastok nových úkrytov. Už v roku 1941 sa prejavoval nedostatok železa a podľa výpočtov sa na úkryt odolný proti zásahu bomby s hmotnosťou 300 kg vyžadovalo 5 až 7 vozňov armovacieho železa.

Vojna sa odohrávala ďaleko od hraníc Slovenska, a tak i záujem o prípravu úkrytov klesol. V roku 1942 sa odstraňovali nedostatky v úkrytoch, ktoré boli zistené inšpekčnými orgánmi. Niekde sa zistilo, že úkryty pripravené v železničných bytových domoch použili niektoré odbory pre udržiavanie tratí, správcovia budov alebo užívatelia na iné účely. Preto prednosta odboru III. nariadil vykonať nápravu a v prípade, ak bolo potrebné vykonať v úkrytoch úpravy, mali odbory pre udržiavanie tratí požiadať o súhlas na ich vykonanie. Úloha bola súrna, pretože sa na kontrolu „domových“ úkrytov ohlásil náčelník Slovenského zväzu protiletectkej ochrany.

V Bratislave na hlavnej stanici sa mal začať stavať odolný úkryt pre cestujúcich, ktorý sa v spise označuje ako protiletectký úkryt proti plnému zásahu bômb. Ešte v apríli 1942 nedostal šéf CPO plk. pech. Ján Imro jeho projektovú dokumentáciu, hoci mu ju mal doručiť Ing. Lukovich. Plukovník Imro upozorňoval MDaVP, že ak nebude projekt schválený podľa momentálne platných predpisov a stavba začatá do 15. mája, hrozí ďalšie oneskorenie stavby. Očakávalo sa totiž sprísnenie parametrov na stavby úkrytov podľa nemeckého vzoru – nových smerníc nemeckého ministerstva letectva. Projekt úkrytu, ktorý sa mal postaviť pred hlavnou stanicou, bol prerokovaný 12. a 13. novembra 1942 a na rok 1943 sa naplánovali financie na jeho stavbu.¹⁵

MNO v novembri 1942 zaslalo na ministerstvá a štátne inštitúcie spis reagujúci na nedostatoknú prípravu úkrytov v rezortoch štátnej správy, ktoré sa vyhovárali na „*finančný nedostatok a technické prekážky*“. Preto mali ministerstvá vydať správcom štátnych a verejných budov nariadenie na splnenie predpisov CPO a Najvyšší úrad pre zásobovanie (NÚZ) mal všetky žiadosti o pridelenie stavebných hmôt na úkryty vybaviť prednostne ako vojensky dôležité. Avšak NÚZ už v apríli 1943 oznámil, že nie je schopný pre nedostatok železa zabezpečiť jeho dodávky na stavby úkrytov. Následne Vojenská správa CPO zastavila prípravy nových stavieb úkrytov odolných voči plným zásahom bômb, ale rozostavané sa mali dokončiť. Odporúčala stavať úkryty chrániace proti črepinám a pri zrútení budovy, ale aj pri nich sa malo šetriť so železnými materiálmi. Za najlepšiu alternatívu sa považovali úkryty (štôlny), nad ktorými sa nachádzala „*pevná hmota*“. Tie sa však mohli vybudovať len na miestach s kopcovitým terénom. Štôlnové úkryty nepotrebovali armovacie železo, spravidla boli lacnejšie, ich stavba trvala kratšie (v jednom prípade štôľnu s kapacitou 2500 osôb stavali 6 mesiacov), a ak nad nimi bol skalný masív, mali odolnosť 100 %. Od polovice

¹⁵ ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22, VÚ VVZ, Zriadenie protiletectkých úkrytov pre cestujúcich na železničiach, sign. č. 70.877/Dôv.V-CPO-1942, 25. 4. 1942.

roku 1943 sa štôľňové úkryty stali „zlatým grálom“ CPO na Slovensku. Ale len na papieri, keďže nebolo dosť ani peňazí, ani pracovníkov.¹⁶

Podľa plánu investícií na rok 1943 sa mali vybudovať úkryty na ochranu proti črepinám a pri zrútení budovy vo všetkých staniách, moderný plynotesný úkryt¹⁷ v podzemnom podlaží budovy MDaVP na Kempelenovej (Klemensovej) ulici v Bratislave, odolný úkryt pre cestujúcich na bratislavskej hlavnej stanici a zakúpiť náradie pre svojpomocnú protiletckú ochranu. Celkový náklad bol vyčíslený na 5 mil. Sk, z ktorého sa malo v roku 1943 preinvestovať 2 mil. Sk. Od júna do konca septembra 1943 sa postavili betónové protiletcké zákopy pre cestujúcich v staniách Leopoldov, Piešťany, Trenčianska Teplá, Žilina, Vrútky, Zvolen, Poprad-Tatry, Spišská Nová Ves a Prešov.

Očakávali by sme, že štátne a verejné inštitúcie budú príkladne plniť úlohy CPO. V skutočnosti to tak nebolo, v mnohých úradných budovách kompetentní odkladali prípravu úkrytov, pričom sa vyhovárali, že nedostali potrebné rady, kde a ako majú potrebné úkryty zriadiť. Pri prehliadke novej budovy MDaVP, určenej pre rezort verejných prác¹⁸, ešte v auguste 1943 nebol žiadny úkryt. V miestnosti, v ktorej sa plánovalo ukrytie asi 400 úradníkov, bolo uskladnené palivo. A podobná situácia bola v ďalších štátnych, verejných a obecných budovách – na rozdiel od obytných a iných budov, ktorých súkromní majitelia splnili predpisy CPO. Preto MNO vydalo upozornenie na nápravu a pohrozilo, že bude „brať na zodpovednosť a prísne trestať každého, kto nesplnil svoje povinnosti voči CPO“.

Aj železničné zložky zodpovedné za prípravu opatrení CPO nie vždy splnili úlohy a príkazy. Po prehliadke obytných domov pre železničiarov a ich rodiny na Železničiarkej ulici v novembri 1943 obvodný veliteľ CPO v Bratislave oprávnené nepovažoval určenie chodieb v pivničných priestoroch za dostatočné opatrenie pre prípad ukrytia. Kompetentní sa na chodby len vyhovorili, pretože v tomto type budov Slovenské železnice neurobili žiadne opatrenia v súlade so ŽPO. A tak museli Slovenské železnice v decembri 1943 riešiť úpravu úkrytov v pivniciach domov so železničiarskymi bytmi. Niekoľko pivníc museli ich vlastníci (nájomníci) uvoľniť a pre vynesené predmety sa postavili náhradné šopy na dvoroch domov. Strop v pivniciach sa podoprel drevenými hranolmi. Pre úkryty sa zaobstaral zdravotnícky materiál na prvú pomoc a zariadenia na hasenie požiaru.¹⁹

Ústredie ŽPO pri MDaVP v septembri 1943 vydalo Dodatok k smerniciam CPO 4 vo veci „*zdokonalenia úkrytov a protiletckých zákopov*“, ktorý upravoval ustanovenia CPO 4. Dodatok vychádzal z výnosu vojenskej správy CPO, ktorý „*na základe novších skúseností so zreteľom na miestne pomery a stavebný materiál*“ stanovoval stavebné úpravy na zvýšenie odolnosti domových úkrytov. Obvodové steny sa mohli zosilniť dodatočným násypom priliehajúcim k obvodovým múrom, ktorý mal mať šírku koruny 1 m a sklon 1 : 1,5; alebo postavením nového múru z tehál (alebo betónu, príp. železobetónu) s takou šírkou, aby spolu s existujúcou stenou mali hrúbku aspoň 90 cm; alebo obložením obvodových stien úkrytu

¹⁶ ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22, VÚ VVZ, Zriadenie protiletckých úkrytov pre cestujúcich na železničiach, sign. č. 70.877/Dôv.V-CPO-1942, 25. 4. 1942.

¹⁷ Pre úkryt bolo v októbri 1943 objednané filtro-ventilačné zariadenie od firmy Drägerwerke Lübeck Konstruktionsanstalt für Gasschutz Viedeň (renomovaného výrobcu ochranných masiek, dýchacích prístrojov, detekčných zariadení na nebezpečné latky a pod.). MV SR – SNA, f. MDaVP (1938) 1939 – 1945, šk. 211, MDaVP rezort železničný Bratislava, Protiletcká ochrana v staniách S.Ž. v obvode ot. Banská Bystrica, sign. č. 2635-III/6-1943.

¹⁸ V súčasnosti budova Ministerstva financií SR na Štefanovičovej ulici v Bratislave.

¹⁹ SNA Bratislava, f. MDaVP (1938) 1939 – 1945, šk. 211, MDaVP rezort železničný Bratislava, Protiletcká ochrana v staniách S.Ž. v obvode ot. Banská Bystrica, sign. č. 2635-III/6-1943.

tvárniciami; alebo z vnútra úkrytu vystužením drevenými konštrukciami. Stropy úkrytov sa mali podprieť, aby sa nezrútili, ak by po zásahu bomby spadli obvodové steny. Dodatok určil za nevyhovujúce úkryty, ktorých obvodové steny boli súčasťou vonkajších múrov budovy a nad okolitý terén vyčnievali viac ako 1,5 m.²⁰

V jeseni 1943 sa v úrade šéfa CPO v Bratislave zintenzívnili rokovania s cieľom stanovenia programu výstavby úkrytov v hlavnom meste.²¹ Ich hlavnou náplňou bolo rozdelenie prídelu železa z NÚZ (pre r. 1943 600 t) na rozostavané objekty: tunel pod hradom, úkryt pre prezidenta Slovenskej republiky, verejné úkryty, úkryty na letiskách, úkryty pre zložky CPO a v rezorte MDaVP. Najväčší prídel armovacieho železa dostala stavba prezidentského úkrytu. Pre zabezpečenie úkrytia v priemyselnej oblasti okolo fabriky Apollo bola vytvorená osobitná komisia, ktorá navrhla postaviť tri úkryty s celkovou kapacitou 1500 osôb (pri Prístavnej ceste, pri križovatke ulíc Ludwigova a Mlynské Nivy a v koľajovom trojuholníku pri novej budove firmy Ryba). Na východnom okraji komplexu Apollo sa mal vybudovať núdzový východ. Štvrtý úkryt sa mal postaviť v obytnej štvrti susediacej s priemyselnou oblasťou. Pre blízkosť podniku s vojenským významom bola táto obytná štvrť najviac ohrozená, čo sa neskôr ukázalo pri bombardovaniach Bratislavy. Nachádzali sa tu tri školy, ktoré nemali žiadny úkryt, a preto komisia navrhla, aby sa do postavenia úkrytov prerušilo vyučovanie. Tiež sa mali proti bombardovaniu zabezpečiť zásoby chlóru v továrňach na spracovanie celulózy v Ružomberku a Žiline.²²

Na konci roku 1943 dostali odbory pre údržbu tratí od odboru III MDaVP rozkaz, aby do úkrytov a protiletckých zákopov bez elektrického osvetlenia a aj bez núdzového osvetlenia (malými elektrickými svetidlami na batérie) dodali potrebné množstvá lampášov (olejových, petrolejových). Osvetlenie malo zaisťovať dostatok svetla na orientáciu ukrývaných v ochrannej stavbe, takže stačil jeden pri vchode a jeden v každej ucelenej časti. Kľúče od úkrytov a protiletckých zákopov mali velitelia ŽPO.

O rozsahu stavebných prác na úkrytoch v roku 1943 vypovedajú odpracované hodiny robotníkov Odboru pre údržbu tratí Bratislava – 40 668. Na začiatku roku 1944 sa dokončovali viaceré ochranné stavby (väčšinou protiletcké zákopy). Na základe rozkazu odboru III označili odbory pre údržbu tratí vo februári 1944 všetky úkryty a protiletcké zákopy učené pre cestujúcich „*miestnymi a smerovými tabuľkami*“. Horná a dolná tretina tabuľky mala bielu farbu a čierny nápis ŽPO úkryt, stredná tretina bola červená. Predtým bol na tabuľkách nápis verejný úkryt.²³ Úkryty a protiletcké zákopy určené pre železničiarov sa zatiaľ neoznačovali.

V roku 1944 už mali väčšie mestá pripravené viaceré ochranné stavby. Napríklad v pivnici staničnej budovy Banská Bystrica bol úkryt ŽPO pre 75 osôb (pri počítaní 3 m³ na osobu), v ktorom sa v prípade núdze mohli zdržiavať 120 osôb. Odbor pre údržbu tratí Banská Bystrica navrhoval ešte postavenie protiletckého zákopu pre 100 osôb v km 21,13, v mestskom parku, vzdialenom 110 m od staničnej budovy. V mestskom parku malo aj mesto postaviť úkryt CPO pre 200 osôb. Banská Bystrica mala verejný úkryt s kapacitou 500 osôb pri železničnej zastávke Banská Bystrica mesto. Miestny veliteľ CPO súhlasil s požiadavkou

²⁰ ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22, Vojenská správa CPO, Zdokonalenie domových úkrytov a protiletckých zákopov, sign. č. 701.283-III/17-1943, 17. 6. 1943.

²¹ Dokumenty, ktoré sme mali prístupné, sa týkajú Bratislavy. Je pravdepodobné, že sa tak dialo aj v iných mestách. ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22.

²² ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22, Zápisnica č. 2 z porady 14. 10. 1943 za účasti zástupcov VS CPO, MDaVP, OV CPO a Ústredia ŽPO.

²³ Železnice Slovenskej republiky (ŽSR) – Generálne riaditeľstvo (GR), Staničná kronika (SK) Bratislava hlavná stanica, rok 1943, s. 15, 18, 19; ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22.

odboru pre údržbu tratí, aby sa v ňom mohli ukrývať aj cestujúci z vlakov. Avšak aj tak si mali Slovenské železnice splniť povinnosť a postarať sa o úkrytie cestujúcich, a tak im veliteľ CPO odporučil postaviť úkryt medzi železničným km 19,9 a 20,0 vpravo od trate Zvolen – Podbrezová, na pozemku mesta.²⁴

Stavby protiletckých zákopov na úkrytie cestujúcich v rokoch 1943 až 1944 na železnici zamestnali množstvo ľudí a vyžiadali si pomerne vysoké náklady. V niektorých prípadoch sa úkryty zriaďovali v spolupráci železničných pracovísk a blízkych podnikov. Tak tomu bolo v stanici Dubnica nad Váhom, kde Škodove závody (Akciová spoločnosť, predtým Škodove závody v Plzni, reprezentácia pre Slovensko, závod Dubnica nad Váhom), podnik s významnou vojenskou výrobou, mali osobitné objekty odolné voči bombardovaniu. Pri budovaní podniku sa časť továrenských objektov na výrobu zbraní postavila pod úroveň terénu tak, aby odolala ťažkým bombám. Podzemné haly chránila nárazová železobetónová doska s hrúbkou 2,2 m, dvojmetrový hlinený zásyp a vlastný strop (0,8 m). Bombardovanie dubnickej zbrojovky 7. júla 1944 nespôsobil vážne narušenie výroby, avšak ukázalo slabú prípravu na CPO – jedna bomba zasiahla úkryt pod závodnou kantínou. Podľa spoločného rozhodnutia MNO a MDaVP sa mali pre cestujúcich postaviť v stanici Dubnica nad Váhom dva drevené a jeden betónový „podzemný úkryt“ pre 500 osôb s odhadovaným nákladom 150 000 Ks. Máme doklad, že v marci 1944 bol vybudovaný protiletcký zákop pre 200 osôb. Nevieme, či sa postavili aj ďalšie, ale dohadovanie o postavení úkrytu na pozemku Škodových závodov skončilo nesúhlasom firmy.²⁵

V dôležitých staniaciach sa mali postaviť ďalšie protiletcké zákopy a na ich stavbu sa malo použiť drevo (Vrútky, Zvolen). V niektorých staniaciach sa uvažovalo o výstavbe bunkrov (úkrytov) a v ďalších 53 staniaciach mali byť protiletcké zákopy.²⁶ Tieto protiletcké („protičrepinové“) zákopy a miestnosti prvej pomoci postavili odbory pre údržbu tratí v roku 1944. Napríklad Odbor pre údržbu tratí Humenné vo svojom obvode vykopal protiletcký zákop v Medzilaborciach, dva v Humennom (pre stanicu a výhrevňu), ďalšie v Strážskom, Michalovciach, Bánovciach nad Ondavou a upravil pivničnú miestnosť na poskytovanie prvej pomoci v Humennom a Medzilaborciach.

Pri prvom veľkom bombardovaní Slovenska – bratislavského prístavu, stanice a rafinérie minerálnych olejov Apollo (16. júna 1944) – sa ukázala (ne)účinnosť opatrení CPO. Keď spracovateľ predpisu CPO-7 (r. 1938) napísal „pravdepodobnosť príneho zásahu úkrytu pumou trhací je tak náhodná, že není zpravidla třeba zřizovati nákladné úkryty těžké“ nemohol predpokladať, aká bude realita v druhej svetovej vojne. Na dosiahnutie úplného vyradenia podniku dôležitého pre vedenie vojny bola potrebná veľká hustota bombardovania. Keďže rafinéria Apollo sa nachádzala v blízkosti obývanej oblasti, s množstvom zhodených bômb rástla pravdepodobnosť zásahov civilných objektov. Boli zničené zariadenia využívané na vedenie vojny, ale aj civilné objekty. Zahynulo množstvo ľudí a v niekoľkých prípadoch smrť zastihla ľudí v úkrytoch, ktoré ich mali ochrániť. Bomba priamo zasiahla úkryt a budova, z ktorej ľudia vybehli do úkrytu, zostala stát, len okná a dvere mala vyrazené tlakovou

²⁴ SNA Bratislava, f. MDaVP (1938) 1939 – 1945, šk. 211, MDaVP rezort železničný Bratislava, Protiletcká ochrana v staniaciach S.Ž. v obvode ot. Banská Bystrica, sign. č. 2635-III/6-1943.

²⁵ Nielsen v Československu sa pred vojnou viac investovalo do vojenskej obrany ako do ochrany obyvateľstva. Keď sa nemecké priemyselné mestá rúcali pod leteckým bombardovaním, chýbali bezpečné úkryty, a aj preto Nemci svoje deti posielali na vidiek a do štátov pod nemeckým vplyvom do táborov KLV. LARASS, Claus. *Der Zug der Kinder Kinderlandverschickung*. München : Meyster Verlag GmBH, 1983.

²⁶ ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22, Opatrenia ŽPO, požiadavky ÚŽPO (č. 253), sign. č. Ž 9/32-ŽPO-44, 11.4.1944; SNA Bratislava, f. MDaVP (1938) 1939 – 1945, šk. 21, Výstavba úkrytu vo výhrevni Žilina, sign. č. 799/os-1944, 29.11.1944.

vlnou. V rafinérii Apollo ľudia zhoreli za živa v úkryte, do ktorého natiekla nafta.²⁷ Skúsenosti zo 16. júna 1944 ukázali nevhodnosť dovtedy platných smerníc o umiestnení úkrytov. To, že sa úkryty nachádzali v obvode staníc, na ktoré útočili nepriateľské bombardéry, spôsobovalo, že sa tiež stávali terčom. A keďže takmer žiadny úkryt neposkytoval ochranu pri priamom zásahu bomby, úkrytie predstavovalo reálne ohrozenie života. Uvedomili si to všetci, a tak pri leteckom poplachu utekali čo najďalej od koľají. Prvé bombardovanie Slovenska dalo podnet nielen na väčšiu výstavbu úkrytov, ale aj zmenu ich umiestňovania.

Tri týždne po prvom bombardovaní Bratislavy šéf železničného rezortu Ivan Viest zvolal na poradu prednostov odborov, zástupcov Ústrednej správy Slovenských železníc, ÚNP, KOD²⁸ a dopravného oddelenia MNO, aby prijali opatrenia v CPO podľa prípisu Ústredia ŽPO z 3. júla 1944 (Ž-9/42 ŽPO-44). Dovtedajšie opatrenia na ochranu ukrytím sa mali prehodnotiť podľa dopravnej dôležitosti staníc a podľa druhu ukrývaných osôb (prioritu mali železničari v službe). Na porade sa konštatovalo, že vybudované protiletecké zákopy nevyhovujú a musia sa prijať „opatrenia, aby zamestnanci dopravne dôležitých služieb boli bezpečne chránení oproti nepriateľským náletom“. Železničari, ktorých služba nevyžadovala zostať na stanici, mali na začiatku poplachu stanicu opustiť spolu s cestujúcimi. Osobitná komisia, zostavená z pracovníkov odboru III. a Vojenského dopravného veliteľstva, mala skontrolovať, či všetky úkryty spĺňajú predpisy ŽPO. Ďalšia komisia mala určiť, na ktorých staniaciach sa musí vykonávať dopravná služba aj počas náletu a aké úkryty sa majú pre železničiarov postaviť.

Pre cestujúcich mali stačiť protiletecké zákopy umiestnené aspoň 500 m od ohrozenej oblasti. Avšak predpokladalo sa, že od vyhlásenia poplachu po dopad prvej bomby budú mať cestujúci dostatok času, aby opustili stanicu. Podľa mienky zúčastnených na porade, Slovenské železnice nemali povinnosť pre cestujúcich stavať iné úkryty. Prijali sa opatrenia na minimalizovanie zasiahnutia rušňov a vozňov odstavených na staniaciach a výchrevniach ich účelným rozmiestnením. Materiál sústredený vo veľkých skladoch (zásobárne, návestné dielne) sa rozdelil a uskladnil v skladoch malých staníc, o ktorých sa predpokladalo, že nebudú bombardované.²⁹

Podľa dopravnej dôležitosti sa stanice rozdelili do štyroch kategórií. V prvej boli dôležité železničné strediská alebo železničné „uzly“: Bratislava – stanice hlavná, zriaďovacia, Nové Mesto, Trnava, Leopoldov, Kúty, Trenčianska Teplá, Žilina, Vrútky, Poprad-Tatry, Spišská Nová Ves, Prešov a Zvolen. Do druhej kategórie boli zaradené stanice nachádzajúce sa v blízkosti vojenských zariadení (tovární), do tretej odbočné stanice a stanice susediace s veľkými nádražiami; štvrtú kategóriu tvorili zostávajúce stanice.

Ešte v júli 1944 nikto nerozhodol aké typy úkrytov majú byť vybudované v ohrozenom pásme pre železničiarov v dopravnej službe a mimo ohrozeného pásma pre ostatných železničiarov, rodinných príslušníkov a cestujúcich. Zatiaľ MNO-CPO vydalo pokyn len pre Vrútky a Žilinu. Vo Vrútkach sa mal postaviť most spájajúci veľké železničné stredisko s pravým brehom Váhu, kde sa mal vo svahu postaviť stôlnový úkryt.

Teoretické opatrenie z roku 1941 o ochrane jednotlivca – železničiar, ktorý nemôže opustiť svoje pracovisko ani pri leteckom poplachu, sa teraz malo realizovať. Vo veľkých staniaciach (Vrútky, Zvolen, Žilina, Bratislava hl., Bratislava Nové Mesto, Trnava, Leopoldov, Trenčianska Teplá, Púchov nad Váhom, Čadca, Poprad-Tatry, Spišská Nová

²⁷ Pozri prípad úkrytu pre zamestnancov tlačiarne Concordia aj parketárne na Olejkárskej ulici v blízkosti Apollo a verejného úkrytu na Jakubovom námestí (16. júna 1944 – 5 mŕtvych). DVORÁK, Pavel. *Zlatá kniha Bratislavy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1995, s. 533.

²⁸ Skratky ÚNP a KOD sú uvedené v originálnom dokumente bez ich vysvetlenia.

²⁹ ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22, Zápisnica spísaná dňa 8. júla 1944.

Ves, Kúty, Prešov, Dúbrava, Banská Bystrica, Podbrezová, Bratislava zriadiť. st., Považská Bystrica, Dubnica nad Váhom) sa pre zamestnancov dôležitých pre dopravnú službu (výpravcovia, telegrafisti, výhybkári, posunovači, strojmajstri) mali inštalovať studňové úkryty. Tieto úkryty chránili proti črepinám a tlakovej vlně po výbuchu bomby. Ich základné prvky – betónové rúry – vyrábala Odbor pre údržbu tratí I Bratislava a postupne posielal do staníc a výhrevní. V staniciach boli určené na ukrytie výhybkárov (v blízkosti výhybkárskeho stanoviska) a posunovačov, vo výhrevniach pre strojmajstrov.³⁰

S približovaním sa frontu k nášmu územiu vzrástli obavy z bombardovania. V roku 1944 sa tak objavili snahy vytvoriť ďalšie úkryty okrem tých, ktoré sa dovtedy pripravili. Keď začali vojenské operácie aj na slovenskom území, prirodzeným záujmom Wehrmachtu bolo, aby dopravu na slovenských železničiach čo najmenej narušali letecké poplachy. Preto veľké stanice, zabezpečujúce rôzne druhy železničnej prevádzky, prezreli nemeckí dôstojníci spolu so zástupcami MDaVP. Zaujímali sa o železničné zariadenia a stav ich ochrany pred leteckými náletmi. V polovici novembra 1944 počas prehliadky v Žiline prednosta výhrevne upozornil, že hoci sú pre personál výhrevne pripravené dva „protičrepinové zákopové“ úkryty (asi pre 200 osôb), po vyhlásení poplachu zamestnanci utekajú na kompu, ktorá ich prevezie na druhý breh Váhu (tzv. Rivieru). Kompetentní uznali strach ľudí ako adekvátny, keďže protiletecký zákop nechránil pred priamym zásahom bombou, a preto sa postavila drevená lávka cez Váh. Tiež sa rozhodlo o vybudovaní štôľňového úkrytu vo svahu na druhom brehu Váhu pre 250 ľudí. Stavať protiletecké úkryty odolávajúce plnému zásahu bomby sa z pohľadu zástupcov Wehrmachtu javilo ako nereálne „pre nedostatok času a iných technických príčin“.³¹

Blížkosť železnice znamenala ohrozenie civilného obyvateľstva. Na zníženie následkov bombardovania sa pri leteckých poplachoch v staniciach rozptyľovali vlakové súpravy tak, že ich ručne vytiahli na príľahlé traťové koľaje. V stanici Leopoldov sa vlaky vyťahovali na trať smerom do obcí Siladice, Veľké Kostoľany a Brestovany. Pri dvoch poplachoch zatlačili vlakovú súpravu na traťovú koľaj smer Hlohovec, a preto sa obyvatelia štvrte Mestečko v blízkosti železnice sťažovali, že sú ohrozené ich obydlia, majetok a životy.³²

V období od septembra 1944 až do konca vojny železničníari stále častejšie po vyhlásení poplachu nevyhľadávali najbližší úkryt, ale opúšťali svoje pracovisko a späť k práci sa vracali neskoro alebo vôbec. Nemci toto počínanie kritizovali a poukazovali na konkrétne prípady: „Tak napr. v Prešove po veľkom útoku dňa 20.XII.1944 takmer úplne celý dopravný, vozobný a udržiavací personál chýbal. V stanici Zvolen neprišiel deň po nálete 2. januára 1945 strojník (rušňový – pozn. J. D.), výhrevenský a vlakový personál čiastočne do služby.“ Nemci navrhovali vytvoriť „veliteľské skupiny“, ktoré by dohliadali na to, aby železničníari neodchádzali pri predpoplachu, ukrývali sa v určených úkrytoch a vracali sa hneď po poplachu do práce. Pri porušení by mali veliteľské skupiny právo „kategorickým spôsobom potrestať“³³ zamestnanca Slovenských železníc.

³⁰ Podľa spisu z decembra 1944 OUT I Bratislava mal odoslať studňové úkryty do staníc Bratislava zriaďovacia st. (7), Bratislava Filiálka (1), Bratislava Nové Mesto (4), Trnava (2), Leopoldov (2), Žilina os. (1), Žilina prednadr. (6), Vrútky nákl. st. (6), Spišská Nová Ves (4), Prešov (5), Zvolen (12) a Zvolen výhrevňa (2). Vo výrobe mal OUT pokračovať a dodať ešte 30 kusov. ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22.

³¹ SNA Bratislava, f. MDaVP (1938) 1939 – 1945, šk. 21, Výstavba úkrytu vo výhrevni Žilina, sign. č. 799/os-1944, 29.11.1944.

³² SNA Bratislava, f. MDaVP (1938) 1939 – 1945, šk. 21, Sťažnosť vo veci zastavovania nákladných vlakov a strojov pri obytných domoch za leteckého poplachu, sign. č. 883/os-1944, 12.12.1944.

³³ SNA Bratislava, f. MDaVP (1938) 1939 – 1945, šk. 24, K ústnemu prednesu dňa 10. januára 1945 (od nemeckého generálneho splnomocnenca pre otázky železničné v Maďarsku a na Slovensku), sign. č. 37/os-1945, 5.1.1945.

Nie vždy však mali naši železničiar v úkryte miesto. Minister Stano dovoľil zamestnancom MDaVP opustiť kancelárie už pri predpoplachu, pretože budova nemala dostatočne odolný úkryt a jeho väčšiu časť zabral Wehrmacht (!).³⁴ Staval sa nový úkryt, ale jeho dokončenie sa naťahovalo pre nedostatok materiálu; ak by bol funkčný, zakázalo by sa predčasné opúšťanie budovy. Pre návrat zamestnancov sa stanovila lehota 30 minút po skončení poplachu. *„Ako sa majú správať zamestnanci exekutívnej služby počas predpoplachu a poplachu stanoví predpis ŽPO-10. Okrem toho je pre každú služobňu vypracovaný plán protileteckej obrany.“*

V roku 1945 už letecké nálety patrili k bežným prejavom vojny aj na Slovensku. *„Protičrepinové“* úkryty pre výkonný železničný personál boli všade a dopĺňali sa v železničných uzloch podľa *„direktív nemeckých vojenských orgánov.“* Pripravovali sa ďalšie úkryty pre cestujúcich a príslušníkov armády. Pripravené úkryty v menších staniaciach a zastávkach sa dopĺňovali a zlepšovali, stávali sa ďalšie úkryty podľa požiadaviek nemeckého železničného vojenského veliteľstva (FEK), na základe posledných skúseností CPO a Wehrmachtu. V každej stanici západného Slovenska mali byť vybudované studňové úkryty pre výhybkárov a posunovačov.³⁵

Prechod frontu zastavil akékoľvek stavebné aktivity, ktoré nesúviseli s vedením vojny, a teda aj stavbu ochranných stavieb pre civilné obyvateľstvo. Avšak pre nemecké vojenské transporty sa v niektorých staniaciach stavali protiletecké zákopy ešte v prvých troch mesiacoch roku 1945, z čoho pravdepodobne vyplýva, že Wehrmacht trval na zabezpečení protileteckej ochrany až do konca vojny.³⁶ Pred ústupom armád sa realizovalo jedno z opatrení CPO – evakuácia osôb, zvierat a materiálu. Toto opatrenie zároveň ukončilo ukrývanie v ochranných stavbách.

Úkryty na Slovenských železničiach

Počas existencie Slovenskej republiky³⁷ boli prakticky všetky zložky spoločnosti ovplyvňované spojenectvom s Nemeckou ríšou. Platí to aj pre CPO a budovanie ochranných stavieb. Pri technickom riešení úkrytov a protileteckých zákopov sa využívali skúsenosti z Nemecka, ktorého mestá a infraštruktúra boli bombardované od roku 1940.

Na slovenských železničiach sa na ukrytie používali:

- improvizované úkryty vytvorené v podzemných podlažiach budov a pivniciach;
- protiletecké zákopy;
- štôľňové úkryty.

Improvizované úkryty

V roku 1941 sa ako prvé pripravili improvizované úkryty vo veľkých staniaciach. Na ich vytvorenie sa použili pivničné priestory v staničných budovách. Pretože ich kapacita nestačila, museli sa vybudovať protiletecké zákopy – drevené alebo betónové.

³⁴ To vysvetľuje snahu o vybudovanie moderného plynotesného úkrytu v podzemnom podlaží v budove MDaVP na Kempelenovej (Klemensovej) ulici.

³⁵ SNA Bratislava, f. MDaVP (1938) 1939 – 1945, šk. 24, Nedostatky zistené generálnym splnomocnencom pre otázky železničné na Slovensku, sign. č. Ž-36-III/1-1945, 19.1.1945.

³⁶ SNA Bratislava, f. MDaVP (1938) 1939 – 1945, šk. 212, MDaVP rezort železničný Bratislava, Protiletecká ochrana v staniaciach S.Ž. v obvode ot Malacky, sign. č. 2621-III/6-1943 (a ďalšie č.). Podľa schém staníc Kúty, Malacky, Zohor neboli protiletecké zákopy priamočiare, ale tvorili ich krátke úseky meniace smer v uhle 90°, striedavo vľavo a vpravo.

³⁷ Už v období Československých štátnych dráh Rozkaz č. 7 ŽPO z r. 1938, vydaný Riaditeľstvom štátnych železníc Bratislava, obsahoval ustanovenia k stavbe úkrytov; zrušený bol vydaním Pokynov ŽPO (nedatované).

Podľa zachovaných dokumentov mali betónové úkryty stanice Leopoldov (200), Trenčianska Teplá (100), Žilina (150), Vrútky (150), Poprad (100), Spišská Nová Ves (100), Prešov (100) a Zvolen (100). (Tieto úkryty sa nám nepodarilo presnejšie určiť.)

Ministerstvo dopravy a verejných prác Bratislava (Kempelenova ulica, dnes Klemensova) malo úkryt („pivničný“, 400) v podzemnom podlaží svojej budovy. Podobné úkryty sa pripravovali v stanicach Žilina (180) a Vranov nad Topľou (30).³⁸

Protiletcké zákopy

Protiletcké zákopy predstavovali núdzové riešenie v miestach, kde neboli k dispozícii vhodné priestory na ukrytie. Už sme si v chronologickom prehľade opísali akými zmenami prechádzali v priebehu vojny. V nasledujúcich odsekoch sa zameriame na ich základné usporiadanie a charakteristiky v záverečnej fáze CPO.

V priebehu vojny sa menili ustanovenia upravujúce ich niektoré konštrukčné časti. Od vydania *dotatku k smerniciam CPO 4* (september 1943) sa zákopy mali stavať ako zakryté, pretože keď boli otvorené, vplyvom počasia sa ich steny zosúvali. Mali byť pod úrovňou terénu (prípadne čiastočne nad terénom pre vysokú hladinu spodnej vody), od budov museli byť vzdialené min. 2/3 výšky budovy meranej od terénu po horizontálnu odkvapovú rúru. Zákopy mali mať šírku 1,4 m a výšku 1,9 m a medzi súběžnými zákopmi musela byť vzdialenosť min. 20 m. Na konštrukciu stien sa mohol použiť betón, betónové tvárnice, murivo a drevo. Drevo sa veľmi neodporúčalo pre stratu jeho pevnosti vo vlhkom prostredí, ak sa však použilo, malo sa impregnoviť. Pre konštrukciu stropu sa odporúčala železobetónová klenba. Strop zákopu sa mal prikryť násypom vysokým 0,5 m, pričom vo výške stropu mal siahť 1,3 m na obe strany zákopu a sklon násypu mal byť 1:2. Priamy úsek zákopu nesmel byť dlhší ako 50 m a v jednom zákope sa mohlo ukrývať max. 200 osôb. Vchody s protiplynovými predsieniami sa mali na zákopy napájať v uhle 90 stupňov. Pred zasypaním konštrukcie zákopu sa špáry na stenách a strop mali izolovať materiálmi neprepúšťajúcimi vodu. Vstupné dvere do úkrytu, dvere z protiplynovej predsieni a dvere medzi jednotlivými časťami zákopu mohli byť drevené (provizórne), ale utesnené tak, aby do nich nemohli prenikať bojové chemické látky. Pre obidvoje dveri v protiplynovej predsieni i núdzový výlez sa odporúčali železné dvere, ktoré sa vyrábali aj na Slovensku.

Pre protiletcké zákopy s kapacitou 50 a viac osôb sa predpokladalo použitie „*filtrového ventilátora*“ s výkonom 2,4 m³ za min, ktorého pohon mohol byť ručný. Dodatok stanovoval spôsob montáže agregátu a rúr „*filtrového ventilátora*“. Ak však nebol ventilátor k dispozícii, do zákopu sa mali osadiť ventilačné rúry, nad úkrytom chránené strieškou. Pre prípad ohrozenia BCHL musela byť pre každú rúru pripravená drevená zátka obťahnutá tkaninou na utesnenie.

Zákopy sa mohli vykurovať železnými alebo murovanými pieckami na uhlie, prípadne elektrickými vykurovacím telesami. Ak to bolo možné, mala sa do zákopu priviesť elektrická energia na osvetľovanie miestností a pitná voda. V každom úseku zákopu mali byť na stenách zavesené štyri lampáše (po jednom v predsieni a v „*predizbe*“ do záchoda, dva v úkrytovom priestore) alebo aspoň „*núdzové svetlá*“.

Inventár zákopu tvorili sklápacie lavice a prostriedky na hasenie požiaru. Prístupy k zákopom a vchody do nich mali byť označené tabuľkami tak, aby boli viditeľné aj v tme.³⁹

³⁸ ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22.

³⁹ ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22, Vojenská správa CPO, Zdokonalenie domových úkrytov a protiletckých zákopov, sign. č. 701.283-III/17-1943, 17.6.1943.

Ochranné vlastnosti betónových úkrytov a protiletceckých zákopov⁴⁰ sa mali zvýšiť osadením železných plynosťných dverí. Ťažké plynosťné dvere s hrúbkou 2 cm mali odolnosť aj proti črepinám. V novembri 1943 MDaVP objednalo u bratislavskej firmy *Erich Grossmann závod pre železné konštrukcie* 35 plynosťných dverí, z ktorých 15 kusov bolo protičrepinových. Objednávateľ musel zhotoviteľovi dodať železnú surovinu potrebného druhu a hmotnosti.

Ústredie ŽPO v auguste 1944 vydalo *doplňok k Smerniciam CPO 4*, ktorého cieľom bolo zvýšiť odolnosť protiletceckých zákopov pri výbuchu bômb v blízkosti ich vchodov – už nemali byť vstupné schody na jednej osi s protiplynovou predsieňou, ale kolmo na ňu. Pri stavbe nových protiletceckých zákopov sa mali vybudovať aj núdzové výlezy, cez ktoré bolo možné vyjsť z úkrytu pri zavalení vchodu. Na zväčšenie odolnosti proti prerazeniu stropu zápalnými bombami sa mali do násypu uložiť na sucho dve vrstvy tehál a celková výška násypu mala dosiahnuť 0,65 m.⁴¹

Hlavné veliteľstvo CPO vydalo v decembri 1944 zásadnú zmenu predpisov pre protiletcecké zákopy, ktorá prezrádzala, že tieto stavby neposkytujú dostatočnú bezpečnosť. Chránili proti tlakovej vlne, lietajúcim črepinám, ale nie pri priamom zásahu bomby. Keďže bombardovanie s veľkou hustotou zhodených bômb (tzv. kobercové) zvyšovalo možnosť zasiahnutia protiletceckého zákopu, bola znížená ich max. kapacita z 200 na 50 osôb. Odteraz sa malo dbať, aby vzájomná vzdialenosť zákopov bola čo najväčšia a nemali sa stavať v blízkosti dôležitých objektov, ktoré boli cieľmi bombardovaní (min. na 1500 m). Pre malú pevnosť v ohybe sa na konštrukcie nemal používať prostý betón (bez železnej výstuže) a tehlové mury. Odolnosť zákopov voči tlakovej vlne mali zvýšiť dodatočne budované predsieňe pred vchodmi s min. dĺžkou 2 m. Vchodové dvere mali byť podľa možnosti z nehorľavých materiálov, ale ak boli drevené, mali mať ohňovzdorný náter alebo obloženie. Znížením obsadenia protiletceckých zákopov na 50 osôb sa predpokladalo, že z celkovej kapacity už postavených protiletceckých zákopov zostane nevyužitých asi 75 %. V miestach, ktoré zasiahlo kobercové bombardovanie, sa tento pokles už prejavil, keďže im ľudia nedôverovali. Veľké protiletcecké zákopy sa mali skrátiť a získaný materiál použiť na neskoršiu výmenu schátraných častí zákopov, alebo ním zosilniť stropy iných ochranných stavieb.⁴²

Uvádzame prehľad protiletceckých zákopov v staniách a pracoviskách Slovenských železníc. V zátvorke je kapacita zákopu (počet osôb); ak sa v stanici nachádzalo viac ochranných stavieb, uvádzame najskôr počet kusov a za čiarkou celkovú kapacitu (počet osôb).

Betónové protiletcecké zákopy boli v staniách Kúty (2 ks, 200), Malacky (200), Zohor (100), Bratislava hl. (800), OUT I Bratislava (120), Vajnory (2 ks, 320), Návestná dielňa Bratislava (75), Bratislava prístav (30), Piešťany (100), Dubnica (200), Poprad-Tatry (100), Spišská Nová Ves stanica (2 ks, 40), Spišská Nová Ves výhrevňa (2 ks, 200), Zvolen výhrevňa (2 ks, 200). Stavba ďalších pokračovala v r. 1944 – v Trnave pre obytnú budovu (200) a v Železničných opravovniach v Trnave (2 ks, 180).

Drevené protiletcecké zákopy mali stanice Bratislava Nové Mesto (25), OUT II (120), Bratislava filiálka (120), Bratislava Dynamitka (150), Považská Bystrica (2 ks, 250), Žilina (100), Žilina prednádražie (2 ks, 200), Vrútky zásobáreň (2 ks, 500), Vrútky nákl. st. (100), Poprad-Tatry (30), Prešov (2 ks, 120), Medzilaborce (50) a pre MDaVP sa pripravilo 5 zákopov s celkovou kapacitou 600 osôb. Stavba ďalších drevených protiletceckých zákopov

⁴⁰ V staniách (v zátvorke počet ks): Leopoldov (4), Piešťany (2), Trenčianska Teplá (2), Žilina (4), Vrútky (4), Poprad-Tatry (2), Spišská Nová Ves (2), Prešov (2), Zvolen (2), MDaVP rezort žel. (7), Bratislava hl. st. (4); dvere (90 x 190 cm) zodpovedali nemeckej norme Din. Vornorm 4104 Raumabschlüsse für Schutzräume.

⁴¹ ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22, MDaVP, ÚŽPO, Doplnok k prílohe č. 2 k 1. dodatku Smerníc CPO 4, 1. 8. 1944.

⁴² ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22, CPO, Hlavné veliteľstvo CPO, Protiletcecké zákopy – zmena predpisov, 12.12.1944.

pokračovala v roku 1944: Bratislava hl. (50), Bratislava zriad. st. (4 ks, 310), Leopoldov výhrevňa (100), Vranov (100), Dubnica (50), Podbrezová (2 ks, 110), Banská Štiavnica (50).⁴³

Štôľňové úkryty

Nemáme informácie o štôľňových (tunelových) úkrytoch na Slovenských železniciach. Za úkryt tohto typu považovali priepust pod traťou v Žiline (km 0,188). Bratislava hl. stanica evidovala provizórny úkryt s kapacitou 400 osôb. V spisoch je označený ako „tunelový“ úkryt pod traťou na Mánesovej (dnes Žabotovej) ulici, ktorá prechádzala popod koľaje. Tento úkryt bol v skutočnosti priestor medzi piliermi železničného mosta, na ktorom ležali 4 traťové koľaje – smer Račišťorf (Bratislava Rača), smer Vajnory – a jedna spojovacia koľaj medzi hlavnou stanicou a výhrevňou (odstavnou stanicou). Najskôr sa rozhodlo o vylepšení úkrytu a elektrickým osvetlení, a keď sa v roku 1942 pripravovali úkryty pre cestujúcich, najskôr sa uvažovalo s jeho využitím na ukrytie. Avšak umiestnenie pod dôležitou železničnou traťou a malá vzdialenosť od hlavnej stanice z neho robili potenciálny cieľ leteckého bombardovania. Prípadné zosilnenie stropu dodatočnou železobetónovou konštrukciou nezaručovalo jeho odolnosť pri plnom zásahu bomby.

Pre stanicu s najväčšou frekvenciou cestujúcich na Slovensku, Bratislavu hlavnú stanicu, hľadalo MDaVP iné riešenia. Jedným z nich bolo postaviť betónový poschodový úkryt pred staničnou budovou. Úkryt, ktorý mal zodpovedať najnovším smerniciam pre stavby ochranných stavieb, sa nezačal stavať pre nedostatok materiálu. Nakoniec MDaVP rozhodlo vo svahu za koľajou 22 vybudovať štôľňový úkryt s kapacitou 2 500 osôb, do ktorého by sa dalo vstupovať z podchodov na nástupiská. Stavbu úkrytu začali Slovenské železnice vo vlastnej réžii v novembri 1943, práce pokračovali aj v roku 1944 a zastavili sa pravdepodobne až po priblížení frontu k Bratislave na konci marca 1945.⁴⁴

Ako úkryty sa využívali aj tunely na tratiach. Ak vlak napadli lietadlá v blízkosti tunela, mohol rušňovodič vlak ochrániť jeho zastavením v tejto umelej stavbe. Ako úkryt pre ľudí sa využíval rozostavaný tunel pod bratislavským hradom.

Stavba dôležitého komunikačného spojenia centra Bratislavy s nábrevím Dunaja – cestného tunela pod hradom – prispela k CPO hlavného mesta. Výstavbu 795 m dlhého tunela projektovala a organizovala Ústredná stavebná správa železničná MDaVP. Vlastnú realizáciu stavby koordinovala Stavebná správa Slovenských železníc pre stavbu tunela pod Bratislavským hradom. Tunel rozdelený na dva stavebné úseky sa začal stavať na konci septembra 1943, v prvom pracovala firma Ing. Lozovský a Štefanec, stavebná úč. spol., v druhom firma Tvorba, stavebná úč. spol. V projekte sa počítalo aj s únikovou chodbou pre peších s dĺžkou 134 m s východom na Palisádach. Táto chodba sa dala využiť ako protiletecký úkryt pre obyvateľov, a tak sa v nej malo zabezpečiť vetranie, záchody, zásobovanie elektrickou energiou a vodou. Súčasne s tunelom sa naprojektoval protiletecký úkryt pre ústavných činiteľov, ktorého vchod bol vedľa východného portálu tunela. Chodba dlhá 56 m viedla do jednej úkrytovej miestnosti s tvarom tunelovej rúry a rozmermi pôdorysu 11 m x 12 m. Druhý vchod do úkrytovej miestnosti bol z tunela v km 0,907 cez krátku chodbu. Po šokujúcom bombardovaní Bratislavy 16. júna 1944 sa rozostavaný tunel stal útočiskom pre tisíce obyvateľov pri ďalších leteckých poplachoch a náletoch. Hoci sa tunel staval za iným účelom, nie ako úkryt, Stavebná správa povolila vstup ľudí do tunela na vlastné riziko. Stavebná správa sa počas poplachov postarala o núdzové osvetlenie tunela karbidovými lampami, pretože štyri elektrické svietidlá boli len na začiatku tunela pri

⁴³ ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22.

⁴⁴ ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22; SNA Bratislava, f. MDaVP (1938) 1939 – 1945, šk. 212; ŽSR – GR, SK Bratislava hlavná stanica, rok 1943.

vchode na strane od mesta, ale neskôr (asi v júli 1944) bol elektricky osvetlený celý tunel. Predpokladalo sa, že počas poplachu využije tunel na úkrytie asi 10 000 osôb. Naposledy sa v ňom ľudia ukrývali na začiatku apríla 1945 počas oslobodzovania Bratislavy. Tunel sa nepodarilo do konca vojny dokončiť, ale protiletecký úkryt pre ústavných činiteľov mal už v marci 1945 hotovú klimatizáciu, záchody a ventilačné zariadenie (potrubia a ventilačný agregát s dieselmotorom). Nevieme, či sa tento úkryt do konca vojny používal, ale v auguste 1945 sa demontovalo ventilačné zariadenie, čo pravdepodobne súviselo so stratou významu CPO po skončení vojny. Po vojne viedlo stavebné práce Oblastné riaditeľstvo Bratislava (Československé štátne dráhy), ktoré dostavaný tunel spolu s úkrytom odovzdalo do správy Národného výboru v Bratislave na konci marca 1950.⁴⁵

Úkryty v Bratislave počas vojny

Od júna 1943 anglo-americké letectvo bombardovalo vojensky dôležité výrobné a dopravné objekty v štátoch, ktoré boli nemeckými spojencami. Lietadlá prelietavali nad západnou časťou Slovenska a tiež v blízkosti Bratislavy. V mestách sa počas vojny často rozozvučali sirény, ale skutočné ohrozenie nepriateľskými lietadlami nenastalo. Preto si ľudia na letecké popluchy zvykli, a tak nie každý vyhľadal úkryt. V kronike hlavnej bratislavskej stanice jej pisateľ zachytil priebeh leteckého poplachu 1. októbra 1943 o 12.45 hod. Ten vyvolal prelet amerických bombardérov nad Bratislavou, pričom z juhu odkiaľ priľietali bolo predtým počuť výbuchy; bomby zhodili vo Viedni (Neustadt). Poplach prišiel v čase silnej frekvencie osobnej dopravy, keď sa vo vlakoch a staničných priestoroch nachádzalo asi 3 000 osôb. Cestujúci nechceli použiť nedokončený protiletecký zákop⁴⁶ a tunelový úkryt pod traťou na Mánesovej (Žabotovej) ulici. Keď však protilietadlové batérie spustili paľbu a črepiny striel dopadali aj do obvodu stanice, začali ľudia v panike utekať do úkrytov a do záhrad pod svahom. Pätnásť minút po vyhlásení poplachu skončil a po návrate cestujúcich a nastúpení do vlakov sa obnovila doprava. Udalosť prinútila kompetentných zabezpečiť dostatok úkrytov pre prepravné špičky. V podchodoch nebolo dovolené sa ukrývať a blízke Lippertove i Palugayove pivnice využívala CPO, ktorá ich nechcela uvoľniť na úkryt pre cestujúcich. Preto MDaVP rozhodlo vybudovať v skalnatom svahu pod Jaskovým radom štôľňový úkryt.⁴⁷

Improvizované úkryty boli v bytových domoch so služobnými bytmi na Mánesovej (Žabotovej) ulici (č. 12, 14, 16 a 16a), Železničarskej ulici (č. 3, 5, 7, 9, 13), Jelenej ulici (č. 3, 4), Murgašovej ulici (č. 8, 2), ulici Hlinkovej mládeže (Jelenia) č. 1.⁴⁸

Podľa nemeckých vzorov boli v rokoch 1940 – 1944 postavené aj niektoré ochranné stavby v Bratislave. Nemecký kapitál od roku 1939 ovládal slovenské strategické podniky dôležité pre vojnovú výrobu. Chemický koncern I. G. Farbenindustrie, ktorého výrobok Cyklón B sa používal v koncentračných táboroch na usmrcovanie ľudí, získal chemický podnik Dynamitka Bratislava (neskôr Chemické závody Juraja Dimitrova, od roku 1991 Istrochem). Dynamitka sa stala dôležitou továrňou pre nemecký zbrojársky priemysel výrobou chemických látok, umelých vlákien a výbušnín s ročnou kapacitou 1200 ton.⁴⁹ Vý-

⁴⁵ KAVACKÝ, Matej. *Príbeh tunela pod bratislavským hradom*. 21. 11. 2011. Dostupné na: <<https://imhd.sk/ba/doc/sk/10098/Príbeh-tunela-pod-bratislavskym-hradom>>.

⁴⁶ Betónový protiletecký zákop pozdĺž svahu, na ktorom viedla prístupová cesta na stanicu. Začal sa stavať v auguste 1943 a pisateľ staničnej kroniky si impulz na jeho stavbu vysvetľoval vojnovými udalosťami v Taliansku. Zákop bol dokončený v decembri 1943, ale namiesto oceľových mal zatiaľ len drevené dvere. ŽSR – GR, SK Bratislava hlavná stanica, rok 1943, s. 11, 15, 18, 19.

⁴⁷ ŽSR – GR, SK Bratislava hlavná stanica, rok 1943, s. 15, 18, 19.

⁴⁸ SNA Bratislava, f. MDaVP (1938) 1939 – 1945, šk. 211.

⁴⁹ LIPTÁK, Ľubomír. *Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom (1939 – 1945)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1960, s. 73.

znamný podnik sa musel postarať o bezpečnosť svojich zamestnancov, a preto sa v jeho areáli postavilo niekoľko úkrytov rôznych typov: Hochbunker (odolný úkryt), Stollenbunker (štôľňový úkryt) a Splitterschutzzelle (studňový úkryt).

Hochbunkre boli nadzemné stavby zo železobetónu s jedným až tromi podlažiami, s obvodovými múrmi s hrúbkou 2,5 m a stropnou doskou s hrúbkou 3,5 m. V závislosti od počtu podlaží sa ich kapacita odhaduje na 100, 300 a 400 osôb. Tento typ úkrytov bol známy už pred vojnou, pretože ho uvádza predpis CPO-7. V období druhej svetovej vojny bolo v Dynamitke postavených sedem Hochbunkrov, ktoré sa používali pre potreby CO aj po vojne. Zachované Hochbunkre sa nachádzajú napr. na Odborárskej a Magnetovej ulici v Bratislave. Štôľňový úkryt v Dynamitke tvorila úkrytová štôľňa pod úrovňou terénu, do ktorej sa vstupovalo cez dva vyvýšené masívne vstupy. Úkryt mal jeden šachtový núdzový výlez.⁵⁰

Tabuľka. Ochranné stavby Slovenských železníc v Bratislave (stav vo februári 1944)

Č.	Stanica, pracovisko	Typ	Počet	Kapacita	Pozn.
1.	Bratislava hl. st.	Betónový zákop	2	800	
2.	Bratislava hl. st.	Betónová štôľňa	1	2100	stavia sa
3.	Bratislava hl. st.	Provizórny úkryt	1	400	stavia sa
4.	Bratislava hl. st., sklad	Drevený zákop	1	50	
5.	Bratislava hl., OUT I	Betónový zákop	1	120	
6.	Bratislava Nové Mesto	Drevený zákop	1	25	
7.	Bratislava Návestné dielne	Betónový zákop	1	75	
8.	Bratislava prístav	Betónový zákop	1	30	
9.	Bratislava hl. OUT II	Drevený zákop	1	120	
10.	MDaVP	Drevený zákop	5	650	
11.	MDaVP *)	Pivničný úkryt	1	350	
12.	Bratislava Filiálka	Drevený zákop	1	120	
13.	Bratislava Dynamitka	Drevený zákop	1	150	
14.	Bratislava zriaďovacia st.	Drevený zákop	4	310	stavia sa

Zdroj: ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22.

Pozn. *) podľa plánu na r. 1943: „Vybudovanie a dokončenie protiletckého úkrytu v budove MDaVP rez. žel. Kempelenova ul. 10, vystuženie stropov, zavedenie elektrického osvetlenia, umelého vetrania, plynotesnenie dverí a okien, poplašné zariadenie a pod.“ ŽM SR, f. Tajné (č. 253), šk. 22.

⁵⁰ Dostupné na: «<https://ochranne-stavby.sk/?s=Dynamitka&searchsubmit.x=12&searchsubmit.y=8>».

Najviac bombardovaní zažila Bratislava z dôvodu útokov na rafinériu Apollo a pre dopravný význam železničného uzla. Pri piatich anglo-amerických bombardovaniach (16. júna, 20. septembra, 14. októbra, 6. decembra 1944 a 7. februára 1945), primárne cielených na Apollo a bratislavský prístav, spolu 275 amerických lietadiel zhodilo 630 ton bômb. Pri prvom bombardovaní Bratislavy (16. júna 1944) 158 amerických lietadiel B-24 z výšky 5,9 až 6,9 km za 10 minút zhodilo celkom 369,75 ton výbušných bômb s hmotnosťou 500 libier (227 kg) a 250 libier (113 kg), čo predstavuje asi 2870 kusov leteckej munície.⁵¹ Od februára 1945 na ciele v Bratislave útočili aj lietadlá sovietskej armády.

Budova ministerstva dopravy a verejných prác, v ktorej sídlilo aj riaditeľstvo železníc, dostala priame zásahy pri dvoch bombardovaniach (16. júna 1944 a 21. februára 1945). Pri prvom ju zasiahlo asi šesť bômb, ktoré spôsobili smrť piatom ľuďom.⁵² Pri druhom po výbuchu dvoch bômb zomrelo 11 ľudí a 13 bolo ťažko zranených. Vtedy okrem rozsiahleho poškodenia budovy bolo zničených aj mnoho písomností železničnej agendy.⁵³

J. ĎURČEK: SCHUTZRÄUME BEI DEN SLOWAKISCHEN EISENBAHNEN WÄHREND DES 2. WELTKRIEGS

Die Bedeutung des zivilen Luftschutzes begann in der zweiten Hälfte der 1930er Jahre im Zusammenhang mit den Vorbereitungen für die Verteidigung der Tschechoslowakei zu wachsen. Bis zum Beginn des 2. Weltkriegs gab es einen allgemeinen legislativen Rahmen, auf den sich die Vorschriften für den Eisenbahnluftschutz stützten. Nach ihrer Gründung fügte die Slowakische Republik dem zivilen Luftschutz (ZL) eine Reihe neuer Richtlinien und Vorschriften hinzu. Die Unterbringung in Schutzbauten rückte vor dem Angriff auf Polen und die Sowjetunion in den Vordergrund, da man die Folgen der Bombardierung durch feindliche Luftstreitkräfte fürchtete. Im Zusammenhang mit den deutschen Vorbereitungen für den Überfall auf die Sowjetunion wurden in wichtigen Bahnhöfen verschiedene Typen von Schutzräumen eingerichtet. Die Schutzräume sollten Angestellte und Passagiere der Slowakischen Eisenbahnen verbergen. Aus Zeit- und Kostengründen wurden improvisierte Schutzbauten und Luftschutzgräben errichtet. Die große Entfernung der Front von der Slowakei und die ersten größeren Bombenangriffe erst Mitte 1944 führten dazu, dass die Schutzräume erst gegen Ende des Krieges in größerem Umfang vorbereitet wurden. Einige der Schutzräume verfügten über widerstandsfähige, gasdichte Türen, Schutzvorräume, Notausgänge, Luftfilteranlagen, elektrische Beleuchtung und sanitäre Anlagen. Es wurden Pläne für den Bau bombensicherer Schutzräume geschmiedet und einige davon in Angriff genommen, aber wegen des Mangels an Baumaterial konnten die Pläne nicht umgesetzt werden. Am Hauptbahnhof Bratislava begann man, einen Stollenbunker in den Hang zu bauen, und der im Bau befindlicher Tunnel unter der Burg wurde als Schutzraum genutzt. Im Areal strategischer Rüstungsbetriebe wurden widerstandsfähige Schutzbauten verschiedener Art nach deutschen Mustern und Normen gebaut. Nach der ersten Bombardierung von Bratislava (16.6.1944) stellte sich heraus, dass die Lage der

⁵¹ STANISLAV, Ján – ŠVACHO, Jaroslav. *Rafinéria Apollo v perimetri dokumentov*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2017, s. 134.

⁵² MNO, Nepriateľský nálet anglo-americkými bombardovacími lietadlami – zpráva. Bratislava, sign. č. 100290/Taj.zprav.1944, 17.6.1944, (poskytol Pavol Škorvanek).

⁵³ ŽM SR, f. Tajné, šk. 29, Prezídium Povereníctva dopravy, Letecká vojna na území ČSR, zhromažďovanie historického materiálu a pátranie po ňom (č. 350), sign. č. 67, r. 1947.

Luftschutzgräben in der Nähe der Bahnhöfe während der Flächenbombardierungen ungeeignet war. Die Eisenbahner und die Bevölkerung wollten sich nicht in ihnen verstecken, sondern rannten von den Bahnhöfen weg. Da der ZL in den Hintergrund trat, als sich die Front bewegte, richteten sich die Maßnahmen auf den Schutz der Eisenbahner, die für die Bereitstellung der militärischen Zugtransporte unerlässlich waren. Im Zuge des Vormarsches der Front auf dem slowakischen Gebiet wurde die Evakuierung als wirksamste Maßnahme zum Schutz der Bevölkerung eingesetzt. In der Studie werden die Typen, die Kapazität und die Standorte von Schutzräumen an Bahnarbeitsplätzen in Bratislava und an wichtigen Bahnhöfen aufgeführt.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of reference and Literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Archív Železničného múzea SR Bratislava, fond Tajné.

Ministerstvo vnútra SR – Slovenský národný archív Bratislava, fond MDaVP (1938) 1939 – 1945.

Archív Generálneho riaditeľstva Železníc Slovenskej republiky, zbierka staničných kroník.

Dobová tlač / Period print

Eudová politika, 1938, roč. 14, č. 67, 22. marec, s. 3.

Slovenský staviteľ, 1937, roč. 7, č. 3, marec, s. 65, 66.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky / Monographs

DVOŘÁK, Pavel. *Zlatá kniha Bratislavy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1993. 623 s. ISBN 80-220-0490-1.

LARASS, Claus. *Der Zug der Kinder Kinderlandverschickung*. München : Meyster Verlag GmbH, 1983. 288 s. ISBN 3-404-65065-X.

LIPTÁK, Ľubomír. *Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom (1939 – 1945)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1960. 174 s.

NĚMEC, Vít. Civilní protiletECKÁ ochrana v ČSR v letech 1929 až 1938. In: BINAR, Aleš et al. *Ozbrojené síly a československý stát*. Brno : Univerzita obrany v Brně, 2020. ISBN 978-80-7582-353-3.

STANISLAV, Ján – ŠVACHO, Jaroslav. *Rafinéria Apollo v perimetri dokumentov : súvislosti a dôsledky bombardovania 16. júna 1944*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2017. 415 s. ISBN 978-80-89514-45-8.

Internetové zdroje / Internet sources

KAVACKÝ, Matej. *Príbeh tunela pod bratislavským hradom*. Dostupné online na: «<https://imhd.sk/ba/doc/sk/10098/Príbeh-tunela-pod-bratislavskym-hradom.htm>».

«<https://ochranne-stavby.sk/?s=Dynamitka&searchsubmit.x=12&searchsubmit.y=8.htm>».

O autorovi / About the author

Ing. Juraj Ďurček

Koškovce 90, 067 12 Koškovce

e-mail: mardurcek@gmail.com

<https://0009-0002-2709-2278>

POMERY MEDZI SLOVENSKÝMI GÁŽISTAMI ČESKOSLOVENSKEJ BRANNEJ MOCI PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE Z POHĽADU ÚRADNÉHO ŠTÁTNEHO TAJOMNÍKA MNO GENERÁLA MIKULÁŠA FERJENČÍKA

ALEX MASKALÍK

MASKALÍK, A.: Situation among Slovak Salaried Employees in the Czechoslovak Armed Forces after World War 2. from the Viewpoint of the Office of the State Secretary of the Ministry of National Defence, General Mikulas Ferjenčík. *Vojenská história*, 2, 28, 2024, pp 159-172, Bratislava.

The documents submitted vividly illustrate the negative tendencies associated with the activities of Slovak salaried employees (gážisti) who served during World War II and continued serving in the post-war Czechoslovak Army. In the first post-war year, these issues were openly pointed out and severely criticized by the State Secretary of the Ministry of National Defence, General Mikuláš Ferjenčík. As a Slovak, he was actively involved in decision-making concerning the Slovak portion of the Army. Moreover, as a non-partisan individual, he aimed for an objective assessment of the situation. These documents offer a unique period testimony to the character and mentality of the former Slovak defence salaried employees.

Key Words: Slovaks in CS Army, command corps of the CS Army, national question in the CS Army

Gážisti brannej moci zaniknutej Slovenskej republiky tvorili po skončení druhej svetovej vojny špecifickú časť formujúceho sa veliteľského zboru novej čs. armády.¹ Predstavovali jednu z jeho najpočetnejších, no zároveň najkontroverznejších a najproblematickejších skupín. Išlo síce o skúsené kádre vychované v rámci ucelenej sústavy vojenského školstva, disponujúce rozsiahlymi frontovými skúsenosťami, avšak ich problémom bolo (okrem kvalít, neraz pochybného charakteru), že sa bojov na východnom fronte aktívne účastnili po boku nemeckého Wehrmachtu. Otázka ich prijímania do armády či pôsobenia v nej, výkonu veliteľských a štábných funkcií, hodnostného postupu bola v tejto súvislosti priamo spojená s dvoma navzájom protichodnými faktormi. Z nich najdôležitejším bola politická nutnosť rešpektovať ustanovenia *Košického vládneho programu* z apríla 1945 o riešení národnostných aspektov armádnej personálnej politiky na princípe rovnoprávnosti českého a slovenského prvku, vytváraní slovenských národných jednotiek a zabezpečení primeraného zastúpenia Slovákov v armáde tak z hľadiska celkového počtu, ako aj významu zverených funkcií. Rovnako dôležitou však bola aj oprávnená požiadavka prijímať a zaraďovať do čs. armády len gážistov demokratického a antifašistického zmysľania, rezonujúca v kontexte celkovej očisty (nielen) armády od „*zradcovských, kolaborantských, antidemokratických a protiľudových živlov*“. To samo o sebe výrazne obmedzovalo možnosti Slovákov budovať slovenskú časť čs. veliteľského zboru vzhľadom na to, že títo veteráni predstavovali medzi jeho príslušníkmi absolútnu väčšinu. Práve preto bola ústretovosť čs. vojenskej správy voči nim viac než zrejímavá, a to aj napriek značnej nedôvere vládnej moci, českých politických strán, samotného armádneho velenia, či dokonca i slovenských komunistov voči politickej

¹ Hoci až do konca 50. rokov 20. storočia bola oficiálne označovaná ako čs. branná moc, budeme používať tento všeobecne zaužívaný variant.

a štátnej spoľahlivosti ich prevažnej časti.² Existujúce animozity a rezervovaný postoj voči nim však slovenskí gážisti niekdajšej slovenskej brannej moci svojim politicky nekorektným správaním nijako nepomáhali potlačovať, či aspoň zmierňovať.

Väčšina z nich nepatrila k priaznivcom nového spoločenského zriadenia.³ Vzhľadom na to, že ich postavenie sa z hľadiska spoločenskej prestíže a hmotného zabezpečenia ukázalo byť horšie ako za vojny, mnohí otvorene prejavovali sklamanie s pomermi v novej armáde a na predošlú vojnovú službu v slovenskej brannej moci sa dívali s nostalgiou. U značnej časti z nich boli evidentné sklony k šovinizmu či separatistické tendencie.⁴ I ležerný prístup k výkonu profesionálnej vojenskej služby (sprevádzaný porušovaním vojenského tajomstva, opilstvom či protištátnymi výrokmami proti jednote Čechov a Slovákov, resp. spojenectvu so ZSSR) vyvolával mnohé rozpaky.⁵ Konfrontačné ovzdušie napomáhali vytvárať i svojím nekritickým a nástoječivým domáhaním sa práv zaslúžilých odbojárov, sprevádzaným marginalizáciou, resp. dehonestáciou podielu na odboji ostatných gážistov.⁶ Situáciu výrazne vyhrocoval i populizmus Demokratickej strany, najsilnejšieho politického subjektu na Slovensku, ktorého sympatizantmi vo väčšine boli. Demokrati operovali s podobnými naratívmi ako *ľudáci* za predmníchovskej Československej republiky, pričom kritika nedostatočného zastúpenia a obchádzania Slovákov v armáde opäť poslúžili ako vhodný argument na budovanie imidžu národne orientovanej občianskej strany obhajujúcej ich záujmy.⁷

² Z profilových vedeckých prác, zaoberajúcich sa problematikou národnostnej výstavby veliteľského zboru čs. armády v rokoch 1945 – 1948, spomeňme: NAVRÁTIL, Jaromír. Příspěvek k otázkám boje o lidovou armádu na Slovensku v letech 1945 – 1946. In: *Historie a vojenství*, 1961, č. 1, s. 17 – 51; HANZLÍK, František. *Některé aspekty zápasu hlavních politických sil o charakter a složení důstojnického sboru armády od konce roka 1944 do února 1948*. Podkladová studie, 1991; HAVLÍČEK, Juraj. K otázke formovania a národnostného zloženia veliteľského zboru československej armády v rokoch 1945 – 1948. In: *Historie a vojenství*, roč. XLII, 1993, č. 2, s. 91 – 110; ŠTAIGL, Jan. Idea slovenských národných jednotiek v povojnovej československej armáde – náčrt jej genézy do leta 1945. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Zborník Slovensko na konci druhej svetovej vojny – stav, východiská a perspektívy*. Bratislava 1994, s. 200 – 206.

³ ABS Praha, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 34-1/7.

⁴ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Státní tajemník 1945, k. 16, inv.č. 684, č.j. 76.

⁵ Obzvlášť citelne sa tieto tendencie prejavili počas pôsobenia v bojoch proti jednotkám Ukrajinskej povstaleckej armády (t.j. „banderovcom“) v rokoch 1945 – 1947, keď bolo zaistených a do súdneho vyšetrovania odovzdaných viacero gážistov. Niektorí sa v podnapitom stave nevyhli ani extrémistickým vyjadreniam typu „Prečo Hitler neurobil z Prahy to, čo urobil s Lidicami a s Ležákmi... čo majú na Slovensku robiť Česi... my ich nepotrebujeme“. VHA Bratislava, f. Operácia „Banderovci“, k. 1, inv.č. 2, č.j. 21 a 34. Obzvlášť silným nedostatkom, rozšíreným už v čase existencie slovenskej brannej moci, bolo opilstvo, v dôsledku ktorého „mnohí dôstojníci ... dopúšťajú sa rôznych výtržností, dokonca bitiek, čím znehodnocujú a špinia dobrú povesť a dobré meno československej armády a znehodnocujú československý dôstojnícky sbor v očiach civilistov ... Čs. dôstojnícky zbor musí mať ľudí s pevným charakterom, spoľahlivých po každej stránke, ale nie vyvrheľov ľudskej spoločnosti a darebákov najväčšieho rozsahu“, ako situáciu zhrnul veliteľ taktickej skupiny „Jánošík“, zasahujúcej proti banderovcom na východnom Slovensku, pplk. Ján Juraj Stanek. VHA Bratislava, f. Operácia „Banderovci“, k. 46 a 70, inv.č. 150 a 320, č.j. 298 a 102.

⁶ Zástupca veliteľa 4. oblasti (súčasne veliteľ taktickej skupiny „Ocel“, operujúcej proti banderovcom od leta 1946) plk. Jan Heřman zhrnul tieto súvislosti veľmi plasticky: „Každý bije na své staré zásluhy a snižuje zásluhy jiných; snaha ústředního úřadu upravit hodnotu a pořadí způsobila jakési závodění v ohodnocování těchto zásluh“. VHA Bratislava, f. Operácia „Banderovci“, k. 1, inv.č. 2, č.j. 25.

⁷ Vyvrcholením populizmu demokratov bol demagogický prejav Michala Zíbrina v branno-bezpečnostnom výbore Národného zhromaždenia 14. mája 1946 „o zastúpení Slovákov v čs. brannej moci“, ktorý bol plný lži a poloprávd. V širšom spoločensko-politickom kontexte ho nemožno vnímať ináč než ako úspešný pokus pri rozširovaní voličskej základne v predvečer volieb, nedajúc protistrane čas na adekvátnu reakciu. Jeho vystúpenie opublikoval tlačový orgán Demokratickej strany denník *Čas* na pokračovanie 21. a 22. mája („Za správne zastúpenie Slovákov v armáde“, resp. „Zastúpenie Slovákov na MNO“). Reakciou vojenskej správy bol článok, pod ktorý sa podpísali minister národnej obrany, armádny generál Ludvík Svoboda a štátny tajomník

Situáciu komplikovali silné animozity vo vnútri samotnej skupiny. Tak ako ostatné zložky, z ktorých sa povojnový veliteľský zbor vytváral, i ona bola vnútorne diferencovaná. Najpočetnejší boli gážisti, ktorí hodnosť dôstojníka a rotmajstra získali až v priebehu vojny a v obnovovanej čs. armáde patrili k nižším dôstojníkom a rotmajstrom. Menšiu časť tvorili predmníchovské kádre, ktoré sa v slovenskej brannej moci zaradili medzi vyšších dôstojníkov. Zvyšok tvorili tí, ktorí sa stali vojakmi z povolania až v priebehu domáceho odboja, či boli aktivovaní ako dôstojníci a rotmajstri v zálohe, resp. ako partizáni. Z hľadiska vojenského pôvodu sa pritom len časť z nich zúčastnila čs. zahraničnej rezistencie. Do východného odboja sa väčšina zapojila až po páde do sovietskeho zajatia počas bojov v ZSSR a len ojedinele boli medzi nimi takí, ktorí v rámci odboja pôsobili od začiatku. Minimum bolo i gážistov, ktorí pôsobili v čs. odboji na Západe. Dominovali hlavne tí, ktorí sa v rámci povstaleckej 1. čs. armády na Slovensku zúčastnili Slovenského národného povstania a príslušníkmi 1. čs. armádneho zboru v ZSSR sa stali až na jar 1945. Nemálo bolo tiež takých, ktorí po jeho porážke vstúpili pod príslubom beztriestnosti do tzv. Haššíkovej armády (ktorá ostala vernou ľudáckemu režimu), prípadne sa dokonca stali príslušníkmi pohotovostných oddielov polovojenskej Hlinkovej gardy, ktoré sa aktívne podieľali na atrocitách voči civilnému obyvateľstvu. Medzi jednotlivými skupinami pretrvávali ostré rozpory, ktoré v nejednom prípade prerastali do osobných stretov. Sústreďovali sa predovšetkým na existenčné otázky účasti alebo neúčasti v protifašistickom odboji a okrem toho najmä na hodnotenia odbojových zásluh, resp. miery angažovanosti a spolupráce s klérofašistickým režimom. Rivalita a nevraživosť boli umocňované ambíciami pri priznávaní hodností, povyšovaní a zaraďovaní do funkcií, pričom sa každá zo skupín cítila byť oproti druhej nedocenená a zámerne poškodzovaná.

Frenetická atmosféra medzi nimi sa prehľbovala s postupným dotváraním štruktúry čs. vojenskej správy a v nadväznosti na prijímacie práce, ktoré boli vzhľadom k benevolentnému prístupu slovenských preverovacích komisií (determinovaným tlakmi zo strany najrôznejších záujmových skupín) viackrát obnovené. Tieto negatívne tendencie, ktoré sa týkali obzvlášť dôstojníkov, neušli pozornosti ani Úradu štátneho tajomníka MNO. Tento post v povojnovom období a v súlade s akceptovaným princípom o reciprocite pri obsadzovaní najvyšších funkcií v spoločných rezortoch obrany, zahraničných vecí a zahraničného obchodu zastával gen. Mikuláš Ferjenčík. Ako Slovák spolurozhodoval o otázkach týkajúcich sa slovenskej časti armády.⁸ Ako nestraník sa však súčasne usiloval o objektívne hodnotenie existujúcej situácie a proti javom, ktoré ohrozovali jednotu armády a rozvíjanie česko-slovenského spojenectva, ostro vystupoval.⁹ V tomto duchu sa nesú všetky archíválne, ktoré

MNO, generál veterinár Mikuláš Ferjenčík. Obaja sa v ňom pokúsili nielen uviesť všetky veci na pravú mieru, ale aj priblížiť širší kontext, v rámci ktorého bolo nutné všetky pertraktované súvislosti vnímať. Text vyšiel 9. júna 1946 v denníku *Bojovník*, tlačovom orgáne veliteľstva 4. oblasti (ktorá fakticky predstavovala relatívne samostatný teritoriálno-organizačný celok pokrývajúci územie Slovenska). *Bojovník*, 9. jún 1946, „Zastúpenie Slovákov v čs. armáde. Na okraj vyhlásenia poslanca Dr. ZIBRINA v DNS“. Bližšie k predmetnej problematike pozri: MASKALÍK, Alex. Reakcia čs. vojenskej správy na útoky poslanca Demokratickej strany Michala Zibrina o nedostatočnom zastúpení Slovákov v čs. armáde. In: *Vojenská história*, 2003, roč. 27, č. 1, s. 119 – 133.

⁸ MVDr. Mikuláš Ferjenčík (1945 generál veterinár, 1947 generál šéf veterinár), počas SNP povereník SNR pre národnú obranu, súčasne prednosta veterinárnej správy 1. čs. armády na Slovensku a člen Rady na obranu Slovenska, ktorá zabezpečovala jej jednotné velenie. Od marca 1945 opäť povereník SNR pre veci vojenské a predseda Odvolacej komisie, v čase od apríla 1945 do júla 1946 štátny tajomník MNO. Do februára 1948 povereník SNR pre veci vnútorné, následne (krátko pred emigráciou do USA) hlavný inšpektor brannej výchovy MNO.

⁹ 20. mája 1946 došlo Predsedníctvu SNR, Predsedníctvu Zboru povereníkov SNR, ústredným sekretariátom Komunistickej strany Slovenska, Demokratickej strany, Strany práce a Strany slobody, resp. predsedovi SNR Jozefovi Lettrichovi a poslancovi Karolovi Šmidkemu „memorandum slovenských gážistov“ *Bolestné otázky Slovákov v armáde !*. Útočilo proti štátnemu tajomníkovi MNO gen. Ferjenčíkovi, ktorý „obhajoval záujmy

pod hlavičkou jeho Úradu vyšli, než bol po májovom víťazstve Demokratickej strany v júli 1946 nahradený demokratom Jánom Lichnerom.¹⁰ Prevažná väčšina uvádzala veci súvisiace s prijímaním, preverovaním, povyšovaním a ustanovovaním gážistov slovenskej národnosti na pravú mieru. Predmetom predkladanej materiálovej štúdie sú tri z nich, ktoré, podľa nášho názoru, danú atmosféru odzrkadľujú najplastickejšie. Prvý materiál z leta 1945 sa týka vzájomných pomerov vo vnútri skupiny. Ďalšie dva pochádzajú až z jari 1946, pričom prvý hodnotí neprístojné správanie a druhý je rozkazom, ktorý pred ním dôsledne vystriha. Všetky sú jedinečným dobovým svedectvom mentality slovenských gážistov.

Na pretrvávajúce intrigy a udavačstvo „nevídaných rozmerov“ (ktoré sa „vzmáhali“ „*medzi dôstojníkmi Slováckmi zaradenými na Slovensku i MNO*“) Ferjenčík otvorene poukázal už v správe z 25. júna 1945: „*poskytovanie úmyselne nesprávnych informácií o dôstojníkoch vlivným osobnostiam politickým, lebo verejne činným, ako aj zpravidla neopodstatnené protežovanie vlastnej osoby jednostrannou, lebo priamo falošnou informáciou o vlastných zásluhách, lebo krivdách, nadobúda povážlivých rozmerov, ktoré by mohli vážne ohroziť hladký priebeh znovuvýstavby čs. armády, hlavne v jej slovenskej složke. Toto vzájomné udávanie sa ... a nesprávne, lebo jednostranné informácie vlivných politických a verejne činných osôb má svoj pôvod zpravidla v nízkych zištných /rivalitných/ dôvodoch, lebo v závislosti, často s využitím a zneužitím politicko-strannickej príslušnosti, alebo cestou zástupcov politických strán, teda možno priamo povedať, že akýmsi spôsobom nátlaku*“. V súvislosti s dôslednou „očistou“ veliteľského zboru pre zmenu zdôrazňoval: „*Je predsa našim záujmom, aby sme si vytvorili slovenský dôstojnícky sbor a slov. veliteľov výlučne z dôstojníkov vlastenecky smýšľajúcich, osvedčených v boji a zápase národa o svoje oslobodenie, nezaťažených hriechami kolaborantstva, vylúčili mravne zaťažených, nerozhodných slabochov, korupčníkov. Dôstojník – vojak z povolania kedy – inokedy ako vo vojne a smrteľnom zápase vlastného národa chce a môže splniť svoju vlasteneckú povinnosť*“.¹¹ Vo svojej správe súčasne rázne vyvracal fámy o tom, že sú Slováci „obchádzaní“ pri povýšeniach: „*až na nepatrné výnimky ... každý dôstojník a rotmajster, ktorý sa do odboja a povstania činne zapojil, sotrvál v povstaní a odboji i po 28. X. 1944 /neprihlásil sa do Haššíkovej domobrany a nevzdal sa/ bol odmenený povýšením aspoň o jednu hodnosť*“.¹² Dôstojníci zvlášť zaslúžili o 2 až 3 hodnosti. Mnohí z hodnosti nadporučíka dosiahli za nie celý rok hodnosti majorov, lebo z hodnosti kapitánov, hodnosti podplukovníkej. Nie je možné nebrať v zreteľ,

Čechov a nie oprávnené požiadavky Slovákov“, nemal údajne stačiť na zvládnutie jemu „sverených úloh“ a svojou „slabosťou, bojácnosťou, ústupnosťou a nerozhodnosťou zapríčiňuje nespokojnosť a znehodnocuje krvavé výdobytky Slov. nár. povstania“. Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. ÚV KSS – generálny tajomník Štefan Baššovanský, k. 2164, a.j. 331.

¹⁰ JUDr. Ján Lichner, počas vojny štátny minister, resp. minister poľnohospodárstva (a súčasne poverený minister verejných prác) čs. exilovej vlády v Londýne, po vojne člen vedenia Demokratickej strany a poslanec Národného zhromaždenia, najprv štátny tajomník Ministerstva zahraničného obchodu, následne v období júla 1946 až februára 1948 štátny tajomník MNO. Jeho kabinet sa mal stať vrcholnou ustanovitzňou, „*ktorá chráni výdobytky slovenskej revolúcie*“. VÚA – VHA Praha, f. MNO / Politický kabinet ministra 1946, k. 8, inv.č. 217, č.j. 1408. Po jeho nástupe sa veci výrazne radikalizovali. V tejto funkcii sa výrazne angažoval v prospech riešenia tzv. slovenskej otázky v armáde. Jej dovtedajšie „neuspokojivé“ výsledky boli prezentované v predmníchovskom duchu HSES ako dôkaz nespravodlivosti vládnej politiky voči Slovákom, avšak bez zohľadnenia širších súvislostí, t.j. podmienok, za ktorých branná moc fungovala (požadovaná úroveň vzdelania, povyšovací prax, striktné zaradzovanie gážistov na základe systemizácie služobných miest), existujúcich možností (pretrvávajúci nezáujem slovenskej mládeže o vojenské povolanie, požadované kritéria štátnej spoľahlivosti, nemožnosť súčasne zabezpečiť primerané zastúpenie Slovákov v ústredných orgánoch i na Slovensku) a eventálnych východísk.

¹¹ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Státní tajemník 1945, k. 10, inv.č. 501, č.j. 101146.

¹² Tzv. Haššíkova armáda, resp. Domobrana, t. j. branná moc SR po vypuknutí SNP, ktorá ostala verná režimu Jozefa Tisu. Jej názov bol odvodený od mena vtedajšieho ministra národnej obrany SR Štefana Haššíka.

že v skutočnosti sme bojovali nie celých 9 mesiacov, oproti príslušníkom 1. čs. sboru v SSSR, ktorí bojovali od r. 1942 a ďalej, že je možno odmeňovať povyšovaním mimoriadnym len tých, ktorí si to svojou činnosťou pre národ a jeho oslobodenie zaslúžili“.¹³ V súvislosti so „zaradzovaním a určovaním dôstojníkov slov. národnosti na miesta veliteľské a vedúce“ dôrazne poukazoval na skutočnosť, že to nie je v kompetencii ústredných orgánov vojenskej správy, ale že to „navrhuje štátny tajomník ... výlučne na podklade ich spôsobilosti, vojenských schopností a národne-politickej spolačlivosti, preukázanej činnosťou v odboji za povstania, lebo vo službách partyzánskych oddielov“.¹⁴

Výťah z Ferjenčíkovho stanoviska o neprístopnostiach gážistov slovenskej národnosti, ktoré získal počas návštevy jeho Úradu 18. apríla 1946 jeden z príslušníkov Hlavnej správy výchovy a osvetu MNO, prinášal vo svojej správe z 8. mája 1946 náčelník Správy výchovy a osvetu 4. oblasti plukovník Branislav Manica. V nej sprostredkoval veľkú nespokojnosť štátneho tajomníka s nedôstojným správaním sa niektorých slovenských dôstojníkov, ako aj ich s nedostatkom ich svedomitosti pri vykonávaní profesionálnej vojenskej služby. V súlade s jeho poznámkou o tom, že: „Pri terajšom povyšovaní budú dôstojníci posudzovaní podľa doterajšej práce“, aj samotný Manica nabádal gážistov k sebareflexii: „Je nesprávne sa domnievať, že keď niekto sa zaslúžil v bojoch o naše oslobodenie, teraz môže odpočívať na vavrínoch a nárokovat' si na výhody čiste na základe bojových zásluh aj v tom prípade, keď teraz neplní sverenú mu funkciu svedomite ... Musíme uvážiť, či sme ozaj zaslúžili toho, čoho sa dožadujeme. Každý národne a štátne uvedomelý dôstojník musí z horeuvedených skutočností stiahnuť patričnú konzekvenciu a starať sa všemožne o nápravu. Byť svedomitým vo vykonávaní svojej služby, nedopustiť, aby neodpovední jednotlivci mohli svojimi činmi a výroky vytvárať nepriaznivú kolektívnu mienku o dôstojníckom sbore na Slovensku ... každý vo svojom obore a na svojom mieste sa musí svedomite zúčastniť, aby ... prispel k postupnému zlepšeniu svojho vlastného stavu a stavu svojho národa“.¹⁵

Nevieme, nakoľko boli pertraktované zjavy vážne či alarmujúce, faktom však zostáva, že donútili štátneho tajomníka 28. apríla 1946 k vydaniu špeciálneho rozkazu. V jeho úvode tvrdo kritizoval neprístopné správanie slovenských dôstojníkov, ktorí ohrozovali „dobré meno“ čs. armády, resp. kalili jej „čistý štít“: „Dôstojníci používajú nepremyslených výrokov alebo dopúšťajú sa aj skutkov, ktoré svedčia nie len o nedostatočne vyvinutom smysle pre dôstojnícku česť, ba priamo uvádzajú v pochybnosť samotné ich národné presvedčenie. Prejavuje sa to nepremyslenými a neplodnými rečami politického rázu, ako i kritizovaním rozkazov a opatrení nadriadených vojenských veliteľstiev a ministerstva národnej obrany, ďalej ľahostajnosťou, liknavosťou a nezáujmom pri plnení služobných a úradných povinností“. V tejto súvislosti súčasne pripomínal i konzekvencie, ktoré pre vinníkov vyplývali: „Chovanie sa dôstojníka na verejnosti i v službe musí stále zvyrazňovať jeho neobmedzenú oddanosť a lásku k národu a štátu, ktoré vlastností sú základnými predpokladmi vojenských cností. Reprezentantka štátnej svrchovanosti – armáda, ktorá je vybudovaná na pomere podriadenosti a nadriadenosti a z nej vyplývajúcej naprostej poslušnosti, podobné zjavy vo svojich radoch trpieť nemôže a nesmie. Je preto na mieste neinformovaným a veci podrobne neznalým pripomenúť, že prejavy a skutky, o ktorých je reč vyššie, zakladajú ťažké trestné činy podľa vojenského trestného zákona, ktoré sa stihajú z úradnej povinnosti. reči a skutky proti službe, predstaveným, ich rozkazom, spôsobilé vzbudiť zlé, službe odporujúcu náladu,

¹³ V správe o riešení naliehavých otázok v čs. armáde na Slovensku zo 4. júna 1945 túto skutočnosť štátny tajomník MNO gen. M. Ferjenčík vyjadril ešte pregnantnejšie: „Za jednu a tú istú zásluhnú činnosť môže sa ... odmeňovať len raz a nie do nekonečna“. VÚA – VHA Praha, f. MNO / Státní tajemník 1945, karton 11, inv.č. 21, č.j. 593.

¹⁴ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Státní tajemník 1945, k. 10, inv.č. 501, č.j. 101146.

¹⁵ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Státní tajemník 1946, k. 19, inv.č. 1130, č.j. 6072.

alebo ktoré i keď nepriamo napomáhajú nežičlivcom národa a štátu v rozvratnej činnosti, trestajú sa podľa vojenského trestného zákona ako zločiny ťažkými trestami na slobode a za zvláštnych okolností až trestom smrti“.¹⁶

Uvedené tendencie len poskytovali dôvod na spochybňovanie ich lojálnosti a vo svojom dôsledku napomáhali oslabovať aj pozície Demokratickej strany na Slovensku po ich víťazných parlamentných voľbách v máji 1946. Tam dislokované súčasti armády (v ktorých na základe Košického vládneho programu slúžila väčšina z nich) sa tak postupne začali stávať objektom prehnanej kritiky, ktorú v snahe eliminovať slovenských demokratov viedli hlavne komunisti cez ovládnuté vojenské obranné spravodajstvo či lojálny Zväz slovenských partizánov. Objavujú sa tak kompromitujúce informácie o ich reakcionárstve, infiltrácii ľudáckymi živlami a v tejto súvislosti aj o možnom zneužití armády na Slovensku ľudáckym exilom. Ich faktickým vyvrcholením bolo odhalenie vykonštruovaného protištátneho spriahania na jeseň 1947, ktoré malo odstrašujúci účinok. Bez ohľadu na to sa domnievame, že v úvodnej etape výstavby obnovenej čs. armády (ktorej sa predmetná materiálová štúdia týka) neboli ešte tieto mocenské tendencie natoľko dominantné, aby predurčovali samotný tón predkladaných archiválií a skresľovali ich obsah. Všetky archiválie publikujeme v pôvodnom znení so všetkými gramatickými a štylistickými nedostatkami.

Dokument č. 1:

Správa štátneho tajomníka MNO generála M. Ferjenčíka o pomeroch medzi dôstojníkmi slovenskej národnosti z 25. júna 1945:

Dovoľujem si Vás informovať o niektorých neblahých zjavoch medzi dôstojníkmi slov. národnosti a v krátkosti tiež o povyšovacích a umiestňovacích pomeroch dôstojníkov – Slovákov, ako aj vývine vzájomného pomeru spolužitia dôstojníkov českej a slovenskej národnosti v novej čs. armáde.

I. Medzi slovenskými dôstojníkmi, prijatými do čs. armády, udavačstvo, poskytovanie úmyselne nesprávnych informácií o dôstojníkoch vlivným osobnostiam politickým, lebo verejne činným, ako aj zpravidla neopodstatnené protežovanie vlastnej osoby jednostrannou, lebo priamo falošnou informáciou o vlastných zásluhách, lebo krivdách, nadobúdá povážlivých rozmerov, ktoré by mohli vážne ohroziť hladký priebeh znovuvýstavby čs. armády, hlavne v jej slovenskej složke.

Toto vzájomné udávanie sa slov. dôstojníkov a nesprávne, lebo jednostranné informácie vlivných politických a verejne činných osôb má svoj pôvod zpravidla v nízkych zisťných / rivalitných / dôvodoch, lebo v závislosti, často s využitím a zneužitím politicko-strannickej príslušnosti, alebo cestou zástupcov politických strán, teda možno priamo povedať, že akýmsi spôsobom nátlaku.

Najhoršie pomery v tomto smere zavládli u leteckej divízie, kde fakticky niet dôstojníka, ktorý by nebol iným, svojim slovenským druhom udaný zo spolupráce s Nemcami, z germanofilského smýšľania, lebo z účasti na bojoch proti SSSR.¹⁷ Všetky tieto udania však pri nestrannom ich vyšetrení zpravodajskými orgánmi ukázaly sa byť väčšinou buď priamo neopodstatnenými, lebo úmyselne zveličovanými. Vyvolaly však medzi dôstojníkmi nemožnú atmosféru a v pravom slova smysle nám odstavily dvoch najskúsenejších, najstarších / najvyšších / a najschopnejších našich letcov mjr. Trnku¹⁸ a mjr. Lisického¹⁹, udaných pre

¹⁶ VÚA – VHA Praha, f. MNO / Státní tajemník 1946, karton 18, inv. č. 1049, č.j. 5647.

¹⁷ SSSR (ZSSR) – Sváz (Zväz) sovietskych socialistických republík.

¹⁸ Július Trnka, v tom čase náčelník štábu veliteľstva letectva 4. oblasti (1948 plk.).

¹⁹ Mikuláš Lisický, v tom čase veliteľ výcvikového strediska letectva Poprad (1946 plk.).

spoluprácu s Nemcami na fronte proti SSSR, priamo ruským zpravodajským orgánom. Náprava takýchto udaní a podozrení udaním vyvolaných je veľmi obťažná.

Podobné pomery začínajú sa vzťahovať i medzi dôstojníkmi Slováckmi zaradenými u jednotiek na Slovensku a čiastočne tiež u MNO,²⁰ len snáď ešte viac za podpory a na podklade politicko-strannickej príslušnosti, poťažne cestou politických osobností. Dôstojníci, majúci sebe menšie známosti, lebo spojenie s vlivnejšími osobami politického, lebo verejného života, žiadajú týchto o intervencie v prospech vlastnej osoby /povýšenie, určovanie na veliteľské miesta a pod./ alebo informujú ich o vojenských veciach /na pr. spôsob povyšovania, prijímania a určovania dôstojníkov a pod./ a jednotlivých vojenských osobách, zpravidla jednostranne, tendenčne alebo úmyselne nesprávne, zasa len skryte, lebo zjavne v prospech vlastnej osoby. Podobné jednostranné informácie a intervencie v prevážnej väčšine prípadov sú podnetmi pre vyvolanie zákrokov, ktoré majú za následok podozrievanie, prípadne priamo vyšetrovanie podozrievaného, zaradenie jeho postupu, nemožnosť vhodného zaradenia na veliteľské miesta a pod. samozrejme, že za takýchto okolností niet u dôstojníka potrebnej istoty postavenia a na druhej strane podporuje sa udavačstvo, zháňanie protekcií a pod.

Kým energický zárok proti udavačstvu z nízkych, zištných, osobných príčin môže sa vykonať dôsledne a dôkladne, u falošných informátorov politických, lebo verejne činných osobností sú vojenski orgánovia skoro bezmocní bez pochopenia a prítomnosti osôb takýmto spôsobom informovaných.

V záujme hladkej výstavby silnej, národnej armády je treba:

1/ aby so strany politických činiteľov nielen že nebol prijímaný, ale priamo aby bol pranýrovaný a odkázaný na potrestanie prípadu falošných udaní a žiadostí o intervencie v prospech vlastných osôb bez riadneho odôvodnenia a bez podstaty.

2/ o vyšších dôstojníkoch, ktorých povyšovanie a určovanie na veliteľské miesta prísluší do právomoci vlády, lebo prezidenta republiky, bolo pred rokovaním vo vojenskej rade a vo vláde rozhodované v spoločnej porade slov. členov vlády /dosiaľ sa takto dialo u predsedníctva SNR.²¹

3/ Štátny tajomník v MNO pre svoju potrebu vybral si 3-členný poradný sbor, složený s osvedčených, národne spoľahlivých vyšších dôstojníkov MNO slov. národnosti /plk. Kišš – Kalina,²² pplk. Rašla,²³ škpt. Kolembus/, za pomoci ktorých rozhoduje o návrhoch sa povýšenie nižších dôstojníkov a zaujíma stanovisko k návrhom na menovanie a určovanie dôstojníkov vyšších.

II. Pokiaľ ide o spoluprácu a vzájomný pomer medzi dôstojníkmi slovenskej a českej národnosti vyvíja sa tento dobre a uspokojivo. Vzájomné trenice, majúce pôvod viac – menej v obostrannej precitlivelosti, možno považovať skutočne za veľmi vzácne a bezvýznamné.

Určovanie a povyšovanie dôstojníkov slovenskej národnosti, ako aj vybavovanie všetkých otázok dotýkajúcich sa Slovenska, lebo Slovákov v armáde robí sa nestranne, v duchu a za plného rešpektovania príslušných ustanovení vládneho programu a výlučne len po dohode a súhlase s príslušnými slovenskými orgánmi /SNR, štát.tajomník/. Je nutno poznamenať, že ako minister NO,²⁴ tak aj náčelník hl.štábu²⁵ jednajú vo vleklých otázkach, týkajúcich sa

²⁰ MNO – Ministerstvo národnej obrany.

²¹ SNR – Slovenská národná rada.

²² Dezider Kišš-Kalina, v tom čase prednosta Osobného odd. MNO (1950 brigádny generál).

²³ Anton Rašla, v tom čase prednosta Spravodajského odd. HŠ (1949 brigádny generál).

²⁴ NO – národnej obrany (národnú obranu).

²⁵ Hl. štáb – Hlavný štáb (HŠ), najvyšší vojensko-odborný orgán čs. armády (premenovaný v roku 1950 na Generálny štáb).

Slovákov v armáde, veľmi taktne a priamo až úzkostlivo. Pri terajšom duchu vojenského vedenia niet najmenších obáv z krívd, zo stranickosti, šovinizmu, lebo nesprávnosti. Chápe sa tu zcela správne, že roztržka, šovinizmus, stranickosť vzbudily by vzájomnú nedôveru, narušily by jednotu armády a poslúžily by tak skôr lebo pozdejšie nepriateľom štátu a našich národov. Ťažkosti pri vystrojovaní, vyzbrojovaní a zásobovaní armády sú skoro rovnaké ako v Čechách i na Slovensku a nutno je považovať za ťažkosti prechodného rázu, ktoré nie sú ostatne o nič horšie ako ťažkosti v ostatných sektoroch verejnej správy. materiál, ktorý bude mať a nateraz má vojenská správa k dispozícii, bude spravodlivo rozdelený čo do počtu i čo do akosti na jednotlivé divízie a brigády bez rozdielu, či sú na Slovensku, lebo v zemiach českých. K tomuto rozdeleniu sa prikróči ihneď, akonáhle bude všetok vojenský materiál /včítane materiálu trofejného/ spísaný a zachytený v evidenciu a niektoré jednotky vypustené zo sväzku spojeneckých armád. V tomto smere bola nám dané záväzné sľuby a niet najmenších dôvodov pochybovať o ich splnení.

III. Povýšovanie dôstojníkov slov. národnosti v novej čs. armáde, t.j. za a od doby povstania nutno mať za viac ako uspokojivé. K 28. X. 1944 boli povýšení všetci dôstojníci a rotmajstri národne a politicky spoľahliví, ktorí sa zapojili činne do odboja a zaslúžili sa o organizovanie povstania alebo ktorí sa za povstania vyznamenali bojovými činmi. Možno tvrdiť, že každý dôstojník bol povýšením ku dňu 28. X. 1944 odmenený za odboj a organizovanie povstania, poťážne za bojové výkony behom povstania. Toto povýšenie dôstojníkov a rotmajstrov robily na návrh veliteľa 1. čs. armády predsedníctvo SNR a Povereník SNR pre NO. Návrhy na povýšenie boli vypracované na podklade návrhov veliteľov bojových skupín a boli prezkúmané 8-člennou komisiou složenou z dôstojníkov zaslúžilých v odboji a organizovaní povstania. Mám zato, že pri tomto povýšení nebolo zabudnuté na nikoho, kto bol príslušníkom 1. čs. armády a kto si svojou činnosťou v odboji a za povstania toto povýšenie zaslúžil.

Po 28. X. 1944 boli dôstojníci a rotmajstri slov. národnosti znova povyšovaní na podklade svojej činnosti u oddielov partizánskych /bud' priamo veliteľmi partyzánskych oddielov, niekoľko desiatok dôstojníkov o 1 až o 2 hodnosti, lebo na ich návrh veliteľom 1. čs. armádneho sboru v SSSR/ a u 1. čs. sboru a MNO /tiež nad 100 dôstojníkov a rotmajstrov/. Keď teda posudzujeme celkové pomery povyšovania dôstojníkov slov. národnosti, môžeme konštatovať, že snáď až na nepatrné výnimky dôstojníkov zajatých, lebo vypadnutých z evidencie, každý dôstojník a rotmajster, ktorý sa do odboja a povstania činne zapojil, sotrvál v povstaní a odboji i po 28. X. 1944 /neprihlásil sa do Haššíkovej domobrany a nevzdal sa/ bol odmenený povýšením aspoň o jednu hodnosť. Dôstojníci včelšť zaslúžili o 2 až 3 hodnosti.²⁶ Mnohí z hodnosti nadporučíka dosiahli za nie celý rok hodnosti majorov, lebo z hodnosti kapitánov, hodnosti podplukovníkej. Nie je možné nebrať v zreteľ, že v skutočnosti sme bojovali nie celých 9 mesiacov, oproti príslušníkom 1. čs. sboru v SSSR, ktorí bojovali od r. 1942 a ďalej, že je možno odmeňovať povyšovaním mimoriadnym len tých, ktorí si to svojou činnosťou pre národ a jeho oslobodenie zaslúžili. Je predsa našim záujmom, aby sme si utvorili slovenský dôstojnícky sbor a slov. veliteľov výlučne z dôstojníkov vlastenecky smýšľajúcich, osvedčených v boji a zápase národa o svoje oslobodenie, nezatažených hriechami kolaborantstva, vylúčili mravne zaťažených, nerozhodných slabochov, korupčníkov. Dôstojník – vojak z povolania kedy – inokedy ako vojne a smrteľnom zápase vlastného národa chce a môže splniť svoju vlasteneckú povinnosť. Bohužiaľ sme národom malým, s malými možnosťami. Očista a výber nášho dôstojníckeho sboru nemôže byť pri personálnych nedostatkoch vykonaná tak dôkladne, ako by sme si ju priali a ako by to bolo pre národ a armádu žiaduce a ako si to mohla na príklad urobiť Červená armáda v prípade zrady

²⁶ Tzv. Haššíkova armáda, t. j. branná moc SR po vypuknutí SNP, ktorá ostala verná režimu Jozefa Tisu. Jej názov bol odvodený od mena vtedajšieho ministra národnej obrany SR Štefana Haššíka.

Tuchačevského²⁷ a jeho spolupracovníkov, je nám však predsa daná možnosť, aby sme tých nerozhodných a dlho váhajúcich, ktorí vyčkávali so svojim rozhodnutím, či sa majú pripojiť k zápasu národa alebo nie, keď ich nemôžeme úplne vylúčiť z armády, aby sme ich zaradovali tak, ako si toho zaslужujú. Žiadny z týchto dôstojníkov nesmie byť na vedúcom mieste a zatarasovať vestu postupu dôstojníkom treba mladším a hodnotou nižším, ale v zápase národa osvedčeným, vlastenecky a národne smýšľajúcim, ktorí budú povolaní k tomu, aby pri výcviku mužstva a poddôstojníkov vychovávali týchto v duchu opravdového vlastenectva a v duchu slavianskom a ľudovo-demokratickom.

IV. Zaradovanie a určovanie dôstojníkov slov. národnosti na miesta veliteľské a vedúce navrhuje štátny tajomník po porade s uvedeným už poradným sborom výlučne na podklade ich spôsobilosti, vojenských schopností a národne-politickej spolaľhivosti, preukázanej činnosťou v odboji za povstania, lebo vo službách partyzánskych oddielov.

Pri tomto zaradovaní je citeľný nedostatok dôstojníkov generálneho štábu, vyšších schopných dôstojníkov vôbec, ako aj niektorých odborníkov, ako ženisti, dôstojníci spojovacieho vojska, veterinári a pod., ktorých budeme musieť v záujme služby i u slov. jednotiek doplniť dôstojníkmi českej národnosti. Zaradovanie týchto robí sa len so súhlasom štátneho tajomníka. Na Slovensko sú odosielaní skoro výlučne len dôstojníci českej národnosti s istými vzťahmi k Slovákom, ako vzťahy rodinné, osobitné sympatie a pod. a to pokiaľ možno len na miesta pridelených dôstojníkov. Výnimku tvoria dôstojníci ženinej a veterinárskej služby, z ktorých máme vo vyšších hodnostiach naprostý nedostatok.

V. Prijímanie dôstojníkov do čs. armády v zemiach českých je viazane na približne jednako podmienky, ako stanovila SNR pre prijímanie dôstojníkov na Slovensku. Podmienky platné v Čechách možno označiť za niečo prísnejšie, nie tak však následky neprijatia. Prijímanie dôstojníkov na Slovensku nie je dosiaľ ukončené, po dobu, kým toho prijímanie na Slovensku i v Čechách nie je ukončené, určovanie dôstojníkov na veliteľské miesta má len charakter dočasný.

VÚA – VHA Praha, f. MNO / Politický kabinet ministra 1945, k. 10, inv.č. 501, č.j. 101146.

Dokument č. 2:

Správa náčelníka správy výchovy a osvety 4. Oblasti plukovníka Branislava Manicu, ktorá sprostredkovane prináša výťah zo stanoviska štátneho tajomníka MNO generála M. Ferjenčíka z 18. apríla 1946 ohľadne sťažností dôstojníkov slovenskej národnosti:

Dňa 18. IV. 1946 navštívil príslušník HSVO²⁸ p. štátneho tajomníka MNO gen. Ferjenčíka, ktorého informoval o príčinách nespokojnosti väčšiny slovenských dôstojníkov. príčiny tieto boli uvedené v hláseniach o morálno-politickej výchove a osvetovej činnosti OVO²⁹ VIII. sboru a OVO 10. pešej divízie. V týchto hláseniach uvádzali prednostovia spomínaných OVO ako hlavnú príčinu nespokojnosti väčšiny slovenských dôstojníkov:

1/ Nespokojnosť nad povyšovaním dôstojníkov slov. národnosti.

2/ Nespokojnosť pre dosadzovanie dôstojníkov českej národnosti na vyššie veliteľské miesta na Slovensku.

²⁷ Michail N. Tuchačevskij (1935 maršal ZSSR), v rokoch 1936 – 1937 náčelník Správy bojovej prípravy a 1. zástupca ľudového komisára obrany. Reformátor sovietskej armády bol obvinený zo zrady a prípravy vojenského prevratu (v otázke jeho existencie nie je historická obec dodnes jednotná) a deň po vyhlásení rozsudku bol so siedmimi kolegami aj popravený. Tento proces následne odštartoval sériu rozsiahlych čistiek, ktorým za necelé dva roky padlo za obeť niekoľko desiatok tisíc veliteľov, vrátane ďalších dvoch maršalov.

²⁸ HSVO – Hlavná správa výchovy a osvety.

²⁹ OVO – orgánov výchovy a osvety (v kontexte uvádzania 4. oblasti oblastnej výchovy a osvety).

3/ O povyšovaní dôstojníkov slovenskej národnosti povedal p. štátny tajomník následovne:

1/ MNO nepovažuje dôstojníkov a rotmajstrov prijatých do armády pod čl. 2 alebo 3, teda tých, ktorí boli do armády prijatí s výhradou alebo podmienene. Konkrétne sú to tí dôstojníci a rotmajstri, ktorí sa slovenského národného povstania nezúčastnili, alebo po účasti na povstaní opäť slúžili v slovenskej armáde. Doteraz bolo povýšených 900 dôstojníkov slovenskej národnosti. Niektorí o dva ba až o tri stupne, teda o viac, ako by im na základe ich zásluh prináležalo. Bude nové prijímanie dôstojníkov. jednotlivci sa tohoto nového prijímania obávajú, ovšem obávajú sa ho tí, ktorí si sú vedomí, že nemajú dostatočné predpoklady k tomu, aby mohli byť veliteľmi v československej armáde. Sú to tí, ktorí nespĺnili svoju vojenskú a štáto-občiansku povinnosť voči republike. Chceme, aby v priebehu dvoch mesiacov bol definitívne vyriešený tento problém, chceme previesť definitívne prijatie dôstojníkov a rotmajstrov a to tým, že zrušíme doterajší stav prijatia s výhradou, alebo podmienene. Dôstojníci a rotmajstri, ktorí budú definitívne prijatí do armády, to znamená aj tí, ktorí doteraz vzhľadom na prijatie podľa čl. 2 a 3 povyšovaní byť nemohli, budú po tomto definitívne prijatí normálne povyšovaní.

2/ Dosadzovanie dôstojníkov slovenskej národnosti na vyššie veliteľské miesta:

Na vyššie veliteľské miesta na Slovensku, povedal p. štátny tajomník, dosadzujeme zásadne Slovákov. Nakoľko ale musíme a snažíme sa tiež dosiahnuť patričného zastúpenia dôst. slov. národnosti u ústredných vojenských úradoch na MNO, v Hlavnom štábe, VŠV,³⁰ atď., sme nútení týchto vyšších dôstojníkov dosadiť na tieto miesta z vyšších veliteľských miest a takto vzniklý nedostatok na Slovensku nahradiť dôstojníkmi českej národnosti. Keďže máme obsadenie vedúcich miest ústredných úradov za veľmi dôležité, je MNO vedené snahou, aby za každých okolností dosiahlo pomerného zastúpenia dôstojníkov slov. národnosti na týchto miestach, ale tiež, aby tieto dôležité miesta boli obsadené dôstojníkmi schopnými a po stránke národnej a politickej spoľahlivými, teda vyššími dôstojníkmi, prijatými do armády podľa čl. 1.

Toto je stanovisko MNO k horeuvedeným otázkam.

Pán štátny tajomník pri tejto príležitosti prejavil oprávnenú nespokojnosť Ministerstva národnej obrany nad nedôstojným chovaním sa, ako aj nad nesvedomitosťou pri vykonávaní služby niektorých dôstojníkov slovenskej národnosti, ktorí si ešte doteraz neuvedomujú svoju povinnosť voči národu a republike.

Pán štátny tajomník povedal: „Pri terajšom povyšovaní budú dôstojníci posudzovaní podľa doterajšej práce“. S touto správnou zásadou akiste bude súhlasiť každý poctivý dôstojník. Je nesprávne sa domnievať, že keď niekto sa zaslúžil v bojoch o naše oslobodenie, teraz môže odpočívať na vavrínoch a nárokovat' si na výhody čiste na základe bojových zásluh aj v tom prípade, keď teraz neplní sverenú mu funkciu svedomite. Pán štátny tajomník ďalej povedal, že prichádzajú stále sťažnosti za dôstojníkov zo Slovenska. Sťažnosti sú adresované nielen pánu ministrovi národnej obrany a p. štátnemu tajomníkovi, ale aj ostatným vládnym činiteľom, ministrom a poslancom. Jednotliví dôstojníci sa v týchto sťažnostiach dopúšťajú výrokov a činov, niekedy až protištátneho charakteru. Tuná je namieste si uvedomiť, že o takýchto výrokoch a činoch jednotlivcov si vytvára verejnosť kolektívnu mienku o dôstojníckom sboře.

Prichádzajú na MNO deputácie zo Slovenska, povedal p. štátny tajomník s rôznymi sťažnosťami. Jedna deputácia ONV³¹ z východného Slovenska, kde sú zasadené naše jednotky ako ochrana obyvateľstva proti benderovským bandám, prejavila otvorene nedôveru voči zasadeným jednotkám a žiadala, aby tieto boli vymenené jednotkami českými.

³⁰ VŠV – Vysoká škola válečná Praha.

³¹ ONV – Okresný národný výbor.

Tieto všetky okolnosti nás musia pri uplatňovaní našich požiadaviek viesť k samokritike. Musíme uvážiť, či sme ozaj zaslúžili toho, čoho sa dožadujeme. Každý národne a štátne uvedomelý dôstojník musí z horeuvedených skutočností stiahnuť patričnú konzekvenciu a starať sa všemožne o nápravu. Byť svedomitým vo vykonávaní svojej služby, nedopustiť, aby neodpovední jednotlivci mohli svojimi činmi a výrokmi vytvárať nepriaznivú kolektívnu mienku o dôstojníckom sbore na Slovensku.

MNO je oboznámené s ťažkosťami dôstojníckeho a rotmajstrovského sboru a snaží sa dosiahnuť nápravu, ovšem tuhá si je nutné uvedomiť, že sme v budovaní, ktorého každý vo svojom obore a na svojom mieste sa musí svedomite zúčastniť, aby takto prispel k postupnému zlepšeniu svojho vlastného stavu a stavu svojho národa a štátu. Keď zástupcovia ľudu, vláda a poslanci budú vidieť, že dôstojnícky a rotmajstrovský sbor, ako aj celá armáda koná svoje poslanie verne, akiste nebude žiadnych väčších prekážok pri uplatňovaní našich požiadaviek toho alebo onoho druhu.

VÚA – VHA Praha, f. MNO / Státní tajemník 1946, k. 19, inv.č. 1130, č.j. 6072.

Dokument č. 3:

Rozkaz štátneho tajomníka MNO generála M. Ferjenčíka z 28. apríla 1946 ako reakcia na neprístopnosti dôstojníkov Slovákov:

Od rôznych osôb dochádzajú oznámenia a zprávy, že v dôstojníckom zbore na Slovensku vyskytujú sa časté zjavy, ktoré pri známej vlastnosti ľudí o generalizovanie, by mohli ľahko viesť ku skreslenému obrazu o morálke dôstojníkov – Slovákov vôbec.

Dôstojníci používajú nepremyslených výrokov alebo dopúšťajú sa aj skutkov, ktoré svedčia nie len o nedostatočne vyvinutom smysle pre dôstojnícku česť, ba priamo uvádzajú v pochybnosť samotné ich národné presvedčenie. Prejavuje sa to nepremyslenými a neplodnými rečami politického rázu, ako i kritizovaním rozkazov a opatrení nadriadených vojenských veliteľstiev a ministerstva národnej obrany, ďalej ľahostajnosťou, liknavosťou a nezáujmom pri plnení služobných a úradných povinností. Tieto a podobné zjavy, pri pozornosti, akú venuje verejnosť našej novej armáde, sú spôsobilé ohroziť a poškodiť ono dobré meno, ktoré si československá armáda v bojoch o znovuvydobytie národnej slobody získala.

Je predovšetkým povinnosťou každého statočného dôstojníka, ktorému vec národa a štátu leží na srdci a komu budovanie ľudovo-demokratickej armády a konsolidácia jej právnych pomerov nie sú ľahostajné, všemožným spôsobom sa starať o to, aby podobné živly nekalili čistý štít československej armády a aby boli vykorenené z jej radov. Tiež treba si uvedomiť, aký ďalekosiahly vplyv má takéto správanie sa jednotlivcov na politických a vládnych činiteľov práve v tejto dobe, keď sa vydávajú a budú vykonávať základné zákony o postavení vojenských gážistov (zákon o úprave niektorých právnych pomerov voj.gážistov, platový zákon voj.gážistov a pod.). Je isté, že takýmto počínaním škodia títo dôstojníci sebe i celému dôstojníckemu sboru a ďalej, že dávajú do rúk zbraň národu a štátu nepriateľským živlom, ktoré na toto čakajú a vo veľmi zvýšenej miere využívajú vo svoju reakčnú a protištátnu činnosť.

Chovanie sa dôstojníka na verejnosti i v službe musí stále zvýrazňovať jeho neobmedzenú oddanosť a lásku k národu a štátu, ktoré vlastností sú základnými predpokladmi vojenských cností.

Reprezentantka štátnej svrchovanosti – armáda, ktorá je vybudovaná na pomere podriadenosti a nadriadenosti a z nej vyplývajúcej naprostej poslušnosti, podobné zjavy vo svojich radoch trpieť nemôže a nesmie. Je preto na mieste neinformovaným a veci podrobne neznalým pripomenúť, že prejavy a skutky, o ktorých je reč vyššie, zakladajú ťažké trestné činy podľa vojenského trestného zákona, ktoré sa sťahujú z úradnej povinnosti. reči a skutky

proti službe, predstaveným, ich rozkazom, spôsobilé vzbudiť zľú, službe odporujúcu náladu, alebo ktoré i keď nepriamo napomáhajú nežičlivcom národa a štátu v rozvratnej činnosti, trestajú sa podľa vojenského trestného zákona ako zločiny ťažkými trestami na slobode a za zvláštnych okolností až trestom smrti.

Ministerstvo národnej obrany je si vedomé ťažkostí a boľastí členov dôstojníckeho sboru a snaží sa všemožne zlepšiť postavenie dôstojníkov i celého sboru. K tomuto potrebuje však podpory celého dôstojníckeho sboru vo forme uvedomelého, oduševneného a presného plnenia svojich povinností na dobudovaní ľudovo-demokratickej armády.

Nakoľko spomenuté prejavy nekázne poškodzujú vec dôstojníckeho sboru, národa a štátu, dávam týmto súčasne vojenským prokurátorom pokyn, aby tieto prejavy nekázne stíhali bezodkladne a prisne.

Velitelia toto upozornenie prečítajú všetkým svojim podriadeným dôstojníkom a upozornia na nebezpečenie, ktoré z takéhoto počínania plyní, ako pre jednotlivcov, tak pre celý dôstojnícky sbor, ba i pre národ a štát.

VÚA – VHA Praha, f. MNO / Státní tajemník 1946, karton 18, inv.č. 1049, č.j. 5647.

A. MASKALÍK: DIE VERHÄLTNISSE UNTER DEN SLOWAKISCHEN GAGISTEN IN DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN WEHRMACHT NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG AUS DER SICHT DES AMTES DES STAATSEKRETÄRS DES MINISTERIUMS FÜR NATIONALE VERTEIDIGUNG GENERAL MIKULÁŠ FERJENČÍK

Nach dem Zweiten Weltkrieg stellten die Gagisten der Wehrmacht der Slowakischen Republik einen spezifischen Bestandteil des sich formierenden Kommandokorps der neuen tschechoslowakischen Armee dar. Sie waren eine seiner zahlreichsten, aber auch seiner umstrittensten und problematischsten Gruppen. Obwohl es sich um erfahrene Kader handelte, die im Rahmen eines umfassenden militärischen Schulsystems ausgebildet wurden und über umfangreiche Fronterfahrung verfügten, bestand das Problem (neben ihren oft zweifelhaften Charaktereigenschaften) darin, dass sie an der Seite der deutschen Wehrmacht aktiv an den Kämpfen an der Ostfront teilnahmen. Die Mehrheit waren keine Anhänger der neuen Gesellschaftsordnung und sympathisierten mit der Politik der Demokratischen Partei, der stärksten politischen Gruppierung in der Slowakei. Da ihr Status in Bezug auf soziales Prestige und materielle Sicherung weitaus schlechter war als während des Krieges, äußerten viele offen ihre Enttäuschung über die Verhältnisse in der Armee und blickten mit Nostalgie auf ihren früheren Militärdienst zurück. Auch die lockere Herangehensweise an die Leistung des Berufsmilitärdienstes rief viele Bedenken hervor. Darüber hinaus trugen sie zu einer konfrontativen Atmosphäre bei, indem sie unkritisch die Rechte verdienter Widerstandskämpfer einforderten und gleichzeitig den Anteil der anderen am Widerstand marginalisierten oder herabwürdigten. Die Situation wurde außerdem durch erhebliche Animositäten unter den „Veteranen“ selbst erschwert. Wie bei den anderen Teilen, aus denen sich das tschechoslowakische Kommandokorps formierte, gab es auch hier eine innere Differenzierung. Unter den einzelnen Gruppen bestanden weiterhin scharfe Meinungsverschiedenheiten, die nicht selten in persönliche Zusammenstöße übergingen. Dabei ging es vor allem um die existenziellen Fragen der Beteiligung bzw. Nichtbeteiligung am antifaschistischen Widerstand und insbesondere um die Bewertung der Verdienste für die Teilnahme am Widerstand bzw. des Umfangs der Verstrickung und Zusammenarbeit mit

dem klerofaschistickom Regime. Rivalita a neprislušnosť boli posilované aj tým, že každá skupina sa v porovnaní s inou podceňovala a úmyselne poškodzovala. Táto frenetická atmosféra medzi nimi sa hlboko zapráchala s postupným dokladovaním štruktúry československej vojenskej správy a v rámci prijímania, ktoré vďaka dobrej vôli slovenských kontrolných komisií (vplyvom tlaku rôznych záujmových skupín) bolo neustále obnovované. Tieto negatívne tendencie zostali na úrade štátneho sekretára ministerstva národnej obrany (MNO) neobjavené, čo ich veľmi zaujímalo a silne ich kritizovalo.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archív a archívne pramene / Archives and Archives sources

ABS Praha, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky.

SNA Bratislava, f. ÚV KSS – generálny tajomník Štefan Bašťovanský.

VHA Bratislava, f. Operácia „Banderovci“.

VÚA – VHA Praha, f. MNO / Politický kabinet ministra.

VÚA – VHA Praha, f. MNO / Státní tajemník.

Dobová tlač / Period print

Bojovník.

Čas.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky / Monographs

ŠTAIGL, Jan. Idea slovenských národných jednotiek v povojnovej československej armáde – náčrt jej genézy do leta 1945. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Zborník Slovensko na konci druhej svetovej vojny – stav, východiská a perspektívy*. Bratislava 1994, s. 200 – 206.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

HAVLÍČEK, Juraj: K otázke formovania a národnostného zloženia veliteľského zboru československej armády v rokoch 1945 – 1948. In: *Historie a vojenství*, roč. XLII, 1993, č. 2, s. 91 – 110.

MASKALÍK, Alex. Reakcia čs. vojenskej správy na útoky poslanca Demokratickej strany Michala Zibrina o nedostatočnom zastúpení Slovákov v čs. armáde. In: *Vojenská história*, ročník 27, 2003, č. 1, s. 119 – 133.

NAVRÁTIL, Jarmoír. Příspěvek k otázkám boje o lidovou armádu na Slovensku v letech 1945 – 1946. In: *Historie a vojenství*, 1961, č. 1, s. 17 – 51.

HANZLÍK, František. *Některé aspekty zápasu hlavních politických sil o charakter a složení důstojnického sboru armády od konce roka 1944 do února 1948*. Podkladová studie, 1991.

O autorovi /About the author

Mgr. Alex Maskalík, PhD.

Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

e-mail: maskalikalex@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6640-0961>

VOJENSKÉ MÚZEJNÍCTVO

VOJENSKÉ POKRÝVKY HLAVY V ZBIERKACH VOJENSKÉHO HISTORICKÉHO MÚZEA V PIEŠTANOCH

DUŠAN DZURO

DZURO, D.: Military Headgear in the Collections of the Museum of Military History Piešťany. *Vojenská história*, 2, 28, 2024, pp 173-184, Bratislava.

Military headgear has been an essential part of a member of the armed forces' uniform. Whether it is a hat, beret, hood or helmet it has always served as a distinguishing feature. However, a soldier's headgear is not solely for distinction and decoration. It often also provides head protection, typically in the form of a helmet. This paper examines hats, helmets, and berets that were part of the conscription in the First Czechoslovak Republic or are directly related to it.

Key words: Hat, beret, army, helmet, headgear, Museum of Military History Piešťany

Úvod

Vojenské historické múzeum Piešťany má XXII zbierok, v ktorých sú uložené zbierkové predmety rôzneho charakteru. Medzi najrozsiahlejšie zbierky patrí zbierka č. XIV. Výstrojný materiál. Vojenské pokrývky hlavy sú v tomto zbierkovom fonde zastúpené veľmi hojne. Cieľom tejto práce je opísať vybrané zbierkové predmety z menovaného fondu, ktoré nie sú vystavené v stálnej expozícii VHÚ-VHM Piešťany. Hneď v úvode je potrebné definovať vojenskú pokrývku hlavy a jej účel. V jednoduchosti vieme povedať, že pokrývky hlavy nosia príslušníci brannej moci. Delia sa na čiapky a prilby. Nemajú vždy len reprezentatívny, respektíve dekoratívny charakter, ale môže mať aj ochrannú funkciu. Samozrejme, aj čiapka má určitú ochrannú funkciu, napríklad proti vplyvu klimatických podmienok. V našej práci sme sa sústredili na čiapky a prilby. Samotné čiapky by bolo možné rozdeliť na poľné a vychádzkové; barety, kukly a prilby na ochranné, protihlukové a výškové. Pre uľahčenie a prehľadnosť však budeme používať základné pojmy, teda čiapky a prilby.

Pokrývka hlavy, či už ako ozdoba alebo ochrana, sprevádzala ozbrojené konflikty od staroveku. Cieľom našej práce nie je opísať celkový proces vývoja prilieb a čiapok, ich vzájomnú inšpiráciu, následné nahradzovanie prilieb čiapkami na európskych bojiskách, respektíve návrat prilieb ako ochrany v prvej svetovej vojne. Naším cieľom a zámerom je opísať jednotlivé zbierkové predmety, ktoré sú hmotným prameňom pre štúdium vojenstva v minulosti. Pre veľký počet zbierkových predmetov, ktoré sú pre štúdium zaujímavé, sme sa rozhodli rozdeliť túto prácu na viac dielov. Prvý sa bude zaoberať pokrývkami hlavy v zbierke VHM Piešťany do roku 1939.

Čiapka – „vydumka“

Medzi zbierkové predmety VHÚ Piešťany, ktoré nám pripomínajú pôsobenie čs. legionárov, jednoznačne patrí pokrývka hlavy ruského Legionára. Čiapka, ktorá bola zavádzaná počas roka 1919, bola nazývaná „vydumka“. Pokrývka hlavy vznikla najmä v dôsledku zavedenia novej rovnošaty, ktorá mala čs. legionárov v Rusku dôsledne odlišiť od ostatných bojových strán a zjednotiť už používané rovnošaty, pretože výstrojný súčiastky ešte z čias cárskeho Ruska používali aj legionári, Červená armáda a rôzne frakcie tzv. bieleho odporu (protibolševické hnutie). V tomto období bolo na území bývalého cárskeho Ruska veľké množstvo výstrojného materiálu, ktoré nosili vojenské aj polovojenské jednotky rôzneho

charakteru.¹ Bojujúce strany zväčša používali ešte cárske rovnošaty vzor 1910 v improvizovaných modifikáciách. Touto záležitosťou sa zaoberalo aj vrchné velenie čs. légii v Rusku. Vystrojenie takéhoto počtu československých legionárov bolo značne zložitú. V dôsledku nedostatku materiálov išlo o veľmi zložitú logistickú operáciu, pretože bolo nutné zadovážiť 60 000 nových rovnošiát pre mužstvo, poddôstojníkov a dôstojníkov, ktoré boli nakoniec vyrobené zo súkna nakúpeného v Japonsku. Prvou plošne rozšírenou výstrojnou súčiastkou bola práve čiapka. Autorom návrhu u príslušníkov légii populárnej rovnošaty a nepopulárnej čiapky bol pravdepodobne Josef Petrš.² Čiapka bola kritizovaná a ironicky zobrazená aj s autorom návrhu v legionárskom periodiku *Houpačky*.³ Nami spomínaná čiapka bola nazývaná „vladivostocká“ (hoci jednotlivé časti uniformy boli ušité v Tomske, Novonikolajevsku a Omsku) alebo „návrátová“. Čiapka síce nebola spočiatku populárna, po návrate legionárov do vlasti však bola používaná v nasledujúcej vojenskej službe, slúžila ako pokrývka hlavy na legionárskych zjazdoch a slávnostných udalostiach. Od decembra roku 1929 sa stala súčasťou historickej rovnošaty hradnej stráže.⁴ Nami skúmaná čiapka sa skladá zo štítka, dienk a okolka. Je vyrobená z vlneného súkna, pričom pôvodná hnedozelená farba je značne vyblednutá, ale čiapka je v dobrom stave bez viditeľného poškodenia. Vydumka má hmotnosť 178 g, je zhotovená vo veľkosti 55⁵. Dienko je zhotovené zo štyroch samostatných dielov, spoločne zošitých dvojitém stehom vo farbe základnej tkaniny. Má tvar štvorca o rozmeroch 140 x 140 mm. Netradične vysoký je okolok, ktorý má až 85 mm.⁶ Štítok je potiahnutý látkou rovnakou ako látka čiapky. O materiáli, z ktorého je vyrobený, je veľmi problematické diskutovať. Podľa nášho názoru je štítok vyrobený z tvrdeného papiera alebo celulózy. Na pohmat je materiál mäkký, poddajný, správa sa inak ako plast. Potítok je vyrobené z prírodnej kože, čo je typické pre čiapky – brigádírky počas celého 20. storočia. Podšívka je z tkaniny tmavomodrej látky, čo nám dokazuje, že čiapka je zo série návratových uniforiem, vyrobených pre legionárov priamo v Rusku. V neskoršom období si tento typ čiapky zachoval rovnaký tvar, ale podšívka bola vyrobená z kvalitnejšieho materiálu a bola buď osadená štítkom firmy a výrobcu, alebo mala odpárané miesto, kde štítok bol pred tým našitý. Pri skúmaní tohto zbierkového predmetu sme komparáciou čiapky s inými zbierkovými predmetmi prišli na značnú podobnosť s typickou poľskou vojenskou pokrývkou hlavy: *czapka rogata* prezývaná „*rogatívka*“. V zbierke VHM Piešťany sa nachádza *czapka rogata* vyrobená v neskoršom období, podľa staršieho typu tejto poľskej čiapky.⁷ *Czapka* bola oficiálne zavedená taktiež v roku 1919.⁸ Vychádzala však z historických predlôh, pokrývok hláv používaných na území Poľska a Litvy. Rozloženie dienk a *vydumky*, ktoré sa skladá zo štyroch samostatných dielikov a tvorí pravidelný štvorec, nápadne pripomína konštrukciu tejto pokrývky hlavy.

¹ PURDEK, Imrich. *Vojenská symbolika Československa v rokoch 1914 – 1939*. Bratislava : VHU, 2007, s. 71.

² Návratová čapka. Dostupné na: <<https://www.vhu.cz/furazky-cecenky-vydumky-pokryvky-hlavy-cs-legii-v-rusku-1914-1920/>>.

³ Legionársky časopis *Houpačky* dokonca publikoval dva karikatúrne príspevky, jeden pod názvom „*Biologický vývoj kukly čtyrrohé (PUPA QUADRICORNA)*“ a druhý pod názvom „*Nesmrtelný vynálezce „vydumky“ ve své laboratoři*“. Dostupné na: <<https://www.digitalniknihovna.cz/nacr/view/uuid:fc1f79ee-669f-11e1-a772-001b21b897bf?page=uuid:fc1f79ef-669f-11e1-a772-001b21b897bf>>.

⁴*Vydumka, In: <<https://www.vhu.cz/furazky-cecenky-vydumky-pokryvky-hlavy-cs-legii-v-rusku-1914-1920/>>.

⁵ Veľkosti pokrývok hlavy sú určené obvodom hlavy a udávané sú v cm.

⁶ Bežná výška okolka čiapok v prvej aj druhej svetovej vojne je 50 mm.

⁷ VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, VM 2334, Čiapka so štítkom „*Rogatívka*“ armády *Polskej republiky*, katalogizačný záznam

⁸ Um-1. *Przepis Ubioru Polowiego Wojsk Polskich*. Warszawa: Główna księgarnia wojskowa, 1920, s. 7.

Czapka rogata má dienko rovnako v tvare pravidelného štvorca. Pri *rogativkach* je značne nepravidelný okolok, jeho rozmer sa v rohoch čiapky líši, v dôsledku čoho pôsobí čiapka deformovane. *Výdumka*, hoci z počiatku nepopulárna pokrývka hlavy, sa po papachách, ktoré reprezentovali zimnú výstroj legionára, stala symbolom odboja organizovaného v bývalom cárskom Rusku a symbolom návratu československých legionárov domov z Ruska. Na nami skúmanej čiapke sa pôvodne nachádzal pod bielo-červenou bikolórou združený odznak čs. légii.⁹ Je to jasné podľa výstrojného predpisu, ktorý nariaďuje mať na čele čiapky odznak ako rozlišovací znak legionára.¹⁰

Baret príslušníka francúzskych légii

Po vypuknutí prvej svetovej vojny sa slovenskí a českí krajanovia zdržujúci sa na území štátov Dohody dostali do ťažkej situácie, pretože viacerým z nich ako občanom Rakúsko-Uhorska hrozilo zhabanie majetku či internácia, čo napomohlo budovaniu vojenskej skupiny známej ako Česká družina vo Francúzsku.¹¹ Do víru vojny sa v roku 1914 pripojila rota Nazdar. Pod velením cudzineckej légie sa vojaci vydali na front vystrojení starou, pre podmienky „Veľkej vojny“ neprispôsobenou rovnošatou. Najčastejšie boli používané červené nohavice, tmavomodrá blúza a čiapka. Takýto typ rovnošaty bol pre vojaka, ktorý bojoval v zákopovej vojne, absolútne nepoužiteľný. Prvá svetová vojna bola vedená zásadne iným štýlom ako predchádzajúce vojenské konflikty, čomu rovnošata, ktorou bola vystrojená táto jednotka, nezodpovedala. Azda najväčším problémom francúzskej rovnošaty bola farebnosť jej nohavíc. Nová rovnošata už reflektovala na náročné podmienky zákopovej vojny. Skúsenosť z frontu viedla velenie francúzskych ozbrojených síl k zavedeniu novej rovnošaty vzor 1915 vo farbe „*bleu horizon*“ (belasý odtieň). Zároveň začal byť kladený dôraz aj na ochranu hlavy: zaviedla sa ochranná prilba vz. 1915 *Adrian*, ktorá určovala smer ochrany hlavy počas celého medzivojnového obdobia. Samozrejme, je potrebné opísať aj pokrývku hlavy vojaka, ktorá nemala ochranný, ale estetický a rozlišovací charakter. Z tohto pohľadu je veľmi dôležitou výstrojnou súčasťou baret francúzskeho legionára. Baret nie je tradičnou pokrývkou hlavy v armádach bojujúcich v prvej svetovej vojne. Vo francúzskej proveniencii má však pokrývka hlavy typu baret významnú tradíciu. Baret belasej farby bol štandardnou výstrojnou súčasťou francúzskeho legionára po celú dobu trvania 1. Československej republiky, na čo boli samotní legionári veľmi hrdí. Rovnako ako „*vydumka*“ bola symbolom čs. legionára a od roku 1929 bola štandardnou pokrývkou hlavy príslušníka hradnej stráže prezidenta ČSR. Zaujímavosťou je, že aby mal nami skúmaný baret dienko v napruženej podobe, je vypchatý papierovou formou. V skutočnosti bolo pri nosení baretu dienko skrčené.¹² Už zmieny baret je vyrobený zo súkna belasej farby.¹³ Baret je netradične malej veľkosti, vyrobený bol vo veľkosti 53, jeho hmotnosť je 124g. Celková šírka dienká je 340 mm. Priestor, ktorý je určený na nasadenie na hlavu, okrúhla časť¹⁴ a dienko celkové, majú rozdiel 50 mm po celom obvode. Rovnako potítko, vyrobené z bravčovej kože, je našité po celom obvode vnútornej strany okolka.

⁹ To, že odznak bol s určitosťou osadený na skúmanej čiapke, prežrádza miesto jeho pripevnenia, tkanina tu má tmavší odtieň.

¹⁰ PURDEK, Československá vojenská, s. 12, Legionársky odznak na čiapku – základným symbolom na začiatku prvej svetovej vojny sa stali erby, krajinské znaky Čiech, Moravy, Slovenska a Sliezska, ktoré symbolizovali najmä svornosť a nerozlúčnosť Čechov, Slovákov Moravanov a Slezanov.

¹¹ PURDEK, Československá vojenská, s. 20.

¹² MEDEK, Rudolf. *K vítězné svobodě*. Praha : Památník odboje, 1928, s. 286.

¹³ VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, VM VM 844, *Baretka a blúza československého legionára vo Francúzsku*, katalogizačný záznam.

¹⁴ Oblý otvor určený na nasadenie na hlavu.

Klobúk rovnošaty čs. legionára v Taliansku

Alpský klobúk s vtáčim perom, vyrobený zo sivozelenej ovčej plsti, bol charakteristickým poznávacím znakom československých legionárov z Talianska.¹⁵ Klobúk, označený ako *M 1910*, pôvodne určený pre elitnú ľahkú pechotu talianskej armády, bol výstrojnou súčiastkou talianskych legionárov. Pre nositeľov tejto rovnošaty išlo o prestížnu vec: dôvodom bola ich vysoká efektivita a morálka. Vládlo totiž presvedčenie, že im bola táto česť udelená ako najlepšiemu talianskemu útvaru v horských podmienkach. Odkazujú k tomu aj spomienky talianskeho legionára Josefa Dudka.¹⁶ Podľa slov pamätníka tento typ pokrývky hlavy zaručoval nositeľovi rešpekt nielen u pravidelných talianskych jednotiek, ale aj u civilného obyvateľstva. Pôvodne legionári používali štandardné talianske zdobenie klobúka v podobe havranieho alebo orlieho pera a výstrojnou súčiastkou zvanou „*nappinne*“¹⁷. Klobúk, ktorý je cieľom výskumu, má pero zo sokola. Na jeho uchytienie je použitý združený odznak čs. légii, ktorý je vyrobený ako spona v pologuľatom tvare. Rovnako ako *vydumka* ruského legionára a baret francúzskeho legionára bol alpský klobúk pokrývkou hlavy prezidentskej stráže od roka 1929. Táto pokrývka hlavy je vyrobená vo veľkosti 57 a má hmotnosť 279g. Výrobcom klobúka bola firma *Karel Sadil, moderní pánské klobouky*.¹⁸

Čiapka príslušníka talianskej domobrany

Azda najznámejšou pokrývkou hlavy talianskeho legionára je klobúk ozdobený pierkom, ktoré je zastrčené za združený odznak čs. légii. Veľký počet vojakov bojujúcich po skončení prvej svetovej vojny slúžilo v rámci talianskej domobrany a nosili tento vzor čiapky *M 1910*, určenej pre pechotu talianskej armády. Samotná domobrana bola zložená zo zajatcov, ktorí nemali status legionára. Jej príslušníci vstúpili po 28. októbri 1918 do formujúcich sa jednotiek domobrany buď z dôvodu nevedomosti o čs. zahraničnom vojsku v zahraničí, alebo z dôvodu dodržania prisahy cisárovi.¹⁹ Domobranci sa po celú dobu 1. ČSR cítili ako vojaci druhej kategórie. Napriek ich zásluhám pri zabezpečení územia 1. ČSR boli značne odstraňovaní a zostávali v tieni legionárov.²⁰ Doplnkom nami skúmaného výstroja pochádzajúcim z hlavných bojujúcich strán na strane Dohody netreba opomenúť čiapku talianskeho domobrancia, ktorá nie je tradične reprezentovanou pokrývkou hlavy. Čechoslováci, väčšinou patriaci medzi zajatcov z cisárskej a kráľovskej armády Rakúsko-Uhorska, cca 60 000 mužov, boli tzv. *druhou armádou*. Hoci ich úloha bola značne podceňovaná, zaslúžili sa o vznik

¹⁵ VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 1631, Klobúk rovnošaty československého legionára v Taliansku*, katalogizačný záznam.

¹⁶ DUDEK, Jozef. *Učitel na frontě*. Praha : EPOCHA, 2019, s. 219. „...15 května (1918): Místopřivodně nám vydaných čepic italského vojska dostáváme alpské klobouky se sokolem. Zároveň odkládáme bíločervené podložení odznaků hodnosti. Bylo to křiklavé a nepraktické. Zůstávají jen bíločervené výložky na límci. Tyto změny se nám zamlouvají. Předně se u nás začíná ujmát frajeřina. Působí i ta okolnost, že alpini jsou považováni za elitu italského vojska. A my chceme dokázat, že jsme lepší než ty jejich nejlepší pluky...Mezi sebou si říkáme, že to nebude tak těžké, neboť známe italské vojáky z vlastních zkušeností, kdy jsme stáli ještě proti nim.“

¹⁷ „*Nappina*“ je hrčka vyrobená z bavlny, ktorej jadro je drevené.

¹⁸ Táto už neexistujúca firma sídlila na rohu ulíc Prokopova a Husitská v Prahe. Dostupné na: <<https://www.praha3.cz/aktualne-z-trojky/zpravy/retrospektiva/do-husitske-ulice-se-chodivalo-pro-boty-i-za-kulturu-n1128442.htm>>.

¹⁹ ŠEFL, Josef. *Paměti domobrancy 28. pluku z válek světové 1914-1918*. České Budějovice : Grafický ústav B. Plejša a spol, 1922, s. 132; VÝBORNÝ, Jaroslav. *Z rakouských zákopů do československé domobrany*. Brno : Moravský Legionář v Brne, 1928, s.6 – 7.

²⁰ KOČVARA, Jan. *Československé domobranecké prapory v Italii*. Brno : Národní knihtiskárna v M. Krumlově, 1929, s. 91.

Československa. V Taliansku sa sformovalo 56 domobraneckých praporev. Jej príslušníci nosili štandardné vybavenie talianskej armády. Československý domobranec nosil teda rovnakú čiapku ako taliansky kráľovský vojak, rozdielom bola bielo-červená bicolóra.²¹ Táto čiapka je typického tvaru pre obdobie prvej svetovej vojny. Je vyrobená z rovnakého súkna ako už zmieneny klobúk šedozelenej farby. Skladá sa z dienk, okolka a štítka. Dienko je zošíť z dvoch častí. Potítko je vyrobené z jedného kusu kože prírodnej farby. Štítok je kožený, čierny, prešíty jednoduchým stehom. Podbradník, ktorý je zložený na štítku, je z rovnakého materiálu ako spomínaný štítok. Na čele dienk je našitý čierny sokol s bielo-červenou bicolórou a dvomi kovovými číslicami 41 zlatistej farby. Výrobcom čiapky je firma „Darling“ vlastnená Karlom Hanzlíkom, ktorá sídlila na adrese Karlín, Kráľovská 72.²² Rovnako ako baret francúzskeho legionára je aj čiapka talianskej domobrany malej veľkosti. Je vyrobená vo veľkosti 52. Váži obdobne ako už spomínané pokrývky hlavy legionárov z iných krajín. Jej hmotnosť je 150 g, šírka dienk je 200 mm a výška okolka je 40 mm.

Prilby M15 a M 26 Adrian

Pred vyhlásením prvej svetovej vojny sa nekládol osobitný dôraz na ochranu hlavy vojaka. Vojaci nosili hlavne látkové či kožené pokrývky hlavy, ktoré však nemohli zabezpečiť dostatočnú ochrannú funkciu pred devastujúcimi účinkami moderných zbraní. Veľká vojna so sebou priniesla zmenu štýlu vedenia bojov a zmenila aj ich charakter. Nedostatočná ochrana hlavy vojakov sa naplno prejavila pri bojoch v zákopoch. Masové použitie delostrelectva a automatických zbraní spôsobilo obrovské straty na oboch stranách, čo bolo impulzom pre vývoj ochrany hláv vojakov. Prvou oceľovou prilbou, masovo zavedenou na bojiskách prvej svetovej vojny, bola francúzska prilba *M 15*, ktorá bola navrhnutá generálom intendancie Louisom Augustom Adrianom.²³ Dodávky prilieb *M 15* prvým francúzskym jednotkám začali v júni 1915. Do konca roku 1915 bolo vyrobených 2 milióny kusov tejto prilby.²⁴ Nemecká armáda zareagovala na otázku ochrany hlavy neskôr, začala prvé oceľové prilby zavádzať do výbavy jednotlivca až v januári 1916. Prilba *M 26* vznikla vylepšením staršieho typu *Adrian M 15*. Vizuálne sú prilby veľmi podobné, líšia sa však použitým materiálom – mangánová oceľ, ako aj hrúbkou, ktorá sa zvýšila z 0,7mm²⁵ na 0,9 mm, i zjednodušeným výrobným procesom. Zvýšila sa aj hmotnosť prilieb. Nami skúmaná prilba *M 26* má hmotnosť 958g, jej predchodkyňa má hmotnosť 788g, pričom ich rozmery sú totožné – na dĺžku majú prilby 300 mm a na šírku 220 mm.²⁶ V porovnaní s prilbami vyrábanymi v tomto období sa prilby *M 15* a *M*

²¹ PURDEK, Imrich. *Naša vojenská symbolika v 20. storočí až po súčasnosť*. Bratislava: VHU, 2023, s. 24.

²² VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, VM 2023, *Rovnošata československej domobrany v Taliansku*, katalogizačný záznam.

²³ L. A. Adrian, po štúdiách na technickej univerzite vstúpil do armády a slúžil u ženijných oddielov. V roku 1907 sa stal zástupcom náčelníka intendačnej služby na ministerstve vojny. Do výslužby odišiel v roku 1913, po vypuknutí prvej svetovej vojny bol povolán do aktívnej služby a bola mu zverená funkcia náčelníka výstrojnej a ubytovacej služby. Po skúsenostiach z bojov navrhuje zaradiť prvú oceľovú prilbu do výstroje Francúzskej armády. V roku 1917 povýšený na generála, v roku 1920 odchádza definitívne do výslužby, zomiera 8. augusta v nemocnici Val-de Grâce v Paríži. BENEŠ, Ctirad. *Prilba, ochrana i ozdoba válečníka*. Praha : Naše vojsko, 2002, s. 116.

²⁴ STRAKA, Karel. *Francie a Československo*. Praha : Ministerstvo obrany ČR, 2011, s. 211.

²⁵ KLOKOČNÍK, Radovan. *Československá prilba M 15 francouzský model*. In: *Střelecká revue*, 2010, roč. 42, č. 8, s. 80.

²⁶ VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, VM 2015 *Prilba oceľová vzor 1915 "ADRIAN"*, katalogizačný záznam; VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, VM 1946 *Prilba oceľová francúzska vzor 1926*, katalogizačný záznam.

26 radia medzi najľahšie. Z dôvodu lepšieho maskovania vojakov v teréne došlo v roku 1936 aj k zmene farby prilby na kaki. V polovici 30. rokov 20. storočia bola prilba postupne zavádzaná ako výstrojná súčasť francúzskej armády a nahrádzovala svoju staršiu predchodkyňu. V tomto období vzniklo viacero jej modifikácií, a to nielen v krajine jej vzniku – vo Francúzsku, ale aj v Belgicku, Československu, Holandsku či Rumunsku. Počas druhej svetovej vojny sa dostala aj do výstroja príslušníkov 1. čs. pešej divízie vo Francúzsku a po presune z porazeného Francúzska do Veľkej Británie zotrvala krátky čas aj vo výstroji čs. vojakov – príslušníkov 1. čs. zmiešanej brigády vo Veľkej Británii. Prilba *M 15* a *M 26* sa skladá sa zo zvonu, hrebeňa, odznaku, predného a zadného štítiku a vnútorného venca. Zvon má pologuľatý, pozdĺžne mierne oválny tvar. Okraj zvonu je v dolnej časti vyhnutý a prechádza do striešky zakončenej predĺženým predným a zadným štítkom. Hrany sú obrúbené naletovaným tenkým hliníkovým plechom. Odznaky prilieb sa líšia. Prilba *M 15* je opatrená združeným odznakom čs. légii.²⁷ V prednej časti zvonu prilby *M 26*, medzi predným štítkom a hrebeňom, je upevnený okrúhly odznak s priemerom 50 mm, ktorý znázorňuje vybuchujúci granát s iniciálami RF (République française – Francúzska republika). Obe prilby majú rovnaký vnútorný veniec slúžiaci na uchytenie prilby o hlavu. Veniec je tvorený šiestimi koženými jazykmi, ktoré sú navzájom spojené pomocou šnúry prevlečenej cez šesť kovových očiek. Podbradník prilby *M 15* je vyrobený z prírodnej kože. Prilba *M 26* má podbradník vyrobený z hrubšej, semišom podlepenej kože.

Československá prilba starého vzoru

Prilba ako ochrana hlavy bola súčasťou ozbrojenca už od staroveku. Od tohto obdobia, keď ochrana hlavy bola vyrábaná z bronzu, neskôr z ocele, prešlo veľa storočí. V 19. storočí už bola čiapka skôr dekoratívnou a rozlišovacou zložkou bojujúcich strán. V tejto dobe prevládala farebnosť, ktorá dekoratívny charakter pokrývky hlavy uviedla do roly rozlišujúceho znaku bojujúcich armád. Až prvá svetová vojna zmenila vojenstvo a výstrojnú súčiastku, ako sme ich poznali z 19. storočia. Rakúsko-uhorská monarchia zareagovala na otázku ochrany hlavy jej vojakov na frontoch veľmi neskoro.²⁸ Prvou, v praxi celoplošne zavedenou prilbou v brannej moci Rakúsko-Uhorska, bola nemecká prilba označovaná ako *M 17*.²⁹ V podstate išlo o prilbu, ktorá bola odpoveďou na ochranu hlavy vojaka, inšpirovanou zo strany nemeckého spojenca.³⁰ Československá brana moc brala do úvahy poznatky získané na bojiskách prvej svetovej vojny, kde ochrana hlavy bežného vojaka nadobudla úplne iný charakter ako vo vojenských konfliktoch vedených za posledného polstoročia dozadu.³¹ V dobe, keď mladá republika potrebovala zabezpečiť svoje potencionálne hranice, sa stala výstrojnou súčiastkou aj prilba používaná od roku 1917 v brannej moci Rakúsko-Uhorska.³² Prilba bola prijatá ako výstrojná súčiastka pod označením prilba starého vzoru, respektíve prilba rakúska, z dôvodu veľkého počtu prilieb M17 v skladoch. To malo vplyv na nemalú úsporu finančných

²⁷ KLOKOČNÍK, Československá prilba *M 15*, s. 80.

²⁸ ŠPITÁLEK, Zdeněk. Šedomodrá záplava. In: *Historie a vojenství*, 2014, roč. 63, č. 3. s. 98.

²⁹ DIRRHIMER, Günter. Der militärische Stahlhelm in Österreich. In: *Militaria Austriaca*, 1983, roč. 6, č. 4, s. 13.

³⁰ BENEŠ, Prilba, ochrana i ozdoba válečníka, s. 49; KLOKOČNÍK, Radovan. Československá prilba vz. 19 (Rakúská). In: *Střelecká revue*, 2010, roč. 42, č. 9, 2010, s. 76.

³¹ KLOKOČNÍK, Radovan. Československá prilba vz. 20. In: *Střelecká revue*, 2010, roč. 42, č. 10, s. 76.

³² VOGELTANZ, Jan. *Československé legie 1914-1918, Československá armáda 1918-1939*. Praha : Paseka, 1998, obrazová príloha ČESKOSLOVENSKÁ ARMÁDA 1919-1921, obrazová príloha ČESKOSLOVENSKÁ ARMÁDA 1922-1930.

prostriedkov a zjednodušilo to vystrojenie.³³ Prilba mala byť osadená hliníkovým hrebeňom, rovnako ako prilba *M 15 Adrian*. Išlo zrejme o to, aby bol československý vojak ľahšie identifikovateľný. Nosenie prilby určoval predpis pre jednotlivé zložky armády 1. ČSR.³⁴ Takto upravená prilba bola evidovaná ako prilba vz. 20. Koncom roku 1933 vydalo MNO výnos, podľa ktorého museli byť hrebene z prilieb odstránené do 1. marca 1934, rovnako je definovaná aj úprava: hrebeň mal byť priečne rozrezaný, zahnutý a pomocou klieští odstránený.³⁵ Po týchto úpravách dochádzalo postupne k splynutiu v evidencii oboch typov. Nami skúmaná prilba je dlhá 305 mm, široká 230 mm a má hmotnosť 1342 g. V porovnaní s prilbou *M 15 Adrian* je hmotnosť takmer dvojnásobná. Prilba pozostáva zo zvonu, vnútorného venca a podbradníka. Vnútorný veniec je tvorený trojicou ľanových vankúšikov naplnených žinkou, ktoré sú prísité jednoduchým stehom na koženú podložku s dvoma uškami. Slúžia na prevlečenie šnúrkou a jej stiahnutím je možné upravovať veľkosť.³⁶ Vankúšiky s podložkou sú pripevnené na kovovej obruči, ktorá je k zvonu prilby prinitovaná tromia nitmi. Podbradník je vyrobený z ľanovej látky, ktorá je po celej dĺžke prešitá štyrmi jednoduchými stehmi. Uputie podbradníka je riešené dvoma prackami, ktoré sú prinitované na vnútornej strane zvonu. Dĺžku podbradníka je možné nastaviť pomocou posuvnej pracky. Vetranie hlavy je zabezpečené pomocou dvoch valcovitých otvorov s priemerom 13 mm, umiestnených na oboch bokoch zvonu. O vetracie otvory s pomocou ľanového či konopného remienka bolo možné pripevniť prídavný pancier chrániaci tvár.³⁷

Prilba vz. 32

Prilba vzor 32 bola zavedená do výstroja armády ČSR výnosom MNO č. j. 36980-V/2. odd. zo dňa 22. novembra 1935 ako jednotný typ prilby pre všetky druhy vojska. Často bola prilba podľa pôdorysu základne nazývaná „vajíčko“ a podľa vonkajšieho zakrivenia línií bola taktiež známa ako „hrbík“, pri presnom opise však musíme hovoriť o sférickom paraboloid.³⁸ Táto ochranná pokrývka hlavy bola používaná nielen v armáde ČSR, v neskoršom období slúžila ako výstrojná súčiastka u finančnej stráže, štátnej polície a četníctva, v týchto zložkách však prilba nebola plošne používanou prilbou ako v armáde.³⁹ Niektoré zložky armády, napríklad delostrelectvo, používali prilby staršieho vzoru do roku 1939. Prilba bola úplne inej konštrukcie ako jej predchodkyne v armáde ČSR. Rozdielom bola najmä rovná základňa, hrana prilby, ktorá bola nezahnutá a ostrá.⁴⁰ Prilba bola vyrábaná firmami: Sandrik Dolné Hámre, Bratři G&B Brno a firmou C. A. Scholtz Matejovce, dnes súčasť Popradu, pričom jednotliví výrobcovia dávali svoje značky⁴¹ na vnútornú stranu prilby a na vankúšik (z jeho zadnej strany). Rovnako boli prilby značené preberacím znakom – levom z malého štátneho znaku ČSR a dvojčíslím roku prebratia. V septembri 1938 mala armáda ČSR k dispozícii

³³ Prilba vz. 20. Dostupné na: <<https://www.vhu.cz/exhibit/ceskoslovenska-prilba-vz-20>>; KLOKOČNÍK, Radovan. *Československá prilba vz. 20*. In: *Střelecká revue*, 2010, roč. 42, č. 10, s.76.

³⁴ P-II-1-a-1: *Válenčný ústroj pěší roty*. Praha: MNO, 1924, s. 6 – 75.

³⁵ KLOKOČNÍK, Radovan: *Československá prilba vz. 20*. In: *Střelecká revue*, 2010, roč. 42, č. 4, s. 77.

³⁶ VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 835 Prilba oceľová vzor 1916 so znakom ČSR* (vz. 20), katalogizačný záznam.

³⁷ COCIANNI, Paolo: *Storia Degli Elmi Austro-Ungarici Nella Grande Guerra 1914 - 1919*. Isonzo : Gruppo di ricercastorica, 2015, s. 216 – 217.

³⁸ BENEŠ, *Prilba, ochrana i ozdoba válečníka*, s. 26.

³⁹ SPEJCHAL, Robert. a kol. *Stráž obrany státu*. Praha : MV&H, 2002, s. 35, 42.

⁴⁰ Tu treba dodať, že prilba sa neponáša na iný typ prilby, ide o vcelku samostatnú konštrukciu.

⁴¹ HABANĚ, Pavel, DÍTE, Tibor. *Polné fláše*. Trnava : vlastný náklad, 2018, s. 140, 146.

750 208 kusov prilieb vz. 32.⁴² Do roku 1939 bolo vyrobených cez 1 000 000 prilieb, v stave zbrojného materiálu z dňa 18. marca 1939 sa uvádza počet 1 021 548, z toho 340 516 na Slovensku.⁴³ V zbierkach VHÚ Piešťany sa nachádza deväť prilieb vz. 32. Nie všetky sú však kompletne alebo s pôvodnou vnútornou časťou a podbradníkom. Prilba sa skladá zo zvonu prilby, podbradníka a vnútorného venca – vankúšikov, ktoré sú navzájom pospájané a slúžia na upevnenie prilby na hlavu.⁴⁴ Telo prilby je vyrobené z Imm hrubého plechu, upraveného pieskovaním pre zdrsnenie povrchu a ošetrené náterom farby kaki. Jednotlivé vankúšiky majú po štyri kovové očka, prostredníctvom ktorých sú zviazané dvojicou šnúrok. Päťica vankúšikov je naplnená konskou žinkou, slúži na pohodlné nosenie a úpravu presne podľa veľkosti hlavy nositeľa, zároveň oddeľuje hlavu od kovového zvonu prilby. Na fixáciu prilby o bradu vojaka slúži hnedý dvojité kožený podbradník vyrobený z bravčovej kože. Strana podbradníka, ktorá je určená na kontakt s kožou nositeľa, je hladená. Zaujímavosťou je, že na viacerých fotografiách ju majú na hlave príslušníci armády ČSR a Slovenskej armády nepredpisovo naopak.⁴⁵ Správne mala byť prilba na hlave nositeľa osadená s nitom na čelnej strane prilby. Samozrejme, že už velenie čs. armády myslelo na pohodlie nositeľa. Prilba sa vyrábala v dvoch veľkostiach: menšia verzia má dĺžku 276 mm a väčšia 280 mm.⁴⁶ Skúmaná originálna prilba, ktorá má všetky náležitosti podľa predpisu (vnútornú časť a podbradník), má hmotnosť 1183 g, je vyrobená v menšej verzii, čiže má 276 mm na dĺžku a 240 mm na šírku.⁴⁷ Farba je pôvodná, zdrsnená. Prilba bola vyrobená v roku 1938 podľa preberacej značky a výrobca je firma Sandrik Dolné Hámre. Ďalšou nami skúmanou prilbou bola prilba z roku 1936 vyrobená firmou C. A. Scholtz Matejovce. Zvon prilby je totožnej veľkosti ako predošlá prilba, je však vyššej hmotnosti, váži 1199 g. Ostatné prilby, ktoré sú v zbierkach VHM Piešťany, buď nemajú pôvodnú vnútornú časť alebo ju nemajú vôbec a ide o čistý zvon. Po skončení druhej svetovej vojny sa veľký počet prilieb upravoval, boli vymenené vnútorné časti tvorené vankúšikmi. Na úpravu boli použité súčiastky používané v iných prilbách, alebo vyrobené z koženky. Časť prilieb, ktoré ostali dislokované na území Slovenska, postupne prebrali novovznikajúce ozbrojené zložky nového štátneho útvaru na našom území, kde sa používali v nezmenenej podobe. Prilby použité v poli boli opticky rozdielne. Po celom obvode spodnej hrany vo výške 30 mm bol na prilby aplikovaný modrý náter a na oboch stranách pribudol dvojramenný kríž, ktorý symbolizoval slovenského vojaka v poli po dobu celej druhej svetovej vojny. Ukoristené prilby vz. 32 využívali aj rôzne branné zložky Nemeckej ríše. Rovnako sa táto prilba hojne používala v cudzine, napríklad v Chile a pod označením M39 bola zavedená do výzbroje juhoslovanskej armády.⁴⁸ Čas určený pre službu neskončil

⁴² STRAKA, Karel.: *Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932 – 1939*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2007, s. 122.

⁴³ ŠRÁMEK, Pavel. *Stav zbrojního materiálu ke dni 18.3.1939*. Dostupné na: <https://armada.vojenství.cz/predvalce-na/dokumenty/stav-zbrojního-materialu-ke-dni-18-3-1939.htm>.

⁴⁴ VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 958 Prilba vojenská československá vzor 32*, katalogizačný záznam; Výnos MNO. čj. 36980-V./2. odd. z 22/11 1935 „*Prilbavz. 32, popis, způsobnošení a udržování*“.

⁴⁵ Napríklad príslušník hraničiarskeho práporu stojaci pri nákladnom aute pozri: SEGEŠ, Vladimír a kol. *Vojenské dějiny Slovenska a Slováků*. Praha: OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2015, s. 267; Člen delostreleckej batérie jazdeckého oddielu pozri: Člen obsluhy mínometu, pozri: UHRIN, Marián. Výzbroj Slovenskej armády v roku 1942. In: *Vojnová kronika*, 2012, roč. 1, č. 1, 2012, s. 20.

⁴⁶ Dve veľkosti prilby uvádza Výnos MNO. čj. 36980-V./2. odd. z 22/11 1935 „*Prilbavz. 32, popis, způsobnošení a udržování*“; niektorá literatúra uvádza veľkosť 3. napr. SPEJCHAL, *Stráž obrany státu*, s. 16.

⁴⁷ VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 18 Prilba vojenská, československá vzor 32*, katalogizačný záznam.

⁴⁸ KLOKOČNÍK, Radovan. *Československá přilba vz. 32*. In: *Střelecká revue*, 2012, roč. 44, č. 4, s. 81.

pre prilbu vz. 32 ani po druhej svetovej vojne. Po tomto konflikte sa používala prilba v novovznikajúcej armáde. Samozrejme, postupom času ju začala nahrádzať prilba vz. 52. Preto bola časť skladových zásob odpredaná do viacerých krajín, najväčšia časť išla do Poľskej ľudovo-demokratickej republiky.⁴⁹ Zaujímavou teóriou R. Klokočníka je aj pôvod niektorých bulharských prilieb M36C, kde autor porovnáva tento typ prilby so vzorom 32 a vyjadruje svoj názor, že niektoré kusy prilieb M36C sú prelisované prilby vz. 32, pričom recyklácia prilby prelisovaním na iný model je unikátny postup.⁵⁰ Keď vezmeme do úvahy už povojnovu upravenú prilbu, jej váha je konštantne 1119 g. Vnútorňa časť je, ako už bolo spomenuté, vyrobená z koženky, a väčšinou ma tmavý odtieň povrchovej úpravy. Ak vezmeme do úvahy samotný zvon prilby, bez vnútorného venca a upínacieho remienka, jeho hmotnosť je pri menšej verzii 907 g pri väčšej verzii 983g.⁵¹ Zachovali sa aj viaceré torzá prilieb, ktoré sú poškodené. Absentuje v nich vnútorná výbava a remienok, sú deravé a ich výskum nie je prínosom pre túto prácu. Ostávajú iba tichým mementom doby, keď bola prilba používaná.

Záver

V práci sme opísali skúmané pokrývky hlavy z obdobia prvej polovice 20. storočia. Dôležité pri výskume boli nasledujúce atribúty: originalita, veľkosť, hmotnosť a špecifickosť. Pokrývky hlavy sú neodmysliteľnou súčasťou brannej moci. Porovnaním niektorých čiapok sme prišli na to, že sú si podobné. Rovnako aj pri prilbách sme riešili ich hmotnosť a funkčnosť. Najmä zmeny v spôsobe vedenia vojny v prvej polovici 20. storočia napomohli rozmachu vývoja prilieb ako individuálnych ochranných pomôcok jednotlivca. V časovom období, ktorému sme sa v našej práci venovali, zastávali prilby skôr funkciu ochrannú (napríklad proti črepinám). Prilba však v neskoršom období prešla vývojom aj v iných zložkách zbrani, hojne sa rozšírila v letectve (napríklad prilby hermetické alebo výškové pre pilotov nadzvukových lietadiel). K takémuto druhu pokrývok hlavy sa vrátíme v druhej časti štúdie, ktorá bude venovaná novším pokrývkam hlavy vojaka, najmä z obdobia druhej polovice 20. storočia. Nami skúmané a opisované predmety sú úzko späté s vojenskými dejinami Slovenska a sú významným hmotným prameňom.

D. DZURO: MILITÄRISCHE KOPFBEDECKUNGEN IN DEN SAMMLUNGEN VON VHM PIEŠŤANY

Das Militärhistorische Museum (VHM) Piešťany ist ein integraler Bestandteil des Militärhistorischen Instituts, das durch den Erlass des Verteidigungsministeriums der Slowakischen Republik (MO SR) Nr. 27 vom 26. April 1994 gegründet wurde. Das VHM wurde 1998 mit dem Registerblatt MK 2156/98-400 beim Ministerium für Kultur der Slowakischen Republik eingetragen. Ursprünglich hatte es seinen Sitz in Trenčín und wurde 2004 nach Piešťany verlegt. Zum Sammlungsbestand der Museumsabteilung Piešťany gehört auch die Sammlung Nummer XIV – Ausstattungsmaterial, die 2561 Gegenstände aus verschiedenen Epochen unserer Geschichte enthält. Die vorliegende Arbeit befasst sich mit der Erforschung der Kopfbedeckungen, die sich derzeit in diesem Sammlungsbestand befinden. Kopfbedeckungen sind ein unverzichtbarer Teil der Ausstattung eines Angehörigen der Wehrmacht, die Aufgaben einzelner Kopfbedeckungen sind jedoch unterschiedlich. Das Hauptziel besteht darin, die Kopfbedeckungen aufzuteilen, die Gegenstände zu beschreiben

⁴⁹ KLOKOČNÍK, Československá prilba vz. 32, s. 81.

⁵⁰ KLOKOČNÍK, Radovan. Československá prilba vz. 32 v roli polotovaru? In: *Střelecká revue*, roč. 45, č. 6, 2013, s. 68 – 69.

⁵¹ VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, VM 1205 Prilba vojenská československá vzor 32, katalogizačný záznam.

und sie zu vergleichen. Bei den einzelnen Gegenständen geht es nicht nur um die Größe, das Gewicht und das verwendete Material, sondern auch um Informationen über ihre Herkunft und Einführung. Die Arbeit beschreibt 8 Typen von Kopfbedeckungen: Mütze – „vydumka“, Barett des Angehörigen der französischen Legionen der tschechoslowakischen Auslandsarmee, Hut der Uniform des tschechoslowakischen Legionärs in Italien, Mütze des Angehörigen der italienischen Landwehr, Helme M15 und M 26 Adrian, Tschechoslowakischer Helm des alten Musters und Helm Muster 32. Bei einigen Kopfbedeckungen war es möglich, mehrere Sammlungsgegenstände desselben Typs, die sich im Sammlungsbestand des Militärgeschichtlichen Museums Piešťany befinden, physisch zu vergleichen. Im Falle der Mütze „vydumka“ war es möglich, sie mit der polnischen czapka rogata mit dem Spitznamen „rogativka“ zu vergleichen, da die Ähnlichkeit hinsichtlich des Entstehungsdatums auffällig war. Die Arbeit möchte auch ein Hilfsmittel für die Identifizierung von Helmen und anderen Kopfbedeckungen sowie für die korrekte Terminologie bei ihrer Beschreibung sein. Außerdem kann diese Arbeit auch als Hilfsmittel für die Erstellung von Datensätzen der ersten und zweiten Ebene für Gegenstände in anderen Museen dienen.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Katalogizačné záznamy / Cataloging records

VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 18, Prilba vojenská, československá vzor 32*, katalogizačný záznam.

VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 643, Prilba vojenská, československá vzor 32*, katalogizačný záznam.

VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 835, Prilba oceľová, vzor 1916 so znakom ČSR (vz. 20)*, katalogizačný záznam.

VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 858, Prilba oceľová*, katalogizačný záznam.

VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 844, Baretky a blúza československého legionára vo Francúzsku*, katalogizačný záznam.

VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 1205, Prilba vojenská československá vzor 32*, katalogizačný záznam.

VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 1631, Klobúk rovnošaty československého legionára v Taliansku*, katalogizačný záznam.

VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 1946, Prilba oceľová francúzska, vzor 1926*, katalogizačný záznam.

VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 2015, Prilba oceľová, vzor 1915 „ADRIAN“*, katalogizačný záznam.

VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 2023, Rovnošata československej domobrany v Taliansku*, katalogizačný záznam.

VHM Piešťany, zbierka č. XIV. – Výstrojný materiál, *VM 2334, Čiapka so štítkom „Rogativka“ armády Poľskej republiky*, katalogizačný záznam.

Predpisy / Regulations

P-II-1-a-1: *Válenčný ústroj peší roty*. Praha: MNO, 1924. 78 s.

Um-1. *Przepis Ubioru Polowiego Wojsk Polskich*. Varšava : Głównabksięgarni**ab** wojsko-
va, 1920. 84 s.

Výnos MNO. čj. 36980-V./2. odděl. z 22/11 1935 „*Přilba vz. 32, popis, způsobnošení a udržování*“.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie / Monographs

BENEŠ, Ctirad. *Ochrana i ozdoba válečníka*. Praha : Naše vojsko, 2002. 123 s. ISBN 80-206-0651-3.

COCIANNI, Paolo. *Storia Degli Elmi Austro-Ungarici Nella Grande Guerra 1914 – 1919*. Isonzo : Gruppo di ricercastorica, 2015. 360 s.

DUDEK, Josef. *Učitel na frontě*. Praha : EPOCHA, 2019. 352 s. ISBN 9788075571939.

HABAŇ, Pavel – DÍTE, Tibor. *Polné fľaše*. Trnava : vlastný náklad, 2018. 160 s. ISBN 9788097006129.

KOČVARA, Jiří. *Československé domobranecké prapory v Italii*. Brno: Národní knihtis-
kárna v M. Krumlově, 1929. 102 s.

MEDEK, Rudolf. *K vítězné svobodě*. Praha : Památník odboje, 1928. 479 s.

PURDEK, Imrich. *Naša vojenská symbolika v 20. storočí až po súčasnosť*. Bratislava :
VHÚ, 2023. 295 s. ISBN 978-80-69060-00-5.

PURDEK, Imrich. *Vojenská symbolika Československa v rokoch 1914 – 1939*. Bratislava
: VHÚ, 2007. 184 s. ISBN 80-89169-09-0.

SEGEŠ, Vladimír a kol. *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*. Praha : OTTOVO NA-
KLADATELSTVÍ, 2015. 592 s. ISBN 978-80-7451-469-2.

SPEJCHAL, Robert a kol. *Stráž obrany státu*. Praha : MV&H, 2002. 61 s. ISBN 80-238-
8328-3.

STRAKA. Karel. *Československá armáda, piliř obrany státu z let 1932 – 1939*. Praha :
Ministerstvo obrany ČR, 2007. 198 s. ISBN 978-80-7278-376-2.

STRAKA, Karel. *Francie a Československo*. Praha : Ministerstvo obrany ČR, 2011. 271
s. ISBN 978-80-7278-567-4.

ŠEFL, Josef. *Paměti domobrance 28. pluku z války světové 1914-1918*. České Budějovice
: Grafický ústav B. Plejša a spol, 1922. 156 s.

VÝBORNÝ, Jaroslav. *Z rakouských zákopů do československé domobrany*. Brno : Mo-
ravský Legionář v Brně, 1928. 48 s.

VOGELTANZ, Jan. *Československé legie 1914-1918, Československá armáda 1918-1939*.
Praha : Paseka, 1998. 29 s. ISBN 80-7185-191-4.

VOGELTANZ, Jan. *Československá armáda v zahraničí 1939 - 1945*. Praha : Paseka,
2001. 120 s. ISBN 80-7185-392-5.

Internetové zdroje / Internet Sources

ŠRÁMEK, Pavel.: Stav zbrojního materiálu ke dni 18.3.1939 dostupné na internetu: «<https://armada.vojenstvi.cz/predvalecna/dokumenty/stav-zbrojního-materialu-ke-dni-18-3-1939.htm>».

«<https://www.vhu.cz/furazky-cecenky-vydumky-pokryvky-hlavy-cs-legii-v-rusku-1914-1920/>».

«<https://www.praha3.cz/aktualne-z-trojky/zpravy/retrospektiva/do-husitske-uli-ce-se-chodivalo-pro-boty-i-za-kulturou-n1128442.htm>».

«<https://www.vhu.cz/exhibit/ceskoslovenska-prilba-vz-20/>».

«<https://www.digitalniknihovna.cz/nacr/view/uuid:fc1f79ee-669f-11e1-a772-001b21b897bf?page=uuid:fc1f79ef-669f-11e1-a772-001b21b897bf/>».

Štúdie a články v časopisoch / Articles in Journals

DIRRHEIMER, Günter. Der militärische Stahlhelm in Österreich. In: *Militaria Austriaca*, 1983, roč. 6, č. 4, s. 5 – 32.

KLOKOČNÍK, Radovan. Československá přilba M 15 francouzský model. In: *Střelecká revue*, 2010, roč. 42, č. 8, s. 80 – 81. ISSN 0322-7650.

KLOKOČNÍK, Radovan. Československá přilba vz. 19 (Rakouská). In: *Střelecká revue*, 2010, roč. 42, č. 9, 2010, s. 76 – 77. ISSN 0322-7650.

KLOKOČNÍK, Radovan. Československá přilba vz. 20. In: *Střelecká revue*, 2010, roč. 42, č. 10, s. 76 – 77. ISSN 0322-7650.

KLOKOČNÍK, Radovan. Československá přilba vz.32. In: *Střelecká revue*, 2012, roč. 44, č. 4, s. 80 – 81. ISSN 0322-7650.

ŠPITÁLEK, Zdeněk. Šedomodrá záplava. In: *Historie a vojenství*, 2014, roč. 63, č. 3, s. 94 – 103. ISSN 0018-2853.

UHRIN, Marian. Výzbroj Slovenskej armády v roku 1942. In: *Vojnová kronika*, 2012, roč. 1, č. 1, s. 14 – 27. ISSN 1338-6379.

O autorovi /About the author

Mgr. Dušan Dzuro

Vojenský historický ústav – Vojenské historické múzeum

Orviská cesta, LDS -F -6, 921 01 Piešťany

e-mail: dušan.dzuro@vhu.sk

<https://orcid.org/0009-0002-5107-0386>

RECENZIE

KOBER, Jan – HOLUBEC, Stanislav (eds.) a kolektív. *Počátky Československé republiky* 2. Praha : Academia, 2022, faksimile, ilustr. (prevažne farebné), mapy, portréty. 701 s. ISBN 978-80-200-3331-4.

Téma medzivojnovkej Československej republiky (ČSR) je v českej a slovenskej historiografii pomerne dobre zmapovaná. K tejto oblasti je možné nájsť takmer všetky druhy publikácií: od monografií cez zborníky až po kratšie štúdiá, ktoré analyzujú širokú škálu tém pokrývajúcu takmer všetky aspekty života. K rozmachu prác venovaných medzivojnovkej ČSR pomohli najmä spoločensko-politické zmeny na konci 80. a začiatku 90. rokov 20. storočia, ktoré prispeli nielen ku kvantitatívnemu nárastu, ale najmä kvalitatívnemu zlepšeniu prác, keď bolo umožnené skúmať sledované obdobie omnoho objektívnejšie.

Dalším prírastkom do tejto bohatej mozaiky je aj druhý zväzok kolektívnej monografie s názvom *Počátky Československé republiky* 2, v ktorej sa autori zamerali na obdobie rokov 1918 – 1925. Vyšla ako prvý zväzok z plánovanej trilógie.

V krátkej anotácii na konci knihy je nám predstavené bližšie vymedzenie a ciele autorov. Dozvedáme sa, že sú v nej spracované štyri okruhy tém, ktoré sa týkajú utvárania politického systému a politickej kultúry, volebného práva, štátnej správy a samosprávy, právnej reformy a vzniku oboch ústav a tiež konsolidácie štátu z hľadiska postavenia národnostných menšín a utvárania armády a bezpečnostných zložiek.

V súlade s anotáciou je kniha rozdelená do týchto štyroch častí: 1. Rozhodovanie a politická kultúra, 2. Správa a samospráva verejných záležitostí, 3. Základné zákonodarné záležitosti, 4. Konsolidácia štátu. Každá z týchto častí pozostáva z viacerých štúdií od rôznych autorov, ktoré sú pre danú oblasť relevantné.

Okrem českých a slovenských autorov, ktorí tu tvoria väčšinu, prispel do tejto publikácie aj poľský historik Piotr Majewski a americký autor Paul Robert Magocsi, profesor histórie a politickej vedy a vedúci Katedry ukrajinských štúdií na Univerzite v Toronte.

Veľký počet autorov (20) mal vplyv na pomerne veľký nedostatok publikácie, a síce na fakt, že sa niektoré témy alebo udalosti spomínajú vo viacerých štúdiách, pričom neraz nejde o doplnenie informácií alebo rozvíjanie už skôr načrtnutého problému, ale skôr o opakovanie už opísaného faktu alebo priebehu udalosti (za všetky príklady môžeme spomenúť Úrad ministra s plnou mocou pre správu Slovenska a okolnosti jeho založenia a jeho fungovanie). Formálnu úroveň diela znižuje nekvalitná obsahová i formálna redakcia.

Celú prácu dopĺňa anotácia v angličtine, zoznam autorského kolektívu, zoznam vyobrazení s popisom použitých obrázkov, fotiek, ich zdrojov a v neposlednom rade menný a miestny register.

Prvú časť otvoril príspevok Lindy Osykovej (Historický ústav SAV, Bratislava) s názvom *Politický systém a politická kultúra Československej republiky (1918 – 1925)*. Už pri tomto príspevku sa ukázal formálny nedostatok, ktorý sa v tejto publikácii objavil na viacerých miestach, a síce, že sa názvy niektorých príspevkov nezhodovali s ich názvami v obsahu. V tomto konkrétnom prípade je názov v obsahu uvedený ako *Utváranie politického systému a politickej kultúry*. Autorka v ňom vychádzala z odbornej literatúry, no primárne zdroje, pramene, využila len minimálne. V samotnom príspevku poskytla základný náčrt fungovania politického systému ČSR vrátane politických strán a ich výrazného vplyvu v pluralitnom demokratickom systéme ČSR.

Pavel Mates (Fakulta sociálno-ekonomická, Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem) vo svojom príspevku s názvom *Proměny volebního práva a spory o ně* podal komplexný obraz o volebnom práve na viacerých úrovniach. Neopomenul ani dedičstvo z tejto oblasti z čias Rakúsko-Uhorska s dôrazom na predlitavskú časť, ktorá mala vplyv na formovanie volebného práva v ČSR. Autor analyzoval vývoj volebného práva v obciach, volebného práva do Národného zhromaždenia, ale aj do ostatných zastupiteľských zborov. Osobitnú časť venoval prvým voľbám do Poslaneckej snemovne a Senátu v roku 1920. Je potrebné vyzdvihnúť prácu s primárnymi zdrojmi.

Aj pri príspevku Dany Musilovej (Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové) s názvom *Ženy kooptované, volící, volené a jejich* činnosť sa nezhoduje jeho názov s tým v obsahu, kde je uvedený ako *Ženy kooptované, volící, volené*. Autorka sa v ňom venovala téme, ktorá v českej a slovenskej historiografii ešte stále stojí na okraji záujmu, a síce angažovaniu žien v politickom, kultúrnom a sociálnom živote. To, že to nie je téma úplne ignorovaná, dokázala aj samotná autorka, ktorá podala prehľad literatúry o ženách v politike. Sama sa potom venovala činnosti poslankyň Revolučného národného zhromaždenia a Národného zhromaždenia.

Autorkou nasledujúceho príspevku je opäť Linda Osýková. Má názov *Československé voľby 1918 – 1925* (v obsahu je uvedený názov s iným časovým vymedzením v podobe *Československé voľby 1919 – 1925*). Nie je možné opomenúť gramatickú chybu v názve, kde je slovo „voľby“ uvedené ako „volby“, a to nielen pri samotnom príspevku, ale aj v obsahu. Autorka opísala priebeh a výsledky všetkých volieb v sledovanom období, to znamená obecných volieb v roku 1919, ktoré sa na Slovensku z dôvodu zlej bezpečnostnej situácie neuskutočnili, ďalej prvých parlamentných volieb v apríli 1920, volieb do obcí v roku 1923 a druhých parlamentných volieb v roku 1925. Nevyhla sa formálnej chybe, keď v časti venovanej obecným voľbám v roku 1919 dvakrát použila odstavec, v ktorom uvádzala ich výsledky (s. 83 – 84). V tomto príspevku sme sa po prvýkrát mohli stretnúť s už spomínaným nedostatkom duplicitného spracovania istých tém, keď napríklad autorkou spomínané obecné voľby boli rozoberané už Pavlom Matesom v príspevku *Proměny volebního práva a spory o ně*. Opäť je potrebné poukázať na absenciu rozsiahlejšej práce s primárnymi zdrojmi, i keď je tu použitý rozbor dobovej tlače. Za nedostatok by sa mohlo považovať aj to, že sa autorka venovala hlavne Slovensku, čo celkom nekorešpondovalo s názvom kapitoly, ktorý vyvolával dojem, že sa bude venovať voľbám v celoštátnom meradle.

Druhá časť sa začína príspevkom Pavla Matesa, ktorý patril k najaktívnejším autorom. V tejto časti prispel dvoma príspevkami. Jeden nesie názov *Státní správa a samospráva v počátečních letech republiky* a druhý *Reforma územní správy (župní zákon)*. Je potrebné vyzdvihnúť, že v oboch príspevkoch autor využíval primárne zdroje. V druhom z nich systematicky analyzoval viaceré úrovne územnej správy od krajinských (zemských) župných zväzov cez župy až po okresy. V závere autor skonštatoval, že župné zriadenie sa čiastočne uplatnilo len na Slovensku, ale už neuviedol, prečo tomu tak bolo.

V monografii nebola opomenutá ani oblasť súdnictva, ktorej sa venoval Michal Princ (Obvodní soud pro Prahu I, Praha). V príspevku *Soudnictví v prvních letech republiky* analyzoval právne normy, ktoré formovali súdnictvo ČSR, avšak v niektorých častiach sa zameriaval skôr na české krajiny, napr. v časti o preťažení súdov a prieťahov v konaní. Používal odbornú literatúru vrátane odbornej literatúry analyzovanej doby, relevantné zákony a nariadenia a čerpal tiež z dobových periodík (*Soudcovské listy*, *Věstník ministerstva spravedlnosti*, *Právník*).

Tému sčítania ľudu v roku 1921 spracoval Petr Kadlec (Filozofická fakulta, Ostravská univerzita, Ostrava) v príspevku *Sčítání lidu*, ktorý rozdelil na tri časti, a síce prípravy,

priebeh a výsledky. Toto sčítanie však nebolo prvou akciou takéhoto druhu v ČSR, keďže v roku 1919 prebehlo už sčítanie ľudu na Slovensku. Autor sa tejto téme venoval v samostatnej časti. Je potrebné vyzdvihnúť autorove objektívne hodnotenie zámerov a praktík predstaviteľov štátnej moci pri snahe o čo najväčšiu kontrolu nad priebehom sčítacej akcie. Nevyhol sa však istým stylistickým chybám.

Tretiu časť otvára Ladislav Vojáček (Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno), ktorý skúmal okolnosti vzniku dočasnej ústavy a analýze podrobil aj samotný text tohto dokumentu v príspevku s názvom *Prozatímní ústava*. Neopomenul ani rozbor publikovanej dobovej i novšej literatúry o dočasnej ústave, na ktorú v práci aj odkazoval.

Situáciu v exekutívnej oblasti na Slovensku v sledovanom období, konkrétne fungovanie a kompetencie Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska, prezentovala Katarína Zavacká (Ústav štátu a práva SAV v Bratislave) v príspevku *Nariadenie právomoc vlády na Slovensku a jej využitie v prvých rokoch republiky*. Autorka ako zdroje používala vtedy platné zákony a nariadenia, novšiu odbornú literatúru a archívne pramene.

Autori Jan Kober (Ústav státu a práva, Akademie věd České republiky, Praha) a Jan Kuklík (Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha) v príspevku *Ústavní listina* prezentovali najdôležitejšie sporné otázky pri príprave ústavy ČSR prijatej v roku 1920. Pozornosť venovali najmä podobe vybraných inštitúcií štátu – senát, stály výbor Národného zhromaždenia, referendum, moc vládna a výkonná, vláda a prezident republiky atď. Autori použili dobovú i novšiu literatúru o ústave. Ako pozitívum je potrebné vnímať to, že sa nevenovali len textu samotnému, ale vnímali vznik ústavy v širšom politickom kontexte. Ani tejto časti sa nevyhla menšia stylistická chyba, keď pri citovaní slovenského autora Karola Laca na s. 336 – 337 boli použité bohemizmy.

Jan Kober bol spolu s Ivan Halászom (Ústav státu a práva, Akademie věd České republiky, Praha) spoluautorom aj ďalšieho príspevku s názvom *Sjednocování práva (unifikace) jako podstatný problém nového státu*. Autori sa v tejto časti venovali krátkemu exkurzu do vývoja práva a právnych noriem v Predlitavsku a Zalitavsku v bývalom Rakúsko-Uhorsku a ozrejmieni toho, prečo v ČSR existovali rôzne právne normy a prečo bolo potrebné zriadiť Ministerstvo pre zjednotenie zákonov a organizáciu verejnej správy. Nedostatkom príspevku je to, že je v ňom uvedený jediný odkaz na použitú literatúru.

Ivan Halász sa potom už ako samostatný autor venoval unifikácii verejného práva v príspevku s názvom *Unifikácia veřejného práva a jej kontexty (1918 – 1925)*. Ako zdroje v ňom použil odbornú literatúru a relevantné zákonné normy. Je tu možné nájsť pomerne veľké množstvo stylistických nedostatkov a tiež nejednotnosť formálneho zápisu v poznámkach pod čiarou. Celkový dojem ešte ruší pomerne veľa gramatických chýb. Z obsahových nejasností je možné spomenúť slovné spojenie „v dualistickom Uhorsku“ na s. 390, kde nie je jasné, čo si má čitateľ pod týmto výrazom predstaviť.

Jan Kober bol aj autorom príspevku s názvom *Sjednocování v oblasti civilního práva hmotného a procesního* (v obsahu je názov *Sjednocování v oblasti civilního práva hmotného a procesního (1918 – 1925)*). V samotnom príspevku je možné vidieť obsiahly prehľad historiografie o danom probléme a jej hodnotenie. Ako zdroje informácií používal autor dobovú odbornú literatúru, ale aj odbornú literatúru novšieho vydania. Samotnú unifikáciu civilného práva hmotného a procesného potom priblížil na dvoch konkrétnych príkladoch. Tzv. malú unifikáciu priblížil prostredníctvom tzv. manželskej novely a tzv. veľkú unifikáciu na príklade revízie občianskeho zákonníka.

Posledným príspevkom v tretej časti je ten od Ladislava Soukupa (Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha) a Vendulky Valentovej (Fakulta právnická, Západočeská univerzita, Plzeň) s názvom *Trestní právo a jeho reformy* (v obsahu je uvedený ako *Snahy o reformy trestního práva*). Ako zdroje použili autori relevantné dobové zákony

a nariadenia, dobovú odbornú literatúru, odborné periodiká (napr. *Časopis pro právní a státní vědu*), ale aj novšiu odbornú literatúru. Opäť sa tu vyskytol problém s opakovaným rozborom témy, ktorá už bola spomínaná pri iných kapitolách, konkrétne Ministerstvo pre zjednotenie zákonov a organizáciu správy.

Do štvrtej časti prispel Piotr M. Majewski (Institut Historyczny, Uniwersytet Warszawski, Varšava) štúdiou s názvom Českoslovenští Němci v nové republice (v obsahu je uvedené Českoslovenští Němci jako součást republiky). Je potrebné vyzdvihnúť, že autor použil širokú škálu primárnych a sekundárnych zdrojov (novšia odborná literatúra), ale aj dobových periodík. Okrem českej využil aj nemeckú literatúru. Objektívne zhodnotil česko-nemecké vzťahy v CSR počas sledovaného obdobia, pričom sa zameriaval na témy, ktoré hrali vo vzájomných vzťahoch tohto obdobia najdôležitejšiu úlohu.

Príspevky s vojenskou tematikou otvorila štúdia Tomáša Ruseka (Filozoficko-prírodovedecká fakulta, Slezská univerzita, Opava) s názvom *Válka o Těšínsko*. Priblížil v nej jeden z najväčších konfliktov, ktorý musela vtedajšia československá branná moc podstúpiť. Autor správne zhodnotil, že to bol konflikt, ktorý z vojenského hľadiska predstavoval úspech pre československú brannú moc, ale mal pre CSR negatívne dôsledky na diplomatickom a medzinárodno-politickom poli. Rozhodnutie predstaviteľov CSR začať ozbrojený konflikt by sa dalo hodnotiť ako oprávnené – jedným z dôvodov bol poľský zámer uskutočniť voľby do Sejmu aj na tomto spornom území, a tým ho fakticky začleniť pod poľskú správu a postaviť tak dohodové veľmoci pred *fait accompli*. Československý postup však prebiehal bez odobrenia dohodovými mocnosťami a znamenal sťaženie postavenia československej diplomatickej misie v Paríži. Predstavoval navyše akúsi škvrnu na československo-poľských vzťahoch, ktoré boli v medzivojnovom období prinajlepšom chladné a práve tento vojenský stret k ich povahe nemalou mierou prispel. Autor využíval širokú škálu zdrojov, od primárnych cez dobovú literatúru, dobové periodiká (*Československý legionář*, *Robotnik Śląski*, *Obrana Slezska*, *Duch času*, *Osobní věstník čs. ministerstva národní obrany*, *Hlas lidu*, *Moravskoslezský deník*, *Ślązak*) až po novšiu odbornú literatúru. Ani tu sa autor neobmedzil len na českú literatúru, ale aj na literatúru poľskú a anglickú. V záujme zachovania čo možno najobjektívnejšieho pohľadu uvádzal výsledky výskumov na jednej strane českej a na druhej strane poľskej historiografie, napríklad porovnanie padlých, zajatých a ranených od začiatku bojov po obsadenie železničnej stanice v Žibřidovicích (Zebzydowice), kde sa tie čísla na oboch stranách líšili. Aj v tomto texte sa objavili isté formálne nedostatky, najmä nejednotná úprava poznámok pod čiarou. Ako jednoznačné pozitívum je možné uviesť časté citácie z denníkov československých legionárov, ktoré dodali textu plasticosť a autenticosť.

Juraj Babják (Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava) sa vo svojom príspevku zaoberal témou, ktorá priamo postihla územie Slovenska. V štúdiu *Obsadzovanie Slovenska a Podkarpatskej Rusi v rokoch 1918 – 1919 a vojna s Maďarskou republikou rád* analyzoval tento konflikt a opísal tiež pozadie formovania československej armády ako nevyhnutného predpokladu pre pochopenie priebehu vojny. Do štúdie zaradil stať o Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska v snahe dokresliť celkovú situáciu na Slovensku, v tomto prípade vývoj politickej správy ako ďalšieho dôležitého elementu popri vojenskom obsadzovaní Slovenska. Fungovanie Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska a okolnosti jeho vzniku však už boli rozoberané v iných kapitolách. Objavil sa tu formálny nedostatok vo forme nekonzistentného pomenovania maďarského ministerského predsedu, ktorý bol na niektorých miestach označený ako Károlyi, Karolyi (napr. s. 531, 532), na inom mieste (s. 537) je pomenovaný ako Károly (s. 532, 537). Okrem toho si je možné všimnúť nejednotnosť v uvádzaní dátumov, keď na väčšine miest požíval autor formu – 12. januára a pod., ale na s. 542 použil formu slovom – Trinásteho januára.

Celkový dojem z príspevku navyše kazí veľké množstvo gramatických chýb, ktoré môžu čitateľovi narušovať plynulosť čítania.

Témou, ktorá úzko súvisí s predchádzajúcim príspevkom, bola otázka Slovenskej republiky rád (SRR) ako akéhosi vedľajšieho produktu politiky Maďarskej republiky rád (MRR). Týmto problémom sa zaoberal Juraj Benko (Historický ústav SAV, Bratislava) vo svojom príspevku s názvom *Slovenská republika rád 1919 v kontexte povojnovej revolučnej vlny a vojny o Slovensko* (v obsahu je pod názvom *Slovenská republika rád*). Autor na úvod analyzoval pohľad slovenskej, respektíve československej historiografie na túto epizódu našich dejín. Vznik SRR vnímal ako produkt širšieho politicko-sociálneho vývoja v strednej Európe, a teda ako produkt politiky MRR. Z tohto dôvodu autor zohľadnil aj kontext vzniku MRR a Červenej armády a jej postupu na Slovensku počas vojny s ČSR. Okrem toho zasadil celú problematiku do širšieho medzinárodno-politického rámca rokovaní na Parížskej mierovej konferencii a ich odrazu na vývoj v strednej Európe. Ani tu sa autor nevyhol niekoľkým gramatickým chybám.

Jan Kober má na konte aj preklad príspevku Paula Roberta Magocsiho (Chair of Ukrainian studies, University of Toronto) s názvom *Podkarpatská Rus: konsolidace státu v Československu* (opäť nesedí s názvom v obsahu, kde je uvedený ako *Podkarpatská Rus*). Magocsi vo svojom príspevku rozobral historiografiu prác o Podkarpatskej Rusi ako takej od medzivojnového obdobia až po súčasnosť. Autor podal objektívne hodnotenie zložitej politickej situácie na Podkarpatskej Rusi. Na jednej strane tu stála centralistická politika vlády v Prahe, určená aj medzinárodno-politickou situáciou a snahou o konsolidáciu pomerov v republike obklopenej nepriateľsky naladenými štátmi. V opozícii k nej tu boli politici z Podkarpatskej Rusi, z ktorých väčšina si priala sľúbenú autonómiu.

Armáde a bezpečnostným zložkám mladého štátu sa venovali Zdenko Maršálek (Ústav soudobých dějin, Akademie věd České republiky, Praha) a David Hubený (Národní archiv Praha) v príspevku *Utváření armády a bezpečnostních složek v prvních letech meziválečného Československa*. Autori tu na úvod poskytli prehľad historiografických prác o bezpečnostných zložkách ČSR. Začali najkomplexnejšou a najrozsiahlejšou z vybraných tém – armádou. Sledovali proces jej formovania v prvých rokoch republiky. Predostreli tiež stret dvoch hlavných vízií v súvislosti s armádou, ktoré panovali v spoločnosti ako dôsledok hrôz prvej svetovej vojny. Na jednej strane to boli predstavy o nepotrebnosti pravidelnej armády (najvýraznejším predstaviteľom tohto smeru bol paradoxne prvý minister národnej obrany Václav Klobáček), ktorú mali nahradiť napríklad milície. Druhý smer bol ovplyvnený medzinárodno-bezpečnostnou situáciou, ktorá nasvedčovala tomu, že sa vývoj bude uberať skôr k zabezpečeniu pravidelnej, dobre vycvičenej a vyzbrojenej armády. Autori neopomenuli ani najväčšie skúšky formujúcej sa brannej moci v prvých povojnových rokoch v bojoch o Tešínsko a Slovensko. Venovali sa aj problému unifikácie brannej moci, ktorá sa na začiatku existencie republiky skladala z rôznych zložiek formujúcich sa doma i v zahraničí, v iných podmienkach, s inou výzbrojou, spôsobmi velenia a pod. V záujme komplexného pohľadu autori zahrnuli do práce aj problémy ako vojenské plánovanie, výzbroj a materiálne zabezpečenie, veliteľský zbor, národnostná situácia, čiastočná mobilizácia v roku 1921, ktorou ČSR reagovala na pokus bývalého cisára a kráľa Karola Habsburského o návrat na uhorský trón, a v neposlednom rade aj vojenské cvičenia pri Sedlčanoch a Poličkách. Ako už názov napovedá, autori nezostali len pri armáde, ale venovali sa aj vnútroštátnym bezpečnostným zložkám, konkrétne finančnej strážii, četníctvu, štátnej polícii, obecnej a mestskej polícii. Zaujímavý a pomerne humorný pohľad poskytovali zmienky o tom, ako sa príslušníci jednotlivých zborov vnímali navzájom a aké medzi nimi panovali vzťahy. Ako zdroje autori využili dobovú i novšiu odbornú literatúru a relevantné zákony.

Kolektívna monografia *Počátky Československé republiky 2* predstavuje hodnotný prínos do rozsiahlej zbierky prác o medzivojnovnej ČSR. Časové vymedzenie monografie ohraničené rokmi 1918 – 1925 navyše dáva priestor na to, aby sa k jednotlivým témam pristupovalo s väčším dôrazom na detaily, a tak mohli byť spracované viac do hĺbky. Zostavovateľom Jánovi Koberovi, Stanislavovi Holubecovi a kol. sa podarilo, a to aj napriek pomerne veľkému počtu prispievateľov (20), vymedziť a dodržať štyri jasne stanovené tematické okruhy bez toho, aby dochádzalo k nejakým väčším presahom spracovaných tém naprieč jednotlivými príspevkami. Je pochopiteľné, že vzhľadom na početnosť autorského kolektívu a rozsiahlu škálu tematických okruhov sa tomu nedalo úplne vyhnúť, čo si bolo možné všimnúť napríklad pri téme volieb, Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska, Ministerstva pre zjednotenie zákonov a organizáciu správy a iných. Publikácii pridáva na hodnotu aj pomerne rozsiahla obrazová príloha. Nie je možné si však nevšimnúť niekoľko formálnych nedostatkov. Jedným z najvýraznejších je, že niektoré príspevky majú iný názov v obsahu, a potom pred samotným príspevkom. Ďalej je potrebné poukázať na formálnu nejednotnosť v poznámkach pod čiarou a pri niektorých príspevkoch aj na pomerne veľký počet gramatických a štylistických chýb. Tieto nedostatky je však možné do istej miery prehliadnuť vzhľadom na rozsiahlosť publikácie (701 s.).

Adrián Drobnák

ANOTÁCIE, GLOSÝ

ZOMREL PROFESOR NOVÁK

Pripadla mi mimoriadne zodpovedná, ale aj neľahkú úloha napísať do *Vojenskej histórie* nekrológ pri príležitosti skonu prof. PhDr. Jozefa Nováka, DrSc. (*22. 11. 1930 – 15. 4. 2024), pedagóga a vedca, ktorý sa pre viaceré generácie poslucháčov archívniectva i histórie stal paradigmou a konštantou mravnosti, etiky a slušnosti, ako aj stelesnením nového moderného „kantora“ starej klasickej školy.

Nasledujúce riadky sa čiastočne vymykajú z rámca obvyklého či bežného nekrológu. Nie sú výpočtom chronologických medzníkov či najvýznamnejších publikácií ani komplexným zhodnotením pedagogicko-vedeckého pôsobenia a spoločenského prínosu Jozefa Nováka; na to sa necítim dostatočne povolaným. Ide vlastne len o niekoľko čriepkov z priehŕstia mojich osobných spomienok a môjho vzťahu k nemu, a to v kontexte doby, v ktorej sme žili. Mnohé z nich som spomenul v laudácii nazvanej *Maják v časoch dobrých i zlých* pri príležitosti životného jubilea profesora Jozefa Nováka v roku 2020. Musím pritom zdôrazniť, život každého človeka sa odzrkadľuje nielen v jeho pamäti a spomienkach, ale aj v spomienkach iných. Je pritom

nepochybné, že aj identické udalosti každý prežíva a najmä si ich pamätá inak. V čomsi sa zhodujú či prelínajú, v čomsi sa však môžu aj odlišovať. Reflexia minulosti môže pritom byť neraz na jednej strane poznamenaná nostalgiou i trpkosťou, na druhej strane zas spomienkovým optimizmom. Často sa však tieto segmenty striedajú či zmiešavajú.

Písal sa rok 1968 a začiatkom októbra, keď som začal študovať odbor historické vedy – archívniectvo na Filozofickej fakulte UK v Bratislave – hoci bolo už po augustovej intervencii – na katedrách histórie ešte prevládala duch obrodzenia a otvorenosti. Živo si spomínam na prvé stretnutie s docentom Jozefom Novákom. Osobne som ho dovtedy nepoznal, no vedel som, že sa narodil na Vrútkach v roku 1930, rovnako ako moja mama Mária, rodená Gosiorovská. Na vrútockej ľudovej škole nechodili však do jednej triedy, lebo Jozefovi Novákovi zle vychádzali roky, takže bol o triedu nižšie. Na Vrútkach inak každý každého poznal a medzivojnové mesto bolo svojským kútom Turca. Bolo ľudsky pestrejšie, rozmanitejšie, spoločensky stratifikovanejšie i pokrokovejšie než staromilský Martin. Pripomínam to preto, lebo aj profesor Novák na Vrútky rád spomínal.

Patrí sa však vrátiť k prvej hodine s docentom Novákom; bol ňou proseminár pomocných vied historických v posluchárni 427, ktorá je všetkým archivárom dôverne blízka. Pán docent prišiel s popolníkom a cigaretami v ruke, predstavil sa a povedal: „*Kolegovia, keďže fajčím, na mojich prednáškach môžete fajčiť aj Vy.*“ Obišiel poslucháreň, každého ponúkol cigaretou – zdá sa mi, že vtedy fajčil značku Lux – no nikto si zo slušnosti nezapálil. Na tejto prvej zoznamovacej prednáške docent Novák vyzval každého z krúžku – bolo nás dvanásť, spolovice študentky, spolovice študenti – povedať, čo to o sebe s tým, že tento zvyk zaviedol ešte profesor Alexander Húščava, ktorý však požadoval od každého nového študenta pomerne rozsiahly písomný životopis. Naš ročník už profesor Húščava pre chorobu neučil a v lete 1969 zomrel.

Docent Novák mal neobyčajne atraktívnu formu prednášok; naozaj prednášal a – na rozdiel od iných (zväčša nepopulárnych) pedagógov – nečítal texty z papierov. Bol vždy spontánny a pohotový, mal neopakovateľný esprit, vycibrený a kultivovaný slovník, bola radosť ho počúvať. Jeho prednášky i semináre sme milovali. Takmer vždy začal krátkym exkurzom či svojskou tézou, čím nás takpovediac nabudil k pozornosti a zväčša aj k úsmevu. Potom nasledovalo objasnenie či odborný výklad, ktoré čo do zaujímavosti nezaostávali za spomínaným vstupom. Ako neskôr v životopisej knihe *Heraldik bez erbu* (Martin, 2010) profesor Novák prezradil, bola to jeho vyučovacia metóda.

Uvediem aspoň jeden príklad. Prvá prednáška z heraldiky sa začínala priam ohurujúco: „*Kolegovia, v roku 1960 sa prezident Antonín Novotný pomýlil a vyhlásil našu republiku za socialistickú. To by vari nebolo až takou tragédiou, ako to, že toto vyhlásenie vyvolalo celý rad problémov. Okrem iného aj v heraldike, konkrétne v súvislosti s naším štátnym znakom.*“ Azda nie je potrebné zdôrazňovať, že sme si následne s veľkým záujmom vypočuli okolnosti súvisiace s minulosťou nášho štátneho znaku. Priam tragikomicky vyznievala aj perlička, že konkurz na jeho slovenskú časť (keď trojvršie s dvojkrížom nahradilo ono povestné „opekanie živánskej“ pod Kriváňom, ako sa ešte v čase obrodného procesu na jar 1968 páčivo vyjadril Gustáv Husák, neskorší prezident ČSSR) vyhral vtedajší šéfredaktor humoristicko-satirického časopisu *ROHÁČ* (bol to inak dobrý karikaturista i humorista, no nebudem ho tu menovať). Len mimochodom, tento znak bol v platnosti až do roku 1990, čiže 30 rokov.

Nemôžem nespomenúť ani inú prednášku, ktorú docent Novák začal takto: „*Kolegovia, profesor Húščava bol poctivec, až to bolí.*“ Nasledovalo niekoľko reminiscencií ešte na študentské roky, keď profesor Húščava čítal prednášky dvom vôbec prvým poslucháčom archívniectva – Jozefovi Novákovi a Pavlovi Kršákovi. Pokračovaním boli spomienky na asistentské roky Jozefa Nováka u profesora Húščavu, na ich koexistenciu v spoločnej kancelárii a rad ďalších okolností, ktoré Jozef

Novák s blahosklonnou nostalgiou opisuje v už spomínanej biografickej knihe *Heraldik bez erbu*. Dalo sa inak akoby medzi riadkami vytušiť, že v tomto vzťahu dominoval prísne paternalistický, a nie kolegiálny rovnocenný prístup. Pri hodnotení pracovitosti profesora Húščavu však docent Novák nešetril slovami chvály. Okrem iného sme sa dozvedeli, že profesor Húščava chodil na fakultu každý deň, ba dodržiaval i predsavzatie, že o výsledkoch svojho bádania každý deň napíše jednu stranu. „*No podotýkam, kolegovia, že profesor Húščava písal takéto 'kone'.*“ Tieto slová docent Novák takmer s kamennou tvárou súbežne vizualizoval roztvorenou medzerou medzi palcom a ukazovákom v rozpätí minimálne 5 cm. Bolo to natoľko nečakané a zároveň komické, že všetci sme prepukli do spontánneho hlasného smiechu. (Túto epizódu profesor Novák v svojej autobiografii nespomína. Ja som ju zakomponoval do svojich prednášok a musím povedať, že medzi poslucháčmi mala vždy veľký úspech).

Jozef Novák bol vzácnym pedagógom, ktorý mal rád študentov, čo by sa dalo taktiež ilustrovať viacerými príkladmi či príhodami. Koho si obľúbil, toho oslovoval krstným menom, no konzekventné vykanie vždy dodržal. Vedel byť aj prísny, najmä na lajdákov či voči drzáňom alebo – jeho slovníkom – veľkým mamľasom, ale nikdy nikoho neponížil. Aj v hneve či nevôli si dokázal uchovať noblesu, nadhľad a svojský humor.

Vôbec prvou skúškou na odbore bola chronológia po prvom semestri. Išiel som medzi prvými, otázka mi sadla a dostal som jednotku. Kamarát Stano Sikora, ktorý išiel medzi poslednými, vyšiel po skúške z pracovne a vyhlásil, že docent mu povedal: „*Kolega Sikora, je to slabé ako cigória, dávam Vám trojku.*“ Známká Stanovi až tak neprekážala, veľmi sa totiž na skúšku nepripravoval, nevedel však, čo je to cigória, tak sa ma opýtal, čo to znamená. „*To je taká slabá bezkofeínová náhražková káva*“ – osvetlil som mu. Stanovi odľahlo a s uľahčením povedal: „*To som rád, bál som sa, že je to dáka horšia nádvka.*“

Pri reflexii na naše študentské roky (1968 – 1973), ktoré sú nerozlučne späté s menom docenta Nováka, musím spomenúť aj to, že sme

postupne pociťovali, ako sa mení doba a v nej aj niektorí ľudia. Na fakulte i na katedrách prestal vládnuť duch otvorenosti a úprimnosti, začali sa prejavovať obavy, strach i kariérizmus, a to aj medzi študentami. Aj docent Novák bol v glosovaní politickej situácie opatrnejší, no naďalej zostával trefný a úprimný. Viacerým z nás dodnes utkveli v pamäti jeho slová: „*Kolegovia, majte na pamäti, že sto-krát opakovaná lož sa na stoprvý raz stáva pravdou.*“

Akademický rok 1970/71, v ktorom u nás prebiehali previerky, som študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Eötvösa Loránda v Budapešti. Pred odchodom do Budapešti mi docent Novák osobne napísal i podpísal odporúčací list s prosbou o pomoc. List bol v maďarčine a otvoril mi nejedny dvere u maďarských historikov a univerzitných pedagógov, ktorí docenta Nováka poznali aj vďaka tomu, že bol uznávaným členom prestížnej Medzinárodnej heraldickej akadémie v Paríži.

Písal sa rok 1973 a keď sme promovali, takzvaná normalizácia (v skutočnosti abnormalizácia) a konsolidácia (v skutočnosti demoralizácia) pomerov v spoločnosti boli už v plnom prúde, takže naplno platila ďalšia Novákom vyslovená jadrná téza: „*Kolegovia, proti vetru sa noviny a ani Pravda čítať nedajú.*“ (Samozrejme, slovo Pravda by sa v tomto prípade mohlo písať aj s malým písmenom).

Na takmer dvadsať rokov nastala zlá doba. Každý z nás sa s tým vyrovnal či vyrovnával po svojom. Napokon, boli sme ešte mladí, po nástupe do praxe sme však stratili niektoré ideály a narážali sme na realitu, v ktorej najmä verejná angažovanosť a tobôž bezstarostný život ustúpili do úzadia. Zaiste k tomu prispela i skutočnosť, že sme väčšinu času trávili v zamestnaní, mali sme čoraz menej voľných chvíľ, mnohí sme si založili rodiny, mali sme deti, riešili sme bytové problémy a narážali sme na rad iných, zdanlivo prízemných vecí. Kontakty s niekdajšími univerzitnými pedagógmi vrátane docenta Nováka už neboli natoľko intenzívne, presunuli sa skôr do pracovnej či príležitostnej polohy. Aj v oných nedobrych rokoch či neraz osobných krízach a zlyhaniach však docent Novák zo-

stával pre mnohých z nás tým symbolickým majákom, ktorý nám pomáhal kamsi doplávať tak, aby sme fatálne nestroskotali.

Ponovembrové zmeny mali rôznu intenzitu a odozvu. Nechcem a ani sa nemôžem na tomto mieste venovať tejto téme, no je nepochybne zaujímavé i symptomatické, že v slovenskej historiografii doposiaľ nevzniklo dielo, ktoré by komplexnejšie reflektovalo November '89 a jeho dôsledky vo vývoji našej spoločnosti. Len stroho skonštatujem, že hoci na rôznych spoločensko-politických úrovniach, v rôznych oblastiach decíznej sféry a napokon aj v živote každého človeka sa mnohé zmenilo a dodnes mení, mnohé sa nezmenilo.

Poučné je pritom pozrieť sa na prednovembrové a ponovembrové personálne zloženie historických pracovísk, ako aj všetkých archívov a ich nadriadeného orgánu – Odboru archívnej správy Ministerstva vnútra SR. Spomedzi našich pedagógov na obidvoch katedrách histórie zostali takmer všetci na svojich miestach, a tí z nich, ktorí boli v strane, odhodili či vrátili členské legitimácie a tí najväčší hriešnici (rozumej tí, čo škodili druhým) kajúcné deklarovali svoje precitnutie z totality.

Jozef Novák nepotreboval ani jedno ani druhé, lebo vždy bol a zostal sám sebou, či išlo o roky päťdesiate, šesťdesiate, sedemdesiate i osemdesiate. Istou zmenou v jeho živote bolo však nepochybne to, že po 24 rokoch „docentovania“ získal profesúru, a to 1. októbra 1989, a ešte predtým, v septembri 1987 hodnosť doktora vied (DrSc.). Bola to veľká a najmä zaslúžená satisfakcia, lebo tieto hodnosti a tituly boli v časoch totality vyhradené temer výlučne pre členov KSČ, čo pripomínam len preto, lebo dnešná mladá a často ani stredná generácia to ani nevie.

V rámci tohto nekrológu by som chcel pripomenúť udalosť, ktorá sa odohrala vo februári 1969, ale má aj dlhodobejšie súvislosti z hľadiska poznania a analýzy niektorých historických javov. Po úspešne zakončenom prvom semestri sme pána docenta Nováka pozvali na posedenie do Malých františkánov. Naše pozvanie prijal a strávili sme s ním príjemný večer. Diskutovali sme na rôzne

témy, okrem iného aj o augustovej intervencii a okupácii, o možnostiach, ktoré sme mali či skôr nemali a o víziách našej budúcnosti. Aj pod vplyvom Palachovej sebaobety a následnej študentskej hladovky vo vestibule UK na Šafárikovom námestí, na ktorej som sa spolu s 18 študentami zúčastnil (z archivárov okrem mňa aj štvrták Peter Hysko), som mal dosť radikálne názory. Vyslovil som sa, že sme sa v Auguste '68 mali brániť a bojovať. Pán docent mi protirečil: „*Nemáte pravdu, Vlado, keby sme bojovali, boli by nás všetkých pozabíjali.*“ – „*Možno áno, no boli by sme hrdinami,*“ oponoval som. Pán docent sa na mňa s porozumením láskavo pozrel a veľmi vecne odvetil: „*Vlado, a načo by nám bolo toľko mŕtvych hrdinov?*“ Túto vetu som si zapamätal na celý život a veľakrát som sa nad ňou zamýšľal. Naozaj, koľko mŕtvych hrdinov si môže dovoliť malý národ?

Až po dlhých rokoch, keď som sa stal vojenským historikom a často sa vracal k tejto otázke, som pochopil hlbokú pravdu vyslovenú vtedy docentom Novákom. V širších súvislostiach syndróm mŕtvych hrdinov, alebo podriaďovanie sa bezohľadnej vôli či svojvôli silnejších, je potrebné nepochybne vnímať aj v kontexte toho, aké možnosti mali a majú malé národy v historickom procese a civilizačnom vývoji. Vychádzajúc z platného konštatovania docenta Nováka som jeden z možných scenárov historických možností malých národov načrtnol okrem iného aj na medzinárodnom kongrese vojenskej histórie v Amsterdame roku 2010:

- Malé národy môžu lavírovať medzi dobrovoľnou alebo nanútenou poslušnosťou a podriadenosťou voči väčším a silnejším mocnostiam;

- V podriadenosti či vo vazalstve môžu čakať na blahosklonnosť alebo oslabenie svojho pána, seniora, protektora či tzv. staršieho silnejšieho „brata“;

- V príhodnej, pritom však veľmi zriedkavej chvíli sa môžu zbaviť dovtedajšieho jarma a uzavrieť spojenectvo s iným, zväčša však opäť omnoho silnejším protektorom.

Toto *historické perpetuum mobile* malých národov, a teda aj nás Slovákov, je sprevádzané syndrómom výberu či voľby medzi väč-

ším a menším zlom, teda nie medzi dobrom a zlom! Fenomén a tragika menšieho zla sú symptomatické aj v prípade Slovenska a jeho politických predstaviteľov v moderných dejinách. Za toto poznanie rovnako ako za mnoho, mnoho iných vecí som profesorovi Jozefovi Novákovi zaviazaný vďakou.

Som šťastný, že ma tento vzácny človek učil a som hrdý na to, že som jeho žiakom. Vo vedeckej činnosti i pri mojom pedagogickom pôsobení či už na Univerzite Komenského alebo na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave som sa vždy snažil nepodliezať latku nastavenú profesorom Novákom a k študentom, ktorých som učil, som sa správal tak, ako sa on správal k nám. (Len tak mimochodom, aj pravidlo prednášať v obleku či saku a košeli s kravatou som si osvojil od neho).

Identita žiaka profesora Jozefa Nováka ma spája so stovkami kolegov, ktorí si fortieľe archivárskej i historickej profesie taktiež osvojovali v jeho tvorivej univerzitnej dielni. S týmito kolegami – bez ohľadu na vek či terajšie pôsobisko – si navzájom vždy máme čo povedať, sme si čímisi blízki, skrátka, sme sťaby veľká rodina, ktorej každý člen má popri inom na pamäti myšlienku profesora Nováka: „*Kolegovia, archivár to je stav! Buďte na to hrdí.*“

V neposlednom rade mi prichodí pripomenúť aj prínos profesora Nováka pre rezort obrany. S jeho príchodom do Rady pre vojenskú symboliku v roku 2003 a jeho pôsobením do roku 2010 nastal výrazný posun v činnosti tohto poradného orgánu ministra obrany SR. Práve vďaka vedeckej erudícii profesora Nováka si rada osvojila vysoko odborný prístup v činnosti súvisiacej s precíznou metodikou v uplatňovaní zásad a rozvíjaní vojenskej symboliky v rezorte obrany a v Ozbrojených silách SR. V roku 2011 minister obrany SR ocenil jeho prínos pre rezort obrany udelením Pamätnej medaily ministra obrany SR I. stupňa.

V stredu, 24. apríla 2024 sme sa v bratislavskom krematóriu s profesorom Jozefom Novákom rozlúčili naposledy. Síz bolo neúrekom. A aj nebo celý čas plakalo.

Odišiel Človek – velikan!

doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD.

KRIMINÁLNE MÚZEUM VO VIEDNI (WIENER KRIMINAL MUSEUM)

Kriminálne múzeum situované na Große Sperrgasse 24 v druhom viedenskom okrese patrí medzi zaujímavé a špecifické múzeá nielen vo Viedni či v Rakúsku, ale i v strednej Európe vôbec. Toto konštatovanie súvisí s tým, že nie v každom európskom štáte sú takto zamerané múzea zriadené a dlhodobo udržiavané. Viedenské múzeum je pozoruhodné i tým, že „nešlo“ cestou komerčnej prezentácie, čoho dôkazom je i to, že je otvorené len niekoľko dní v týždni (dokonca je evidentné, že v porovnaní s minulosťou sa počet otváracích hodín znížil – pozn. aut.).

Obsiahle zbierky vystavené v nadzemných i podzemných priestoroch historického meštianskeho domu s príjemným átriom svedčia o dlhodobej a cieľavedomej akvizičnej činnosti tejto inštitúcie. Kvantum týchto materiálov tak návštevníkovi umožňuje stráviť vo výstavných miestnostiach aj niekoľko hodín.

Tematicky sa múzeum zameriava na dokumentovanie trestnej činnosti i aktivít orgánov činných v trestnom konaní vo Viedni s presahom do celého Rakúska a takisto bývalej habsburskej monarchie od raného novoveku po súčasnosť. Miestnosti sú radeň chronologicky a označené písmenami. V nich má návštevník možnosť zoznámiť sa s jednotlivými kriminálnymi prípadmi a ich vyšetrovaním formou vystavených exponátov a ďalších dokumentárnych materiálov. Ide napríklad o predmety používané pri krádežiach, vlámانيach, vraždách, atentátoch, ďalej plány, kópie vyhlášok, maľby, nákresy, figuríny, zbrane atď.

Jednotlivé miestnosti približujú významné prípady i bežnú realitu vzťahu „policajt“ a „zlodej“, pričom pre návštevníka neovládajúceho nemecký jazyk je k dispozícii zariadenie so zvukovým záznamom v angličtine. Z významných kriminálnych prípadov je napríklad pozornosť venovaná poprave vraha Franza Zahlheina v roku 1786, mumifikovanú hlavu ktorého môže dokon-

ca v osobitnej vitríne vidieť i návštevník. V jednej z ďalších expozičných miestností je bližšie zobrazený osud vojenského zbeha a lupiča Johanna Georga Grasela, ktorý je do istej miery známy aj v českom prostredí, keďže jeho „aktivity“ zasahovali i tam. K pomerne brutálnym patrí i podrobne opísaný prípad ženskej vrahyne Theresie Kandl zo začiatku 19. storočia, ktorej kostrové pozostatky, resp. ich torzo sú takisto v múzeu. Z ďalších kriminálnych činov tohto storočia púta pozornosť návštevníka pokus o atentát na Františka Jozefa I. v roku 1853, ktorý zosnoval a realizoval uhorský občan János Libényi (sála E). Nemenej zaujímavá je i travičská kauza Júlie Ebergényi z rokov 1867 – 1868. Jed ako vražedný nástroj bol použitý aj dôstojníkom c. a k. vojska Adolfom Hofrichterom, ktorý si tým „vybavoval účty“ so svojimi nadriadenými v roku 1909. Posledný podrobne zdokumentovaný prípad sa týka osudu vraha žien a pomerne úspešného spisovateľa Johanna „Jacka“ Unterwegera zo 70. a 90. rokov 20. storočia, ktorý našiel paradoxne mimoriadny ohlas v populárnej kultúre.

Hoci tu na malom priestore nemožno podrobne opísať všetky významné kriminálne prípady, autori výstavy sa v súvislosti s nimi vždy usilovali o postihnutie dobového historického kontextu. Ako už bolo spomenuté, išlo im tak aj o prezentáciu prostriedkov, ktoré mali k dispozícii tí, ktorí zákon prekračovali, no i tí, ktorí ho strážili. Muzeálne sú jednotlivé expozície osvetlené decentným svetlom, čo ich efekt ešte viac zvyšuje. Pôsobia mimoriadne vierohodne.

Hoci prezentácia niektorých ľudských pozostatkov je otázkou prekračovania hraníc etiky a predmetom potenciálnej muzeologickej diskusie, Kriminálne múzeum vo Viedni je rozhodne zaujímavou platformou na prezentáciu zločinu a trestu, ktoré sprievádzajú ľudstvo od jeho zrodu.

Múzeum rozhodne nie je určené pre citlivé povahy. Pred jeho návštevou je vhodné overiť si aktuálne otváracie hodiny na sociálnych sieťach.

Peter Chorvát

MACMILLAN, Margaret. *VOJNA: AKO NÁS FORMOVAL KONFLIKT*. Bratislava : N Press, s. r. o., 2021. 351 s. ISBN 978-80-8230-047-8.

Slovo vojna je v súčasnosti azda najfrekvencovanejším termínom nielen v odborných, ale i laických kruhoch. Dôvodom sú, samozrejme, aktuálne prebiehajúce vojenské konflikty na území Ukrajiny alebo v pásme Gazy medzi Izraelom a Hamasom. Vo svete sa však odohrávajú aj ďalšie lokálne konflikty rôzneho charakteru, či už na Blízkom východe, v Afrike alebo Ázii. Môžeme teda konštatovať, že vojna ovplyvňuje nielen politicko-spoločenské dianie, ale taktiež zasahuje do ekonomicko-hospodárskeho vývoja, procesu výchovy a vzdelávania, ovplyvňuje kultúru, myslenie jednotlivcov, skupín i národov. Vojenský konflikt je pre odborníkov z rôznych vedných oblastí (história, psychológia, filozofia, sociológia, etnológia, diplomacia, politológia, právo) veľmi pútavou témou diskusií a vedeckého výskumu.

Od obdobia staroveku sa mnohí odborníci, a to nielen z radov historikov, snažili charakterizovať príčiny, priebeh a následky bojov tak lokálnej, ako aj regionálnej a celosvetovej úrovne. Od počiatku sa pozornosť sústreďuje aj na veliteľov, generálov a štátnikov (Alexander Macedónsky, Gaius Iulius Caesar, Napoleon, Hitler), ktorých rozhodnutia a činy veľakrát rozhodovali o samotnom výsledku konkrétnej bitky, vojenskej operácie či celej vojny.

Na túto neľahkú úlohu, teda charakterizovať mechanizmus vojenských konfliktov, sa podujala aj kanadská historička a profesorka na Oxfordskej univerzite Margaret Olwen Macmillanová, ktorá vo svojej knihe *Vojna s podtitulom Ako nás formoval konflikt* (2021) približuje v deviatich kapitolách spôsob, ako vojny a organizované násilie ovplyvňujú spoločnosť.

Prvá kapitola je venovaná práve previazanosti ľudstva s rôznymi typmi a podobami vojny (občianska vojna, lokálna vojna, svetová vojna, terorizmus). Autorka

princiipiálne vychádza zo skutočnosti, že ľudia medzi sebou bojovali odpradáva, čo vyplýva z biologickej podstaty každého jednotlivca. Príčinou akéhokoľvek súperenia môže byť takmer čokoľvek. Človek sa dostáva do konfliktu s vidinou zisku územia, zdrojov (drahé kovy, nerastné suroviny), ako aj v snahe o naplnenie osobných ambícií. Medzi ďalšie príčiny vyvolania vojenského konfliktu môže patriť obrana voči agresii, politické napätie, náboženské presvedčenie či etnicko-kultúrne spory.

Vojna a pôvod sporov medzi ľuďmi stoja v centre pozornosti novovekých filozofov. Ak chceli nájsť odpoveď na otázku súvisiacu s nevyhnutnosťou vojny, museli sa zaoberať stavom pred vznikom spoločnosti, teda prirodzeným stavom. Čo prinútilo človeka združovať sa a vytvoriť tak spoločnosť? Jedným z dôvodov je i vojenské ohrozenie. Tak sa čitateľ aspoň v krátkosti zoznamuje s názormi Thomasa Hobbesa (1588 – 1679) a Jeana Jacquesa Rousseaua (1712 – 1778). Nie sú to však len títo dvaja filozofi, s názormi ktorých sa čitateľ v jednotlivých kapitolách zoznámi. M. O. Macmillanová v texte opakovane pracuje s ideami *Umenia vojny*, klasického diela starovekej Číny od Sun-c', inšpiruje sa myšlienkami Niccolò Machiavelliho (1469 – 1527), renesančného autora z Florencie, nemeckého filozofa Immanuela Kanta (1724 – 1804), ako aj súčasnými autormi Stevenom Pinkerom alebo Rutgerom Bregmanom.

Autorka v ďalších kapitolách opisuje vznik, priebeh a následky organizovaného násillia, pričom posledná časť je venovaná vnímaniu vojenského konfliktu v 21. storočí. Východiskom knihy M. O. Macmillanovej sú jej prednášky, ktoré odzneli v rozhlase, čo má vplyv aj na jazyk diela – jeho popularizačný štýl je pre čitateľa ľahko zrozumiteľný a prístupný. Odborná verejnosť však môže zostať sklamaná, keďže text pôsobí niekedy chaoticky a autorka na niekoľkých stranách v kapitole ponúka množstvo informácií naprieč jednotlivými historickými epochami bez hlbšej odbor-

nej analýzy. Prínosom sú početné príklady z dejín vojenstva a krátke výpovede aktérov vojenských konfliktov. Autorka sa nevyhla ani niektorým faktografickým chybám a terminologickým nepresnostiam (napr. feudálna aristokracia v starovekom Grécku).

Z časového hľadiska autorka v publikácii venuje hlavnú pozornosť obdobiu novoveku. Práve od 17. storočia môžeme sledovať postupnú profesionalizáciu jednotlivých zložiek armády. Európski panovníci prijímali početné vojenské reformy, modernizovali bojový arzenál či zavádzali jednotné uniformy pre vojakov. Nehovoriac o tom, že s nástupom osvietenstva vojenská generalita začala uplatňovať nové metódy a formy v oblasti vedenia boja. Zmeny nastali i v samotnej príprave vojakov, pre ktorých bolo povinnosťou absolvovať vojenský výcvik. Vojenská veliteľia nadobúdali nové vedomosti a zručnosti na vojenských akadémiách. Vojenstvo sa stalo každodennou súčasťou života spoločnosti, a to aj v čase, keď práve panoval mier. Výstavba kasární, cvičiska či pravidelné cvičenia a manévry sa podieľali na architektonických zmenách posádkových miest. Voja sa pre mnohých stala zamestnaním na celý život. Aj z tohto dôvodu je nevyhnutné o vojne rozprávať a skúmať ju z rôznych perspektív, pretože sa priamo či nepriamo dotýkala i dotýka osudov ľudstva. Nehovoriac o tom, že formovala i konkrétny geografický priestor. Nesmieme opomenúť ani fakt, že vojna prispela k vedeckému pokroku, no priniesla traumy mnohým generáciám.

Publikácia *Vojna s podtitulom Ako nás formoval konflikt* (2021) od kanadskej historičky M. O. Macmillanovej je zaujímavým popularizačným titulom, otvárajúcim možnosti pre ďalší výskum. Stačí sa len pozrieť do zoznamu použitej literatúry (str. 317 – 331), z ktorej autorka čerpala pri koncipovaní svojich prednášok. Pre záujemcov o vojenské dejiny je dôležité poznať názory historikov nielen z domáceho prostredia.

Matúš Burda

PURDEK, Imrich. *NAŠA VOJENSKÁ SYMBOLIKA V 20. STOROČÍ AŽ PO SÚČASNOSŤ.* Bratislava : Vojenský historický ústav, 2023. 295 s., erby, farebné fotogr., ilustr. ISBN 978-80-69060-00-5.

Imrich Purdek vo svojej monografii *Naša vojenská symbolika v 20. storočí až po súčasnosť* priblížil verejnosti pomerne špecifickú oblasť symboliky, a síce vojenskú symboliku. Jej vznik je spätý s vývojom vojenského výstroja v 11. a 12. storočí. Aj keď má vojenská symbolika svoje vlastné zásady a pravidlá, pri tvorbe symbolov sa opiera najmä o tri pomocné vedy historické: heraldiku (zaoberá sa štúdiom pravidiel a zvykov, podľa ktorých sa tvoria a popisujú znaky), faleristiku (zaoberá sa viditeľne nositeľnými vyznamenaniami) a vexilológiu (skúma tvorbu a popis zástav, vlajok, štandard a praporov), ktoré sa pri tvorbe vojenských symbolov musia dopĺňať. Kniha je venovaná pamiatke Igora Grausa, priekopníka slovenskej vedeckej faleristiky a znalca vojenskej symboliky a vojenských dejín.

Purdekovu monografiu tvoria dve rozsiahle kapitoly, v ktorých autor analyzuje rovnosť, odznaky a označenia, vojenské vyznamenania, vojenské zástavy a štandardy. Prvá kapitola je chronologicky ohraničená rokmi 1914 – 1992 a je rozdelená na jednotlivé historické obdobia. Autor najprv rozoberá vojenskú symboliku v rokoch prvej svetovej vojny a v medzivojnovom období. Mapuje vojenskú symboliku československých légii v Rusku, Francúzsku a Taliansku v rokoch 1914 – 1920 a vojenskú symboliku po vzniku Československa v medzivojnovom období v rokoch 1918 – 1939.

Časť o vojenskej symbolike v rokoch druhej svetovej vojny je zameraná na vojenskú symboliku Slovenského štátu (Slovenskej republiky) v rokoch 1939 – 1945. Purdek ďalej analyzuje symboliku československých zahraničných jednotiek: táto pasáž sa delí na časť zaoberajúcu sa zahraničným vojskom v Poľsku, vo Francúzsku, vo Veľkej Británii, na strednom východe a v severnej Afrike (1939 – 1945) a zahra-

ničným vojskom v ZSSR (1939 – 1945). Pozornosť je v oboch prípadoch venovaná rovnošatám, odznakom, znakom a označeniam, vojenským vyznamenaniam, vojenským bojovým zástavám a štandardám. Predmetom nasledujúcej podkapitoly je vojenská symbolika počas SNP (1944 – 1945). Posledné obdobie v prvej kapitole je vymedzené ako vojenská symbolika Československej armády v povojnovom období a v spoločnom štáte Čechov a Slovákov 1945 – 1992, ktoré sa člení na obdobia rokov 1945 – 1948, 1948 – 1989 a 1989 – 1992.

V druhej kapitole sa autor zaoberá vojenskou symbolikou od vzniku Slovenskej republiky v roku 1993 až po súčasnosť. Táto kapitola je rozdelená na dve časti: prvá sa týka vojenskej symboliky Armády Slovenskej republiky v rokoch 1993 – 2002 a druhá reflektuje vojenskú symboliku Ozbrojených síl Slovenskej republiky od roku 2002 po súčasnosť.

Naprieč monografiou je možné sledovať nespornú kontinuitu vývoja vojenskej symboliky, keď československá vojenská symbolika v rokoch 1918 – 1939 v mnohom odkazovala na vojenskú symboliku československých légii a na udalosti prvej svetovej vojny. Na medzivojnovú československú vojenskú symboliku potom v mnohom odkazovala aj vojenská symbolika Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945, symbolika príslušníkov 1. československej armády na Slovensku počas SNP, symbolika zahraničných vojsk počas obdobia druhej svetovej vojny a symbolika československej armády v rokoch 1945 – 1948. V prípade vojenskej symboliky Slovenskej republiky je to možné sledovať na stave do mája, resp. júla 1939, kým nedošlo k zásadným zmenám v označovaní vojenských hodností a úprave vojenskej rovnošaty. Ale aj po 15. októbri 1940, keď došlo k zavedeniu vlastnej vojenskej rovnošaty slovenskej armády, ako aj k zmenám v označení vojenských hodností, bola napríklad základnou uniformou pre mužstvo pôvodná čs. uniforma vz. 21 kaki. Príslušníci 1. československej armády na Slovensku v roku 1944 si počas SNP nahrá-

dzali na čiapkach štátny symbol Slovenskej republiky (slovenský orol) starým československým odznakom.

Pri zahraničných vojskách operujúcich počas druhej svetovej vojny je toto nadväzovanie kontinuity na symboliku medzivojnovnej Československej republiky možné vidieť v týchto prípadoch – odznak na čiapku so štátnym znakom, hodnotné označenie pre všetky kategórie vojakov, označenie druhov vojsk a služieb podľa symbolov a farby podložky alebo farebného lemu na čiapke a nohaviciach. V období rokov 1945 – 1948 sa zase kontinuita prejavovala napríklad tým, že sa v československej armáde používali odznaky jednotlivých zbraní, ktoré boli zavedené v predvojnovom období – odznaky pre strelca z pušky, ľahkého a ťažkého guľometu, odznaky pre strelca z mínometu, mieriča a delovoda, vrhača granátov a granátnikov, strelca z pechotného kanónu a veľkého guľometu. Zrušené boli v roku 1948.

K vzniku odlišnej symboliky potom došlo až po nástupe komunistov k moci v roku 1948, keď začali vznikať špecifické symboly reprezentujúce socialistický charakter štátu. Nadviazanie na tradície spred roku 1948 je potom možné sledovať v období rokov 1989 – 1993. Po vzniku Slovenskej republiky v roku 1993 sa začala uplatňovať slovenská vojenská symbolika. Pri jej tvorbe sa okrem využívania hlavných symbolov Slovenskej republiky (štátny znak, štátna vlajka) základom stali: Blatnický meč, Bratistica (moravsko-slovenský typ sekery) a Slovanský obranný štít.

Myšlienku kontinuity vývoja a odkazovanie na staršie tradície je možné zakončiť príkladom umiestňovania štátneho znaku alebo jeho hlavných symbolov na absolventských odznakoch vojenských škôl, na výkonnostných odznakoch rôzneho druhu, leteckých odznakoch všetkých odborností alebo rôznych pamätných odznakoch. Táto tradícia sa uplatňuje dodnes.

V monografii je predstavená podrobná analýza vojenskej symboliky, v ktorej sa autor zameriaval na spomenuté hlavné okruhy,

okrem toho komentoval aj symboly (odznaky, znaky a znamenia) používané na označenie dosiahnutého vzdelania alebo postavenia vo forme dištinkcií, ale aj dosiahnutej odbornej vojenskej či výkonnostnej úrovne. V rámci tejto témy zaujíma dôležité miesto vzájomné prepojenie označenia vojenských hodností (dištinkcií) a označenie druhov vojsk a zbraní, ktoré spolu navonok prezentovali vojenské zaradenie v hodnosti a v odbornosti či príslušnosti k druhu vojska. Ich umiestňovanie na uniformách sa líšilo v závislosti od daného obdobia.

Ďalšou dôležitou oblasťou bola vojenská rovnosť, ktorá počas sledovaného obdobia tiež prešla mnohými zmenami. Autor skúmal aj používanie symbolov zo štátneho znaku a farieb zo štátnej vlajky na jednotlivých typoch vojenskej symboliky (na vojenských i bojových zástavách, štandardách a koruhvách; na nositeľných a neprenosných druhoch vyznamenaní, čiže radoch alebo dekoráciách ako kríže, medaile a odznaky).

Purdek venoval pozornosť aj samotným vyznamenaniam a ich obsahu. Delili sa na vojenské a civilné. Vojenské boli charakterizované najmä názvom, ktorý určoval ďalšie prvky (meč, prekrížené meče, hviezdy, kríže, lipové a olivové ratolesti alebo vence, portréty osôb, siluety postáv, zvierat a predmetov a rôzne ornamenty). Pri ich tvorbe bolo, až na isté výnimky, dodržané pravidlo ich členenia – rady sa delili na triedy a dekorácie na stupne.

V neposlednom rade autor skúmal vojenské zástavy a štandardy, kde sa opäť objavuje princíp continuity, resp. odkazovania na staršie tradície, napríklad po vzniku ČSR mohli pluky, ktoré sa hlásili k legionárskym tradíciám, používať pôvodné legionárske zástavy, resp. ich repliky.

Text sprevádza bohatá obrazová príloha, ktorá je vzhľadom na zameranie publikácie nesmierne nápomocná. Monografia komplexne predstavuje problematiku vojenskej symboliky vo vymedzenom časovom období, a to v rozsahu, v ktorom táto téma ešte doteraz nebola spracovaná.

Adrián Drobňák

BEŇA, Jozef – SCHELLE, Karel. *TRIANON A SLOVENSKO. HRANICE ČESKO-SLOVENSKA NA SLOVENSKU PODLA TRIANONSKEJ MIEROVEJ ZMLUVY.* Ostrava-Přívoz : KEY Publishing s. r. o., 2023. 348 s. ISBN 978-80-7418-397-3.

Aj keď sté výročie podpisu Mierovej zmluvy medzi Mocnosťami spojenými a pridruženými a Maďarskom, uzatvorenej 4. júna 1920 v paláci Veľký Trianon, sme si pripomenuli už pred rokmi, fenomén právného vyrovnania sa so zaniknutým Uhorskom sa zo stredoeurópskej historiografie nevytratil. V závere minulého roka sa na knižnom trhu objavila monografia dvoch právnych historikov z Českej a Slovenskej republiky, ktorá má výrazne odlišný charakter od publikácií venovaných trianonskému mieru. Jej obsahom je totiž bohatý výber dokumentov k štúdiu obdobia prvej svetovej vojny, zániku habsburskej monarchie i vyrovnania sa s porazenými štátmi vojnového konfliktu. Obsahovo je kniha rozdelená po *Úvodnom slove* Jozefa Beňu do šiestich kapitol a jej záver tvoria s pramennou bázou súvisiace prílohy.

Úvodná kapitola *Cesta Slovenska k československému štátu (1848 – 1918)* poníma formovanie sa slovenského štátoprávného programu od meruňsmých rokov až do konca prvej svetovej vojny. Ako prvé sú publikované Žiadosti slovenského národa z Lipovského Svätého Mikuláša prijaté 10. mája 1848 s deklarovanými požiadavkami Slovákov vrátane kreácie krajinského snemu. Memorandum národa slovenského schválené v Turčianskom Svätom Martine 7. júna 1861 zhromaždením pod predsedníctvom Jána Francisciho odsúhlasilo návrh na zriadenie Hornouhorského slovenského Okolia.

Z obdobia Veľkej vojny pochádza zverejnený Zápis o zásadách česko-slovenskej akcie prijatý v Kyjeve 16. augusta 1916 z iniciatívy Milana Rastislava Štefánika a podpísaný podpredsedom Česko-Slovenskej Národnej Rady Jozefom Dürichom, predsedom Zväzu česko-slovenských spolkov na Rusi Václavom Vondrákom a vyslancom Sloven-

skej ligy v Amerike Gustávom Košíkom. K dokumentom z posledného roka vojny patrí Deklarácia českého generálneho snemu prijatá v Prahe 6. januára 1918 (Trojkráľová deklarácia), 14 bodov prezidenta USA Woodrowa Wilsona z 18. januára 1918, Česko-Slovenská dohoda uzavretá v Pittsburghu 30. mája 1918 či reč predsedu Českého národného zväzu Františka Staňka v Ríšskej rade 2. októbra 1918. Čitateľov zaujme žiadosť o mier ministra zahraničia Rakúsko-Uhorska Stefana Buriana von Rajecz z 5. októbra 1918, ktorá bola zaslaná prezidentovi USA prostredníctvom švédskej vlády. Minister sa odvolával na jeho 14 bodov. Woodrow Wilson v odpovedi z 18. októbra 1918 označil bod týkajúci sa integrity dualistickej monarchie za už prekonaný. Predchádzalo tomu Prehlásenie nezávislosti československého národa datované v rovnaký deň v sídle dočasnej česko-slovenskej vlády v Paríži, avšak zostavené v metropole USA, kde aj bolo odovzdané americkej vláde (Washingtonská deklarácia). So vznikom Č-SR úzko súvisí vyhlásenie Národného výboru Československého a zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. o zriadení samostatného štátu československého, ktoré bolo prijaté 28. októbra 1918. S dejinami našej štátnosti je taktiež nerozlučne spätá Deklarácia národa slovenského z Turčianskeho Svätého Martina schválená 30. októbra 1918.

V poradí druhá kapitola *Od uznania československého národa k uznaniu suverenity československého štátu* mapuje faktickú i právnu akceptáciu budúceho Česko-Slovenska zo strany veľmocí Dohody v letných a jesenných mesiacoch roka 1918. V prvom rade Deklarácia vlády Francúzska z 29. júna 1918 uznala Československú národnú radu ako „prvý základ budúcej vlády československej“, teda nového štátu v stave zrodu (*in statu nascendi*). Následne Veľká Británia deklaráciou z 9. augusta 1918 uznala ČSNR ako „predstaviteľa budúcej československej vlády“, teda budúceho štátu s odkladacou podmienkou (*sub conditione suspensiva*). Právne silnejšie bolo uznanie ČSNR za československú „vládu de facto“ zo strany USA deklaráciou z 2. septembra

1918. Následne japonská vláda deklaráciou z 9. septembra 1918 uznala právo ČSNR „na výkon zvrchovanosti nad československou armádou“. K medzinárodnoprávnemu uznaniu Česko-Slovenska došlo najskôr zo strany Francúzska nôtou z 15. októbra 1918 a následne aj zo strany ostatných dohodových krajín. Keďže prímerie s Rakúsko-Uhorskom podpísané vo vile senátora Giustiho pri Padove 3. októbra 1918 sa podľa veliteľa Spojeneckých armád na Východe (*Armées alliées en Orient*) generála Louisa Francheta d'Espérey netýkalo balkánskeho bojiska, bolo v Belehrade 13. novembra 1918 signované prímerie s ministrom obrany Maďarska Béloom Linderom. K uzatvoreniu prímeria došlo na veliteľstve srbského maršala Živojina Mišiča a podpísali ho dvaja plukovníci dohodových armád – francúzsky plk. Paul Henrys a srbský plk. Danilo Kalafatovič. Maďarsko si smelo ponechať šesť peších a dve jazdecké divízie, Dohode malo vydať vzápätí šesť monitorov a do mesiaca aj 2 000 železničných vagónov, 100 lokomotív a 25 000 koní. Nemecké vojsko vedené maršalom Augustom von Mackensenom malo pri presune z Rumunska 15 dní na opustenie maďarského územia. Negatívom belehradského prímeria bolo vymedzenie len južnej demarkačnej a demilitarizačnej línie. Severné hranice vrátane dotyku s územím nárokovým Česko-Slovenskou republikou neboli upresnené. Nôtou generalissima dohodových armád maršala Ferdinanda Focha z 3. decembra 1918 bola vláda Maďarskej ľudovej republiky vyzvaná prostredníctvom veliteľa Dohodovej vojenskej misie v Budapešti pplk. Fernanda Vixa na opustenie územia Slovenska. Predmetom kritiky zo strany vlády Č-SR i mocností Dohody bola budapeštianska dohoda zo 6. decembra 1918, uzatvorená medzi zástupcom Česko-Slovenska v Maďarsku Milanom Hodžom a maďarským ministrom vojny Albertom Barthom o dočasnej demarkačnej línii, ktorá Slovensko teritoriálne znevýhodňovala. Dňa 21. decembra 1918 tak podpísal francúzsky minister zahraničia Stephen Pichon novú nótu, na základe ktorej maďarská armáda

mala opustiť novovyznačené slovenské územie. Táto prvá (tzv. Pichonova) demarkačná línia však ešte ponechávala v Maďarsku významné železničné uzly, preto druhou demarkačnou líniou z 26. februára 1919, stanovenou Najvyššou vojnovou radou Dohody, sa ustálili slovenské južné hranice na takmer súčasnom stave. V snahe o zotrvanie Slovákov v Maďarsku bol Budapešťou prijatý 12. marca 1919 ľudový zák. čl. XXX/1919 o samospráve Slovenskej krajiny (*Tótor-szághu*), ktorej zastupiteľským orgánom malo byť Národné zhromaždenie a sídlom práve Budapešť! Po prevzatí moci v štáte komunistami a sociálnymi demokratmi došlo 21. marca 1919 k proklamácii Maďarskej sovietskej federatívnej socialistickej republiky, pričom jednou z jej federálnych súčastí mala byť aj Slovenská republika rád vyhlásená v Prešove 16. júna 1919.

V poradí tretia kapitola *Zánik uhorského štátu a hranice Maďarska s Československom* mapuje povojnové vymedzovanie hraničnej línie medzi oboma nástupníckymi štátmi habsburskej ríše. Protokol o zasadaní vlády Č-SR, zaoberajúci sa prípravou na rokovania parížskej mierovej konferencie a otázkou hraníc Česko-Slovenska z 2. januára 1919, obsahuje štyri varianty priebehu hraníc štátu. Percentuálny podiel jednotlivých entít v nich kolísal u „Čechoslovákov“ od 50,5 % do 65 %, u Nemcov od 22,2 % do 28,3 %, u Maďarov od 5,8 % do 10,7 %, u Rusínov od 2,6 % do 3 % a u Poliakov od 2 % do 8 %.

O priebehu rokovania samotnej mierovej konferencie zaslal minister zahraničných vecí Edvard Beneš zahraničnému výboru Revolučného Národného zhromaždenia 13. februára 1919 správu, z ktorej vyplýva napríklad konsenzus na založení Spoločnosti národov (*Société des Nations*) či nesúhlas Talianska so vznikom územného koridoru medzi Č-SR a Kráľovstvom SHS. Táto kapitola obsahuje značné penzum korešpondencie medzi Prahou a Parížom z pier prezidenta, predsedu vlády, ministra zahraničných vecí či diplomatov Česko-Slovenskej republiky. Patrí k nim napríklad i správa zástupcu

Č-SR v Maďarsku Ivana Krna ministerstvu zahraničných vecí v Prahe z 15. februára 1919 o činnosti maďarskej Krajinskej komisie pre propagandu, ktorá rozširovala plagáty s odtrhnutými územiami Uhorska v plameňoch a s francúzskym nápisom „*Vo-ulez – vous quatre Alsaces?*“ (Chcete štyri Alsaská?).

Rozsahovo najužšia kapitola *Maďarská otázka a postoje mocností v r. 1919 – 1920* zaujme čitateľa správou vyslanca Č-SR v Taliansku Leva Borského ministrovi E. Benešovi do Paríža z 2. júla 1919, ktorá sa okrem iného týkala vypovedania biskupov Viliama Batthyányiho (z Nitry) a Wolfganga Radnaya-Rithammeho (z Banskej Bystrice), alebo snahy o preloženie biskupa Augustína Fischera-Colbrieho z Košíc. Vo veci územných nárokov uplatnených voči Maďarsku sú publikované správy chargé d'affaires Č-SR vo Veľkej Británii Františka Veverku ministrovi zahraničia E. Benešovi i vedúcemu česko-slovenskej delegácie na mierovej konferencii Štefanovi Osuskému. Ďalej sú zverejnené správy Vladimíra Radimského, chargé d'affaires Č-SR v Poľsku, adresované ministerstvu zahraničných vecí, o postoji nášho severného suseda k mierovým zmluvám, ktoré spomínajú i kreáciu Zväzu maďarských priateľov Poľska v súvislosti s konfliktom medzi II. poľskou republikou a boľševikmi.

Najrozsiahlejšia kapitola *Maďarské stanoviská a prejavy na mierovej konferencii* zaznamenáva dokumenty z obdobia 1918 až 1921, pritom ešte v zápise štátneho tajomníka zahraničných vecí Maďarska Józsefa Diner-Dénesa z 2. decembra 1918 sú Slováci označovaní ako Tóti. V úvodnej nôte vedúceho maďarskej delegácie na mierovej konferencii Alberta grófa Apponyiho zo 14. januára 1920, ktorý Slovákov taktiež pomenovával Tóti, arogantne odznelo, že „podelením Uhorska časť jeho obyvateľstva sa dostane pod hegemoniu rás s nižšou kultúrou.“ Autor poukazoval aj na etnickú rozdrobenosť novovytvorených štátov, napríklad v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov tvorili Srbi 36,6 % a Chorváti len 19,9 % populácie. Zdôrazňoval navyše, že prijatím mierovej

zmluvy by Maďarsko stratilo 39,7 % úrody raže, ďalej 34,1 % úrody pšenice a napokon 30,6 % úrody kukurice. A. Apponyi sa dokonca snažil znížovať vinu Uhorska za účasť monarchie vo vojne uvádzaním nižšieho počtu Maďarov v najvyšších orgánoch ozbrojených síl – na ministerstve obrany pracovalo len 23 Maďarov popri 616 Rakúšanoch, vo vojenskej kancelárii panovníka 6 Maďarov vedľa 21 Rakúšanov a Čechov, no a v širšom kabinete iba 34 Maďarov, hoci Rakúšanov a Čechov až 66. V jeho ďalšej note z 25. januára 1920 publikoval údaj o území Slovenska nárokovanom zo strany Č-SR s rozlohou 62 397 km² a 3 575 685 obyvateľmi. Z tejto populácie malo byť 47,6 % Slovákov, 30,3 % Maďarov, 12,2 % Rusínov a 7,4 % Nemcov. Trianonskú mierovú zmluvu s rozsahom 523 strán podpísali 4. júna 1920 v prítomnosti gréckeho kráľa, talianskeho princa z Udine či maršala Ferdinanda Focha, za Maďarsko vyslanec Alfréd Dasche-Lázár de Thorda a minister práce a sociálnych vecí August de Bénard.

Záverečná kapitola *Slovenskí účastníci konferencie – spomienky* zahŕňa memorabilie Ivana Markoviča (Z mierových porád), Fedora Houdeka (Maďari na mierovej konferencii) a Štefana Osuského (Slovensko a trianonská zmluva, O mierovom rokovaní s Maďarskom).

Prílohami publikácie sú samotná *Mierová zmluva medzi mocnosťami spojenými a pridruženými a Maďarskom* uzatvorená v paláci Veľký Trianon, ako aj maďarský zákonný článok z 19. mája 2010 o svedectve národnej súdržnosti.

Prínos monografie oboch právnych historikov je najmä v zverejnení autentických textov viažucich sa na Trianonskú mierovú zmluvu, a to z maďarskej i dohodovej proveniencie, ktoré sú tak priblížené čitateľom v ich úplnom znení. Mnohé z nich doteraz neboli zverejnené v dostupnej knižnej či časopiseckej literatúre, preto ich publikáciu autormi možno oceniť. Čerpať z nich môžu pri štúdiu či výskume všetci záujemcovia o naše národné dejiny.

Rudolf Manik

ZŮNA, Pavel. *PARADIGMATA VOJENSKÉ TAKTIKY*. B. m. v. : H.R.G. spol. s r. o., 2021. 309 s. ISBN 978-80-88320-92-0.

Zatiaľ čo známi vojenský teoretici, ako napríklad Clausewitz, Fuller, Jomini, Friedman alebo Jakovleff, sa zaoberajú vojnou z hľadiska stratégie a taktiky súčasne, Pavel Zůna sa zamerával výlučne na taktiku a aplikáciu všeobecných princípov vojny v taktickom boji. Jeho zámerom nebolo napísať vedeckú publikáciu predkladajúcu výsledky nového výskumu, ale ponúka čitateľom odbornú knihu, ktorej cieľom je objasnenie problematiky taktického boja nielen pre budúcich veliteľov, ale tiež pre širšiu verejnosť zaujímajúcu sa o vojenskú problematiku. Kniha metodicky vysvetľuje základné paradigmy taktiky, ktoré sú súčasťou vojenského umenia.

Z novších prác bol autor inšpirovaný predovšetkým dielami Johna F. C. Fullera (*The Foundations of the Science of War*, 1993) a Michela Jakovleffa (*Tactique Théorique*, 2016, 3. ed.). Vychádzal tiež zo skúseností získaných počas štúdií na Vojenskej vysokej škole pozemného vojska vo Vyškove, zo svojej praxe na veliteľských a štábnych funkciách, z postgraduálneho štúdia na Vojenskej akadémii v Brne, na Válečnej škole pozemného vojska v USA v Carlisle a z pozorovateľskej účasti na mnohých cvičeniach v ČR, USA, Francúzsku a v rámci NATO. Využil tiež poznatky z koncipovania a vedenia odbornej výuky v rámci vojenských kariérnych kurzov na Univerzite obrany v Brne a na Vojenskej akadémii vo Vyškove.

Pavel Zůna sa sústreďuje predovšetkým na paradigmy taktiky pozemných síl, ktoré je možné aplikovať tiež na sily vzdušné, námorné, kozmické a podobne. Publikáciu rozdelil do jednotlivých kapitol („kníh“) a častí. V prvej kapitole vysvetľuje kontext súčasného boja a jeho odlišnosti od kontextu chápania boja Clausewitzom, Fullerom, Moeltkem, Jominim a ďalšími. Kontext je pre autora východisko pochopenia abstrakcie teoretických princípov a ich aplikácie na súčasný taktický boj.

V druhej, najrozsiahlejšej kapitole *Kľúčové koncepty v taktike* autor objasňuje Clausewitzovu teóriu trinity a jej aplikáciu v taktickom boji. Zdôrazňuje, že od pochopenia fenoménu trinity sa následne odvíjajú zásady metód a foriem rozhodovania, štábných procesov a schematických taktických činností. Zúna rozoberá jednotlivé faktory trinity: materiálny – fyzický faktor, morálny – vôľový faktor a mentálny – racionálny faktor. Po analýze boja ako základu každej vojenskej bojovej operácie, jeho účelu a cieľov, základných úloh riadenia boja a jeho podmienok sa venuje bojovému víťazstvu na úrovni strategického, operačného a taktického, súslednosti víťazstiev a účinku víťazstva. Nasledujú elementárne efekty taktických činností – ničenie, neutralizácia, blokovanie, krytie, záštita; charakteristické rysy iniciatívy – jej relativita, jedinečnosť, prenositeľnosť a prchavosť, vzťah medzi iniciatívou a voľnosťou konania; ďalej vzťah rizika a náhody, klasifikácia rizík, vzťah medzi rizikom a použitím bojového systému jednotky; taktiež faktor náhody a neistoty v taktickom boji, efekt prekvapenia – rozsah efektu prekvapenia a miera dosahu prekvapenia. Prekvapenie je založené na použití rizika, náhody a neistoty a je jedným z nástrojov prevzatia a posilnenia iniciatívy. Používaným prostriedkom k dosiahnutiu efektu prekvapenia je aj klamstvo – klam ako zmyslová nezhoda reálnej situácie a jej subjektívneho vnímania. Úspešným klamstvom, ktoré predstavuje jeden z najstarších prostriedkov používaných veliteľmi, sa u protivníka dosiahnu nielen väčšie materiálne straty, ale dôjde aj k výraznému oslabeniu morálky vojska.

Vychádzajúc z objasnených kľúčových konceptov taktiky v druhej časti, v tretej kapitole sa autor zameriava na ich aplikáciu vzhľadom na taktické uvažovanie veliteľa ako rozhodujúceho prvku bojového systému. Je to uvažovanie o protivníkovi (pravidlá hodnotenia protivníka, hypotéza zámeru vedenia boja protivníkom a hodnotenie protivníka z pohľadu jeho bojovej sily), uvažovanie o priestore boja (manévrovací

priestor) a o čase (štyri dimenzie času), ktorým predchádza ešte prierez Clausewitzovho učenia o priestore a čase v taktickom boji. Rieši tiež koncept ťažiska, rozhodujúceho bodu a hlavného efektu.

Štvrtá kapitola je zameraná na velenie v taktickom boji. Velenie je definované ako právomoc stanovená príslušníkovi ozbrojených síl na vydávanie nariadení, súčinnosť a kontrolu vojenských síl. Autor sa z tohto dôvodu primárne orientuje na veliteľa ako na najdôležitejší prvok bojového systému jednotky. Zdôrazňuje, že pre prípravu a výchovu veliteľa je rozhodujúca škola rozhodovania v boji, škola velenia vojskám, a nie škola manažérského rozhodovania. Zasadou plánovania boja na taktickom stupni je jednoduchosť a rýchlosť. V boji má rozhodujúcu úlohu veliteľ a jeho schopnosti aplikácie vojenského umenia, taktického uvažovania a umenia rozhodovať. Autor analyzuje špecifické podmienky taktického rozhodovania, jednotlivé fázy rozhodovacieho cyklu: pozorovanie – orientácia – rozhodnutie – akcia. V rámci vplyvu ľudského faktora na rozhodovanie sa zaoberá temperamentom človeka, postojom k riziku, významom intuície a štýlmi velenia a riadenia.

Nasledujúca kapitola sa týka riadenia vojsk v taktickom boji. Základnými princípmi usporiadania bojovej zostavy sa Pavel Zúna zaoberá v častiach – praktické riešenie usporiadania bojovej zostavy, koncentrácia bojového potenciálu na dosiahnutie hlavného efektu, veliteľ a miesto velenia v priebehu boja. Tiež ide o vplyv synchronizácie, resp. asynchronizácie denného operačného tempa v rámci plánovania, rozhodovania, realizovania a vyhodnotenia plnenia bojových úloh na činnosť protivníka.

Po analýze kľúčových konceptov a súvislostí predmetnej problematiky v predchádzajúcich častiach autor v šiestej kapitole rieši samotnú podstatu vojenskej taktiky a jej predmet – usporiadanie a vedenie vojsk. Zároveň zdôrazňuje, že vzdelávanie a praktickú prípravu taktiky nie je možné oddeliť od teórie vojenskej stratégie a teórie operačného umenia, keďže „každý boj, každá bitka je sú-

časťou širšieho taktického plánu, ten je súčasťou operácie, každá operácia je súčasťou celého systému operácií, ktoré vychádzajú zo strategického zámeru“ (s. 265).

Posledná, siedma kapitola s príznačným názvom *Kritické pohľady* je kritikou niektorých súčasných problémov, ako sú napríklad preferované delenie bojovej činnosti na útok a obranu. Keďže medzi obranou a útokom je dialektický vzťah, na taktickej úrovni ide teda skôr o prístup k činnostiam, ktoré majú pozitívny alebo negatívny účel. Autor analyzuje hybridný spôsob vedenia boja, operačné domény, vojnu v kybernetickom priestore a ich vplyv na taktiku. Kriticky vníma tiež vývoj nových technológií v súvislosti s ich vzťahom k aplikácii empirických princípov vojenskej taktiky.

Pavel Žúna sprístupňuje touto publikáciou začínajúcemu vojenskému veliteľovi potrebný a kvalitný teoretický základ, ktorý môže byť v kombinácii s dlhodobými praktickými skúsenosťami predpokladom zrodu dobrého vojenského taktika. Slovami autora: „Len teoreticky abstrahované a skúsenosťami získané znalosti zásad taktiky môžu dať pripravujúcim sa veliteľom kognitívny štruktúrovaný systém uvažovania o taktickom boji.“ Publikácia má praktický brožovaný a prehľadný dizajn a dopĺňa ju zoznam použitej literatúry a spoločný menný a predmetový register.

Božena Šed'ová

POLNAR, Stanislav. VÝVOJ A PROMĚNY ČESKOSLOVENSKÉHO STRATEGICKÉHO MYŠLENÍ. Brno : Univerzita obrany, 2023. 208 s. ISBN 978-80-7582-293-2 (online verzia, pdf).

Fakulta vojenského leadershipu Univerzity obrany v Brne vydala v minulom roku (2023) zaujímavú prácu Stanislava Polnara, v ktorej sa menovaný autor zamerá na dejiny československého strategického myslenia. Autor, vojenský profesionál, pôsobí na Katedre teórie vojenstva spomínanej fakulty a vo svojom pomerne širokom publikač-

nom zábere sa sústreďuje na kľúčové témy súvisiace s vývojom vojenského umenia a vojenskej vedy v československom a neskôr českom priestore.

Kniha, ktorú autor venoval Československu, je kompozične členená na úvod a deväť kapitol. V tejto súvislosti treba uviesť, že rámec bádania vytýčený názvom autor prekročil v ôsmej kapitole, ktorá sa týka postupných krokov a okolností vstupu Českej republiky do štruktúr Severoatlantickej aliancie v rokoch 1993 – 1999. Celkovo však zaradenie tejto kapitoly do publikácie nepôsobí rušivo. Naopak, je určitým vyústením vývoja strategických koncepcií a vojenských doktrín predchádzajúcich dekád existencie Československa, resp. skúseností s nimi. Pri prezentácii uvedenej problematiky autor všeobecne zvolil chronologický prístup. Na pomerne malom priestore sa mu tak podarilo hutne a výstižne predstaviť vývoj strategického myslenia v turbulentnom, „československom“ 20. storočí, ktoré bolo nútené reflektovať nielen pozdĺžny tvar územia s potenciálnou malou hĺbkou obrany, ale predovšetkým radikálne zmeny politických režimov.

Prvá kapitola členená na tri podkapitoly čitateľa bližšie zoznamuje s érou tzv. prvej Československej republiky a Česko-Slovenska v rokoch 1918 – 1939. Kľúčovými témami, na ktoré sa autor zamerá, boli napríklad nielen všeobecná príprava obrany, branný systém, existencia Malej dohody, ale aj rozvoj operačného umenia, vojenskej vedy alebo príprava československých vojnových plánov.

V ďalšej kapitole autor tematizoval rozpad Česko-Slovenska a obdobie druhej svetovej vojny. V štyroch podkapitolách sa autor napríklad zaoberá otázkou jeho právnej kontinuity, operáciami Úradu pre špeciálne operácie (SOE) vzhľadom na sledovaný priestor alebo organizáciou čs. branného systému v exile. Posledná podkapitola tu je venovaná existencii tzv. vládneho vojska a slovenskej armády.

Prelomové obdobie rokov 1945 – 1948 je zastúpené jednou kapitolou (bez podkapi-

tol). Obdobie komunistickej totality autor rozdelil do troch samostatných kapitol, ktoré sú vždy členené na tri samostatné podkapitoly. V chronologicky štvrtej kapitole skúma dve decénia sovietskej československej armády (1948 – 1968), ktorá niesla od roku 1954 názov Československá ľudová armáda. Prelomové roky 1968 – 1969 sú podrobne opísané v piatej kapitole. Autor sa v tejto súvislosti zameriaval najmä na tzv. Memorandum 68 a osud jeho autorov po obsadení Československa vojskami Varšavskej zmluvy. Na viacerých proreformných dôstojníkov v čase tzv. normalizácie dopadol ťažký údel osôb proskribovaných a štátom, resp. jeho predĺženou rukou – Štátnou bezpečnosťou, vytlačených na okraj spoločnosti. November 1989 a krátky časový úsek do roku 1992, keď bolo rozhodnuté o rozpade Československej federatívnej republiky, autor spredmetnil v siedmej kapitole. Po spomínanej ôsmej kapitole je zaujímavou

kapitolou aj tá posledná (deviata). V nej sa zaoberal reflexiou československých udalostí strategického charakteru v európskom i svetovom kontexte v súvislosti s rokmi 1938 – 1939 a 1968 – 1969.

Pri prezentácii poznatkov sústredených v tejto práci autor prejavil mimoriadnu erudovanosť a rozhľad. V práci sa naplno odráža skutočnosť, že autor má aj právne vzdelanie, čo mu umožňuje nazerať na problematiku aj z tejto perspektívy. Knihu okrem textovej časti, obsahujúcej okrem iného aj menný register a anglické resumé, dopĺňajú ilustrácie (sčasti farebné), mapy, portréty a faksimile dokumentov. Drobné, najmä gramatické preklepy nijako neznižujú význam tejto práce. Knihu možno vrelo odporučiť všetkým záujemcom o hlbšie poznanie predmetnej problematiky vrátane študentov vysokých škôl humanitného charakteru.

Peter Chorvát

KRONIKA

ÚČASŤ VOJENSKÝCH MÚZEJNÍKOV NA KONFERENCII OTVORENÝ DEPOZITÁR

Dňa 12. 3. 2024 sa v Múzeu Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici konala záverečná konferencia k projektu Otvorený depozitár. Po úvodnom príhovore Ing. Jany Dackovej, vedúcej oddelenia správa programov (Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR), predniesol svoj príhovor aj riaditeľ Múzea SNP, PhDr. Marian Uhrin, PhD. Následne odzneli príspevky prednášajúcich.

V prvom príspevku s názvom Projekt Otvorený depozitár sa predstavili traja rečníci. Ing. Dalibor Lesník priblížil odbornej aj laickej verejnosti celý projekt a výsledky, ktoré sa podarilo dosiahnuť. Mgr. Lucia Sotáková, PhD. priblížila vzdelávacie aktivity múzea, ktoré boli v rámci celého projektu pripravené a načrtla aj možné vízie múzejného vzdelávania do budúcnosti. Ďalším rečníkom bola Mgr. art. Barbora Figuli, ktorá prezentovala prácu konzervátorov.

V druhom príspevku sa predstavil zástupca riaditeľa The narvik War and peace Centre Narvik z Nórska – Ulf Eirik Torgersen, ktorý prezentoval Projekt otvorený depozitár v Centre vojny a mieru v Narviku. Slovenským múzejníkom priblížil veľmi zaujímavý príspevok o tom, ako funguje otvorený depozitár v zahraničí a v čom sa líši.

V treťom príspevku konferencie sa predstavila generálna riaditeľka Slovenského technického múzea Košice, Mgr. Zuzana Šullová. Okrem priblíženia pobočiek STM objektívne zhodnotila stav depozitárnych priestorov v predchádzajúcich rokoch. Prítomných oboznámila s aktuálnymi výsledkami v rámci vybudovaného centrálného depozitára.

Predposledný rečník PhDr. Dalibor Mikulík (riaditeľ Ľubovnianskeho múzea) rozprával o takzvanej 13. komnate múzea – Otvorený depozitár? V ňom prezentoval ako funguje otvorený depozitár s textilnou časťou zbierkového fondu Ľubovnianskeho múzea.

Vojenský historický ústav na konferencii zastupovala PhDr. Viera Jurková s príspevkom Quo vadis, Vojenské historické múzeum? V rámci neho predstavila históriu a vývoj múzea, významné medzníky a predstavila aj naše stále expozície. Pozornosť upriamila najmä na posledné roky, kedy múzeum prešlo výraznou obnovou a modernizáciou objektov v správe VHÚ, čo v konečnom výsledku výrazne prispelo k ochrane zbierkových predmetov a skvalitneniu pracovných podmienok pre zamestnancov. Spomenula aj dva najvýznamnejšie projekty v oblasti investičnej výstavby, a to aktuálne budovanú novú výstavnú halu veľkorozmerných muzeálnych predmetov v Piešťanoch a rekonštrukciu Vyhliadkovej veže na Dukle.

Na záver konferencie sa uskutočnila diskusia, kde sa poslucháči mohli dozvedieť mnoho nových informácií.

Program konferencie pokračoval komentovanou prehliadkou otvoreného depozitára, kde si účastníci mohli prezrieť výsledky práce už v reálnom priestore.

*Text: VHÚ
www.vhu.sk 19. 03. 2024*

VÝSTAVA VOJACI OČAMI DETÍ

V týchto dňoch bola v priestoroch múzejného oddelenia Svidník Vojenského historického múzea inštalovaná dočasná výstava pod názvom Vojaci očami detí, ktorá touto cestou približuje širokej verejnosti najzaujímavejšie výtvarné diela žiakov základných škôl.

Prezentované výtvarné diela vznikli v roku 2023, ako výsledok už 22. ročníka súťaže rezortu obrany určenej pre žiakov základných škôl s rovnomeným názvom Vojaci očami detí. Do súťaže bolo prihlásených 2 338 súťažných prác, čo je v histórii súťaže tretí najvyšší počet. V kategórii mladší žiaci súťažilo 1 706 výtvarných prác a v kategórii starší žiaci 632 prác.

Porota zložená z výtvarníkov ako Katarína Böhmová, Martin Kellenberger a František Guldan, zamestnancov rezortu a profesionálnych vojakov vybrala najlepšie diela v oboch kategóriách. V kategórii mladší žiaci zvíťazila práca Amélie Petřkovskej zo ZŠ s MŠ Veľká Hradná a v kategórii starších žiakov výtvarná práca Karolíny Schmögnerovej zo ZŠ Komenského v Smižanoch. Redakcia rezortného mesačníka Obrana pripravila výstavu z prác, ktoré sa prebojovali do finále a ktoré si mohla verejnosť pozrieť od júna 2023 v rôznych mestách Slovenska. Najlepšie hodnotené výtvarné práce si návštevníci môžu pozrieť v priestore dočasných výstav Centrálnej expozície múzejného oddelenia Svidník Vojenského historického múzea v čase otváracích hodín.

Text: VHÚ

www.vhu.sk 9. 4. 2024

OCENENIE VÝZNAMNEJ OSOBNOSTI VOJENSKEJ HISTÓRIE

V stredu 17. apríla 2024 sa na pôde Vojenského historického ústavu v Bratislave uskutočnilo stretnutie s plk. v. v. prof. PhDr. Pavlom Kollárom, CSc., významným vojenským historikom a vysokoškolským pedagógom. Udialo sa pri príležitosti dekorovania menovaného Pamätnou medailou Vojenského historického ústavu, ktorú mu udelil plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD., riaditeľ ústavu, pri príležitosti jeho 90. narodenín. Pamätnú medailu, ako aj Pamätný list za spoluprácu v oblasti vojenskej historickej vedy, vojenského archívnictva a vojenského múzejníctva Vojenského historického ústavu mu odovzdal plk. v. v. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., riaditeľ odboru vojensko-historických výskumov – zástupca riaditeľa ústavu, ktorý vo svojom príhovore ocenil zásluhy plk. v. v. prof. PhDr. Pavla Kollára, CSc. v oblasti vojenskej historickej vedy.

Text: VHÚ

www.vhu.sk 24. 04. 2024

OTVORENIE LETNEJ TURISTICKEJ SEZÓNY V EXPOZÍCIÁCH VO SVIDNÍKU A NA DUKLE

Dovoľujeme si Vás informovať, že dňa 1. mája 2024 (streda) bude už tradične v rámci expozícií Vojenského historického ústavu („VHÚ“) nachádzajúcich sa vo Svidníku a na Dukle (kataster obce Vyšný Komárnik) otvorená letná turistická sezóna, ktorá potrvá až do 31. októbra 2024. Pre našich návštevníkov vo všetkých vekových kategóriách tak bude v danom období sprístupnená každý týždeň od utorka do nedele a počas štátnych sviatkov v čase od 9.00 h do 17.00 h Centrálna expozícia vo Svidníku (Bardejovská 14) a Vyhliadková veža na Dukle.

Viac informácií o otváracom čase a vstupnom do Centrálnej expozície vo Svidníku a Vyhliadkovej veže na Dukle nájdete na: <https://www.vhu.sk/otvaracia-doba/>

V budove múzea vo Svidníku bude pre širokú verejnosť sprístupnená expozícia s názvom „Vojenské dejiny Slovenska v rokoch 1914 – 1945“, ktorá pútavou formou prostredníctvom moderne spracovaných informačných panelov obsahujúcich dôležité skutočnosti z dejín vojensťva na Slovensku a mimoriadne zaujímavých trojrozmerných zbierkových predmetov približuje informácie o novodobých vojenských dejinách Slovenska, ohraničených obdobím pred vypuknutím a počas 1. svetovej vojny, pokračujúcim cez medzivojnové obdobie až po ukončenie 2. svetovej vojny. Priestory expozície sú doplnené o modernú dotykovú multimediálnu obrazovku ponúkajúcu možnosť vidieť viaceré dokumentárne filmy týkajúce sa vojenských dejín Slovenska v 20. storočí, a taktiež aj animovaný film prezentujúci najvýznamnejšie veľkorozmerné zbierkové predmety nachádzajúce sa v zbierkach VHM v Piešťanoch a vo Svidníku. Dva dotykové multimediálne kiosky poskytujú podrobnejšie informácie o jednotlivých zbierkových predmetoch a tiež aj o kultúrnych pamiatkach a objektoch v správe VHÚ. Vo výstavnej miestnosti je aktuálne sprístupnená aj dočasná výstava „Vojaci očami detí“, ktorá približuje širokej verejnosti najzaujímavejšie výtvarné diela žiakov základných škôl. Práce boli vytvorené v roku 2023 a prezentované na 22. ročníku tejto súťaže organizovanej Ministerstvom obrany SR.

Viac podrobnejších informácií o Centrálnej expozícii vo Svidníku nájdete na: <https://www.vhu.sk/centralna-expozicia-vojenskeho-historickeho-muzea-vo-svidniku/>

V posledných troch rokoch prešli zásadnou a významnou rekonštrukciou interiérové a exteriérové priestory objektu Vyhliadkovej veže na Dukle. Jedným z hmatateľných výsledkov týchto mimoriadne náročných prác bolo aj vytvorenie panelovej časti novej modernej expozície s názvom „Duklianske bojisko v premenách času“, ktorá je inštalovaná v oboch kupolách.

Vo vrchnej vyhliadkovej kupole sú nainštalované panely týkajúce sa historických udalostí spojených s bojovými operáciami, ktoré sa v Duklianskom priesmyku odohrali počas oboch svetových vojen.

Ďalšie panely nachádzajúce sa v spodnej expozičnej kupole zase pútavo predstavujú vznik a vývoj jednotlivých pamiatkových objektov rozsiahleho areálu Duklianskeho bojiska spolu s vojnovými škodami, ktoré v tomto regióne zanechala „vojnová víchrica“ a odminovaním územia východného Slovenska. Nachádza sa tu aj imitácia mínového poľa s použitím nálezov (protipechotných a protitankových mín) pochádzajúcich priamo z bojiska pod Duklou. Zaujímavosťou pritom je, že tieto priestory boli od otvorenia veže pre bežných návštevníkov až doteraz neprístupné. Interiér oboch kupol je tiež doplnený modernými dotykovými multimediálnymi obrazovkami, ako aj dotykovými multimediálnymi interaktívnymi stolmi.

Panoramatický výhľad na širokú časť slovensko-poľského pohraničia Duklianskeho priesmyku si môžu návštevníci vychutnať aj z priestorov zrekonštruovanej otvorenej terasy. Napokon v prízemnej časti objektu a v jeho exteriéri sa môžu tiež oboznámiť s jedinečnými exponátmi ťažkej bojovej techniky, nálezmi z bojiska, ako aj so zaujímavými sochárskymi dielami.

Viac podrobnejších informácií o Vyhliadkovej veži na Dukle nájdete na: <https://www.vhu.sk/vyhliadkova-veza/>

Text: VHÚ
www.vhu.sk 30. 04. 2024

34. VALNÉ ZHROMAŽDENIE ZVÄZU MÚZEÍ NA SLOVENSKU A UDELENIE CIEN ZMS

Dňa 25. apríla 2024 sa na pôde Múzea SNP v Banskej Bystrici konalo 34. Valné zhromaždenie Zväzu múzeí na Slovensku (ZMS). Vyše 100 delegátov členských múzeí a zástupcov ich zriaďovateľov informovalo Predstavenstvo ZMS na čele s predsedníčkou, Dianou Kmeťovou Miškovičovou, o hodnotení činnosti ZMS za posledný rok.

Rovnako predstavili návrh nového rozpočtu do nasledujúceho valného zhromaždenia ZMS a plán pracovných činností na rok 2024. Taktiež bola prednesená správa o hospodárení za uplynulý rok a zástupcovia jednotlivých odborných komisií predniesli výpočet ich činností a aktivít. Nechýbali ani informácie o príprave Noci múzeí a galérií 2024, o rokovaniach s Ministerstvom kultúry SR, Fondom na podporu umenia, RTVS a v neposlednom rade o prípravách Generálnej konferencie ICOM v Dubaji 2025.

Za Vojenský historický ústav - Vojenské historické múzeum Piešťany (VHÚ – VHM) boli delegovaní riaditeľ VHM, pplk. Ing. Milan Kubizniak a vedúci múzejného oddelenia Piešťany – zástupca riaditeľa VHM, Mgr. Jerguš Váry. Ako členka Predstavenstva ZMS a podpredsedníčka Odbornej komisie pre múzejné odborné činnosti ZMS sa podujatia zúčastnila aj PhDr. Viera Jurková, vedúca referentka – kurátorka VHM Piešťany.

Súčasťou programu bolo aj tradičné odovzdávanie ocenení ZMS za rok 2023 – pamätného listu a pamätnej medaily. Medzi ocenenými inštitúciami bolo aj VHM, ktorému bol pri príležitosti 30. výročia vzniku udelený Pamätný list ZMS.

Medzi ocenených bola zaradená aj dokumentátorka VHM Piešťany pani Edita Popluhárová, ktorej bol pri príležitosti významného životného i pracovného jubilea udelený Pamätný list ZMS. VHÚ jej aj touto cestou vyjadruje úprimnú vďaku za príkladný prístup k práci, starostlivosť a usilovnosť, s ktorými už 30 rokov vedie múzejnú dokumentáciu piešťanského múzejného oddelenia.

Text: VHÚ
www.vhu.sk 30. 04. 2024

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA SLOVENSKO A PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

V dňoch 26. – 27. apríla 2024 sa pri príležitosti 20. výročia založenia Klubu vojenskej histórie Beskydy konala v Humennom ďalšia z medzinárodných konferencií Slovensko a prvá svetová vojna. Zúčastnili sa na nej odborníci na prvú svetovú vojnu zo Slovenska, Čiech, Maďarska, Poľska a Ukrajiny. Počas rokovacieho dňa odznali zaujímavé referáty venované vojnovým hrobom a cintorínom (Viktor Szabó – Vybrané štatistiky vojnového „cintorína hrdinov“ z prvej svetovej vojny v Košiciach, Anton Liška – Vojnové cintoríny z prvej svetovej vojny na území mesta Prešov, Pavel Filipek – Válečné hroby čs. vojaků a dobrovolníků z války proti Maďarům a maďarským bolševikům v letech 1918 – 1919), bojovej činnosti rakúsko-uhorských jednotiek (Tamás Pintér – Košické delostrelci v Palestíne, Tomasz Wozny – Rakúsko-uhorská 4. jazdecká divízia v Karpatoch, Norbert Stercinger – Boje uhorského kráľovského košického 9. pešieho pluku pri obrane vrchu Bekeč), spomienkam niektorých vojakov (Anna Šimkuličová – Lajos Windisch-Graetz – obeť služby alebo akčný hrdina).

Na konferencii sa s príspevkom Československé légie v Taliansku (Rudolf Gábriš a nábor legionárov) zúčastnila aj vedecká pracovníčka Odboru vojensko-historických výskumov Mgr. Jana Zaťková, PhD.

Počas druhého dňa účastníci konferencie navštívili vojnové cintoríny vo Veľkrope a Breznici, ktoré sú dodnes mementom 1. svetovej vojny na Slovensku.

Text: VHÚ
www.whu.sk 03. 05. 2024

VHM PIEŠŤANY BUDE V ROKU 2024 OTVORENÉ LEN V DVOCH TERMÍNOCH

Dovoľujeme si Vás informovať, že výstavba prvej špecializovanej múzejnej budovy na Slovensku od roku 1989, haly (H4) veľkorozmerných zbierkových predmetov VHÚ - VHM v Piešťanoch postupne napreduje.

Po skončení stavebných prác bude nasledovať kolaudačné konanie haly H4, následne sa bude súťažiť a realizovať výtvarné riešenie samotnej expozície, ktorá by mala obsahovať textovú, filmovú a fotodokumentačnú náplň (historické obdobie od roku 1945 po súčasnosť), ako aj obstaranie IKT techniky do expozície.

Slávnostné otvorenie novej haly je predbežne plánované na začiatok letnej sezóny - máj 2025 pri príležitosti, 80. výročia konca druhej svetovej vojny.

Súbežne prebiehajú prípravné práce na modernizácii haly H1, kde bude vystavená zbierka leteckej techniky, vrátane lietadiel a vrtuľníkov rekonštruovaných v Leteckých opravovniach Trenčín.

V roku 2024 bude teda VHM z technických príčin zatvorené. Pre verejnosť budú expozície VHM v Piešťanoch sprístupnené len výnimočne počas dvoch tradičných spoločenských podujatí: Noci múzeí a galérií 2024, ktorá sa bude konať 18. mája 2024 a Dňa ozbrojených zložiek a záchranných systémov s deťmi dňa 7. septembra 2024. Na obe uvedené podujatia Vás srdečne pozývame a o programoch Vás budeme priebežne informovať.

Text: VHÚ

www.vhu.sk 6. 5. 2024

VEDOMOSTNÁ SÚŤAŽ „SVIDNÍK A OKOLIE V ČASE DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY“

Pri príležitosti 79. výročia ukončenia 2. svetovej vojny v Európe a Dňa víťazstva nad fašizmom sa konal dňa 9. mája 2024 už 3. ročník vedomostnej súťaže s názvom „Svidník a okolie v čase druhej svetovej vojny“.

Žiaci piatich základných škôl sídliaich vo Svidníku sa mohli zúčastniť zaujímavej vedomostnej súťaže, ktorá bola pripravená už v novom modernejšom formáte. Na príprave tohto ročníka sa tradične podieľal Vojenský historický ústav – Múzejné oddelenie Svidník Vojenského historického múzea Piešťany v spolupráci s Mestským úradom vo Svidníku. Súťaž sa uskutočnila v Mestskom kultúrnom stredisku Svidník, ktorého hľadisko bolo zaplnené žiakmi svidníckych základných škôl. Na slávnostnom otvorení kvízu, ako aj na jeho vyhodnotení, sa zúčastnili nielen predstavitelia Vojenského historického ústavu, ale aj zástupcovia miestnej samosprávy a štátnej správy.

Po úvodnom slove zástupkyne mesta Mgr. Kristíny Tchirovej vystúpil zamestnanec VHÚ – pracovník Mo Svidník VHM Mgr. Ivan Cuper s prezentáciou „Duklianske bojisko ako súčasť expozície Vojenského historického múzea vo Svidníku“, v ktorej predstavil históriu budovania pamätníkov, pomníkov a múzea vo Svidníku. Historik PaedDr. Jozef Rodák následne prítomným priblížil osudy civilného obyvateľstva v čase Karpatsko-duklianskej operácie a v povojnových rokoch v kraji pod Duklou.

Vďaka použitiu mobilnej aplikácie sa súťaže mohol zúčastniť ľubovoľný počet družstiev. Do vedomostnej súťaže sa tak zapojili všetci prítomní žiaci, ktorí odpovedali na 45 otázok z obdobia druhej svetovej vojny, vojnového Slovenska, Karpatsko-duklianskej operácie a z pamätných miest Duklianskeho bojiska.

Celkovým víťazom súťaže sa stali žiaci Základnej školy 8. mája. Výborné vedomosti v rámci jednotlivých okruhov otázok preukázali aj žiaci ostatných družstiev a základných škôl. Súťažiaci spolu so svojim pedagogickým dozorom pritom ocenili nový formát a celá akcia sa niesla vo veľmi dobrej a uvoľnenej atmosfére.

Program po vyhodnotení výsledkov súťaže pokračoval pietnymi aktami v areáli Pamätníka 1. československého armádneho zboru v ZSSR na Dukle, následne pri soche armádneho generála Ludvíka Svobodu vo Svidníku a napokon položením vencov na Pamätníku sovietskej armády.

Text: VHÚ
www.vhu.sk 13. 05. 2024

NOC MÚZEÍ A GALÉRIÍ VO VHÚ – VHM

Dňa 18. mája 2024 sa uskutočnil pod patronátom Rady Európy už 20. ročník celoeurópskeho podujatia „Noc múzeí a galérií“. Na Slovensku nad ním prevzala záštitu prezidentka SR. Cieľom tohto podujatia, ktoré u nás koordinovalo Slovenské národné múzeum a Zväz múzeí na Slovensku, je v čo najväčšej možnej miere prezentovať kultúrne dedičstvo, význam jeho zachrany a ochrany a šírenie informácií o kultúrnej rozmanitosti jednotlivých krajín i regiónov Európy pri neformálnom vzdelávaní a kultivovanom oddychu.

Vojenský historický ústav (VHÚ) pri príležitosti tohto kultúrno-spoločenského podujatia, nad ktorým prevzal záštitu podpredseda vlády SR a minister obrany SR, pripravil pre svojich návštevníkov bohatý program v oboch jeho múzeách – v Piešťanoch i vo Svidníku. Napriek skutočnosti, že stále expozície v Piešťanoch sú pre verejnosť počas sezóny 2024 z technických príčin zatvorené, pri príležitosti tohto podujatia celoeurópskeho významu VHM „otvorilo“ svoje brány. Pre verejnosť bol od 13.00 h do 21.00 h pripravený zaujímavý program. V rámci programu sa prezentoval Klub vojenskej histórie KVH ČSĽA Piešťany, ktorého členovia predstavili rádiosondy používané meteorologickou službou ČSĽA. Taktiež prezentovali aj vybavenie leteckého personálu stíhacieho bombardéru Suchoj Su 22M4, a to priamo pri tomto lietadle. Návštevníkom predstavili i jeden zo zachovaných prototypov veľkokalibrovej odstreľovacej pušky OP-96 „Falcon“, či zblízka predstavili vojenský motocykel Jawa 350 typ 634. Veteran Car Club Piešťany prispel statickou ukážkou historických vozidiel a Tatra Manet klub akciu obohatil ukážkou historických československých motocyklov. Bývalý príslušník posádky jediného zachovaného lietadla typu Antonov An 26 z leteckého parku predstavil tento vzácny zbierkový predmet. Deti i dospelí návštevníci mali však možnosť vidieť oveľa viac. Okrem doplnenej expozície „Výzbroj čs. armády v rokoch 1945 – 1992“ si mohli obzrieť i stálu expozíciu „Slováci v rovnošatách 1848 - 2020“ a pane-

lovú výstavu venovanú 30. výročiu vzniku VHÚ. Súčasťou prezentácie rezortu obrany bol už tradične aj prezentačný stan Regrutačnej skupiny ozbrojených síl SR v Trenčíne.

V tento deň to „žilo“ aj v múzeu vo Svidníku, kde sme v spolupráci s mestom Svidník, Centrom voľného času Svidník, Klubom vojenskej histórie Dukla z Prešova, Klubom vojenskej histórie Karpaty zo Sniny a ďalšími subjektmi pripravili bohatý program pre našich návštevníkov. Tak ako aj v predchádzajúcom ročníku sa kultúrno-spoločenské podujatie uskutočnilo v rozsiahlom areáli múzea. Pre návštevníkov bol pripravený zaujímavý program, ktorý začal o 15.00 h a skončil sa o 21.00 h. Záujemcovia o vojenskú minulosť Slovenska mali v rámci Centrálnej expozície s názvom „Vojenské dejiny Slovenska v rokoch 1914 – 1945“ možnosť získať informácie o danom historickom období a dozvedieť sa veľa zaujímavých faktov o vystavovaných zbierkových predmetoch. Okrem toho bolo pre návštevníkov v priestoroch diorámy pripravené celodenné premietanie historických dokumentárnych filmov. Pre najmenších návštevníkov sa v zrekonštruovanej spoločenskej miestnosti premietali rôzne rozprávky. V areáli pred budovou múzea prebiehal bohatý sprievodný program. Zamestnanci VHÚ – odborní pracovníci múzea prezentovali v rámci statických ukážok zvedavým návštevníkom zaujímavé a výnimočné zbierkové predmety– ručné palné zbrane z obdobia prvej svetovej vojny, medzivojnového obdobia, druhej svetovej vojny a československej povojnovej produkcie. Príslušníci Regrutačnej skupiny ozbrojených síl SR z Prešova poskytli v rámci programu záujemcom aj množstvo informácií a propagačného materiálu o profesionálnej službe v Ozbrojených silách SR.

Ďalej boli pre návštevníkov k dispozícii aj statické ukážky kolesovej techniky a výzbroje 65. prieskumného práporu Prešov a 21. mechanizovaného práporu Trebišov, ako aj vozidiel i výzbroje Vojenskej polície Prešov. Okrem toho poskytli prešovskí vojenský prieskumníci možnosť vyskúšať si štandardný vojenský padák, pričom pod dohľadom vojakov z Trebišova zase mohli záujemcovia prekonať štandardnú prekážkovú dráhu spojenú s hodom granátu na stojacu figurínu. K dispozícii bola taktiež ukážka vojenského tábora prezentovaná prešovským klubom vojenskej histórie Dukla, kde návštevníci mohli vzhliadnuť ručné palné zbrane a súčasti výstroja používané príslušníkmi sovietskej Červenej armády,

1. československého armádneho zboru v ZSSR a nemeckého Wehrmachtu v období druhej svetovej vojny a získať všeobecne informácie o fungovaní týchto jednotlivých armád. Tábor bol doplnený o vystavenú dobovú techniku, pričom zaujímavosťou bola aj prítomnosť historického vojenského vozidla značky Dodge a dobovej vojenskej kuchyne, v ktorej príslušníci klubu varili jedlá podľa tradičných receptov. Pre najmenších návštevníkov a ich rodičov bol k dispozícii stánok Centra voľného času Svidník, ktoré v ňom organizovalo rôzne detské aktivity vrátane veľmi obľúbeného maľovania na tvár. Okrem toho mohli návštevníci získať dôležité informácie o jednotlivých pamätihodnostiach vo svidníckom okrese v stánku Turistického informačného centra Svidník. Obrovským lákadlom pre deti bol napokon aj nafukovací hrad spolu s možnosťou previezť sa po areáli múzea na špeciálnom vláčiku v podaní organizácie Červeného kríža vo Svidníku. V rámci hlavného programu sa ako prví predstavili príslušníci Dobrovoľného hasičského zboru Svidník, ktorí predviedli ukážky svojho umenia a následne umožnili záujemcom zblízka nahliadnuť do výbavy zásahového vozidla. Po nich sa divákovi v dvoch ukázkach predstavili príslušníci 65. prieskumného práporu v Prešove, ktorí predviedli techniku boja zblízka, nacvičenú zostavu spojenú so strelbou a prepadom vozidla a so zaistením záujmovej osoby. Popritom sa mohli návštevníci previezť po areáli múzea vo vojenských vozidlách, ktoré boli súčasťou samotnej ukážky. Okrem toho si spomínaný klub vojenskej histórie pripravil pre divákov svoje stanovište, kde im poskytol možnosť priamo si vyskúšať strelbu z historických ručných palných zbraní – 7,62 mm karabíny Mosin model 1944 a 7,62 mm ľahkého guľometu DP-27.

Program podujatia sa uskutočnil v príjemnom májovom počasí. Bohatá účasť návštevníkov aj tento rok presvedčila o záujme verejnosti o vojenské dejiny Slovenska i o atraktivnosti podujatí, ktoré organizuje Vojenský historický ústav.

Text: VHÚ
www.vhu.sk 22. 05. 2024

VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV NA 11. ROČNÍKU MEDZINÁRODNÉHO VEĽTRHU OBRANNEJ TECHNIKY IDEB DEFENCE & SECURITY 2024

V dňoch 14. - 16. mája 2024 sa vo výstavných priestoroch bratislavskej INCHEBY konal 11. ročník Medzinárodného veľtrhu obrannej techniky IDEB Defence & Security. V utorok 14. mája 2024 sa uskutočnilo slávnostné otvorenie oficiálnej časti výstavy. Za rezort obrany sa na podujatí zúčastnili podpredseda vlády a minister obrany Róbert Kaliňák i náčelník Generálneho štábu OS SR gen. Daniel Zmeko.

Medzi vystavovateľmi v sekcii Ministerstva obrany SR mal svoje tradičné miesto aj Vojenský historický ústav („VHÚ“). Odborní zamestnanci VHÚ - VHM Piešťany pripravili výstavu venovanú 30. výročiu vzniku Vojenského historického ústavu. Inštalované zbierkové predmety odkazovali na dvadsaťdva zbierok VHM a svoje miesto s výberom archívnych historických dokumentov tu obsadil i Vojenský historický archív (VHA). Ten prezentoval zaujímavé jednotliviny zo svojich archívnych fondov - vojenské matriky, denníky, rozkazy, predpisy, smernice...

Pozornosť návštevníkov tiež vzbudzovali snímky zo špeciálnej archívnej zbierky fotografií, ktoré zobrazovali činnosť vojenských útvarov, život partizánov v horách či portréty M. R. Štefánika.

Bohatá publikačná a edičná činnosť VHÚ bola návštevníkom predstavená cez prizmu vybraných vedeckých a odborných publikácií. Prezentácia múzea spočívala v priblížení akvizičnej činnosti múzea, delenia zbierkového fondu a obsahu jednotlivých zbierok a to predovšetkým prostredníctvom najikonickejších či najzaujímavejších zbierkových

predmetov vystavených v jednotlivých vitrínach. Prezentačný priestor popri vitrínach dopĺňali informačné panely, ktoré približovali tridsaťročný vývoj a činnosť VHÚ od jeho vzniku až po súčasnosť, s dôrazom na jeho význam a poslanie v spoločnosti.

Najväčším magnetom pre oči návštevníkov v prezentačnom priestore VHÚ sa stal československý motocykel Jawa 50 typ 20 v khaki-zelenom prevedení, ktorý reprezentoval zbierku automobilovej techniky. Predmet v mnohých návštevníkoch vyvolával spomienky a nostalgiu. Z diaľky pozornosť priťahoval aj 37 mm letecký kanón N-37 z licenčnej výroby z Považskej Bystrice, ktorý zastupoval podkategóriu zbierky delostreleckého materiálu. Inštalovanú výstavu dopĺňal aj interaktívny prvok - informačný kiosk VHM, s ktorým sa môže verejnosť stretnúť pri prehliadkach jednotlivých priestoroch VHM Piešťany a VHM Svidník.

Súčasťou veľtrhu boli aj tento rok priemyselné podniky rezortu obrany, popredné súkromné slovenské spoločnosti, ako aj experti na problematiku obrany z relevantných inštitúcií spadajúcich pod Európsku úniu a Severoatlantickú alianciu. Ministerstvo obrany SR je partnerom tohto podujatia od jeho začiatkov v roku 2008.

Návštevníci počas veľtrhu mali možnosť na vonkajšej ploche výstavniska oboznámiť sa s najnovšou technikou, ktorá bola v posledných rokoch zavedená do stavu Ozbrojených síl SR. Na veľtrhu vystavoval rezort obrany množstvo rôznych druhov techniky Ozbrojených síl SR a Vojenskej polície OS SR. Nemenej zaujímavý bol i stánok Vojenských lesov SR so svojou špecifickou technikou. Pre návštevníkov boli veľkým lákadlom novozavedené tanky Leopard 2A4, samohybná kanónová húfnica ZUZANA 2, vrtuľník UH-60 „Blackhawk“ a mnoho ďalších.

*Text: VHÚ
www.vhu.sk 23. 05. 2024*

ÚČASŤ VOJENSKÝCH MÚZEJNÍKOV NA KULTÚRNO-SPOLOČENSKEJ AKCII ZÁHRADA PLNÁ KNÍH

Dňa 23. mája 2024 sa v areáli Gemerskej knižnice Pavla Dobšinského v Rožňave uskutočnilo kultúrno-spoločenské podujatie pod názvom Záhrada plná kníh – knižničný festival písma, slova a pohody. Jeho cieľom bolo umožniť najmä tým najmenším návštevníkom nahliadnuť priamo do „kuchyne“ spomínanej knižnice a zábavnou formou im tak priblížiť jednotlivé aspekty jej fungovania. Zamestnanci knižnice tiež všetkých záujemcov informovali o viacerých knižných novinkách, ktoré sa len nedávno dostali na pulty predajcov kníh. Popritom bol pre návštevníkov pripravený aj bohatý sprievodný program. V rámci neho sa mohli napríklad tí najmenší tešiť na umelecké čítanie básní, či mimoriadne pútavé kúzelnícke vystúpenie. Tí starší sa mohli zúčastniť diskusie s motivátorom na tému Bezpečný prístav, a taktiež aj autorskej besedy so spisovateľkou Emíliou Dalekorejovou Beňovou. Pre všetkých záujemcov pripravená aj možnosť vyskúšať si rôzne tvorivé aktivity, či v sprievode odborných zamestnancov knižnice absolvovať komentovanú prehliadku zážitkovo-informačnej záhrady plnej kníh s názvom Čaro Gemera.

Kultúrno-spoločenskú akciu obohatili aj príslušníci Ozbrojených síl SR z 54. raketometného oddielu Rožňava, ktorí priamo v záhrade prezentovali rôzne zbrane a vojenskú techniku.

„Bokom“ nezostali stáť ani naši múzejníci zo Svidníka, ktorí pripravili zaujímavú statickú ukážku múzejných predmetov zo zbierkového fondu VHÚ – Mo Svidník VHM. Počas ukážky informovali záujemcov o vývoji prezentovaných zbraní, ich zavedení do výroby a využití v jednotlivých armádach. Najväčšiu pozornosť tých najmenších návštevníkov knižnice pritom už tradične pútali najmä sovietsky samopal PPŠ-41 a nemecký univerzálny guľomet MG-42. Bokom neostali ani československý ľahký guľomet ZB vzor 26, či viaceré opakovacie pušky z obdobia prvej a druhej svetovej vojny. Veľkú pozornosť detí si však vyslúžili aj jednoranové a zároveň aj najstaršie prezentované pušky, konkrétne rakúsko-uhorská puška Werndl M1867 vyrobená pred 154 rokmi a ruská puška Berdan II model 1870, ktorá uzrela svetlo sveta v roku 1884. Starší návštevníci si mohli vypočúť aj prednášku o vzniku, priebehu i význame Slovenského národného povstania a o jeho nezastupiteľnom mieste v našich národných dejinách, ktorú pripravili a odprezentovali naši kolegovia zo svidníckeho múzejného pracoviska.

Text: VHÚ
www.vhu.sk 29. 05. 2024

Pokyny pre autorov

Formálne náležitosti príspevkov

Príspevky do Vojenskej histórie posielajte zásadne v textových editoroch Word. *Poznámky vrátane bibliografických odkazov je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkládanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie ich písať mechanicky vzadu za textom štúdie. Súhrnný zoznam použitej literatúry treba uvádzať v abecednom poradí na konci príspevku, pričom záznam zakončiť ISBN, príp. ISSN. Zoznam štruktúrovať podľa typu zdroja na „Archívne pramene“, „Publikované pramene“, „Dobová tlač“, Monografie a zborníky ako celok“, „Kapitoly v monografiách, štúdie a články“ a „Internetové zdroje“.* K štúdiu je potrebné pripojiť abstrakt (slovenčine do 10 riadkov), 5 kľúčových slov v slovenskom jazyku; resumé v slovenčine v rozsahu cca jednej normovanej strany, zaslať osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu v tvare IBAN, telefonický a emailový kontakt, adresu zamestnávateľa a *digitálne identifikačné číslo ORCID*. Zaslaním príspevkov a osobných údajov dávajú autori redakcii a určeným pracovníkom plný súhlas na ich spracovanie, pričom tí plne rešpektujú pravidlá GDPR na ochranu osobných údajov.

Text sa nepokúšať zalamovať ani špeciálne upravovať, odstavce bez tabulátora! Písmo Times New Roman, veľkosť 12, normal, bez zvýrazňovania. Riadkovanie 1,5. *V prípade priamych citácií písať kurzívou, ale iba v hlavnom texte, nie však v poznámkach pod čiarou.* Riadkovanie textu pod čiarou 1, veľkosť písma 10. Obrazové prílohy poprosíme zasielať čierno-biele samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v rozlíšení min. 300 dpi a riadne označené a identifikovateľné. V texte uveďte popiskom, kde by mal byť obrázok umiestnený. Tabuľky, grafy treba zasielať v osobitnom súbore v štandarde xls, xlsx (excel).

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal prekročiť 40 normostrán (minimálny má rozsah 15 normostrán) Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 normostrán, anotácie maximálne do 3 normostrán. Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať ISBN.

Počet normostrán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov vrátane medzier na stranu, čo činí pri 40 normostránach 72-tisíc znakov; počíta sa vrátane poznámok pod čiarou a medzier medzi slovami).

Základnou citačnou normou je STN ISO 690 (01 0197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy

Odkaz na monografie

VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56. (ISBN 80-215-0149-9 uviesť až vzadu v zozname použitej literatúry).

PEJSKAR, Jožka (ed.). *Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981*. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121. (v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve uvádzať skratku: b. v., neuvedenom roku: b. r.)

Odkaz na štúdie

(v prípade, že je uvedený v zborníku aj editor, uveďte ho za názvom zborníka: ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10. (pri cudzojazyčných zdrojoch uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: In *Army History*, 2003, Vol. 59, No. 1, p. 13-15.)

DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85. (ISBN 80-85794-08-X. – uviesť až v súhrnnej literatúre)

Odkaz na už citovaný zdroj v texte

Pozor zmena! Neuvádzať ref., ako to bolo doteraz!

Uviesť: PEJSKAR, J. Poslední, c. d., s. 97; autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov, uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.

- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev, píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,

- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu

Odkaz na archívny dokument

MV SR-Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), f. Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918-1928 (ďalej f.), škatuľa (ďalej šk.) č. 277, sign. č. 1234/1920 prez

Pri opakovaných záznamoch uvádzať Tamže, s. 8 (nie tamtiež)

- najfrekvencovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA – VHA Praha, VHA Bratislava, NA Praha, AM SNP B. Bystrica,

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Vojenská história 2/2024

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave

v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Kontaktná adresa: miloslav.caplovic@vhu.sk

Redakcia časopisu: Mgr. Peter Chorvát, PhD.,
Mgr. Matej Medvecký, PhD.,
PhDr. Katarína Mináriková

Jazyková redakcia: Mgr. Tamara Janecová, PhD.

Kontaktná adresa redakcie: vojenskahistoria@vhu.sk

Grafická úprava: Pavla Takáčsová

Redakčná rada:

PhDr. Igor Baka, PhD. (predseda) – Vojenský historický ústav, Bratislava;

PhDr. Mílena Balcová (podpredsedníčka) – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava;

PhDr. Viliam Čičaj, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava

doc. Mgr. Michal Habaj, PhD. – Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

PhDr. Viera Jurková – Vojenský historický ústav-Vojenské historické múzeum, Piešťany

Mgr. Peter Kralčák, PhD. – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava

prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD. – Právnická fakulta UK, Bratislava

PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. – Historický ústav SAV, Bratislava

PhDr. Richard Pavlovič, PhD. – Štátny archív, Košice

doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. – Vojenský historický ústav, Bratislava

PhDr. Michal Schvarc, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava

doc. PhDr. Marek Syrný, PhD. – Filozofická fakulta UMB, Banská Bystrica

plk. v. v., PhDr. Peter Šumichrast, PhD. – Vojenský historický ústav, Bratislava

PhDr. Marian Uhrin, PhD. – Múzeum SNP, Banská Bystrica

Medzinárodná redakčná rada:

plk. prof. Dr. Tibor Balla, DrSc. – Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest;

Dr. István Janek, PhD. – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest

PhDr. Michal Lukeš, PhD. – Národní muzeum, Praha; J. E. Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD.

– Veľvyslanectvo Poľskej republiky v Českej republike, Praha

PhDr. Jirí Rajlich – Vojenský historický ústav, Praha; Dr. Harold E. Rough, Jr., U.S. Army

Europe, APO AE 09096 USA;

Dr. Martin Zückert – Collegium Carolinum e. v. Forschungsinstitut für die Geschichte

Tschechiens und der Slowakei, München

Časopis je indexovaný v medzinárodných databázach:

Scopus

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

Index Copernicus (ICI)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Schválené do tlače dňa: 6.6.2024

EY734/08

IČO vydavateľa: 00309591

Nepredajné

ISSN 1335-3314 (print), 1338-7154 (pdf)

Tlač: HSa MO SR, OdVČ, PoO, Kutuzovova 8, Bratislava

Na prednej strane obálky sú dvaja príslušníci 1. československej armády na Slovensku odфотографovaní v blízkosti Radvanských kasární v Banskej Bystrici v čase Slovenského národného povstania. (Archív Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici).